antologie de proză scurtă românească

SCRIITORI DE IERI ŞI DE AZI DESPRE «BIBLIOTECA PENTRU TOŢI»

«În anul 1895 doi oameni, cari au murit de pe urma curajului lor, Carol Müller şi Dumitru Stăncescu, unul ca editor, celălalt ca director, întemeiază „Biblioteca pentru toţi", vie, spornică şi menită să dăinuiască în veac. Nu cred că este vorba prea îndrăzneaţă să spun tocmai eu, care am reînviat-o şi-i sînt cîrmaci, că „Biblioteca pentru toţi" este cel mai mare fapt cultural, românesc.»

V. DEMETRIUS (1934)

«„Biblioteca pentru toţi" a fost, de la înfiinţarea ei şi pînă azi, pîine bună şi ieftină pentru cei iubitori de cultură. Cred că majoritatea cititorilor noştri au ajuns în contact şi cu buna noastră literatură, şi cu cea străină, mai întîi prin mijlocirea „Bibliotecii pentru toţi".»

ION AGÂRBICEANU (1935)

« „Biblioteca pentru toţi" continuă în mai bine o veche tradiţie de răspîndire a cărţii de literatură naţională şi universală. Succesele ei bucură pe toţi cei ce se interesează de cultura poporului şi de educaţia tineretului. Îi urez bătrîneşte: „Vivat, crescat, floreat".»

ŞERBAN CIOCULESCU

Vol. I-IV, lei 20

editura minerva

992

antologie de proză scurtă românească

antologie de proză scurtă românească

de la constantin negruzzi la pavel dan

***

Ilustrația copertei : *Victor Vladimir Ciobanu*

antologie de proză scurtă românească

de la constantin negruzzi la pavel dan

★★★

EDIȚIE ÎNGRIJITĂ ȘI NOTE DE NICOLAE CIOBANU

BIBLIOTECA PENTRU TOȚI • 1979
EDITURA MINERVA • BUCUREȘTI

I. AL. BRĂTESCU-VOINEȘTI

(1868—1946)

Născut la 1 ianuarie 1868, la Tîrgoviște. Fiu al lui Alexandru Brătescu, din neam străvechi de boieri munteni. Mama este fiica lui Ion Voinescu I, cunoscutul om politic progresist de la 1848, prieten al lui I. Heliade-Rădulescu și Grigore Alexandrescu, traducător din opera Doamnei de Staël. Primii ani de învățătură pare a-i fi parcurs în familie, cu dascăli anume angajați. Studiile secundare le urmează la București. Primele încercări literare datează din această perioadă (traduceri din Hugo, poezii și nuvela *Dolores*, publicată în ziarul *România*). Este pasionat de științele naturale (cartea de căpătîi : *Viața animalelor* de Brehm), iar scriitorii preferați sînt Gh. Dickens și A. Daudet. În 1888 se înscrie la Medicină, de unde se retrage repede spre a trece la Drept, facultate pe care o absolvă. Urmează totodată cursurile lui T. Maiorescu (filozofia și logica), devenind astfel, din 1892, colaborator activ al *Convorbirilor literare*. După luarea licenței (1891) intră în magistratură, funcționînd în primii ani ca judecător în București, Ploiești, Pitești, Craiova și Tîrgoviște, unde se stabilește în 1896. Aici, începînd din 1897, practică un mare număr de ani avocatura. Din 1906 devine colaborator constant al *Vieții românești*, prieten cu membrii cercului ieșean, îndeosebi cu G. Ibrăileanu. Intră în viața politică, fiind deputat din 1907 pînă în 1940. În 1914 este ales secretar al Camerei Deputaților, funcție deținută pînă în 1940. Înaintea celui de al doilea război mondial, aderă la orientările politice extremist-reacționare, începutul constituindu-l un

ciclu de articole polemice la adresa lui M. Sadoveanu (*Universul*, 1937). I. Al. Brătescu-Voineşti se impune mai ales ca autor de schiţe, povestiri şi nuvele : *Nuvele şi schiţe* (1903), *În lumea dreptăţii* (1906), *Întuneric şi lumină* (1912), *Rătăcire* (1923), *Firimituri*, (1929).

Se stinge la 14 decembrie 1946.

De consultat : 1. *Întuneric şi lumină. În lumea dreptăţii*, cuvînt înainte de Mihai Gafiţa, E.S.P.L.A., 1957 ; *Întuneric şi lumină*, prefaţă de Mihai Gafiţa, E.P.L., col. „B.P.T.", 1963. 2. G. Ibrăileanu, *Ioan Al. Brătescu-Voineşti, „În lumea dreptăţii"*, în *Scriitori români şi străini*, I, E.P.L., 1968 ; Mircea Zaciu, *I. Al. Brătescu-Voineşti*, în *Viaţa românească*, IX, nr. 12, 1956 ; Al. Piru, *I.Al. Brătescu-Voineşti*, în *Viaţa românească*, IX, nr. 12, 1956 ; Dinu Pillat, *Nuvelistica lui I. Al. Brătescu-Voineşti în perspectiva timpului*, în *Studii şi cercetări de istorie a literaturii române de la C. A. Rosetti la G. Călinescu*, Editura Academiei, 1968.

NICULAIŢĂ MINCIUNĂ

Doamnei Eliza I. Brătianu

Niculăiţă Gropescu, feciorul lui neica Andrei Gropescu, din cătunul Manga, comuna Măgureni, e un băiat cu judecată, blajin la vorbă, măsurat în mişcări şi, nu ştiu cum să zic : *dar* sfios, ori *prin urmare* sfios.

În toate clasele primare, urmate la şcoala din Măgureni, a luat tot premiul întîi, spre bucuria şi măgulirea părinţilor. Că de ! nu e lucru puţin, în ziua de *Sîmpietru*, în şcoala împodobită cu flori, s-auzi că strigă de colo : „Premiul întîi cu cunună, — Gropescu Niculae ! — să vezi pe domnul învăţător că-i pune peste perişorul lui negru cununa de merişor, pe domnul primar că-i dă un teanc

de cărţi mîngîindu-l ; şi apoi să pleci pe linia satului, tu, mama de-o parte, tatăl de alta, şi între voi feciorul vostru, în văzul consătenilor, care zic cu dragoste : „să vă trăiască ! şi la mai mare !"

La sfîrşitul şcolii, domnul învăţător Irimescu a zis că e păcat, ca aşa băiat cu tragere de inimă la învăţătură să nu meargă mai departe ; iar neica Andrei Gropescu, de la *Sîmpietru* pînă la septembrie, s-a gîndit şi s-a răzgîndit în toate felurile, a luat sfat şi de la unul şi de la altul.

Învăţătorul i-a spus precum văzurăţi : şi tot aşa îşi zicea şi el în ceasurile de trudă şi de obidă, cînd vedea că munca lui şi a Stanei, nevesti-si, n-avea nici un spor, pentru casa lui împovărată de patru copii ; Niculăiţă de unsprezece ani, două fete gemene de trei şi alt băiat în braţele Stanei.

Arendaşul, conu Epaminonda, i-a spus că învăţătura multă mai rău *utrăveşte* sufletul omului, că *ţere* cheltuială mare şi dezgustă pe om de munca pămîntului ; i-a dat şi pildă pe Ghiţică al popii, care a urmat la liceu şase clase şi a ieşit un apelpisit, un derbedeu, de a speriat comuna ; şi tot aşa îşi zicea şi neica Andrei, cînd se gîndea la lipsa lui de mijloace şi la ajutorul ce puteau să-i dea de aici încolo braţele lui Niculăiţă. Că şi dacă nu era prea voinic, dar era tare dibaci la mînă şi moştenise de la bunică-său, moş Sandu Gropescu, aplecare la dulgherie.

După moartea bătrînului sculele fuseseră urcate în podul casei ; dar „iscoada de Niculăiţă", care la moartea bătrînului era un noduleţ abia de patru ani, dase într-o zi peste ele ; şi cu toate dojenile mamă-si : „dă-te jos d-acolo, proclete, că dă tat'tu peste tine şi-ţi moaie oasele", copilul — care acum îşi aduce aminte ca prin vis de unchiaşul care lucrase stîlpii porţii — cînd şi cînd da fuga în pod la sculele bunicului. Şi încet, încet, din glumă, din joacă, azi a făcut un scăunel, mîne o morişcă de speriat ciorile, care prăpădeau cireşul din coastă — pînă cînd într-o zi, cînd s-a întîmplat de-a pierdut tat'su codîrla de la căruţă : „Taică, îţi fac una la fel !" Şi s-a pus Niculăiţă pe lucru, şi,

din lemne vechi de prin curte, a făcut întîi cotocii, pe urmă spetezele, şi după ce le-a încheiat frumos, a ieşit o codîrlă, de s-au crucit şi tat'su şi mamă-sa şi vecinii.

Da, lipsa de mijloace, îndemînarea băiatului la dulgherie şi teama părintelui de pierderea acestui ajutor de mare preţ, au dat greutate sfaturilor lui conu Epaminonda ; şi a rămas Niculăiţă acasă, la munca pămîntului.

De părut rău, lui nu i-a părut, că-i plăcea şi munca la cîmp şi mai ales dulgheria. La cîmp cînd păzea boii cu alţi băieţi de seama lui se juca şi el cu ei ; dar mai drag îi era să se răzleţească deoparte şi să se uite cu băgare de seamă la ierburi şi la lighioni. El era cel care îi învăţa să scoaţă din găuri păianjeni şi greieri cu un glonţişor de ceară legat de aţă.

Băieţii ceilalţi stăteau ce stăteau lîngă dînsul, apoi porneau la alte jocuri ; iar el rămînea singur să supravegheze cum se luptau furnicile să ducă poveri de patru-cinci ori mai mari decît ele, ori se tîra binişor pe brînci, să vază ce face lăcusta de ţîrîie aşa de tare.

Şi au trecut aşa an peste an, în total şase, şi a ajuns acum flăcău de şaptesprezece ani, frumos şi aşezat, dar sfios...

La dulgherie acum se pricepe bine. Stîlpii care stau grămadă sub şopron, pentru ulucile din faţă pe care, dacă l-o învrednici Dumnezeu, le ridică la anul — el i-a făcut : cosoroaba de la prispă, care putrezise la un cap, el a înlocuit-o, furca maică-si el a încrustat-o ; şi să vă arate Salomia, fata lui Pîrvu Miu, vecinul, donicioara nouă, cumpărată de el din oborul de la Sfîntul Ilie şi tot de el înflorată cu fierul ars... Minune, nu altceva !...

Ar fi, după cum vedeţi, o pildă de băiat fericit, dacă pînă în timpul de faţă ar fi găsit omul meşteşugul să stăpînească toată fericirea ce i se cuvine — şi dacă n-ar avea şi Niculăiţă partea lui de amărăciune, izvorîtă din netrebnicia întocmirii de azi a lucrurilor...

Dar amărăciunea lui Niculăiţă a izvorît şi din firea lui iscoditoare, deosebită de firea celorlalţi... Încă de pe cînd era copil i-a jucat renghiuri... De cîte ori nu l-a urecheat tat'su pentru că-şi pierduse o jumătate de zi, uitîndu-se cum mîncau ori cum îşi făceau gogoşile viermii de mătasă pe care-i creştea maică-sa ? De mai multe ori a mîncat bătaie pentru că — în vremea cînd el urmărea o gînganie — boii pe care era trimes să-i păzească, intrau din mirişte ori din islaz, în vreo holdă. De cîteva ori a fost trezit de arsura unei nuiele, însoţită de o înjurătură : „Mă, eşti cu duşii de pe lume ? Nu vezi că ţi-au intrat boii în porumbul meu ?" Dar nici dojana aspră a părinţilor, nici bătaia pentru plăţi de ispaşă nu l-au putut vindeca...

Astea însă le-a răbdat Niculăiţă fără mare supărare. Ceea ce era mai greu de răbdat era batjocura. Că încet şi treptat a ajuns de batjocură.

De două ori i se întîmplase să vază pe cîmp, cum un bărzăune negru-galben se lupta cu un păianjen mai mare decît dînsul, cum îl biruise şi cum îl luase între labe şi zburase cu el. Vederea acestei lupte, care i se păruse cumplit de crîncenă, atît îl mişcase, încît a povestit-o şi altora. „O fi !..." răspunseră unii. Tat'su răspunse cu dojană : „După drăcii d-astea caşti gura de plătesc eu gloabă, tutuitule !" Iar cei mai tineri : „Muscă să prinză păianjeni ! Mă, da grozav ştii să le mai croieşti !"

Altă dată a sărit ca muşcat de şarpe şi a început să strige la alţi băieţi, care erau mai departe. Cînd au venit băieţii şi l-au întrebat de ce i-a strigat, le-a povestit înspăimîntat că a văzut o lăcustă, d-ale de le zice *călugăriţă,* cum o dată s-a zbîrlit, a bîzîit, a prins între ghiare o lăcustă mai mare ca ea şi a început s-o mănînce.

— Unde, mă ?

— Uite colea.

— Unde, mă ?

— Colo, lîngă mărăcinele ăla... mai la stînga...

S-au aplecat băieţii cu toţii, s-a plecat şi el, s-au uitat, dar n-au găsit *călugăriţa*. Iar unul dintre ei :

— Hai, mă, încolo, să ne isprăvească Marin istoria cu Frusina. Nu-l ştiţi pe Niculăiţă ? Mă, să te duci la popa Alecu, să-ţi citească o molifta.

— Să n-am parte de...

— Nu te mai jura, mă, degeaba.

Într-o zi, cum sta pe un scăunel, crestînd un băţ cu briceagul, văzuse în stratul de mărar de lîngă dînsul pisica lor, pe brînci, la pîndă după un stol de vrăbii care, la patru-cinci paşi de ea, ciuguleau pe jos, ciripind, nişte mălai risipit. Uitîndu-se cu luare-aminte la pisică, o văzuse căscînd puţin gura şi o auzise lămurit făcînd din gîtlej ca vrăbiile. Parcă ar fi vrut să le ademenească, să vie înspre locul unde era pitită. Şi în adevăr vrăbiile se duseră după mălai în spre dînsa. O văzuse cum îşi încorda picioarele şi cînd a judecat că sînt destul de aproape, hîrşti ! o dată s-a repezit şi a prins una în ghiare. Seara a povestit la poartă cele văzute şi auzite. Era de faţă şi Pîrvu Miu şi fii-sa Salomia şi lea Manda, mama Salomiei, şi moş Grigore, alt vecin.

— Cum le vezi şi le auzi numai tu pe toate, mă Niculăiţă ? a întrebat moş Grigore zîmbind. Iaca eu sînt om de merg pe şaptezeci şi patru de ani, dar pisică să facă din gît ca vrabia n-am auzit.

— Moş Grigore, nu ştiu alte pisici ; dar a noastră face. Am auzit-o, uite, cum mă auzi dumneata.

— Mă, o să-ţi scornească lumea o poreclă. O să te pomeneşti o dată cu unul : „Niculăiţă Minciună“ şi aşa o să rămîi.

Salomia a început să rîză cu hohote, zicînd de cîteva ori, parcă înadins, ca nu cumva să uite : „Niculăiţă Minciună“...

...Şi n-a mai trebuit să se găsească altul, să-i scornească porecla proorocită de moş Grigore cu o povaţă

părintească... „Niculăiţă Minciună“ o să fie de acum încolo pentru tot satul... Şi negreşit îl doare cînd i-o spun băieţii ; iar cînd Ghiţică al popii l-o lua în zeflemea, întrebîndu-l : „ce-ai mai văzut, mă Niculăiţă ?“ şi i-o spune în hohotele de rîs ale celorlalţi, Niculăiţă o să se ruşineze şi o să înceapă să se 'ndoiască el însuşi dacă a văzut şi a auzit cu adevărat ce ştie, de vreme ce acest om deştept, care făcuse şase clase de liceu, nu-l credea.

Şi azi aşa, mîni aşa, dojana părinţilor pentru vremea pierdută degeaba „după prostii şi după gîngănii“, neîncrederea unora, batjocura altora au închis inima băiatului şi l-au făcut tăcut şi sfios... Un singur om era de se-nţelegea cu el : bietul Isaia ciobanul — şi a murit şi ăla.

Dar durerea cea mare a lui Niculăiţă venea tot din zîmbetul de neîncredere al frumoşilor ochi ai Salomiei... Că pe băieţi putea să-i ocolească. La han, despre partea băieţilor, putea să se uite fără să intre în horă ; şi în munca cu sapa ori cu tesla găsea, împotriva înveninării pe care i-o aduceau zeflemelele lor, doftoria — de parcă i-o lua cu mîna. Dar acelaşi leac era fără nici o putere faţă de durerea pe care i-o pricinuia zîmbetul batjocoritor al fetei, zîmbet, după care nu trebuia să alerge o dată pe săptămînă la han, că-l avea colo, peste gard, la fiecare ceas al zilei ; iar duminicile, la han, peste acest zîmbet se adăogau glumele şi limbuţia lui Petrică a lui Stan Paşalan, care urmărea stăruitor pe Salomia...

La cîtăva vreme după întîmplarea cu moş Grigore, într-o după-prînză, Niculăiţă şi-a făcut drum spre casa învăţătorului. L-a găsit în livadă, culegînd prunele. Întîi s-a sfiit să-i spuie la ce venise, şi a început să culeagă şi el în rînd cu ceilalţi. Dar pe urmă, fiindu-i teamă că prea întîrzie, şi folosindu-se de o clipă cînd se găsea numai cu învăţătorul mai la o parte, a îndrăznit să-l întrebe :

— Domnule, nu te supăra, dumneata ştii multe...

— Ei ?... a întrebat Irimescu, văzînd că nu mai urmează.

— Uite ce e... dumneata știi multe, c-ai învățat carte multă... Nu e așa că pisica face ca vrăbiile ?

— Cum ca vrăbiile ?

— Face din gît ca vrăbiile...

Învățătorul s-a uitat la el cu luare-aminte ; iar Niculăiță a urmat :

— Și mă gîndeam că poate ai dumneata vreo carte în care scrie că pisica face din gît ca vrăbiile... și-ți lucram și eu la vreo ulucă... la ceva...

— N-am nici o carte în care să scrie bazaconii d-astea, mă Niculăiță...

I-a părut rău grozav la întoarcere, rău de tot... Tii ! să fi avut domnul învățător o carte așa... să fi adus pe Salomia, să citească ea... cu ochii ei... Că poate că altă dată nu mai rîdea, cum rîsese atunci, la poartă, cînd cu vorba lui moș Grigore, rîs frumos care în pieptul lui se prefăcuse în junghi...

A doua zi, după ce a lucrat la niște zăbrele, a presărat mălai prin locul unde văzuse el vrăbiile și, după ce și-a sgornit surorile, a adus pisica, a luat pe frati-su Ilie lîngă dînsul, ca să nu se miște — și s-a așezat la pîndă crestînd un băț. La scurtă vreme au venit cîteva vrăbii, și a început și pisica să facă din gît ca ele... Atunci Niculăiță a început să strige șuierat Salomiei, care scutura niște țoale pe prispa casei : „Salomio, Salomio !"

Fata a ridicat capul ; și el, stînd nemișcat a șoptit : „Apropie-te binișor de gard... binișor..." Dar Salomia s-a apropiat se vede prea zgomotos, că odată au zburat vrăbiile.

— Le speriași... dar, dacă nu ești prea zorită, treci pe poartă, și vino-ncoace nițel. Uite pisica colea-n mărar... Vin' s-o auzi cum face.

Era curioasă și fata să auză, și a venit. El i-a dat un scăunel și s-a așezat cu un genunche în pămînt lîngă dînsa, ținînd pe frati-su Ilie alături de el. Și au stat așa alături... au stat... au venit două-trei vrăbii ; dar pisica moțăia

nepăsătoare... Și cum ședeau așa alături nemișcați, deodată a simțit Niculăiță că din părul auriu al Salomiei și din sînul ei de fecioară de șaisprezece ani se răspîndea un miros de busuioc și de sulfină, mai ademenitor și mai dulce decît toate florile pe care le-ncresta el, decît toate gîngăniile a căror cunoaștere îl ispitea ; și îmbătat de fericire, a întins mîna dreaptă și a cuprins-o de mijloc... Dar Salomia care, pe cînd se uita la pisică se gîndea la deșteptăciunea și la puterea lui Petrică a lui Stan Pașalan, și-a întors capul mirată, a început să rîză și desprinzîndu-se : „Zi, d-aia m-ai chemat, Niculăiță Minciună !" și a fugit zglobie acasă.

După ziua aceasta i-a lucrat o donicioară, înflorind-o cu fierul roșu, care ardea ca zîmbetul ei necredincios și batjocoritor... Salomia i-a dat și ea niște bete — bete ca toate betele ; dar lui Niculăiță i s-au părut că altele asemenea nu mai sînt pe lume...

*

A plecat Niculăiță la oraș, cu căruța cu lemne. Că s-a gîndit neica Andrei că tot îi stau boii degeaba acum la începutul lui octombrie... Ce bruma porumb a făcut l-a cărat, prunele asemenea ; de arat nu era chip, pînă nu s-o îndura Dumnezeu să dea o bură de ploaie, că era pămîntul cremene...

A cumpărat omul de la domnul Frim, din pădurea care o taie, trei stînjeni de lemne ; cînd și cînd să-ncarce căruța cu cît or putea duce boii, și ori să se ducă ei la tîrg ori să mîie pe Niculăiță, să le vînză cu ceva cîștig. Au încărcat amîndoi de aseară mai bine de un sfert de stînjen, l-au legat regulat cu lanțul să nu pice și, cînd mai erau două ceasuri pînă la ziuă, și-a îmbrăcat Niculăiță cojocul ; maică-sa i-a strigat de la vatră : „Încheie-te la piept, că e frig" ; tat'su i-a adus aminte pentru a patra oară : „Să nu le dai din unsprezece lei nici o para mai jos — să fii cu ochii în patru să nu te-nșele fr-unul, că tu ești cam tutuit !"

Era întuneric beznă ; dar Niculăiță nu știa ce e frica, nici urîtul. Pe tot drumul, treisprezece kilometri, mai mult în căruță, sus pe lemne, a stat fluierînd încet, cu ochii la stele, grozav de strălucitoare în această noapte limpede de răcoarea toamnei. Îi erau dragi stelele toate și-l învățase răposatul Isaia ciobanul cum le cheamă mai pe fiecare. Și cum venea dinspre răsărit, a văzut cum s-a ivit și s-a ridicat din marginea zării luna nouă, apoi luceafărul de ziuă ; pe urmă s-a făcut o geană roșie, s-a deschis fața cerului, s-a tot deschis, stelele s-au topit una cîte una, și luceafărul, și cornul lunei ; iar în dreapta locului unde se ivise geana roșie au început să iasă suliți aurii... ca părul Salomiei...

Cînd a ajuns la oraș soarele era sus. Cîrciumarul de la bariera orașului l-a întrebat cît cere pe lemne. „Unsprezece lei" a răspuns Niculăiță ; iar negustorul căruia nu-i trebuiau, că el avea lemne, după ce s-a uitat bine la marfă, a zis : „face, că sînt lemne bune de tufă curată" ; și, după ce s-a uitat și în ochii băiatului, i-a dat o povață : „Mă, băiețaș, tu ceri pe ele cincisprezece lei, să ai de unde lăsa".

Acum trei zile să fi venit Niculăiță cu lemnele astea la tîrg, numaidecît le desfăcea, că nepriceperii lui la negustorie i-ar fi venit într-ajutor vîntul pizmaș, care a bătut pînă ieri-dimineață ; dar azi, soarele cald care l-a făcut să-și scoată cojocul îi strică vertul mărfii... Unul îi dă opt lei, altul zece, altul zece și șase bani ; dar nu le dă și umblă prin oraș pînă la ziua-jumătate...

— Dar ce, tu ești turc, să nu lași nici un ban din cît ai cerut ? îi răcnește un brutar. — Trage înăuntru-n curte.

— Dar să știi, unsprezece lei, jupîne.

După ce le descărcă, Niculăiță și le așeză unul cîte unul, sfert regulat, brutarul îi numără în gologani zece lei și jumătate.

— Păi ne-a fost vorba unsprezece lei, jupîne...

— Dar ce, ești turc ? Dacă-ți place ; dacă nu încarcă-ți-le și pleacă.

Niculăiță îi dă banii înapoi și, fără supărare, începe să încarce lemnele la loc, frumos, tacticos, cum le încărcase aseară la pădure.

Liniștea băiatului pesemne că i-a plăcut brutarului, că începe să rîză și, scoțînd unsprezece lei deplini, îi dă zicînd : „Asta să știi că e păcală".

Niculăiță și-a băgat banii în chimir, își înjugă boii și pleacă... Se gîndește că mai bine i-ar fi dat banii în fișice. Așa te pomenești că la-ntors, de neodihna de peste noapte, îl prididește vreun somn în căruță și i se risipesc gologanii. De aceea, mergînd pe uliță, caută cu ochii pe jos, doar a găsi vreun petec de hîrtie, să facă banii fișice. Nu caută de prisos : prin dreptul tribunalului găsește o jumătate de coală de hîrtie. O ridică, o bagă în sîn, și, după ce iese din oraș, se suie în căruță, taie hîrtia în două : o jumătate o taie iar în două și, scoțîndu-și banii din chimir, face două fișice : unul de cinci lei, altul de șase. Le bagă frumos în chimirul pe care-l închide cu îngrijire și zice „cea ! Joian !"...

...Mai tîrziu cînd se înnorează și începe să bată vîntul, își pune cojocul pe dînsul și simte ceva rece în sîn. E cealaltă jumătate de hîrtie neîntrebuințată pe care n-a aruncat-o. O scoate și se uită la ea. E scrisă de mînă și, cum știe să citească, citește : „...făcînd aplicația articolului 327, a cărui cuprindere este următoarea : Cel ce, găsind pe drumuri ori pe uliță lucruri ce nu sînt ale sale și întrebîndu-se despre ele, le va tăgădui, se socotește că a comis un abuz de încredere și se va pedepsi cu închisoarea de la 15 zile pînă la 3 luni"...

„Adică acum ? se gîndește Niculăiță — dacă oi găsi eu în drum să zicem un galben, să nu fie al meu care l-am găsit ? Dar ce, l-am furat ? Nu l-am găsit ? Pă ce să-l dau altuia ?" Și citește încă o dată ; și cînd ajunge la „întrebîndu-se despre ele", deodată duce repede mîna la chimir. Fișicele sînt la locul lor : dar acum începe să se facă lumină în mintea lui Niculăiță : „Dar dacă ăl de l-a

pierdut a muncit pe el ? Dacă s-a dus la pădure, cum s-a dus el cu tat-su şi i-a fi căzut peste picior un buştean, cum i-a căzut lui tat'su ? Dar dacă o fi umblat cît a umblat el prin tîrg astăzi ? Şi dacă a schimbat banii pe un galben, ca să-l ducă de pus în salba unei fete ca Salomia ?"...

Şi aducîndu-şi aminte de o vorbă auzită de mai multe ori de la tat'su : „de banul nemuncit nici praful nu s-alege", înainte de a aţipi în căruţă îşi zice că el chiar de nu l-ar întreba nimeni, dacă i s-ar întîmpla să găsească o pungă cu bani, ar duce-o la primărie, ori la domnul şef de jandarmi.

Cine i-a auzit gîndul de i l-a împlinit aşa de curînd ? Că la patru zile după asta întocmai aşa i s-a întîmplat. Erau cu toţii la porumbişte, tăiau cocenii. La un timp tat'su zice :

— Mă Niculăiţă, era vorba să dregi uşa de la podul şopronului, şi n-ai dres-o. Pînă diseară, în patru ceasuri eu zic să faci una nouă...

— Fac.

— Braţele noastre ne ajung aici să dăm gata şi să încărcăm pînă diseară.

— Aşa e.

Şi Niculăiţă pleacă ; şi ca să ajungă mai degrabă acasă, o taie prin prunii boiereşti, sare pîrleazul din dreptul crucii Căminarului, o cruce înaltă de piatră în marginea şoselei, o coboară la stînga pe şosea ; şi cum umblă pe poteca din marginea drumului, vede jos, dinaintea lui, un portofel de piele neagră... Îl ridică, îl deschide şi vede, şi în buzunarul din dreapta şi în buzunarul din stînga al portofelului, hîrtii de bani, hîrtii multe, cîte n-a văzut neam de neamul lui... Se uită de jur împrejur ; nimeni... Mult la gînduri nu stă şi o porneşte ; dar în loc să ţie drumul spre casă, sare alt pîrleaz şi se îndreaptă spre reşedinţa jandarmeriei. Mergînd aşa, zîmbeşte gîndindu-se : „De ! să nu-l am colea în mînă şi să spui la lume c-am găsit un portofel cu bani, ar zice că mint". Oamenii sînt duşi la treburi ; se întîlneşte numai cu copii mici, n-are cu cine vorbi... Ajunge la reşedinţă, deschide uşa. Domnul şef e singur în odaia din dreapta. Tolănit pe pat citeşte o gazetă... Din fund se aude cîntînd un glas de femeie. E glasul cucoanei Steluţii, ibovnica domnului şef. O fi lucrînd ceva şi cîntă : „suspine crude pieptu-mi zdrobeşte"...

— Ce e, mă ? întreabă domnul şef, ridicînd ochii de pe gazetă.

— Uite, domnule şef. Venind p-ici pe şosea — că m-a mînat taica acasă, să dreg uşa de la gura şopronului — şi aşa, am dat prin prunii boiereşti şi am sărit pîrleazul din dreptul crucii Căminarului, şi cum umblam aşa, văz jos o tomoşoacă neagră. Zic : „ce să fie aia ?" Şi cînd m-aplec, uite ce găsii : portofelul ăsta cu bani de hîrtie mulţi. Şi am venit de vi l-am adus dumneavoastră că trebuie să se arate păgubaşul...

Domnul şef se uită de mai multe ori, cînd la flăcău, cînd la banii din portofel şi după o lungă tăcere întreabă :

— Mai era cineva cu tine ?

— Nimeni.

— Ai spus la alţii ?

— La nimeni. Am venit p-ici pe poteca din dos, drept la dumneavoastră.

Domnul şef tace, apoi :

— Ia ascultă, mă Niculăiţă, parcă aşa te cheamă...

— Aşa.

— Să nu mai spui la nimeni pînă nu s-o ivi păgubaşul, că te aude spunînd cum e portofelul şi se scoală vreunul şi zice că el l-a pierdut, fără să-l fi pierdut el. Nici mă-ti, nici lu' tat'tu să nu le spui pînă nu se arată păgubaşul, auzi ?

— Auz !

— Bine ai făcut că l-ai adus, bravo ! Eşti băiat cinstit. Şi să ştii c-o să spui eu păgubaşului să te cinstească frumos.

Niculăiță o pornește spre ușă ; dar cînd e în prag, domnul șef, gîndindu-se la procesul-verbal ce va trebui să dreseze, îl mai întrebă :

— Cum te cheamă pe tine ?

— Gropescu Niculae.

— Carte știi ?

— Știu...

Rămas singur, domnul șef scoate hîrtiile din portofel, le numără de vreo trei ori : sînt cinci mii patru sute de lei în hîrtii de cîte o sută, încolo nimic. Își scoate tabachera, își face o țigaretă, o fumează dus pe gînduri, se închină a mirare și, înainte de a începe să scrie, se lasă cu scaunul pe spate și strigă :

— Steluțo !

Dar Stela cîntă și n-aude.

Domnul șef se scoală și strigă din pragul odăii mai tare :

— Steluțo !

— Ei ? face Steluța, ridicînd ochii de pe bluza la care lucra.

— Ia vin' nițel...

După ce domnul șef i-a povestit istoria toată, după ce i-a arătat banii, au rămas amîndoi amuțiți... Gîndindu-se la bluza de mătasă, la jachetele, la pălăriile pe care și le-ar fi putut cumpăra dumneaei pe atîția bani, cucoana Steluța a zis într-un rînd : „Cum nu-i găsii eu, doamne ?“ Și iar a tăcut și i s-a dus gîndul la ifosele primăresei și ale Irimeascăi care se uitau la ea de sus... Intr-un tîrziu a întrebat : „Ăla de-i zice Niculăiță Minciună ?“ Și iar după o tăcere : „Și zici că nu l-a văzut nimeni ?“

Dar domnul șef s-a uitat în ochii ei și n-a răspuns nimic...

*

În vremea asta Niculăiță se și apucase de lucru și, scoțînd cu cleștele cuiele ușii celei vechi, se gîndea că maică-si și lui tată-său tot trebuie să le spuie, n-are încotro.

— Ce lucrezi acolo, mă Niculăiță ?

Băiatul ridică ochii în care a înflorit un zîmbet de fericire de la întîiul sunet al glasului care-l întreabă și vede pe Salomia. E urcată pe un buștean cu brațele de gard. Vîntul îi flutură-n părul auriu și ochii ei verzi, ca apa adîncă și limpede la umbră, zîmbesc a batjocură.

— Dreg ușa de la podu șopronului, răspunde Niculăiță, și se gîndește : „Nu, ei nu-i spui, că nu mă crede și o să spuie la alții rîzînd de mine. Mai bine să afle singură de la alții, cînd s-o ivi păgubașul“...

S-a ivit păgubașul. E colo, pe linia satului, în mijlocul mulțimii de femei și de copii adunați în jurul lui. Călărețul care a trecut adineauri în buiestru, ăla e păgubașul.

Salomia, care, de pe bușteanul pe care era urcată, vede copiii alergînd într-acolo, se coboară și dă fuga la poartă zicînd : „Nu-ș ce s-a întîmplat pe linie, că văd că dau copiii fuga-n sus“.

Niculăiță își lăsă lucrul și iese și el la poartă. O femeie care vine dintr-acolo îl dumirește :

— E un negustor care cică a pierdut o pungă cu bani și întreabă dacă n-a găsit-o cineva.

Niculăiță se duce grăbit într-acolo, își face loc printre copii și, ajuns lîngă negustor, îl atinge de braț și-l întreabă :

— Cum era punga dumitale ?

— Un portofel de piele neagră, zgîriat într-un colț, portofel de-alea care se îndoiește așa, cu două buzunare...

Niculăiță zice cu simplitate...

— L-am găsit eu adineauri lîngă crucea Căminarului și l-am dus la domnul șef de jandarmi.

Negustorul pare nebun de bucurie, nu știe ce să mai zică. Și pe cînd femeile se crucesc a mirare, plecă cu flăcăul spre reședința jandarmeriei, cu droaia de copii după dînșii.

*

Mişcare neobişnuită în Măgureni. Lume adunată la primărie... Se aşteaptă sosirea domnului procuror, care vine să ancheteze cazul la faţa locului ; şi sosirea autorităţii se aşteaptă cu nerăbdare, ca să se facă o dată lumină în această afacere încurcată, care ţine lumea în nedumerire... Ciudată împrejurare ! Alaltăieri, marţi pe la toacă, s-a ivit în comună domnul Niţă Andreescu, de ţine în tăiere pădurea Colfescului, întrebînd din om în om, dacă nu cumva i-a găsit vreunul un portofel cu 5 400 de lei, pe care l-ar fi pierdut dimineaţa, cînd trecea spre vale. Şi pe cînd întreba nişte femei din cătunul Manga, s-a pomenit cu Niculăiţă, feciorul Gropescului, ăla de-i zice „Niculăiţă Minciună", că l-ar fi găsit el în dreptul crucii Căminarului, că l-ar fi dus la tactul jandarmeriei şi l-ar fi dat în mîna şefului ; iar şeful cică habar n-are. Păgubaşul neştiind ce s-aleagă, din arătările băiatului şi din tăgada şefului, s-a plîns procurorului care trebuie să pice...

Şi iată soseşte, singur, numai cu grefierul. Căpitanul de jandarmi, care trebuia să-l însoţească, lipsea, dus la Bucureşti. Trage la primărie, unde-l aşteaptă păgubaşul ; se supără că nu sînt veniţi nici şeful de jandarmi, nici băiatul care zice c-a găsit banii ; dă poruncă să trimeată numaidecît după ei ; iar pînă la sosirea lor, cere lămuriri de la primar, de la notar, de la perceptor...

— De ! domnule procuror — vorbeşte primarul — ştiu eu ce să zic ? Asta vorbim şi noi între noi de alaltăieri... Să minţă şeful... de !... Sumă mare... cinci mii patru sute de lei... Banul e ochiul dracului... Te pomeneşti... Dar iar mă gîndesc : să bagi pe un om în puşcărie aşa, pe vorba unui zănatic...

— Cum zănatic ? întreabă procurorul.

Răspunde notarul :

— Păi să vedeţi, domnule procuror, băiatul ăsta e cam aşaa... cum să zic ?

— Cum îl cheamă ?

— Niculăiţă Gropescu, dar lumea îi zice : „Niculăiţă Minciună".

— De ce ?

— I-a scornit aşa o poreclă.

Procurorul din ce în ce mai intrigat şi nerăbdător întreabă :

— Pe cine aţi trimis după ei ?

— Am trimis un vătăşel ; dar iată că vine şeful. Dacă binevoiţi să-l ascultaţi.

Domnul procuror binevoieşte.

Uşa se deschide şi domnul şef intră, scoate capela, o ţine în mîna stîngă, lipită de sabie ; şi, alăturînd călcîiile zornăitoare, zice uitîndu-se drept în ochii procurorului :

— Trăiţi !

Autoritatea superioară îl examinează de sus pînă jos. Constată că e acelaşi bărbat voinic, oacheş, de toată frumuseţea în uniformă cu întreite galoane. Îl cunoaşte de mult, şi-l întreabă :

— Ce e, Albescule, cu chestia banilor ?

Domnul şef zîmbeşte, dar cu măsură (a ! cucoană Steluţo, meşteră profesoară eşti !) şi răspunde :

— De ! domnule procuror, dacă credeţi dumneavoastră că sînt eu în stare de aşa ceva — şi că trebuie...

Dar domnul procuror a venit să ancheteze ; şi dumnealui cînd vine să ancheteze, nu-i place vorbă multă. Dumnealui, cînd cel căruia îi pune vreo întrebare, nu-i răspunde scurt şi se lungeşte la vorbă — i-o taie. Din experienţă dumnealui de doi ani a constatat că asta e cea mai bună sistemă. „Altfel nu mai isprăveşti niciodată". De aceea taie vorba şefului şi chiar îl înştiinţează :

— Mie, te rog să-mi răspunzi scurt. Unde erai cînd a sosit păgubaşul la reşedinţa jandarmeriei ?

— Eram acolo.

— Să vie Andreescu.

Păgubaşul Andréescu vine de afară. Procurorul îl întreabă :

— Unde ai găsit pe domnul şef, cînt te-ai dus la jandarmerie ?

— Să vedeţi, domnule procuror... după ce m-a întrebat băiatul cum era portofelul meu şi i-am spus că era negru, cu o zgîrietură la un colţ...

— A ! pardon, pardon ! Mie ieri la parchet mi-ai spus că băiatul ţi-a spus dumitale cum era portofelul. Acum zici că dumneata i-ai spus lui... Uite ici în procesul-verbal...

— Să vedeţi, domnule procuror...

— Ce să văz ? Mie, te rog să-mi răspunzi scurt, el ţi-a spus dumitale întîi cum era portofelul ori dumneata lui ?

— Eu lui.

Notarul înştiinţează pe domnul procuror c-a sosit băiatul ; şi domnul procuror, care e foarte curios să-l vadă, spune păgubaşului şi jandarmului să aştepte afară, şi dă poruncă să i se aducă băiatul... Băiatul intră. E tras la faţă, cu o frunte largă, sub care sclipesc doi ochi negri, în care tremură parcă o licărire de friguri... Altfel foarte curăţel !...

Vătăşelul îşi explică întîrzierea :

— Nu vrea să vie, să trăiţi, domnule procuror. Abia l-am adus.

— De ce nu vrei să vii, măi băiete ?

Niculăiţă ridică din umeri... A ! de marţi după prînz s-au petrecut multe, pe care nu le-ar putea povesti cu şir Niculăiţă. Mai ales cele petrecute pe dinăuntrul lui. Toate tremură, sclipesc şi se sting nestatornicite ca fulgerile.

...a ajuns la jandarmerie cu păgubaşul şi cu alţi oameni după ei, între care parcă şi primarul... Şi a zis zîmbind : „s-a găsit păgubaşul, domnule şef ?... Şi şeful a zis mirat : „care păgubaş ?“... Şi el s-a uitat bine să vază dacă vorbeşte cu şeful, şi a zis : „păgubaşul cu portofelul de l-am găsit lîngă crucea Căminarului... de vi l-am adus adineauri“... Şi şeful a zis : „ce, mă, visezi ?“... Şi el s-a uitat la lume şi s-a pipăit şi a zis iar : „adineauri cînd cînta cucoana Steluţa pe pălimar“... Şi domnul şef a răcnit : „ce mă, eşti nebun ?“... Şi el atunci a simţit că i se rupe ceva în cap, înăuntru, şi a zis duios, ca din pragul unei mari primejdii : „domnule şef, ori te poartă cum ţi-e vorba, ori vorbeşte cum ţi-e“... Şi domnul şef l-a pleznit cu pumnul peste gură de l-a podidit sîngele... Şi pe urmă nu mai ştie, pînă unde a venit mă-sa şi cu mama Paraschiva care-i descînta şi-i da să bea apă dintr-o oală nouă... Era pe prispa casei... Alături era parcă nea Pîrvu Miu şi cu moş Grigore, vorbeau cu tat'su... Moş Grigore-l întreabă : „Dar ţie şi mă-si cum de nu v-a spus nimic ? cum n-a dat fuga să vă spuie întîi vouă ?“... Nea Pîrvu a zis : „Cu ei nu s-a întîlnit, n-auzi ? dar fii-mi cum de nu i-a spus nimic ? c-a vorbit cu ea după aia“... Şi s-a întors nea Pîrvu cu faţa spre gard şi a întrebat : „Aşa e, Salomio ?“ Şi Salomia era urcată pe buştean lîngă gard, se uita speriată şi a răspuns : „Aşa e“... Şi el s-a sculat şi a răcnit o dată : „Uite aici, mîinile amîndouă l-am ţinut — ca lemnul să i se usuce mîinile !“ şi pe urmă iar nu mai ştie... Parcă a venit ieri primarul şi notarul şi s-a dus cu el de le-a arătat unde a găsit portofelul, pe unde a sărit pîrleazul, pe unde a dat, pe unde s-a întors...

Astea tot le mai zăreşte Niculăiţă, că sînt lucruri trăite, văzute şi auzite... Dar ce nu mai poate zări e treaptata pierdere a simţului realităţii pe care i-a adus-o îndoiala, neîncrederea tuturora... şi indignarea şefului care nici n-a mai putut să se stăpînească... Sînt cîteva ceasuri de cînd nu mai e aşa de sigur c-a găsit în adevăr banii... Venind pe drum cu vătăşelul se silise să-şi orînduiască gîndurile şi să spuie cum s-a întîmplat, de la început...

— N-auzi, mă băiete — întreabă a doua oară domnul procuror — de ce nu vrei să vii ?

— De !...

— Cum de ! ? Faci o pîră contra unui om, viu eu, procurorul, să cercetez faptul ; trimet, după tine-și nu vrei să vii ? Ce fel de socoteală e asta ! ?,,,

— De !...

— Cum te cheamă ?

— Gropescu Niculae.

— Nu-ţi zice lumea „Niculăiţă Minciună“ ?

La asta nu se mai gîndise Niculăiță. Așa e ! !... Lui îi zice „Niculăiţă Minciună“ ! Vezi dumneata ! ?...

— N-auzi ce te întreb ? Îţi zice lumea „Niculăiţă Minciună“ ?

— Mi-o fi zicînd.

— Cum ! „mi-o fi zicînd“ ? Îţi zice ; spune toată lumea. De ce ?

— De !...

— Iar „de“ !... În sfîrşit... Spune cum e chestia banilor ?

Băiatul se codește : se silește să-și adune minţile risipite... Vrea s-o ia de la început, cum şi-a făcut planul venind cu vătăjelul... Se freacă cu mîna pe frunte, înghite în sec... Procurorul aşteaptă...

— Uite, domnule... Cînd mi-a dat mie brutarul...

— Care brutar ?

— Brutaru de i-am vîndut lemnele în unsprezece lei, azi se-mplinește o săptămînă...

— Ce-mi tot îndrugi mie de brutar ?... Ce are a face brutarul ?

— Să vă spui.

Şi Niculăiţă tace şi iar se silește să-și adune minţile care se amestecă... Domnul procuror se uită cu luareaminte la tremurarea mîinilor băiatului, la privirea lui rătăcită ; şi cum e om bun la inimă şi milos şi cum a început să înțeleagă după ce se uită în ochii primarului și ai notarului, zice blînd :

— Spune.

— Cînd mi-a dat mie banii brutaru... de m-a mînat taica la tîrg cu lemnele... şi am văzut stelele...

Niculăiţă tace.

— Spune.

— Că întîi a vrut să-mi dea numai zece lei şi jumătate, dar pe urmă... Ghiţică al popii mi-a scornit mie porecla, că el nu crede că ia bărzăunu păianjine...

În capul domnului procuror s-a făcut lumină deplină. Nu mai încape îndoială... Se vede cît de colo. Deci ca să nu piarză vreme multă îl oprește din povestire și-i zice să mai aştepte afară. După ce băiatul a ieşit, zice celor de faţă :

— Bietul băiat.

— Eu ce vă spuneam, domnule procuror ? zice notarul.

Procurorul stă pe gînduri. Se gîndește matur !... Aseară la club, unde se vorbea de acest caz, Mitică-Ionescu, avocatul, zisese : „Te pomenești că reclamantul n-a pierdut nici un ban și-și pregătește vreun faliment“... Şi cazuri de astea cunoștea destule domnul procuror... Nu mai departe cazul de deunăzi cu Daradan... Dar atunci băiatul ? Dar aşa e... băiatului îi spusese o femeie că un om a pierdut un portofel pe care-l caută. Asta a mărturisit-o păgubaşul de ieri ; iar cum era portofelul a mărturisit adineauri păgubaşul, că i-a spus-o chiar el... După matură gîndire domnul procuror face : „hm“ şi întreabă pe primar :

— Cît e d-aici pînă la spitalul din Dălgeni ?

— Patru kilometri.

— Spune birjarului să înhame caii, şi să se ducă un vătejel cu scrisoarea pe care o scriu eu acum, s-o dea doctorului... Să-i spuie şi din gură că-l aștept aici, să vie neapărat...

Şi domnul procuror scrie repede : „Doctore dragă... Urcă-te în trăsură şi vino imediat pînă aici... Un caz curios de autosugestie de telepatie, de *psevdomanie*. Cum însă nu vreau să-mi asum singur responsabilitatea, am

neapărată nevoie de avizul unui om competent ca dumneata. La revedere. Vino neapărat că am să-ți povestesc ceva nostim despre Nineta."

*

Tatăl lucrează la gluga de coceni. Mama, uitîndu-se din cînd în cînd spre prispă, mătură prin bătătură : să fie curat, că vine popa Alecu. I-a povățuit lumea să cheme popa să citească o molifă... Descîntecele mamei Uții nu mai ajută la nimic, și mai rău îl îndîrjește vorba ei blîndă : „Niculăiță, mamă, nu te mai gîndi la banii ăia, maică... o fi fost vreo vrajă... ți s-o fi părut — farmece, fir-ar pe pustii locuri".

Niculăiță stă pe prispa casei ținîndu-și între palme tîmplele care-i zvîcnesc și se gîndește și nu poate să-nțeleagă, de ce i-au băgat degetul în gură și doftorul și domnul procuror.

Cum o să priceapă Niculăiță, cînd nici ceilalți care erau de față n-au priceput ?...

Doctorul, după primirea scrisorii procurorului, luase cu dînsul volumul de medicină legală a lui Vibert și pe tot drumul citise partea referitoare la cazurile de *pseudomanie*, atît de frecventă la copii, și văzuse că e o manie care se vindecă, dacă nu cumva e o primă manifestare a unei nebunii care are să progreseze... În speță, după ce ascultase pe băiat, pe ceilalți oameni, între care și pe moș Grigore, venit și el la primărie, își făcuse convingerea deplină. Nu mai încăpea nici o îndoială că era vorba de *prodromele* unei alienațiuni în toată regula : vorbă fără șir, oarecare temperatură, halucinații, lighioni, pisică pe care o aude ciripind, caz tipic... De aceea, după ce sfătuise pe părinții băiatului să se poarte blînd cu dînsul, aducîndu-și aminte de o dovadă peremtorie, chemase din nou pe băiat, îl pusese să caște gura, și, pipăindu-i cerul gurii cu degetul arătător, zisese procurorului :

— Uite, bagă degetul și pipăie... Mai la stînga... Simți o protuberanță a palatului.

— Da, răspunse procurorul complect edificat. Această ultimă dovadă, venită după explicările doctorului, ilustrate cu citațiuni din autorul la-ndemînă, risipiseră toate îndoielile domnului procuror. Urcîndu-se în trăsură se felicitase de admirabila idee ce avusese de a trimite după doctor și, înduioșat de vădita și zgomotoasa deznădejde a păgubașului, dase poruncă primarului, notarului, șefului, încet, ca să nu fie auzit de grupul de oameni, care stau mai departe :

— În orice caz voi supravegheați. Vedeți dacă vreunul face cheltuieli mai mari decît de obicei...

*

Niculăiță stă pe prispă dus pe gînduri, cu tîmplele între mîini... Deodată sare în sus... Și-a adus aminte că jumătatea de coală din care făcuse fișicile i-a rămas în buzunarul cojocului... Și i se pare că aceasta ar fi cea mai puternică dovadă de găsirea banilor. Dă fuga în odaie și caută prin buzunare, caută... Și negăsind hîrtia iese în curte și începe să strige la surori... prinde pe frati-su Ilie și-l bate peste mîini : „La ce mi-ai umblat în buzunarele cojocului ? La ce, hai, la ce umbli în ale mele ?"... Copilul țipă. Mama cheamă în ajutor pe bărbatu-său și amîndoi îl cuprind, unul de-o mînă, altul de alta. Dar el înjură cu ochii turburi și se zbate... De pe prispa casei de alături Salomia se uită cu groază, închinîndu-se.

În așa stare îl găsește popa Alecu. El a mai văzut de astea și, știind puterea de vindecare a rugăciunii, își petrece patrafirul și începe să citească : „Dumnezeului să ne rugăm, Dumnezeul Dumnezeilor și Domnul Domnilor, făcătorul cetelor de foc și lucrătorul puterilor celor fără de trup, meșterul celor cerești și al celor pămîntești, pe

carele nimeni din oameni nu l-a văzut, nici poate să-l vază"...

Niculăiță suspină adînc și zice cu amărăciune: „Lăsați-mă".

Părinții îl lasă și el se duce de se așează cuminte pe prispă... De acolo se aud numai parte din cuvintele pe care le citește popa, restul se pierde într-un murmur ușor: „Blestemu-te pe tine duh necurat cu Savaot... și cu toată... Adonai... Eloi... blestemu-te pe tine... adîncurile cele de pre sub cer... blestemu-te... Gomorenilor... și cu piatră de pucioasă l-a ars... blestemu-te, teme-te, fugi, fugi"...

*

Niculăiță nu mai poate dormi; iese în curte. E seară tîrziu... Măcar că bate un vînt rece, cerul e limpede sticlă. Luna scapătă, acolo, peste crestele prunilor boierești. Vîntul face să tremure așa sclipirea stelelor ?...

Și cum stă Niculăiță așa în curte, lîngă gardul lui Pîrvu Miu, se deschide binișor ușa vecinului... coboară treptele o umbră care se îndreaptă încoace... E Salomia. O cunoaște și orb de-ar fi, de pe pas. Trece între casă și gard spre grădină. Acum e la doi pași de el.

— Salomio! cheamă el duios ca un cîntec.

Fata dă un țipăt și se lipește de păretele casei, privindu-l cu spaimă.

— Salomio, nu-ți fie frică... N... n... nu sînt nebun, Salomio... Și nu vreau să-ți fac nici un rău, Salomio...

Ea se uită cu ochii mari, în care nu mai e nici o umbră de batjocură, ci numai groază și zice tremurînd:

— Fugi, Niculăiță, mi-e frică de tine... mi-e frică de tine... Și fuge înspre grădină.

*

Cele două umbre care peste un ceas, în fundul grădinii lui Pîrvu Miu, stau alături șoptind, sînt Salomia și Petrică a lui Stan Pașalan.

— Mă, stai binișor... Să știi că mă supăr. Ce ciorile! Prea mă strîngi tare... Ce, eu sînt de fier?

— Ba nu ești de fier, neică, ești de carne, trupșorul tău de carne e... și numai să-l mîngîi aș vrea! dar cînd te cuprind în brațe, parcă tot mi-e frică să nu mi te fure altul, și atunci îmi vine să te strîng, să te fac mică, să...

— Ia!

— Ce e?

— N-ai auzit?

— Ce?

— Parc-a oftat cineva.

Ascultă amîndoi cu luare-aminte; dar nu se aude decît vîntul.

— Ți s-a părut.

Nu i s-a părut, dar femeia aude mai de departe... Cel care a oftat acum se duce repede. Încotro se duce, îl mînă niște cuvinte auzite de mai multe ori, dar auzite unde ?... la școală ? la biserică ?... cuvinte care dormeau în partea întunecată a minții lui și care acum cîteva ceasuri au ieșit la lumină, și-i sună mereu în ureche: „Veniți cu mine cei osteniți și împovărați și eu vă voi odihni pre voi..."

Îl cheamă cuvintele acestea de colo, din culmea pe care stă ridicată crucea Căminarului... Ajuns sub cruce, își descinge betele de la brîu, le sărută și plînge, plînge... Apoi se uită în sus și de jur împrejur. Tremură stelele. Suflă vînt rece... Nu mai sînt nici lăcuste, nici greieri... au murit toate de frig.

Du-te cu bine, Niculăiță, și Dumnezeu să te ierte...

*

Peste o săptămînă, cînd gîndaci de care n-a văzut niciodată Niculăiță, îi vor mînca ochii lui negri, frumoși și iscoditori, — se vor gîndi și vor vorbi despre dînsul fiecare după cum se va pricepe.

Cuconu Epaminonda, ca vrednic urmaș al lui Platon și al lui Aristot, va explica proprietarului, care va fi

citit în gazetă că la moșia dumnealui s-a spînzurat un băiat :

— Da, da, a lui Andrei Gropescu... Era nebun săracu... Dacă vă aduceți aminte, un băiețel frumușel... udata la Sîmpetru, la împărțirea de premiile... Tocmai me vorbeam cu nevasta... De la fasolica lu' tat' su udata le învățătura multa, asta aduțe utrava în sindzele...

Proprietarul, după matură gîndire o să răspunză :

— Asta așa e.

Salomiei o să-i fie urît, uitîndu-se în curtea de alături, de unde va lipsi cu cine să-și treacă vremea pînă la întîlnirea cu Petrică...

Neica Andrei, uitîndu-se la grămada de bulumaci de sub șopron, o să se gîndească cu durere că zăbrelele nu sînt isprăvite toate și c-o să trebuiască să ducă iar în pod sculele lui moș Sandu...

Iar biata mama lui Niculăiță o să se bată cu pumnii în cap pe prispa casei jelindu-se : — că era bun și blînd și nimănui nu-i făcea nici un rău... că dacă îi ziceam să taie o pasăre, zicea : „dă-o, maică, lui moș Grigore, că eu nu pot..." Lume, lume, ticăloasă...

Dar ori că și-ar zice ei *ticăloasă*, ori c-ar zice lumii, dreptate n-ar avea. Că ea ce vină are ? Iar lumea de două mii de ani tot s-a îndreptat. Că azi oamenii, dacă nu ești la fel cu dînșii, nu te mai răstignesc ei cu cruzime, ci (mai ales dacă nu le ești o prea mare primejdie), te duc fără multă răutate, ba poate chiar cu compătimire, să te răstignești singur... Și tot e o îndreptare...

(Vol. *Întuneric și lumină*, 1912.)

I. A. BASSARABESCU

(1870—1952)

Născut la 17 decembrie 1870, în Giurgiu. Fiul pitarului Alexandru Bassarabescu (fost elev la „Sf. Sava" din București, coleg cu N. Bălcescu și I. Ghica) și al Elisabetei-Eliza Bassarabescu, născută Starostescu. Stabilindu-se cu familia în București (1877), urmează cursurile primare aici, apoi liceul la Colegiul Sf. Sava. Manifestă aptitudini literare de foarte tînăr, publicînd proză de nestăvilită exaltare sentimental-romantică, în revistele editate împreună cu colegii săi de școală. Debutul propriu-zis se produce în *România literară* (noiembrie 1888), cu schița *Întîia furie*. În următorii ani publică în revista *Generația nouă*. În 1891 se înscrie la Facultatea de litere din București, continuînd a publica în diverse reviste, între care *Revista nouă* a lui B. P. Hasdeu și, din 1896, *Convorbiri literare*. Atrage atenția a numeroși scriitori, între care Duiliu Zamfirescu, entuziasmat de nuvela *Emma*. Nuvela *Pe drezină* (apărută în *Convorbiri literare* din 15 februarie 1900) se bucură, la fel, de o foarte bună primire. Absolvind facultatea în 1896, este numit profesor la Focșani, mutîndu-se apoi la Ploiești, unde va sluji învățămîntul liceal pînă la bătrînețe.

Își strînge nuvelele și schițele în volumele : *Nuvele* (1903), *Vulturii* (1907), *Norocul* (idem), *Noi și vechi* (1909), *Nenea* (1916), *Un dor împlinit* (1919), *Moș Stan* (1923), *Schițe și nuvele* (1923), *Spre Slatina* (1924), *Un om în toată firea* (1927), *Domnul Dincă* (1928) ș.a. Moare în ziua de 29 martie 1952.

De consultat: 1. *Lume de ieri*, prefață de Al. Piru, E.S.P.L.A., col. „B.P.T.", 1958; *Un om în toată firea*, ediție îngrijită și prefață de Tiberiu Avramescu, Editura Tineretului, 1961; *Pe drezină*, prefață de G. Dimisianu, E.P.L., colecția „B.P.T.", 1963; *Scrieri alese*, ediție îngrijită și prefață de Teodor Vârgolici. 2. Teodor Vârgolici, *Doi nuveliști: Emil Gîrleanu, I. A. Bassarabescu*, E.P.L., 1965.

PE DREZINĂ

O stație mică, la poalele unui deal cu vii.

Șef, domnul Napoleon Manolescu-Pletea, însurat de curînd. E un om domnul Manolescu în fața căruia nu ți-ai putea opri o exclamație.

— Gras bărbat!

Cum a terminat școala de mișcare, a început să se îngrașe. Însurătoarea și șefia l-au surprins îngrășîndu-se. și chiar sub auspiciile acestor două... instituții, n-a stat pe loc, s-a îngrășat mai departe.

Dealtfel, acesta a fost și unicul cusur de care l-a învinuit și soacra, înainte de a se hotărî să-i dea fata:

— De, d-le Napoleon, bun băiat ai fi, modest ca o fată mare, fără vicii; n-am nimic contra și n-aș mai sta deloc pe gînduri dacă n-ar fi ceva la mijloc: ești cam slăbuț... Să te mai îngrași!...

Și vorbindu-i astfel, îl tot bătea peste obrajii durdulii, care se roșiseră ca două sfecle.

Coana Luxița era femeie bună. I-a dat fata cu toată inima, precum și cincizeci de mii de lei și un „pian" cu coadă zestre; căci ce și-a zis dumneaei:

„Ei, și dacă e gras, să nu se mai însoare omu? Mai bine era de-mi dam fetița după țîrul de Georgescu de la

percepție? Fiecare face cum vrea; pot să cleveteascā gurile rele cît vor pofti..."

Și s-a gătit de soacră-mare, cu rochie de mătase prăzulie și cu panaș la cap; a făcut nunta la biserică, a pus lăutari, a comandat bufetul la strada Franceză; au fost berechet pandișpanuri cu inscripția: „Trăiască Napoleon cu soția", turnată în zahăr; precum și cofeturi cu surprize înăuntru, cu lichior și cu boabe de cafea prăjită.

Apoi și-a condus copiii la gară; a plîns pe peron; iar la plecarea trenului, a făcut semn cu batista pînă nu s-au mai putut vedea. De zeci de ori i-a repetat fetei la despărțire:

— Să-l asculți, maică, să-i fii supusă. Ce-o zice el, să zici și tu... Și să nu uiți: cum veți ajunge la „stație", să-mi scrii.

Iar ginerelui:

— S-o menajezi, Napoleonică mamă, că e ca o porumbiță, neînvățată cu răul... Așa am trăit eu cu răposatul, fără să ne zicem nici dă-te mai încolo, fără să ne tiranisim sau să ne catigorisim la lume...

Trecuse un an fără nici o umbră pe noua căsnicie. Napoleon și Iulica își duceau traiul într-o liniște foarte potrivită cuibului ascuns care îi adăpostea. Era o gară mică, dar frumoasă; și-i ședea atît de bine în cadrul verde al dealului. Un peron cu o singură bancă; un clopot; nici un ceasornic; în schimb, foarte multă iederă împodobea vara stîlpii din față. În dreapta, o grădiniță cu o brazdă nepretențioasă, dar plină de gingășie; în mai dedeau mixandrele și în iunie se îndesau ca peria la un loc cu rozetele și verbinele... Lîngă brazdă, un pavilion cu zorele: acolo mîncau, acolo, peste zi, cucoana șefului își făcea lectura. Și-adusese toate romanele cumpărate de la chioșc.

Iarna era mai greu: în toată gara, numai ei, un amploiat și hamalul. Atunci începea pentru tînăra femeie chinul: trebuia să se închidă în casă, să-i ajute bărbatului

la contabilitate, să asculte viscolul, să cînte la piano, să citească și să coasă.

Napoleon n-o oprea de la nimic. Era un om de zahăr. După dejun se culca și nu mai ieșea pe peron decît la cinci, cînd trecea trenul. Erau numai două trenuri de persoane pe zi și mai rar cîte unul de marfă.

Cît timp el se odihnea, ea n-avea astîmpăr ; se așeza la fereastra care da spre linie, își pierdea privirea spre întinsul cîmpului de zăpadă și o cuprindeau gîndurile, ba chiar o grijă neînțeleasă :

„Doamne, ce nebună sînt : ce am de mă simt mîhnită ? Oare îmi lipsește ceva ? N-am mamă, n-am bărbat ?“

Și se întorcea atunci spre el, îl contempla în tăcere, lua binișor batista și se ducea să-i ștargă de pe frunte, de pe obraz broboanele de nădușeală :

— „Bibiloiul mamii ! Cum doarme el de frumos ! Parcă e un îngeraș !...“

La cinci îl deștepta, făcînd zgomot la clavir. *Sîrba popilor* și *De ce nu-mi vii ?* erau cîntecele lui favorite. Pe amîndouă ea le cînta pe dinafară, cu același bas de naționale pe care le întrebuința și la hore, și la valsuri, și la polci. Lecții de piano nu luase niciodată. Cînta numai „după ureche“. Pianul îl avea printr-o întîmplare : coana Luxița da bani cu dobîndă pe amanet. „Cineva“, care nu s-a înlesnit să-i plătească cinci mii de lei, îi lăsase acest „imobil“ pe vecie, și dumneaei l-a făcut zestre fetei. Profesor nu i-a adus. Ce să mai cheltuiască ? La Conservator n-a dat-o, pentru ca să nu vie în „contacturi“ cu toate „haimanalele“. Tot din pricina asta n-a vrut s-o mai lase să urmeze școala profesională pînă la sfîrșit, ci a retras-o.

— Fata mea are avere : n-am s-o fac nici profesoară, nici telegrafistă, nici actriță. Să-i dea Dumnezeu un destin bun și fără vițîi ; că atîta cît știe la pian și carte... i-ajunge.

Destin, la coana Luxița, însemna bărbat.

*

La cîțiva kilometri mai sus de stația lui Napoleon era o gară mare, lîngă o reședință de plasă. Șeful de acolo, d-l Traian Popovici, era familist mai vechi. Cucoana d-lui, mai în vîrstă decît soțul, era din Mizil, se numea Sultana, îi plăcea conversația și era foarte simțitoare. Din nimica i se părea că ai vrut s-o „atingi“ și te lăsa încremenit cu cine știe ce răspuns ințepat. Napoleon nu se dusese de loc să le facă vizită cu nevasta, ca vecini noi, după obicei. Și trecuseră opt luni de la însurătoare. Această lipsă de respect nu putea s-o ierte ușor tocmai dumneaei, cucoana unui șef de gară mare. Zilnic se plîngea bărbatului :

— Ce zici tu, Popovici ? Cum găsești maniera șefulesei de la vale ? Se poate atîta mojicie ? A, bucureștencele astea sînt renumite de fanfaroane și îngîmfate ! Cine mai e ca ele ?...

Dealtfel, în căsnicia Popovici, sărmanul Traian nu însemna nimic. Coana Sultana îl stăpînise cu gura, cu nervii, cu răutatea. Singurele lui clipe de liniște erau cînd sosea trenul ; altfel, nu-l lăsa în pace nici chiar în birou, lîngă registre. Pînă și acolo găsea prilej să-l cicălească, să-l scoată din răbdări cu cine știe ce noutăți neplăcute : sau că a fugit servitoarea, sau că s-a spart o farfurie, că a dat supa în foc, că s-a isprăvit zahărul, cafeaua...

— Să faci bine să cumperi, domnule ! Eu nu sînt învățată cu mizeria. Neam de neamul meu n-a știut ce e sărăcia. Să dai unui conductor să ne ia unt ieftin de la Ițcani... Și apoi, ce, mă rog ? D-nii cantonieri au lăsat obiceiul plocoanelor ? Altădată, fără să le mai zică nimeni, la două zile trebuia să pice cîte ceva : și acum nimic ! Ori au gust să-i dăm afară ?

Și după o pauză :

— Nu e vorba, capul răutăţilor tot d-ta eşti, că parcă ţi-e frică să le-o spui verde. Ah! că nu e nici săracul nenea Iancu de la Slatina, cum ţi i-ar mai face spilcă pe toţi, doamne!

La început, Popovici se supăra; văzînd însă că n-o scoate la capătîi, slăbise din ce în ce mai mult tonul. Tăcea, orice ar fi zis dînsa. Tăcea, blestemînd din inimă ceasul în care se hotărîse să-şi lege traiul cu „zgripţoroaica". Tăcea deocamdată: i se promisese o mutare la Bucureşti. O aştepta. Pe urmă?

„Pe urmă sînt hotărît: nu mă va mai ţine nici han-tătar! M-a ofticat, mi-a mîncat tinereţea, zilele..."

O săptămînă a stat pe gînduri coana Sultana cum să potrivească lucrurile ca să le dea mojicilor de la vale peste nas.

Într-o duminecă şi-a luat bărbatul:

— Hai, dragă, la dumnealor în vizită!

Şi s-au dus, pe un vagonet condus de doi cantonieri.

Dealtfel, ziua era bine aleasă: la Napoleon mai erau şi alţi mosafiri: silvicul, cu nevasta şi cu fata, precum şi picherul şoselei, cu familia sa, destul de numeroasă, mai ales în copii de doi, cinci şi nouă ani. Într-un cuvînt, casa plină.

Momentul răzbunării era deci nimerit. Coana Sultana înaintă fără sfială spre Iulica şi îi întinse mîna cu o prietenie exagerată, apoi zise tare:

— Dacă nu mă-nşel, madam Manolescu? Mă recomand Popovicioaia... şi soţul meu, Traian Popovici, şef de gară clasa I, vecin cu dv., care n-am avut onoarea să vă cunoaştem, fiindcă trebuie că aşa e acuma moda: ăi mari la ăi mici întîi, iar nu ăi mici la ăi mari, cum ar fi datoria, fiindcă trebuie că...

Aci se opri puţin, ca să înghiţă şi să mai răsufle. Napoleon profită şi o întrerupse:

— Scuzaţi, vă rog! Scuzaţi şi dv.! Vream de mult să venim; dar, cu daraveri — ca omu — am tot dat zi peste zi... Scuzaţi, vă rog!...

Bietul Napoleon, la aşa ruşine nu se aşteptase! Roşii peste măsură, obrajii îi dogoreau.

Dar cei mai schimbaţi la faţă fură Popovici şi Iulica.

Erau cunoştinţe vechi. Cu cîţiva ani înainte, Popovici, impiegat la Gara de Nord din Bucureşti, şezuse la coana Luxiţa, care, pînă a nu i se face fata mare, da o cameră mobilată cu chirie.

Popovici fusese ultimul chiriaş, căci tocmai atunci Iulica împlinise şaptesprezece ani şi nu mai urma la şcoală. Coana Luxiţa avea s-o ţie de acum încolo acasă, ca să înveţe menajul: să scuture odaia chiriaşului după ce acesta pleca, să facă bulion, să strecoare supa şi să se poarte cu părul tuns.

— Doamne Trăienică, îi zicea adesea lui Popovici coana Luxiţa, numai pe d-ta te mai ţiu chiriaş, fiindcă eşti om cumsecade şi te bucuri de bună reputanţă. Dar altul! Să-mi dea, şi milioane! Nu mai îmi trebuie... S-a mărit fata acum, d-le Trăienică; trebuie să ne gîndim la un ginere, că de! o să-i vie şi ei destinu d-acu-ncolo. Apoi, după un oftat uşor: Eu, una, nu mă rog altceva la Dumnezeu, domnule Trăienuş, decît să-i dea fetei mele un bărbat bun şi cumsecade ca d-ta. Ştiu că i-ar fi halal!

Dacă tocmai atunci se apropia Iulica, mama o îndepărta:

— Ei, ce cauţi? De ce venişi? Nu e treaba d-tale aici, între oamenii mari...

Şi Iulica fugea rîzînd.

Popovici o mîngîiase adesea, ca pe un copil: niciodată nu luase în seamă vorbele coanii Luxiţa. El plutea pe atunci prin alte visuri: era vorba de o avansare, care îi sosi, odată cu mutarea la Mizil.

Coana Luxiţa primi vestea cu o sinceră mîhnire.

„Rău îmi pare că-l pierd. Ce bunătate de om ! l-aș da fata de acum ! Dar cum să-i zic ! Nu pot ! Am obraz... E chestie prea delicioasă..."

La Mizil, Popovici se însură cu coana Sultana, care-i aducea o sută de mii de lei zestre — din care douăzeci mii trusou — precum și protecție... Coana Sultana era de familie foarte bună : un frate al dumneaei — fost cîrciumar — trăia acum din venituri, era consilier comunal și putea oricînd să pună o vorbă bună pentru avansarea lui Popovici.

Coana Luxița pierduse urma fostului chiriaș, era supărată că nu-i scrisese ; acum îl critica :

— Un ingrat și Traian ăsta... Se vedea bine că e om interesant : la el numai cu interes aveai trecere. A plecat de un an și n-a avut el filotimia să-mi scrie două rînduri...

*

Și acum, cînd se revăzură, Traian și Iulica rămaseră o clipă muți. Printr-un ciudat instinct, însă, nu-și deteră pe față cunoștința.

Iulica devenise voioasă, îndatoritoare. Față de atîta bunăvoință, coana Sultana crezu că lecția dumneaei a izbutit pe deplin și deveni mai iertătoare, mai prietenoasă.

În duminecă următoare, Napoleon și Iulica fură invitați la Popovici la masă.

Săptămîna întreagă fu pentru femeia lui Napoleon un șir de visuri extraordinare. Era cu desăvîrșire absorbită în gînduri. Întreg trecutul, răscolit de vederea domnului „Trăienuș", toată copilăria ei duioasă reînvia. Monotonia, izolarea, tristețea neînțeleasă pieriseră acum. De se uita pe fereastră, de-a lungul liniei ferate, cele două șine ce se pierdeau în zare odată cu stîlpii telegrafului nu-i mai păreau acum posomorîte. Nu ! Ele duceau ici, la cîțiva kilometri, la fostul ei chiriaș, la bunul d-nul Traian, care cu vorba lui blajină o mîngîiase adeseori ; care adeseori îi

adusese bomboane, și la ziua ei, cadouri. Avea și acum un neseser cu oglindă de la dumnealui...

„Doamne, ce copilă sînt, de rîd singură ! Unde e mama, să am cu cine vorbi ? Să ne amintim cum intram în odaie la dînsul, cum îi scotoceam prin lucruri și îi găseam scrisori cu „poze", cum îi luam din parfum și ne spălam cu săpunul dumnealui tridace. Am să îi scriu mamei să vie !"

Era — învederat — o schimbare. Ea însăși o văzu cu groază, căci cînd voi să-și redeștepte, după-prînz, bărbatul, ca de obicei, simți o silă, o sfială neobișnuită.

Nu putu să-i mai zică nici una din mîngîierile de mainainte ; nici nu-l mai șterse pe frunte, ci :

— Napoleon, scoală-te, că trece trenul ! Ce e lenea asta pe tine azi ?

Cînd se vedea singură, o prindea o voioșie nespusă. Se uita la geam pe linie, se ducea la calendarul american și număra foile pînă duminică, lua șapca lui Napoleon și o punea pe cap... Liniștea o găsea numai la clavir. Acolo se adîncea în gînduri, în visuri de fericire, cîntînd cu o mînă, încetișor, cîntecul favorit al lui Traian : *Idila.*

Treceai la pășunare
Cu oile-ți frumoase...

Nevasta silvicului și a picherului căutară să se întîlnească a doua zi chiar, după vizită.

— Ai băgat de seamă, soro ?

— Cum nu, draga mea ! Dar ce, eram moartă ?! Să dea Dumnezeu numai să mă-nșel.

— De, și eu tot așa zic : dar prea se-nvinețiseră la față amîndoi. Mai ales dînsa se pierduse de tot. Mie mi-a fost și silă, și am plecat...

— N-ai văzut ce zăpăceală ? Nici dulceață ca lumea nu ne-a dat ; numai o vișină pe fundul linguriței... Altdată ne umplea farfurioara...

— Anfen, om trăi și om vedea, zise pichereasa, care învățase pe vremuri o clasă la călugărițe.

Acasă, coana Sultana se grăbi să-şi dea părerea :

— Ce zici, Traiane ? E curăţică şefuleasa de la vale, dar cam gîsculiţă... Să-i arătăm însă că mizilencele sînt mai ceva ca bucureştencele. E vorba de ambiţie ; să le dăm masă bună, ca : mezeluri, caltaboşi, crap umplut, şi ca prăjitură, blamanje, de care-ţi place ţie. Gîndesc că o să-i săturăm cu atîta şi n-or avea ce să critice.

Într-adevăr, duminica viitoare fu un adevărat chef. Cei mai dispuşi erau coana Sultana şi Napoleon. Coana Sultana, mai ales, era de nerecunoscut. Îi reuşise prăjitura, şi aceasta o încînta.

— Am potrivit-o minunat şi din zahăr, şi din vanilie, şi la copt... Nu e aşa ?

Iar Napoleon în culmea entuziasmului, mărturisi că :

— Aşa prăjitură n-am mîncat de cînd sînt. Îmi ling şi degetele.

— Complimenturi, complimenturi, d-le Napoleon ! Aşa sînteţi dv., bărbaţii ; galanţi şi cavaleri... E o blamanjea ca toate blamanjelele... dar bunătatea dv...

— Lăsaţi, vă rog, coană Sultano, lăsaţi, vă rog, că eu sînt sincer... Şi să-mi daţi voie să închin acest pahar...

Toţi se ridicară. Era un toast.

Napoleon vorbea ? Bravo ! Nevasta sa îl auzea, cel puţin, pentru întîia oară.

— Să-mi daţi voie, în fine, să închin acest pahar în sănătatea sexului frumos. Trăiască sexul frumos, pe care l-am subţinut şi-l voi subţine toată viaţa ; să trăieşti, în fine, m-me Popovici, şi tu, nevastă, şi femeia, în fine, română...

Şi-şi sărută femeia. Apoi, obosit de vorbă şi de vin, îl înecă tusea, o tuse grozavă de om gras.

M-me Popovici profită de împrejurare ca să-şi şteargă lacrimile. Era mişcată.

După masă trecură în salon, la cafea.

„Coanii Sultanii“ nu-i mai trecea dispoziţia.

— Am gust, d-le Napoleon, să te bat la un pichet pe o piesă. Vrei ?

— Vreau.

— Hai să vedem care pe care. Iar dv. staţi colea şi să ne fiţi martori.

Iulica şezu. Traian, însă, trecu în odaia vecină, despărţită de salon printr-o uşă deschisă. Acolo se apropie de o masă, pretextînd că are de citit jurnale. În realitate, se aşezase drept în faţa femeii lui Napoleon, care, plină de fiori neînţeleşi de teamă, primea cu atenţie semnele pe care numai un şef de gară le putea mînui cu atîta măiestrie. Lucrul era înţeles : în jacheta doamnei Manolescu se strecurase un bileţel.

Acasă ea îl desfăcu, îl citi în taină. Era o telegramă C.F.R., plină de sentimente :

„În numele vechii noastre prietenii, nu mă refuza. Poimîine, marţi, dînsul pleacă la Bucureşti ; am făcut eu rost. Viu acolo pe la două. La revedere !“

Şi se ţinu de vorbă...

Cele dintîi clipe fură mute... Apoi :

— Sărut mîna, madam Manolescu !

— Bună ziua, domnule Popovici !...

— Nu m-aş fi aşteptat odată cu capul să te văd femeia lui Napoleon...

— Nici eu pe d-ta... însurat aşa repede.

— Ce face coana Luxiţa ?

— Mersi, bine...

Apoi tăcură. Iulica sta rezemată de coada pianului şi se uita în jos. La picioarele ei, Miţişor, pisoiul tot îndemna la joc, agăţîndu-i-se de cutele rochiei. Popovici, obosit ca de o povară, se aşezase oftînd pe canapea. Un glas îndepărtat îi şoptea încet, la ureche, cele din urmă cuvinte rostite : „Mersi, bine“.

— Știi că am concediu de zece zile, zise el. Sînt mutat la București...

— Da ? Îmi pare rău...

— Mie, însă bine, foarte bine.

— Cum ?

— Da, căci la București am de gînd să mă stabilesc singur. Singur, sau cu cineva care mi-o plăcea mie... Numai să vrea acel cineva. Aici îmi stă toată fericirea, tot viitorul, toate speranțele mele.

Și se ridică, luîndu-și șapca. Făcu doi pași spre ușă, apoi se opri hotărît în fața Iulichii :

— Chestia e accelerată ; trebuie să-mi dai răspuns cu mare iuțeală : am venit expres...

— D-le Traiane, dar nu te-nțeleg !

Înțelesese însă bine ; se vedea după mișcările ei nervoase, după clipirile ochilor din care zadarnic se silea să alunge chinurile ispitei...

Cum, va să zică, are prilejul să scape de închisoarea, de mormîntul acela ? Să stea lîngă mama ei și cu un soț bun ca domnu Traian ? O, dar așa vis de fericire n-a avut mai sfînt în viață o șefuleasă izolată ! Ea, fată cu pian, cu dotă, cu trusou, și frumoasă, nu era menită, desigur, să se piardă lîngă un Napoleon Manolescu-Pletea, care nu știa decît să se-ngrașe, care se îngrășase atît de mult, încît ochii îi rămăseseră mici ca două alice în fundul capului ; care dormea în nesimțire...

„Ah, de ce nu l-a călcat trenul înainte de a-l lua eu ?“

— D-le Traiane, nu-nțeleg... Ce vrei ?

— Să mergi cu mine, să fii femeia mea, fiindcă mi-ai fost dragă totdeauna. Te-am regretat și am avut remușcări, dar era prea tîrziu. Acum sînt hotărît : vreau să scap de călău, de pacoste.

— Acum e și mai tîrziu, d-le Traiane. Ce-ar face soțul meu ? Și apoi : ce o să zică mama ? Lumea ? O, nu ! Fugi, d-le Traiane, fugi, Traiane dragă, fugi, ispito, nu merg...

Și întorcîndu-se spre candela aprinsă, făcu semnul crucii. Ochii îi înotau în lacrimi.

— Iulico... Iulico, fată... Vrei să mă vezi tăiat în două de mașină ? Bine ! Iacă : mă duc să m-azvîrl înaintea trenului 759, care sosește acum... Adio, Iulico, adio pentru totdeauna ! Nici al tău, dar nici al babei...

— O, nu ! Stai, stai !

Și atunci îi reveni Iulichii în minte o scenă la fel dintr-un roman : nici acolo contesa nu-l lăsase pe marchiz să plece. Ceva mai mult : își aminti chiar cuvintele eroinei, și le repetă aici :

— „Ei bine, domnule, fă din mine ce vrei ! Soarta, viitorul, ca și trecutul meu cel nepătat sînt în mîinile dumitale... Ordonă...“

Popovici se uită mirat. Îi plăcuse ținuta solemnă a tinerei femei și se simți încurajat ; o sărută pe frunte, ca în timpul copilăriei, și-i dete planul ; fuga avea să fie poetică : sîmbătă la 12 noaptea, pe drezină...

Cît timp ținuse întîlnirea, hamalul, cumpărat de pichereasa, se dusese să-i raporteze.

Îndată aceasta trimise la femeia silvicului, și amîndouă, din vîrful dealului, ascunse într-un pavilion, priveau cu un binoclu mișcările din gară : plecarea lui Popovici fusese văzută.

A doua zi, Napoleon și coana Sultana primiră scrisori anonime. Coana Sultana avea un bun : nu era geloasă. Atît de jos își socotea bărbatul pe lîngă ea, „și ca origine, și ca poziție, și ca creștere, și ca tot, în fine“, încît nu s-ar fi coborît să-l bănuiască. Arătă lui Traian scrisoarea și zise :

— Uite ce lume rea. Cum ne văzură mai intimi cu șefuleasa lui Napoleon, hop cu anonima ! Noroc că nu prea mă turbur lesne... Tu, și mutră de amor ! Asta trebuie să

fie de la Popeasca a silvicului : moldoveanca aia numai de intrigi se ţine.

Napoleon se arătă şi mai nepăsător. Nu şi-ar fi stricat el nici un dram din grăsimea ce-l împodobea din belşug pentru un fleac din gura lumii. Dete scrisoarea nevestei :

— E adevărat că a fost pe aici Popovici ?

— Da !...

— Ei, şi ce te-ai roşit ? Nu fi copil ! Nu ştii că eu nu sînt d-ăia ? Ce e dacă a venit omul ? trebuie să fi avut treabă cu mine ; o fi crezut că nu plecasem şi poate vrea să-mi spuie ceva. L-ai primit bine ? I-ai dat dulceaţă, cafea ?

— Negreşit !

— Ei, brava, brava ! Să-i fi dat şi ţuică !

Şi rupse anonima.

*

Sîmbătă seara, coana Sultana, avea un somn nespus. Făcuse toată ziua şerbet de zahăr ars şi era obosită.

Napoleon, ca de obicei, dormea pe sforăite. Avusese la masă icre cu ceapă, care-i făcuse un somn...

La 12, Iulica auzi duruitul drezinei trecînd prin gară. Se ducea înainte la kilometrul 101, locul de întîlnire.

Îşi strînse într-o legătură giuvaericalele şi ce avea mai bun. Pe cînd le aşeza, o înecă plînsul. Parcă nu făcea bine ce făcea. Şi de zece ori se hotărî să-şi calce cuvîntul. Ceva însă o îndemna cu putere ; făgăduise. Nici contesa din roman nu se purtase altfel cu marchizul.

Se coborî binişor. Linişte şi întuneric.

Peronul gol. Zăpada sclipea la lumina unui felinar afumat de lîngă şine.

La un kilometru în vale, Popovici aştepta.

Doi oameni conduceau drezina. Fu o fugă ciudată, nemaipomenită : roatele zburau ca la tren. Aerul rece şi emoţia îi făcea pe fugari să tremure, înfundaţi în blăni...

*

Teribilă deşteptare a doua zi. De o parte, un şef, de alta, o şefuleasă se sculară văduvi.

Două bilete pe masă le vesti cruda realitate :

„Adio, coană Sultano, care n-ai ştiut să menajezi un bărbat de zahăr !“

„Adio, d-le Pletea... Nu făceai de mine. Nu ne potriveam la caracter.“

Nici unul, nici altul nu se mai îndoiau asupra cauzei fugii. Anonima nu minţise.

(*Convorbiri literare*, 15 februarie 1900 ;
vol. *Nuvele*, 1903.)

GHEORGHE BRĂESCU

(1871—1949)

Născut în ziua de 30 ianuarie 1871, la Iași. Al șaptelea copil al lui Alexandru Brăescu, proprietar și arendaș de moșii în județul Neamț, și al Mariei Brăescu, născută Zaharia, din Piatra-Neamț. Rămas de mic fără părinți (tatăl moare, iar mama se îndepărtează de familie), este crescut de diverse rude (bunici, unchi, mătuși, veri mai mari), avînd parte de o copilărie zbuciumată, asupra căreia va stărui în vol. *Amintiri*, publicat în 1937. După ce învață a citi și scrie în familie, la nouă ani e înscris la școala primară, fiind apoi trecut ca intern la Institutele Unite. E un elev inegal și dificil, căci corigențele și chiar repetenția nu-l ocolesc. Situația se repetă și la liceul militar (1886—1889), pe care nu-l termină. Încercarea de a intra la Școala de conductori de poduri și șosele din București eșuează de asemenea. Este trimis în Franța, la Nancy, pentru a urma cursurile unei școli profesionale, pe care însă o părăsește. Înrolîndu-se în Legiunea Străină petrece doi ani în Africa. Întors acasă în 1892, cu moștenirea primită la vîrsta majoratului, se gîndește să urmeze o școală de agricultură în Austria, dar, ajuns la Viena, cheltuiește totul la cursele de cai. („Iubeam caii, și caii m-au ruinat. Abia mi-a mai rămas cu ce să mă întorc la Iași." — *Amintiri.*) Cum se exprimă o mătușă a sa, „tot armata are să-i vină de hac". Și la 22 de ani se înscrie voluntar în armată, cu gradul de soldat. Peste trei ani este plutonier reangajat, pentru ca peste alți trei să ajungă sublocotenent. După peregrinări prin diferite garnizoane, între 1911—1915 este profesor la Școala de ofițeri de infanterie din București, calitate în care scrie și lucrarea *Educația socială a națiunei armate. Viitorul ofițer în școală, în armată și în societate* (1914). Participă la luptele ce se desfășoară pe frontul din Transilvania, unde fiind grav rănit i se amputează mîna dreaptă. Este luat prizonier și internat într-un lagăr din nordul Germaniei, unde, pentru a se „destinde" scrie, între altele, nuvelele *Vine doamna și domnul gheneral*, *Legea progresului*, *Un om dintr-o bucată*, *Ca la Galați*. După alte peripeții, în primăvara lui 1918, „maiorul Brăescu" revine în țară. Este trecut în retragere, devenind, cu anii, colonel și, în sfîrșit, general. Debutul literar are loc cu schița *A căzut Turtucaia !*, în gazeta *Pregătirea militară* din Iași, la 23 august 1918 și nu în *Sburătorul* din 29 noiembrie 1919, cu schița *Legea progresului*, așa cum s-a crezut multă vreme. În 1918, la Iași, tipărește vol. *Vine doamna și domnul gheneral*, pe care, însă, din cauza numeroaselor erori de tipar, nu-l difuzează. Recomandat de poetul Dimitrie Naum lui E. Lovinescu, merge la cenaclul acestuia, unde într-o ședință citește treizeci de schițe, producînd marelui critic o impresie deosebită. Devine astfel unul dintre cei mai fervenți participanți la reuniunile din imobilul de pe strada Cîmpineanu, colț cu Luterană și constant colaborator la *Sburătorul*. În decursul anilor ce urmează scrie mult și colaborează masiv la mai toate publicațiile vremii, cu articole, nuvele, schițe, fragmente de roman și mai ales cu numeroase foiletoane satirice. După *Vine doamna și domnul gheneral* urmează un mare număr de volume de „proză scurtă" : *Maiorul Boțan* (1921), *Cum sînt ei...* (1922), *Doi vulpoi* (1923), *Schițe umoristice* (idem), *Nuvele* (1924), *Schițe vesele* (idem), *Un scos din pepeni* (1926), *Alte schițe vesele* (1928), *La clubul decavaților* (1929). Se încearcă și în roman : *Moș Belea* (1927), *Conașii* (1935), *Margot* (1942). De asemenea, în teatru: *Vine domnul și doamna gheneral*, dramatizare în 2 acte (1925), *Ministrul* (1927). Dar genul care, fără îndoială, îl impune ca scriitor remarcabil este epica „scurtă".

Se stinge la București în ziua de 15 martie 1949.

De consultat : 1. *Opere alese*, vol. I și vol. II, studiu introductiv și ediție de Niculae Gheran, E.P.L., 1962. 2. Niculae Gheran, *Gh. Brăescu*, E.P.L. 1963 ; Al. Piru, *Gh. Brăescu*, în *Varia*, vol. II, Editura Eminescu, 1973 ; Lucian Raicu, *Gh. Brăescu — o schemă a comicului*, în *Structuri literare*, Editura Eminescu, 1973.

VINE DOAMNA ȘI DOMNUL GHENERAL

Sub dogoreala unui soare orbitor de lumină, se prăjește întins alene, de-a lungul Dunării albastre, orășelul X, „urbae communale", după cum se citește pe sacaua primăriei, care stropește la zile mari strada Regală. Praful stăpînește orășelul, acoperă și prăpădește tot, umple văzduhul, te îneacă. Cucoanele, obidite, trag, între două vorbe, cu cîrpa pe masa din salon, pe etajera din colț, pe pianul deschis cu notele întinse.

— N-ai ce dracu să-i faci, Doamne iartă-mă...

— N-ai ce-i face, soro.

Dar tot el îngăduie Lenuței, fiica primarului, unicul exemplar din „urbae", să apară în cadrul unei ferestre larg deschise, într-un superb matineu *ble* cu funde roz, să scuture cîrpa de praf, așa-ntîmplător, cînd trec ofițerii la instrucție.

Un zîmbet plin de înțelesuri, o scînteiere de sabie vitează, un vis de-o clipă, și toate dispar în valurile uriașe ale unui nor de praf.

E Sfîntul Ilie.

Din capul stradei, greci ceremonioși coboară de la biserică.

Bărbații, rași de tocmeală, în haine negre, cu ghete late și pălărie nouă, se opresc, se ceartă, pornesc din nou cu mîinile la spate, vorbind aprins despre diadoh și grîne.

Ele, păroase, cu ochii focoși, cu buze tivite, bățoase în rochii bătrînești de mătase, cu umbreluțe și mitene, pline de aur împletit, s-au oprit la colț și se complimentează, își jură să se revază, își urează sănătate și poftă bună... și... „chit ai dat pe pălărie ?" și se despart, în fine, cu ochii umezi, cu fluturi de umbreluțe, ca într-o călătorie de nuntă.

Apoi, liniște.

Din cînd în cînd, un trecător cu pălăria în mînă, un copil cu bretelele încrucișate și cu picioarele goale taie perspectiva neturburată a stradei.

De la grădina superbă și pustie din centrul urbei se aude la intervale un zgomot surd de tobă mare. Căldura crește, se aprinde, devine copleșitoare.

Deodată, în vîrtejul unei coloane de praf, apare o trăsură hîrbuită, în galopul fără spor a doi cai desperecheați. Un zvon străbate prin ușile deschise ale cafenelei, ale „Frizeriei de lux", ale „Farmaciei & Drogueriei", împrăștiindu-se fulgerător, oprind în aer cîrpele de praf ale cucoanelor, trezind pe Lenuța din *Songe d'amour*, vals scris de mîna capelmaistrului „à mademoiselle Hélène". Zvonul se întrupează într-o veste fantastică : „Vine doamna și domnul gheneral", lansată din trăsură de un ofițer în picioare, care se opri la confiserie într-un grup de cucoane răsărite și adunate ca prin farmec.

— Cine ?

— Cînd ?

— Parol ?

— Fugi, că minți !

— Vai ce minciună... și eu cît p-aci să-l cred, dar pe urmă mi-am zis : imposibil, adineauri fu Lache la poștă !...

— Dar e adevărat, pe onoarea mea !

— Ei fugi... uite-l ce bine se preface ! Dar cînd ai învățat să minți așa ? Nu ți-e rușine ? Las', că te spun eu Lenuței !

— Pe ochii mei dacă vă mint, să n-am parte...

— Fugi, nu te mai jura, că ești tînăr!
— Ei, altă comedie...
Dealtfel, nu mai încăpea nici o îndoială...
Într-un huruit de artilerie grea, trecu trăsura regimentului, ducînd pe ambii colonei, tăcuți și gravi...
Ajutorul, lung și ascuțit ca o sabie, comandantul, scurt, chel, rotund pretutindeni. Dușmani de moarte, numai un eveniment de o gravitate extremă putea să-i urce în aceeași trăsură.
— Ofițerii, la club!
Ordinul fu aruncat de colonel în treacăt, peste mulțime, prin ușa deschisă a băcăniei, la terasa cafenelii, la poarta grădinii, unde doamna colonel, femeie autoritară și cu experiență, formase deja un comitet, domnia-sa ca prezidentă, și „casierița", membră.
— Du-te, măi, vă cheamă colonelul la club! V-a venit generalul! Ai dat de dracu. Să ne spui și nouă... Aștept la Apostolescu... fac cinste, zicea ofițerilor Sarfalatos, Petre după prezentare, grînar, care vorbea trei limbi și avea mare noroc la cărți.
„Comitetul" a sosit cel dintîi, a ridicat draperiile, a deschis ferestrele la stradă. Unul cîte unul sosesc ofițerii în *ghete*, în *cizme*, suflînd îngrijorați de beleaua ce le cădea pe cap.
— Cică vine generalul; e adevărat?
— Așa se aude.
— Oare la ce vine? Face inspecție?
— Dracu știe!

— A venit toată lumea? întreabă înfrigurat colonelul. Treceți pe companii... Compania întîia, prezentă? A doua?... A treia?...
— Lipsește Broștineanu... A, uite-l că vine... Hai mai repede, Ionele!
— Au sosit toți?

— Domnilor! deseară la ora 7,30 p.m. sosește domnul gheneral, comandantul diviziei, după cum mi-a depeșat, cu doamna. V-am adunat aci pentru ca împreună cu soția mea și a domniei-voastre, noi, care formăm, precum se știe, familia militară, pentru că vine și soția domnului gheneral, să le pregătim o primire care să fie la înălțimea reghimentului, iar nouă să ne facă cinste și să ne onoreze îndeosebi, mai ales că din capul locului, ca să zic așa...
— Fugi, frate, d-acilea! întrerupse coloneleasa. Vorbă multă, sărăcia omului... Timpul trece, acuși e noapte... Ce mai este pînă-n seară? Trebuie să le dăm masă... Cînd tîrguiești, cînd gătești?... Cine-i cu popota?
— Pîrjolescu!
— Eu, săr't mîna. Dar piața e închisă... Azi e sărbătoare... De! Cine a știut? Ieri a fost berechet... Puteam să iau și pește; îl puneam la gheață frumos... Cu maioneză... Era o splendoare!... Au fost și fragi... o frumusețe!... Da cine a știut?
— Ce-i facem, Elizo? întrebă îngrijorat colonelul.
— Pe mine, mă întrebi?!... Ce ziceți, domnilor? Pe dumneavoastră vă privește; sînteți în casa dumneavoastră... noi sîntem mosafiri.
— Să facem ceva la iuțeală! exclamă un sublocotenent.
— Să se rechiziționeze de la birt, propuse hotărît și încruntat un căpitan cu gradație.
— Da' dac-am găti fiecari ci avem pi acasă? Am făcut așa un Mai la Călărași, ș-o fost tari bini! Am pitrecut admirabil, insinuă galeș casierița.
— Bravo, dragă! Minunată idee! Gătim și trimitem la club, zise ușurată coloneleasa, sărutînd-o zgomotos.
— Atunci fă mata o însemnărică: fiecare cu ci se angajează, ca să videm ci ni lipsești. Iacă, eu iau dulciurile pi conta me.
— Eu aduc mazăre cu pîine prăjită, adăogă imediat coloneleasa, dar dumneata, căpitan Popescu?

— Nu știu... să văd... să mă înțeleg cu nevasta... Îmi pare că a găsit ieri carne de purcel și a făcut niște sarmale.

— Din purcelul de la Enache ? Am luat și eu ; la mine s-a gătit tot sarmale... de purcel, sunt bune... cu mămăliguță și vinișor, lunecă al dracului ! zice făcînd cu ochiul un locotenent bătrîn.

— Apropo ! Lui Enache i-a făcut nevasta un băiat... întrerupse cineva.

— Sărăcuța di e ! Faci șăpti la rînd... suspină casierița rușinată.

— Las-o păcatelor ! Asta-i curată nesimțire. Ba nu zău ! mai adăogă coloneleasa, ridicîndu-și voalul deasupra pălăriei.

— Asta-i nostim... Parcă ne-am fi vorbit... și la mine a făcut Petre niște sarmale... se topesc în gură, se vede că tot din purcelu ăla, continuă maiorul F.

— Gătește bine hoțul ăla... e din companie de la mine ; eu vi l-am trimes...

— Tăceți, că s-a brodit bine, șopti colonelul tainic, frecîndu-și mîinile de mulțumire, și eu am sarmale. Avem cel puțin un fel asigurat...

— Că doar n-ai vrea să chemi gheneräleasa la masă să-i dai sarmale ?!

— Păi n-am chemat-o eu, soro ! S-a poftit singură, mănîncă ce se găsește, *à la fourchette* ; ș-apoi cine nu mănîncă sarmale ? Pe urmă avem și mazăre ; nu-i place una, mănîncă alta ; mai pune o friptură de pui, că pui sînt... slava Domnului ! o salată de țîri, fructe, brînză...

În fine, după lungi dezbateri, ieși următorul :

Program de masă

În antreu

Țuică bătrînă (de la primar)
Măsline, salam, sardele, scobitori
Pîine tăiată bucățele

La masă

Meniu

Salată de țîri (colonel)
Borș de pui (casierița)
Sarmale de purcel cu mămăliguță (mr. F., căp. P. și lt. T.)
Soté de mazăre (colonel)
Friptură de pui (la frigare la club în curte)
Salată de ardei și castraveți (medicul regimentului)
Prăjituri variate (casierița)
Pere, mere (ce s-o găsi)
Vin alb și roșu (de la via popii)
Șampanie (zece sticle de la Dăscălescu)
Brînză (la urmă)

Se stîrnește oarecare tumult, ofițerii fiind nerăbdători să plece.

— Stați, domnilor, că nu s-a isprăvit ; vine o parte și mai delicată ; vorba e : ce facem după masă ? Aici să vă văd !

— Să facem un bal pînă la ziuă, zise un *chose* cu tunica scurtă.

— O nimeriși ! Cine a mai pomenit bal pe căldura asta ? Se moaie gulerul, prăpădești mănușile, salonul nefrecat de astă-iarnă... Dacă ni s-ar da voie să venim în bluze...

— Are dreptate bietul băiat, decise scurt coloneleasa. E o tortură ! În bluze, firește că-n bluze, nici nu mai încape îndoială !

— Dar cucoanele ?

— În rochie de stradă, nici nu mai e de vorbit.

— Este și teatru... A venit trupa lui Răiciulescu.

— A venit teatru ? întrebă radios colonelul. Trimete să-l cheme degrabă, mă rog ție. Acum să vie !...

— Urcă-te în trăsura cu pînză !

— Am înțeles...

— Lasă, nu te mai osteni, uite-l că vine singur, ca calul la grajd. Mi-a mîncat sufletul, oftă obidit casierul.

— Bună ziua, Răiciulescule ! Tocmai de tine vorbeam : vorbești de lup... Ce mai faci ? Șezi colea... uite, noi sîntem adunați... deseară vine domnul gheneral ; (punîndu-i mîna pe genunchi :) ia ascultă, bre ! Nu ne faci tu un program, așa, mai subțire, mai ales cum s-ar zice...

— Pentru dumneavoastră ? Vai de mine, sar în foc ! (Scoțînd un caiet unsuros din poalele unei redingote și mai unsuroase :) Poftim repertoriul : o sută de piese. Alegeți ce vreți... dar dacă aveți încredere în mine, v-aș aranja un program fain. Am o dramă nouă, *Fecioara blestemată*, în cinci acte, și o sfîrșim cu o comedie, *Mireasa și iapa*... Vă spun și niște versuri... aranjez eu !

— Buun ! Atunci du-te tu și aranjează. De priceput, știu eu că te pricepi, cînd vrei...

— Lăsați pe mine, doar nu mă cunoașteți de ieri. Vă cunosc de cînd erați locotenent la Huși... Ce timpuri !... Ehei !... Altfel erau ofițerii pe atunci... pînă la ziuă : „Zi-mă !"... Alte vremuri... (Brusc, fără tranziție :) Domnule colonel, fă-ți pomană... săraci lipiți ; la Vaslui ne-a plouat, ne-a plouat la Mărășești... Am intrat la apă... pe onoarea mea dacă am de-o pîine în buzunar.

— Bată-te să te bată ! Tot așa te-am pomenit. (Către casier :) Dă-i... cît să-i dăm ?

— Douăzeci de lei...

— Aoleu ! ce stai de vorbești, nenișorule !... opt persoane, hotel, bagaje, birt, trăsură... să-mi dea o sută de lei în contul biletelor... pe dumneavoastră, care vă cunosc... de copil, pot zice.

— Ci, dă-i, frate și isprăvește odată ! izbucni Eliza, geloasă de trecutul colonelului.

— Să-i dăm, dacă-i așa vorba... și să se împartă biletele la companii.

— Fă chitanță... vezi de timbru.

— Domnule colonel, ne-ar trebui și nouă, prinseră ofițerii în cor, încurajîndu-se din ochi, dîndu-și cu cotul. Avem nevoie să ne cumpărăm mănuși, bărbier, mai una-alta... se duce.

— Alaltăieri s-au plătit soldele, răspunse sever ajutorul, care pînă aici nu făcuse nici un gest, nu scosese nici o vorbă. Ce faceți cu banii ?

— Lasă, dă-le și lor... numai să iasă bine. Fă un tablou, și deseară toată lumea în păr la danț și la teatru ! Culcați-vă... pregătiți-vă...

— Isprăviși !... S-a făcut unu. La revedere, domnilor ! Hai, colonele, lasă-i pe dumnealor să aranjeze.

— Hai, dragă !... Maior F., mă rog ție... salonul... ai grijă !

— Ci hai, frate, odată ! Doamne păzește !

— Hai... uite că mergem... La revedere, băieți... odihniți-vă bine !

Pe la ora 3 p.m. apăru următorul :

ROMÂNIA 27/IX/1910

CORPUL XIX ARMATĂ

DIVIZIA 40

BRIGADA 80

REGIM. 160

Ordinul la raport No.8.754 din 21/IX/1910

Astăzi la ora 7.30 p.m., urmînd a sosi în garnizoană domnul Gheneral, comandantul Diviziei 40-a, se ordonă :

1. Domnul Gheneral va sosi cu doamna.

2. Trăsura regimentului va fi prezentă la debarcader, caii va avea copitele unse și coșul ridicat pentru a nu se umple de praf. Domnii ofițeri și capii de serviciu, în ghete de lac, chipiu alb și mănuși *glacé*, la dreapta pontonului pe grade și vechime, avînd în față soțiile dumnealor prevăzute cu flori pentru a le oferi (cine dorește) doamnei Domnului General.

Nu se admite nici o scuză. Trăsura regimentului va închide aripile celor două linii de ofiţeri şi doamne formînd careu cu capetele spre oraş cum se vede în alăturatul crochiu :

T P — T —
— — — — —
N S

O O
O O
O O O D
O O
O O
] [= P

LEGENDA
P = ponton
D = doamne
O = ofiţeri
T = trăsură
TP = trăsură cu pînză

3. Domnii ofiţeri şi doamnele se vor îndrepta pe drumul cel mai scurt, ferindu-se, pe cît posibil, de praf pentru a se afla pe sala cercului înainte de sosirea doamnei şi domnului Gheneral, aşezîndu-se în dreptul uşei ca în dreptul pontonului. Trăsura va rămîne la scară, iar latura careului o va forma masa cu gustări şi aperitive, avînd la dreapta şi la stînga doi sergenţi deştepţi, cu şorţuri albe şi mănuşi de bumbac.

În timp ce se vor lua gustările de către doamna şi domnul Gheneral, domnii ofiţeri inferiori şi familiile dumnealor vor ieşi prin sala din dos, pentru a se găsi la masă fiecare în picioare în dreptul locului ce trebuie să ocupe prevăzut cu etichete.

4. Oamenii va fi consemnaţi în cazarmă în „g.d.s.“ Patrulele va circula în oraş şi va aresta pe cei fără bilete în regulă. Fac direct răspunzători pe comandanţii de companii, atrăgînd pentru ultima oară atenţia domnilor comandanţi de batalioane că nu se mai tolerează nici o debandadă şi că reghimentul va lua măsurile de rigoare.

5. Sergentul Potrocea mtr. la no... din compania... va servi cu mănuşile în mîini pe doamna Gheneral, idem sergentul A Catrinei mtr. la no... din compania... pe domnul Gheneral. Ambii vor face şcoală sub directa răspundere a ofiţerului popotar.

6. Masa va fi aşezată în careu cu flori împrăştiate ; se va cere pomierele şi trichelurile de argint de la domnul Cutcudachis, cu care m-am înţeles în această privinţă.

7. Va fi şervete curate. La neajungere se va cumpăra, trecîndu-se în contul spoitului cazanelor.

8. Se va opri ambele calupuri de îngheţată de vanilie şi lămîie şi se va transporta la rece în beciul aprovizionării de la cofetărie.

9. Muzica va cînta în tot timpul mesei după cum urmează :

Concert

a. Marşul cadeţilor.
b. Oghenoţii (overtură).
c. Opie dela Montai (vals).
d. Potpouri naţional.
e. Polca cu triluri.
f. Fantezi arab cu clopoţei.
g. Marşul regimentului.

10. Maestrul croitor se pedepseşte de regiment cu şase zile de carceră cusînd prost galoanele de la tunica domnului colonel ; trebuia mai înapoi.

Ziua va fi scos la lucru şi va continua cu transformarea mantalelor de reformă în pantaloni de cazarmă sub directa răspundere a Ajutorului.

11. La şampanie reghimentul va ţine un toast în onoarea doamnei şi a domnului Gheneral, în orice caz înainte de îngheţată, ce va fi adusă din vreme la popotă şi ţinută la ghiaţă, în care timp muzica nu va cînta, trimiţîndu-i-se vorbă.

12. Maiorul Frunzărescu se însărcinează cu aranjamentul clubului pentru care va lua o corvoadă de 10 oameni din fiecare companie şi numărul de gradaţi necesari.

13. Se recomandă domnilor ofițeri liniște și ordine în timpul mesei. Întrebați va răspunde : „Nu. doamnă General, da. doamnă General", altfel va fi cacofonie vorbind toți deodată.

14. După masă toți ofițerii în corpore va merge la teatru cu program special, ocupînd locurile alese de reghiment, astfel, ca la sosirea doamnei și domnului General în public toată lumea să fie în picioare în dreptul locului ce trebuie să ocupe fiecare.

15. Muzica reghimentului va cînta de trei ori ***Marșul cadeților*** la poarta teatrului după care va merge pentru a concerta la grădină, iar după 10,30 p.m. adică după teatru va veni cu orchestra și cu instrumentele de coardă pentru deschiderea balului.

16. Se ordonă ca nimeni să nu rămînă neangajat, pentru aceasta se recomandă a se angaja din vreme înțelegîndu-se între ei care cu cine dansează. La primul cadril domnul colonel va angaja pe doamna General avînd de vis-à-vis pe ajutor cu soția domnului comandant al reghimentului. La al doilea cadril viceversa.

17. În timpul pauzei se va servi răcoritoare în pahare curate circulînd pe tăvi pentru dansatori.

18. Tot în acest timp se va servi și muzicei o gustare constînd din pîine și măsline. Pîinea se va da din economie iar măslinele se va procura din comerț.

19. Toată lumea va fi prezentă la bal înainte de sosirea doamnei și domnului General. Pentru aceasta va pleca pe nevăzute înainte de începerea comediei cu care se sfîrșește programul pentru a se scutura de praf la club. Se vor lua aspre măsuri notîndu-se în memoriu ofițerii care va părăsi balul înainte de plecarea domnului General.

Pentru detalii se va adresa domnului Colonel ajutor.

Sublocotenentul Giurcă poate recita *Cine-i Nuhăm ?* iar căpitanul Corbeanu, drama *La icoană*.

Comand. regimului No. 160
Colonel (ss) Merișor Elie

Adjutant al reg-tului
Locot. (ss) Amedeu Nicoară

P.S.
Secretar
Subofițer A Vasilicăi Alexandru

. . . .

Pe la ora 5 p.m. în oraș era zaveră mare, nu se juca tabinet pe la terase, nici „dubeș" nu se auzea pe nicăieri. Bărbații, în haine de Paști, cu batistele la gît, au fost trimeși iscoade.

Stau cîte doi, cîte trei, în poarta grădinii, spre debarcader în vale.

Un crăpăt de căldură încinge nisipul și zidurile caselor. Trei trăsuri cu roțile amețite, gata să sară din încheieturi, se rostogolesc fără încetare din deal în vale și înapoi, cărînd ofițeri claie peste grămadă, în picioare. cu săbiile în afară, cu mîinile în sus, pentru a feri mănușile.

— La grădina din vale... mînă, băiete !

— Să jucăm popice, propuse unul.

Zis și făcut ; chipiul în copac, sabia într-un colț... „Să vie un rînd !"

Ordonanțele, cu periile în cizme, fierți în haine groase de șiac cărămiziu, așează popicele, aduc bere și țigări.

— Unde umbli, Dumitre ? Șezi cu peria lîngă mine !

Rînd pe rînd sosesc cucoanele. Un nod de catifea, o bijuterie modestă, o frizură ad-hoc trădează însemnătatea zilei. Toate vorbesc, își fac curaj, se îndeamnă, rîd de aceleași glume.

— La ponton toată lumea ! Vine vaporul ! Cuconițelor, domnul colonel vă roagă să poftiți să vă aranjați, zice ofi-

ţerul adjutant, salutînd scurt şi bătînd din pinteni.

— Se vede ?

— Nu se vede încă, dar mai e o jumătate de oră...

— A venit toată lumea ? întreabă aferat colonelul. Treci dumneata, madam Popescu, la dreapta, că eşti mai făcută... Domnii ofiţeri !... Căpitanii în rîndul întîi ! Trăsura ! Unde-i trăsura ?... Ordonanţele să plece de-acolo !...

— Mişcă-te, mă ! n-auzi ?... strigă toţi în cor.

Dar iată că un domn slăbuţ, mărunt, în haine gri, cu şapcă albă şi ochelari negri, se-apropie mergînd cam într-o parte şi, descoperindu-se de departe, spune cu o voce stinsă :

— Vă rog, scuzaţi... Îmi pare rău... Sînt vameşul cel nou... Azi am venit şi eu... Tănăsescu. Îmi pare bine !... Vaporul are întîrziere mare ; cel puţin trei ore... M-a adus de la centrală... În ziua de azi, dacă n-ai protecţie!!!...

— Da bine, domnule, izbucni colonelul, ce porcărie e asta ? Cum ? Tocmai azi v-aţi găsit dumneavoastră să întîrziaţi ? Să faci ce ştii ! E domnul gheneral pe vapor. Avem masă... Vorbeşte la telefon !... Ehei !... La nemţi nu se petrec de astea, domnule !...

— Îmi pare rău... Mă scuzez... Nu pot face nimic... Nu depandă de vamă...

— Domnule colonel, şopti ofiţerul popotar, să pună puii la frigare ?

— Ce pui, domnule ? Spune madamei să nu dea zor, că este vreme. Întorcîndu-se către nevastă-sa : Ce-i facem, Elizo ? Eu zic să mergem să mîncăm şi să le oprim.

— Cum o să mîncăm, frate, cum o să mîncăm ? Cum o să lăsăm pe oameni singuri la masă ? Ei, Doamne păzeşte şi apără ! zise închinîndu-se coloneleasa.

— Dar cu teatrul cum rămîne ? Aia banii i-a luat, sînt buni luaţi...

— Să dăm biletele înapoi, se grăbiră să zică ofiţerii.

— Parcă ăla-i nebun să le primească ?! Ehe ! Banii s-au dus, băiete !

— Atunci s-amîne teatrul.

— Da di şi mă rog matali ? Să înceapă teatrul mai divremi, şi cînd s-o sfîrşi, vinim la vapor.

— E dată dracului moldoveanca, şi pace !... Aşa să facem ; dă fuga, Pîrjolescule, să nu se atingă cineva de masă !

— Spuni mata, ti rog, madamii, să deie tinjirili deoparti şi să le acoperi bini.

— Muzica să vie direct la teatru, complectă colonelul. Dumneata, Ionescu, dă fuga şi spune lui Răiciulescu să înceapă mai devreme. Şeful de gornişti să pîndească şi să mă anunţe la teatru cînd s-o ivi vaporul în dreptul ostrovului.

După aceste măsuri strategice, se îndreptară toţi spre grădina din centru, în grupuri mici, cei superiori înainte, gravi, evitînd privirile cercetătoare ale civililor ; cei mai mici, chicotind pe înfundate, dispăreau la cîte un colţ de stradă.

Teatrul se sfîrşise. Civilii dormeau de mult. Ofiţerii se întorceau pentru a doua oară de la vapor, obosiţi, plictisiţi, plini de praf şi năduşală.

— Ce-i facem, Elizo ?

— Hai, frate, ş-om mînca ; ce-o fi o fi. N-au stat ei nemîncaţi pînă la ora asta. Dacă o fi, le facem un ceai, şi s-a isprăvit comedia !

— Ai dreptate, dragă. Desigur c-au mîncat pe vapor. La masă, domnilor ! zise colonelul nehotărît în suflet, pătruns de importanţa hotărîrii ce-şi lua asupră-şi.

Toată lumea se trezeşte, porneşte, ajunge, mai însufleţită. Masa fu veselă : glume, tachinări, cîntări de orchestră. Se făcuse ceasul două din noapte.

— Angajați pentru cadril, vă rog ! Iar mai tîrziu, „uite inelul, nu-i inelul", care însă se schimbă repede, după cererea generală, cu „îți place vecinica ?", joc iscoditor și viclean.

Dar cu tot antrenul lui Mișu Ionescu, „neobositul dansator", entuziasmul scade vertiginos, cadrilul al doilea nu s-a putut face, iar *Cine-i Nuhăm ?* n-a avut nici un succes, și chiar *La icoană*, bucata de rezistență cu efect sigur, a fost primită cu indiferență. Ofițerii s-au împrăștiat ; cucoanele, amorțite, pe canapele, învinse de somn și oboseală, se strîmbă, vrînd să rămînă surîzătoare. O nevastă tînără, rumenă și sănătoasă, a adormit ca un copil, cu gura întredeschisă, cu buze roșii, nevinovate.

— Trăiți, don colonel ! N-a venit încă vaporul ! răcni un fruntaș deștept.

— Ieși afară, măgarule !

Acum s-a luminat de ziuă binișor.

Rîndunelele au prins a ciripi sub strășini. Cîte un țăran desculț, căscînd, cu minteanul pe umeri, coboară spre chei. În salon, cucoanele, defrizate, își îndreaptă rochiile, se aranjează în fața oglinzilor. Ofițerii, cu trăsăturile obosite, își fumează ultima țigară. Doi joacă table cu o lampă aprinsă și afumată alături. Pe o canapea, într-o cameră alăturată, „comitetul" și coloneii se consultă pentru a nu știu cîta oară... Ajutorul, un înotător de forță — premiul întîi la băi de mare la Constanța — zise cu aer grav, liniștit și măsurat :

— Cred că cel mai nimerit lucru ar fi să nu ne mai culcăm. De prezentat, nu ne putem prezenta domnului gheneral în halul în care ne găsim. Vaporul are să întîrzie mult. Mai bine mergem toți la Dunăre și facem o baie strașnică. Nu va mai rămîne nici o urmă de oboseală.

— Și noi, cucoanele ?

— Da de ce nu ? Mă rog, unde vedeți dumneavoastră ceva rău într-asta ?

— Dar n-avem costume !

— Ei, asta-i acum ! În cămăși e destul de convenabil ; dumneavoastră de o parte, noi de alta : ca la Constanța. Ce ? ! credeți că acolo costumele sînt mai grozave ?

— Ura !! Bravo !! Trăiască domnul colonel !! strigară băieții care se grămădiseră la ușă.

— Ce zici, Elizo ?

— Casierița merge ?

— Da di și nu ? Merg bucuroasă, mai ales dacă mergi și mata ?

— Luăm și ordonanțele cu noi, cu periile, să ne curețe hainele, să ne șteargă ghetele...

— La Dunăre ! ! La Dunăre ! ! strigă toată asistența în cor.

...Embrasse-moi, Ni-net-te, embrasse-moi,
Tu as la taille parfaite, Ni-net-te, Ni-net-te,

porniră cîntînd în cor toți, înviorați de o veselie nouă, scontînd dinainte fiorii plăcuți ai unei băi întăritoare și pline de făgăduințe.

— Mergeți mai încet, să ne ajungă și cucoanele ; s-au dus să-și ia ce le trebuie.

...Embrasse-moi, Ni-net-te, embrasse-moi...

Ajutorul înoătă în largul Dunării. Domnul colonel Merișor, suflînd, plutește aproape de mal, cu fața în sus, ca o geamandură rătăcită, purtată de valuri. Băieții se interpelează, rîd zgomotos, se împroașcă cu apă.

Și la cucoane e veselie, strigăte ascuțite, gălăgie.

— E rece ; vai ce rece e ! Uite un pește !... Ține-mă !...

Mai la o parte, coloneleasa și casierița se lasă și se ridică, ținîndu-se de mînă, bătînd apa cum bate călărețul șaua.

— Di ci ti uiți mata la noi ? Nu-i frumos. N-ai ci vide !

— Nu mă uit... pardon... nu mă cunoașteți... sînt vameșul cel nou... Caut pe domnul colonel. Vine vaporul... Face rondoul.

Dar cine l-a mai auzit ? !...

Cine l-a mai văzut ? !... Cine a mai stat să-l asculte în învălmăşeala aceea de femei, cuprinse de panică ? ! Toate ude, cu cămăşile lipite pe forme, în debandadă, dîndu-se la toţi dracii, luptîndu-se cu ciorapii, rupînd şiretele... Nevasta tînără rîdea să moară ; rămăsese în cămaşă, neştiind cu ce să înceapă, pe cînd madam Merişor, pe jumătate îmbrăcată, despletită şi desperată, striga lui Merişor :

— Da bine, frate, nu v-a spus nimeni ? Nu ştiţi nimic ? A sosit vaporul ! ! !... A venit gheneralul !

— Nu mă-nnebuni ! !... Ioane !... Vasile !...

— Ordonanţa lui don colonel !... Să vie, c-o cheamă don colonel !...

— S-a dus cu hainele acasă să le şteargă, desluşi unul, că aici n-avea cu ce ; dar trebuie să vie, că s-a dus de mult...

Venea într-adevăr Ion cu ghetele „luceafăr", cu hainele păturite frumos, cu cugetul împăcat al omului care-şi făcuse datoria ; dar venea degeaba. Colonelul căzuse în prostraţie. Ceva se rupsese într-însul.

Nici pînă azi nu ştie, spune el, pe ce lume a trăit, cine l-a îmbrăcat, cine l-a dus la ponton, unde a găsit biletul gheneralului, care se scuza, regretînd, că din cauza prea marii întîrzieri nu se mai poate opri în urbea X.

Ajutorul a fost mutat disciplinar. Nu s-a lăsat coloneleasa, şi pace ! Nici casieriţa, n-a putut-o scoate din ideea că înadins i-a dus la baie, ca să scape vaporul, să-l pună pe Merişor rău cu gheneralul, doar-doar i-o da lui comanda reghimentului.

(Vol. *Vine doamna şi domnul gheneral*, 1918 ; *Lectura pentru toţi*, an. II, nr. 1, mai, 1920.)

DIMITRIE ANGHEL

(1872—1914)

Născut în ziua de 16 iulie 1872, la Corneşti, aproape de Iaşi. Fiul lui Dimitrie Anghel, proprietar de pămînturi, şi al Erifilei Anghel, născută Leatris, dintr-o familie înrudită cu aceea a lui Paul Zarifopol. Temperamentul său „hamletian" — „era violent şi melancolic" (Georgeta Horodincă) — îşi are originea în temperamentele bipolare ale părinţilor (tatăl, ambiţios, intolerant, iar mama, sentimentală, visătoare). Este puternic marcat de moartea timpurie a mamei (1879). Urmează şcoala primară în Iaşi. E înscris apoi, ca intern, la Institutele Unite, de unde, după un an de repetenţie, este transferat la gimnaziul Alexandru cel Bun, pe care însă nu-l absolvă. După ce frecventase cenaclul lui N. Beldiceanu, făcînd cunoştinţă cu teoriile despre poezia simbolistă — între altele, teoria „audiţiei colorate" —, începe a publica versuri în *Contemporanul* (1890), pentru a fi apoi prezent în *Almanahul social-democrat* şi în *Lumea nouă ştiinţifică şi literară*. La 20 de ani, atingînd vîrsta majoratului, primeşte partea de moştenire ce i se cuvine şi, împreună cu Ion Păun-Pincio, pleacă în Italia, de unde, după cîteva luni, se îndreaptă spre Paris. Aici stă nouă ani (1883—1902) unde duce o adevărată viaţă de boem. Frecventează marile cafenele (de exemplu, vestita Café Vachette), fiind atras de personalităţi precum Jean Moréas, Paul Verlaine, Oscar Wilde. Îl cunoaşte pe St. O. Iosif, aflat într-o călătorie la Paris. Din capitala Franţei trimite poezii la *Convorbiri literare*, *Vieaţa*, *Literatură şi artă română*. Urmează anii de colaborare la *Sămănătorul* şi prietenia cu

Şt. O. Iosif, împreună cu care, semnînd A. Mirea, va elabora o serie de scrieri, între altele, cunoscutul *Caleidoscop...* (vol. I, 1908, vol. II, 1910). În 1910 se produce fatala ruptură cu Şt. O. Iosif. Cotinuă a scrie cu febrilitate, colaborînd la numeroase publicaţii : *Viaţa românească, Flacăra, Rampa, Viaţa socială* ş.a. Paralel cu volumele de poezie *În grădină* (1905), *Fantazii* (1909), publică cîteva volume de proză *Fantome* (1911), *Oglinda fermecată* (idem), *Steluţa*, (f.a.). Bolnav de nervi, în urma unei violente discuţii cu Natalia Negru, se sinucide la 13 noiembrie 1914.

De consultat : 1. *Poezii şi proză*, ediţie îngrijită şi note bibliografice de Mihail I. Dragomirescu, cuvînt înainte de Valeriu Râpeanu, E.S.P.L.A., col. „B.P.T.“, 1957 ; *În grădină (Poezii şi Proză)*, prefaţă de Margareta Iordan, Editura Tineretului, 1963 ; *Poezii şi proză*, antologie, postfaţă şi bibliografie de Georgeta Horodincă, text stabilit de Mihail I. Dragomirescu, Editura Minerva, col. „Arcade“, 1972. 2. Şerban Cioculescu, *Dimitrie Anghel*, Editura Publicom, 1945 ; Teodor Vârgolici, *Dimitrie Anghel*, Editura Tineretului, 1966; Georgeta Horodincă, *D. Anghel — portret în evantai*, Editura Cartea Românească, 1972.

FATA DIN DAFIN

Ce dulci erau serile de vară în cerdacul casei noastre ! Stîlpi albi îi sprijineau bătrîna streşină plină de cuiburi, şi perdelele de salcîm albastru o înfloreau întotdeauna. Lespezile de piatră sură ale scărilor, printre crăpăturile cărora portocalul îşi prindea rădăcinile îndărătnice, rămîneau calde pînă tîrziu şi grierii, odată cu luceafărul de seară, îşi începeau eterna lor cîntare. Sfios prindea unul să cînte ca încercînd un acord, apoi sute de glasuri răspundeau de pretutindeni ca la o poruncă şi monotonul refren se prelungea pînă la ziuă.

Stelele, una cîte una, se aprindeau licăritoare, de la cele mari pînă la cele mici, şi-apoi, în tîrziu, ca şi cum un alt Prichindel nevăzut ar fi aruncat în urma lui risipitele fărmături, ca să-şi însemne drumul pe unde a trecut, o spuză lucitoare de stele se arăta de-a curmezişul cerului. Umbrarele se întunecau şi minunatele flori înviorate de rouă îmbălsămau mai tare, ca şi sufletele noastre după un plîns tăcut. Fîntîna cînta şi, pe apa havuzului împresurat de teii înalţi, sădiţi laolaltă şi crescuţi ca nişte fraţi gemeni, nuferii pali stăteau neclintiţi, ca şi cum o făclie trecută pe faţa unei oglinzi ar fi lăsat să-i cadă pe urmă picături de ceară.

Şi noi, fraţii amîndoi, crescuţi în farmecul poveştilor şi lăsaţi în voia lor, cînd toţi dormeau, ne furişam din casă şi, strîngîndu-ne unul lîngă altul, ne aşezam pe lespezi şi aşteptam încrezători ca lumea fantastică a celor ce au fiinţă în poveşti să se trezească şi întrupeze.

La Fata din Dafin visam noi, la frumoasa şi bălaia copilă robită de un farmec, căci în grădina noastră era un dafin uriaş şi plin de scorburi, în care apele ploilor strînse luceau în nopţile de lună, ca nişte ochi misterioşi. Spre el ne aţinteam ochii la orice zgomot, aşteptînd ca închisoarea de lemn să se deschidă şi albaştrii ei ochi luminoşi să lumineze întunericul. În haine albe de crin o îmbrăca fantazia noastră, un mac roş ca un potir plin de sînge trebuia să poarte la piept şi un galben trandafir în mînă.

Dar dafinul rămînea neclintit, murmura cînd bătea vîntul şi arar se înfiora de un suspin ca din adîncurile lui venit, căruia în zadar căutam să-i dăm o tălmăcire...

De Fata din Dafin ne era dor nouă şi cîte nopţi n-au crescut şi au scăzut deasupra capetelor noastre... Imensul mister ce învăluie lumea plantelor cîte nu ne-a spus nouă ! Toată poezia aceea semănată aşa de darnic, toată simfonia

viorie de semitonuri, unde nimic nu rănește ochiul, toată lumea de vis care îndulcește decorurile, cît de mult nu ne-au desfătat!

Căci numai noaptea știe, pe unde trece cu dulcea ei estompă, să șteargă marginea realului și să ne unească cu nemărginirea... Numai ea dezrobește flăcările comorilor și le face să joace și să tremure în aer, numai ea știe să ațîțe flăcările minței și să deie ochilor putere de a vedea mai departe, dincolo de zidul mărginirei.

Și dacă n-am mai căutat pe frumoasa fată bălaie cu ochii albaștri, dacă n-am mai bătut cu mînele mele de copil în lemnul răsunător al dafinului bătrîn, dacă nu m-am mai înfiorat de apele ploilor ce priveau adunate în scorburi ca niște ochi misterioși, dacă n-am mai tresărit de suspinul acela adînc, ieșit din afundul unui suflet din trunchiul străvechi, totuși ochii albaștri ai dulcei fantasme visate i-am așteptat, căutîndu-i de atunci pretutindeni în lume...

Dacă dafinul bătrîn nu și-a deschis inima să-mi arate comoara lui, comoara întreagă de poezie a nopților pe care le-am pierdut privind la dînsul, mi-a pătruns fără de voie sufletul.

Nemărginita poezie risipită așa de darnic, de la lacrima stelei din infinit și pînă la stropul de lumină al licuriciului mi-au luminat îndeajuns ochii. Freamătele împrăștiate care trec pe vîrfurile ierburilor, plecate, ca și pe înaltele frunzare ale copacilor, mi-au fermecat cu prisos auzul. Miresmele toate, pe care trupurile florilor le exală, m-au făcut să știu ce-i îmbătarea și să-mi pot fermeca singur, oriunde aș fi, întunericul.

Și ca dafinul acela bătrîn, ce-și păstra comoara lui, arborul acela sădit în decorul minunat al grădinei noastre, așa am închis și eu acum, în adîncul sufletului meu, o ființă minunată, cu ochii albaștri, căreia îi voi închina toată poezia pe care simțurile mele au cules-o de-a lungul anilor la lumina stelelor, atunci cînd greierii cîntă și cînd Prichindelul ceresc își aruncă în urma lui spuza fărămiturilor de stele, ca să-și însemne drumul pe unde a trecut...

(*Viața socială*, an. I, nr. 10, noiembrie, 1910; vol. *Fantome*, 1911.)

FLUTURUL MORȚII

E un amurg misterios de toamnă și umbra urcată în negrii chiparoși coboară încet și se întinde pe drumuri. Zgomotele vii au amuțit și numai șoaptele au ființă, foșnetele de ramuri, murmure de foi, țîrîituri pierdute...

Și în cuprinsul acesta tăinuit ca o sihăstrie, acum, cînd fluturii de ziuă și-au strîns aripele obosite și s-au strecurat în cuibul florilor ca să doarmă, numai miresmele și fluturii de noapte s-au trezit ca să rătăcească sub lună.

Copiii o știu aceasta și, în așteptarea întîiului zbor, s-au așezat cu bunicul pe lespezile scărilor calde încă de focul soarelui de peste zi. De o parte și de alta a lespezilor, florile roze de leandru înduioșează întunericul și se leagănă în vîrful crenguțelor șterse de umbră, parcă ar pluti în aer. O mireasmă amară a umplut văzduhul o clipă și apoi vîntul s-a îndulcit cu un miros de trandafir, s-a împrăștiat, ca să vie iarăși tainic să cădelnițeze pe rînd toate miresmele.

Și cînd luna, departe, în păienjenișul de ramuri, s-a aprins în fundul grădinii, ca un lampion fantastic, năruind simetria umbrelor statornicite, copiii, cu glugile lor verzi prinse în vîrful nuielelor de trestie, au coborît ușor, ca în fiecare seară, pe urma fluturilor de noapte. Cu pași tainici și rari, iată-i pe catifeaua neagră a straturilor, trezind de-abia somnul florilor. Bătrînul a rămas sus, pe scări, cu barba lui albă ca omătul, iar ei aleargă pretutindeni, aducîndu-i din vreme în vreme prada culeasă. Și acei ce

poartă pe aripele lor diafane întunerecul cît ține ziua, făcîndu-se una cu scoarța copacilor, ori cu pulberea cenușie a drumurilor, încep să zboare și ei bătînd aerul — zdrențe de catifea și bucăți de mătase, cusuții cu fir și stropiții cu purpură, somnoroși întîi și nesiguri, mai vioi pe urmă și mai îndrăzneți, căutînd raza care cheamă și nălucește, nectarul care îmbată și dă viață.

Un punct mișcător pătează aerul, murmură și trece. Și ca prin farmec, la răstimpuri, un crin își leagănă potirul alb mișcînd o umbră viorie, foi de trandafir se desfac și flutură ușor, aur de stînjenel se împrăștie în noapte. Nălucitori și capricioși, zugrăvind tumbe și arabescuri nebune, zboară hodiniții de peste zi, urcă în razele de lună, ating fața pămîntului, clătesc somnul florilor, și glugile verzi din vîrful trestiilor purtate de copii se ridică ici, colo și se abat din răzor în răzor, dispar la răscruci, pînă ce o rază misterioasă de lampă rănește cuprinsul, și glasul bătrînului sună trăgănat și blajin : „La culcare, copii !“

Lumina lămpii se mișcă apoi rumenind stîlpii albi ai cerdacului, dispare o clipă în umbră, și, deodată, rama unor ferești se luminează.

Înăuntru, în jurul unei mese rotunde, capetele blonde, ale copiilor s-au apropiat de capul argintiu al bunicului, și mîinile lor ușoare, cu gesturi delicate, întinzînd rînd pe rînd aripele celor căzuți, au prins să se miște în lumina lămpii îndemînatice și pline de băgare de seamă. O pulbere fină de pastel s-a risipit și joacă împrejurul lor, fețele înfloritoare de un zîmbet de mulțumire se luminează și vînătoarea nocturnă, odată rînduită, stă acum să-și ia locul în cartoanele mari ale colecției de care e plină odaia.

În jurul lor, un miros vag de camforă plutește, iar pe pereți și pe mese, sub adăposturi de sticlă, o lume întreagă de fluturi, de aripi ușoare ce-au vîslit, plimbîndu-se din potir în potir, purtînd toate scînteierile curcubeielor și toate nuanțele și fanteziile infinitului, toate neamurile și felurimea gîngăniilor care țîrîiește în ierburi și cîntă la

soare, cei de prin scorburi și cei de sub pămînt, vieți de o zi și străluciri de o clipă, pietre scumpe împrăștiate în praful drumurilor, juvaeruri zburătoare, aripi pe care capriciul naturii și-a zugrăvit toate arabescurile, palete pe care au rămas culori uitate, senin de cer și beteală de lună, painjeniș de rază și urzeală de purpură, tot ce a strîns truda lor de pretutindeni, un întreg țintirim de aripi încremenite stau acum așezate frumos, fiecare țintuite de un bold. Pretutindeni cărți și tabele, bocaluri și sticluțe, clopote de sticlă ce strălucesc, închisori de cleștar în care-și doarme somnul o gînganie infimă, ca un faraon sub o piramidă.

Și diafanele aripi încremenite pe totdeauna, țintuite în cruce, povestesc toate splendorile. Libelula, cu ochii de peruzele și cu aripile fine, abia bănuite, ca de gază, amintește fața apelor în care se resfrînge cu zborul ei fulgerător, cocinele scînteind ca niște pietre pierdute dintr-un inel, parcă îndoaie încă un firicel de iarbă ; cosașul cu picioarele strînse pentru salt spune de liniștea mohoarelor, îndoliatul greier, cu cîntecul lui, de liniștea ce era la începutul lumilor, păianjenii, cu picioarele lor încremenite de mătasa firului scăpat pe totdeauna...

Și toată răcoarea pădurilor se ridică parcă, stărnită de bietele aripi, toată lumea florilor și tot murmurul dumbrăvilor.

Pe o aripă doarme ochiul misterios ce mijește pe cozile de păun, altul e făcut ca dintr-o frîntură de rochie de bal, pe o catifea a uitat cineva cîteva rubinuri, praf de chilimbar a tivit marginile altuia — o întreagă orgie de forme și de culori, un vis scăpat dintr-o narghilea, un poem visat de un poet nebun...

Veșnic în căutarea speciei rare, a exemplarului unic care lipsește încă, a noutăților pe care le creează și le distruge mereu bizarul spirit al naturii, de ani de zile bătrînul entomologist adună, rînduiește, clasează în vederea întregirii operei lui începute.

Acum bucuria ce-o avea de-a umbla singur, i-au luat-o anii mulți, și cum puterile nu-l mai ajutau, el a insuflat-o copiilor; și în timp ce clasează, aleargă ei pentru dînsul, aducîndu-i prada culeasă. Fiecare zi și fiecare seară își aduce tributul ei, și colecțiile se împlinesc cu încetul. Un singur flutur de noapte îi lipsește și ochii lui bătrîni privesc cu părere de rău și cu un fel de sfială la locul rămas gol, ce i l-a păstrat și care strălucește alb în mijlocul unui carton.

Lampa s-a stins apoi, și în zori, cînd fluturii de noapte și-au strîns aripile obosite, prefăcîndu-se din nou una cu coaja copacilor și cu pulberea drumului, cei de ziuă s-au trezit la rîndul lor și au umplut de veselie cuprinsul grădinii. Fiecare floare se pleacă și-și leagănă grațios capul, una picură și lacrimă, alta se îndoaie și se scutură ca vrînd să scape de o povară, și atunci, un albăstrel își întinde aripile și zboară tulburat, ca un gînd ascuns din cuprinsul floarei. A veni la loc și nu cutează. Nehotărît, stă o secundă în aer, ca o frîntură de senin; apoi fulgeră și se mistuie în cuprinsul albastru. Din cuibul unei gherghine o flacără verde pîlpîie și se înalță și ea, bilete albe zboară schimbîndu-și locul ca niște gînduri de dragoste, și iată o frîntură de steag, iată o fundă roză ce și-a luat zborul de pe cine știe ce umăr de femeie.

Goana după nectar începe și, din naltul ramurilor, din umbra scorburilor, din împărăția florilor, din pădurea măruntă și deasă a ierburilor, de pe cîmpuri și de prin livezi cei ce poartă toate vestmintele coboară, vîslesc aerul în tumbe fantastice, se alătură și se alungă ca totdeauna, neodihniți și îmbătați de bunătatea soarelui și dărnicia vieții.

Și iată capetele blonde, din nou, cu bătrînul sub ramuri.

Sub umbrarul unui tei, lîngă șipotul care murmură necurmat și sună mai încet sau mai tare, după cum bate vîntul, bătrînul, cu o carte în mînă, s-a așezat și privește lumea felurită pe care o cunoaște în toate tainele ei. O

seninătate fără margini i se zugrăvește pe față, și sufletul lui, ca o oglindă liniștită, resfrînge împăcat colțul de natură în care și-a trăit anii.

Copiii au umplut grădina cu rîsetele lor vesele, boschetele au răsunat de ecouri și chemări, și nevinovata vînătoare după gîngănii și zburătoare a reînceput. Rîndunelele își scriu virgulele lor în aer. Și tot soiul de ciripiri și de zgomote confuze, prefăcute într-un singur sunet, au prins să vibreze ca o strună întinsă pe care ar trece cineva un deget distrat.

Cu ochii lui aproape stinși de a fi privit atîta strălucire, de la un timp, bătrînul își lăsă cartea din mînă și privi trist, gîndindu-se că, poate, în curînd va trebui să plece aiurea, și colecțiile lui se vor risipi fără să-și fi putut isprăvi lucrarea de atîția ani începută. O slăbiciune îl cuprinse, și cum se gîndea așa la veșnicile transformări ale naturii, deodată, un punct năluci în aer, departe, se mări și trecu pe dinaintea lui ca o flacără. O clipire de ochi îi însenină vederea, iar cînd privi, punctul era la loc și altă flacără trecu pe dinaintea lui. Și alte flăcări jucară, două cîte două, trei cîte trei, urmînd aceeași linie. Veneau flăcările călătoare, rănind cuprinsul verde, jucau înaintea lui și dispăreau ca prin farmec. Roșii și albastre veneau straniile flăcări galbene și purpurii, negre și albe jucau, de la răsărit spre apus, chemate parcă de o tainică putere, gonite de cine știe ce mîini nevăzute. Fără să se oprească pe un ram, fără a se coborî pe o floare, ca zorit de cineva din urmă, trecea șivoiul de flăcări, iradiind aerul cu toate culorile.

Zîmbind, bătrînul chemă copiii și le arătă migrațiunea aceasta ciudată de flăcări, norodul acesta de văpăi ce pornea în surgun aiurea din țara lui, împins de cine știe ce forță oarbă, căci hrană pentru el e pretutindeni și culcușurile gata așternute de Dumnezeu.

Uimiți priviră copii și glugile verzi se ridicară să abată șivoiul în mers. Ca o ploaie de petale fantastice scuturate din copaci după furtună, pămîntul se acoperi în

jurul lor de aripi strivite, dar trîmba de lumină, sus, se făcea la loc, şi cei scăpaţi îşi urmau fantomatic drumul fără a mai privi în urma lor.

*

Astfel trecea timpul lăsîndu-şi cortinele lui albe şi negre peste sihăstria aceasta fericită, fiecare clipă aducîndu-şi întîmplarea ei neaşteptată şi noul oaspe din lumea felurită a gîngăniilor.

Singur fluturul mult aşteptat rămînea nevăzut şi tăinuit de toate privirile, ca şi cum, obosit de sfera noastră, şi-ar fi întins aripile spre alte lumi, unde e mai adînc somnul şi mai netulburată hodina. Dar într-o zi rîsetele clare ale copiilor nu mai răsunară în grădină şi bătrînul, cu barba lui albă, tăiată ca dintr-un giulgiu nu mai apăru ca de obicei în capul scărilor.

Vîntul singur, ca un uriaş, nebun, trecea răscolind cu mînele lui nevăzute creştetele copacilor bătrîni. Foi moarte se împrăştiau şi un murmur adînc, ca un oftat de orgă, cînta din scorbură în scorbură. Şi cînd vîntul contenea, ramuri şi foi, ierburi şi flori rămîneau rigide oprindu-şi parcă viaţa. Era ca o încetare subită a sevei, o cădere pripită în somn, o întrerupere letargică a puterilor.

Şi în mîhnirea aceasta întunecată ce se strîngea împrejurul căsuţei, umbra se rumeni deodată ca de înflorirea unui nufăr. Sub abajurul ei galben, ochiul de aur al lămpii luci pe o mescioară la căpătîiul bătrînului.

În jurul mesei rotunde, în lumea aceea de aripi diafane încremenite pentru totdeauna, copiii, cu capetele alăturate, răsfoiau o carte privind din cînd în cînd cu grijă spre patul bolnavului.

O undă de vînt trecînd ca un suflu misterios umflă o perdea. Şi cum ochii bătrînului se ridicară, deodată o umbră năluci ca o cruce pe zid şi se stinse. Un foşnet de aripi bătu apoi şi un flutur uriaş, dînd un ţipăt straniu, se opri nehotărît, ca orbit de lumină, în rama ferestilor şi intră în odaie. Umbra jucă din nou mutîndu-se de ici-colo deasupra capetelor copiilor, roti în cercuri mari bătînd zidurile şi se lăsă lin pe fruntea palidă a bolnavului.

Afară copacii fremătară lung, iar cel sărutat de moarte, recunoscînd în musafirul acesta tîrziu pe cel ce vine să facă întuneric, luă frîntura de noapte ce i se aşezase pe frunte şi privind o clipă trist la stigmatul alb al fluturului, chemă pe copii lîngă el şi le zise : „Iată şi cel mult aşteptat !".

(*Viaţa românească*, an. V, nr. 9, septembrie 1910 ; vol. *Oglinda fermecată*, 1912)

AL. CAZABAN

(1872—1966)

De origine franceză, născut la 6 octombrie 1872, în Iaşi unde absolvă Liceul Naţional, înscriindu-se, apoi la o şcoală de arhitectură pe care, însă, o părăseşte. Îndeplinindu-şi stagiul militar, debutează în revista *Moş Teacă* a lui Anton Bacalbaşa, colaborînd apoi la *Românul, Zeflemeaua, Moftul român, Revista literară, Rampa, Viaţa românească, Adevărul, Dimineaţa, Universul* şi altele. Înainte de a fi ziarist de profesie este învăţător, desenator tehnic, funcţionar, agent veterinar etc.

Publică un mare număr de culegeri, cuprinzînd schiţe, nuvele, note, însemnări, reportaje, din care cităm: *Încurcă lume* (1903), *Deştept băiat!* (1904), *Cutreierind* (1905), *Băiatul lui Moş Turcu* (1908), *Oameni cumsecade* (1911), *Rozica* (1913), *Între femeie şi pisică* (idem), *Păcatul sfinţiei sale* (1915), *Dureri neînţelese* (1917), *Doamna de la Crucea roşie* (1919), *Pasărea rătăcită* (1929), la care se adaugă romanul *Un om supărător* (f.a.).

Se stinge din viaţă la 24 mai 1966.

De consultat: *Grija stăpînului*, nuvele, E.S.P.L.A., 1951; *Văzute şi auzite*, E.S.P.L.A., 1958, *Deştept băiat!* cu o prefaţă de Georgeta Horodincă, E.S.P.L.A., 1961.

UN SAT DE SPERIAŢI

Mă prinsese amurgul în mijlocul mlaştinii, şi tot nu mă înduram să ies din mocirla în care mă băgasem, umblînd ca un zănatec, cu puşca în mînă, cu gîtul sucit şi cu ochii zgîiţi după cîrdurile de raţe sălbatece care, speriate din ascunzişul lor, zburau zăpăcite deasupra nesfîrşitelor păduri de trestii, în căutarea unui loc mai retras, mai sigur, unde nu putea răzbate nici piciorul meu, nici să se audă foşnetul papurii prin care mă strecuram.

Toată ziulica, sălbăticiunile au zburat tăind, cu sfîrcul aripei lor ascuţite, albastrul rece al cerului de toamnă. Cu toată venirea serii, nu păreau hotărîte să se lase odată pe luminişurile bălţii ce sîngerau în bătaia roşie a amurgului.

Zgribulit, cu apa pînă peste genunchi, m-am dat după un pîlc de papură, aproape de un luminiş, pe luciul căruia tremura umbra plumburie a zidului de trestie, hotărît s-aştept acolo pînă ce se va mai întuneca.

Zadarnică aşteptare! Ca şi cînd vîrfurile trestiei ar fi fost suliţi ascuţite, aşa se fereau zburătoarele de îndată ce se apropiau de luminişul unde, nu departe, luceau ţevile puştii mele.

După ce s-au învîrtit, fără să se obosească, descriind cercuri cînd mai largi, cînd mai strînse în jurul locului de unde pîndeam ca un bandit apropierea lor, deodată, oaspeţii stufărişului parcă s-au hotărît să nu mai mîie în acea noapte prin aceste locuri. Înşirîndu-se în coloană de drum, se îndreptară spre apus, spre apele întinse ale Borcei. Din ce în ce se făceau mai mici şi mai negre. Ochiul meu, acum, abia le mai întrezărea în negura înserării. Cînd au ajuns sub liniile albicioase ale orizontului, abătîndu-se spre apele care luceau ca o placă în-

tinsă de zinc, păreau o mînă de grăunțe aruncate în vînt... apoi, nu le-am mai văzut.

Cu plecarea lor, mlaștina a amuțit. Nu se mai auzea decît fîșîitul papurii prin care se strecura, rece, vîntul unui sfîrșit de octombrie.

Noaptea începea să năvălească din toate părțile, înnegrind golurile dintre trestii, ștergînd umbrele de pe luciul ochiurilor... Deasupra mea, sus, în văzduh, trecu grăbit un cîrd de păsări mari, cu gîturile întinse. S-auziră cîteva țipete ascuțite, de alarmă, ș-apoi peste toată mlaștina se lăsă o liniște și mai adîncă.

Cu trecerea acestui din urmă cîrd plecînd și orice nădejde de vînătoare, m-am hotărît, în sfîrșit, să mă urnesc din nămolul cleios și să ies, cît mai degrabă, la neteziș.

Nu cu puțină greutate, am ajuns, la liman. După doi sau trei pași trebuia să mă odihnesc și să mai răsuflu, pentru că, să vă spun drept, nimeni nu s-a gîndit încă să „civilizeze" aceste locuri, prin deschiderea unui bulevard. Într-un rînd, dădui într-o groapă smîntînoasă, unde m-am afundat pînă aproape de brîu. Credeam că n-o să mai ies și că o să fiu silit să petrec o noapte întreagă în acest așternut, deși moale, dar prea negru și prea rece. Noroc că pe acolo se întîmplă să fie o salcie, de a cărei cracă acățărîndu-mă, am reușit să mă dezmormîntez.

Cînd am dat de uscat, picioarele îmi tremurau ca unui cal de sacă. Îmi venea să mă întind pe covorul rece și să rămîn așa pînă ce o da peste mine vreun creștin care, îndurîndu-se, să mă culeagă de acolo. Foamea și răceala serii îmi dădură brînci înainte și o luai razna peste cîmp, trecînd peste ogoare, peste imașuri, fără să mai aleg un drum sau o cărare.

Abia înaintam prin arătură. De cizmele mele se lipise atîta noroi, încît mi se părea că sînt încălțat cu o pereche de șoșoni uriași la fel cu mostrele de reclamă atîrnate pe la unele prăvălii cu „șoșoni veritabili rusești".

Cu fruntea înecată în sudoare, cu tîmplele zvîcnind, mergeam tot înainte, fără să mă uit în dreapta sau în stînga, fără să mai pot gîndi la altceva decît să ajung cît mai iute în satul în care știam că mă așteaptă o cameră caldă și un așternut omenesc.

Umblasem mai bine de două ceasuri și încă nu dădusem de șoseaua care duce la satul Mîndreni.

Mai lungă-mi pare calea, acum la-ntors acasă,
Aș vrea să zbor, și glodul din cizme nu mă lasă !

Și mergeam, mergeam înainte, fără să-mi dau seama pe unde călcam.

„Oare n-am rătăcit drumul ?" mă întrebam, căutînd să-mi tai cu ochii vreo zare de lumină prin întunericul care mi se punea în față ca un zid de smoală. Și nici o ființă care să-mi arate drumul, deși din toate părțile veneau pînă la mine sunete nedeslușite de voci omenești ! Dar mi-era peste putință să-mi dau seama din ce parte veneau acele glasuri nelămurite și să mă îndrept într-acolo. Păreau că se schimbă de ici-colo și că ele nu erau decît răsunetul unor voci stranii, care veneau din altă lume.

De ciudă, de deznădejde, de enervare, sau mai știu eu din ce pricină, îmi venea să strig în mijlocul întunericului...

„Dacă voi rătăci toată noaptea ?" Gîndul acesta mă neliniștea cu totul !...

Nu știu cît timp voi fi umblat așa, în neștire... Știu însă că deodată am tresărit de bucurie ! Nu departe de mine, auzii sforăitul unui cal.

După chipul cum duduia pămîntul sub potcoave, am înțeles că bietul animal trebuia să ducă în spate pe stăpînul său.

Am început să strig, să fluier, doar voi fi auzit.

— Nia, boala dracului ! răsună o voce necăjită.

Dacă n-ar fi strălucit, în întuneric, țeava puștii mele, călărețul m-ar fi cătat mult și bine în lungul drumului, înainte.

— Da cine ești acolo ? mă întrebă matahala care, desprinzîndu-se din întuneric, se clătina acum înaintea mea.

— Ia, pierdui drumul, măi neică !... N-ai putea să-mi arăți încotro e șoseaua care duce la Mîndreni ?

Călărețul se plecă pe oblîncul șeii și începu să mă cerceteze cu o privire bănuitoare. Cu aceeași bănuială mă privi și calul, nu mult mai mare decît un vițel, din părul căruia se ridicau aburi albi și calzi.

— Da dumneatale de unde vii ? reluă călărețul, cu un ton din ce în ce mai bănuitor.

— De la baltă... de la vînătoare... Cum s-a întunecat pe nesimțite, am pierdut drumul... și aș vrea să mă duc la Mîndreni, unde mă așteaptă tovarășii.

— Tovarășii ? !

— Da, tovarășii... Ce te miră lucrul ăsta ?

— Nu... nu mă miră... da vezi dumneata, cine mai caută Mîndrenii prin părțile astea ?... Pînă acolo e mai mult de o poștie.

— Cum o poștă ? Da unde sînt acum ? l-am întrebat, făcînd un gest desperat.

— Poi, prin valea Jigăliei...

— Ce spui ?... Mi se pare că de aci începe Bărăganul ? ! am strigat simțind și mai deznădăjduit fiorii crunți ai foamei, pe cînd capul îmi părea un adevărat pustiu...

Fără să știu ce fac, mi-am ridicat șapca și am început să mă scarpin în cap mai rău decît cel din urmă cioban din Bărăganul sălbatec.

Călărețul, care din acest gest a putut să înțeleagă destul de bine încurcătura în care mă găseam, mă întrebă :

— Trebuie numaidecît să mîneți la noapte la Mîndreni ?

— Nu, domnule, unde-o fi !... măcar de-ar fi și într-o stînă !

— De-i așa, de ce nu vă duceți la Însurăței ? Satul e mare.

— E departe ? întrebai, abia înțepenindu-mă pe bietele picioare.

După puțină codeală, călărețul răspunse :

— Da nu-i departe !... Doar să țineți șina trinului și, cum ajungeți la canton, o luați pe dreapta... Drumul pînă la sat e bătut ca în palmă... Hai, că vă duc eu pînă acolo.

Peste un sfert de oră, prundișul de pe linia ferată scîrțîia sub tălpile cizmelor mele. E drept că, pînă s-ajung, aci, îmi păru drumul un adevărat chin. Ori de cîte ori făceam o mișcare ca să-mi mut pușca de pe un umăr pe altul, călărețul își oprea calul și mă lăsa să trec înainte, ca și cînd s-ar fi temut să nu-l atac pe la spate. Cînd am vrut să-i plătesc pentru osteneală, a respins banii cu un gest de mîndrie. Fără să-mi ureze drum bun, dete pinteni calului și se făcu totuna cu întunericul.

Acum mă simțeam mai îmbărbătat. Chiar de n-aș fi nimerit satul, puteam să bat la ușa unui canton.

Între cele două șine care luceau cu tot întunericul nopții, înaintam binecuvîntînd statul, poate pentru întîia dată în viața mea, că a avut ideea să facă și prin pustiul Bărăganului o cale ferată.

Cîteva lumini care abia licăreau în depărtările întunecoase îmi deteră noi puteri la drum.

Deodată, fără să mă aștept, auzii nu departe de mine niște lătrături de cîini îndîrjiți, apoi scîrțîitul unei uși și o voce de om care căuta să-i liniștească. O lumină se-aprinse îndată, pătînd cu o dungă gălbuie peretele unei case. Ajunsesem la canton. Fîșia luminoasă, lunecînd de pe peretele cantonului, se întinse pe pămînt și începu să înainteze spre mine, palidă și tremurătoare. Atunci, am

început să deosebesc un om care ținea în mînă un felinar. După mantaua lui cea mare, de postav, pe care străluceau nasturi mari de alamă, se vedea că trebuia să fie stăpînul cantonului.

Ca să fiu scutit de o nouă bănuială și de un „interogatoriu“ destul de obositor, i-am luat-o înainte :

— Pe unde s-apuc ? Vreau să merg la Însurăței.

Sub cozorocul unei șepci uriașe care ascundea cu desăvîrșire lumina ochilor, două mustăți mari și roșcate se mișcară.

— Luați-o la dreapta... uite colo, unde se văd luminile, acolo-s Însurățeii.

— E mult pîn-acolo ?

— Un kilometru și doi hectometri ! răspunse cu preciziune micul funcționar tehnic de la C.F.R.

Îndreptînd, apoi, lumina orbitoare a felinarului pînă în dreptul ochilor, se mai dumeri puțin :

— A, ești vînător !

După ce mă apără de cîini, care cu orice preț vroiau să-mi încerce carîmbii, îmi arătă cu mîna întinsă încotro s-apuc.

Cizmele mele iarăși atingeau pămîntul moale. Cîinii cantonierului, după ce mă petrecură vreo sută de pași distrîndu-mă cu lătrăturile lor, s-au hotărît, în urmă, să se întoarcă la culcuș, lăsîndu-mă singur în marea de întuneric și de liniște.

Nu umblasem nici o jumătate de ceas și iarăși începui să aud lătrături. Cu toată oboseala, o rupeam din cînd în cînd de fugă ca să scurtez odată acest drum care îmi părea fără sfîrșit.

Din ce în ce, luminile începeau să crească, să se contureze, luînd chipuri mai deslușite, mai regulate.

După două sau trei rupturi de fugă, am început să disting, în cadrele luminate, cercevelele ferestrelor și umbre care se mișcau.

Ca niște grămezi mari de lînă, norii se scărmănau între ei, se subțiau tot mai mult, îngăduind lunii să-și arate palida ei lumină.

Întunericul începea să prindă nuanțări tot mai albicioase. Satul de care mă apropiam se învăluia de o lumină cenușie, în care plopii uriași își înfigeau siluetele lor negre și ascuțite. Un miros greoi și înecăcios, de gunoaie aprinse, umplea tot aerul.

Cînd să intru în sat, mă încrucișai cu un bătrîn care ducea în spate o legătură mare de paie. Umbla cu capul în jos și, dacă nu l-aș fi strigat, ar fi trecut pe lîngă mine fără să mă bage în seamă.

— Ia ascultă, moșule... unde-i cîrciuma ?

Moșneagul se opri, mă privi lung, își lăsă sarcina din spate, iarăși mă privi și nu-mi răspunse nimic.

Am crezut poate că nu mă auzise, și l-am întrebat din nou, cu vocea mai ridicată.

— Care cîrciumă, domnule ?... Sînt mai multe cîrciumi la noi.

— Oricare-ar fi, dar cea mai apropiată.

— Știu eu cum să-ți spun ? !... Cam a lui Orășanu e mai aproape...

— Și unde-i cîrciuma lui Orășanu ?

— Tot aci, în sat.

— Știu că-i în sat... Da cam pe unde vine ? Pe unde s-apuc ?

— Ia-o și dumneata prin dosul pătulelor lui Gheorghe Roșu.

— Da Gheorghe Roșu încotro-i ?

— Cum ajungi la biserică, ia-o la dreapta.

— Vezi, moșule, eu nu știu nici biserica... unde-i, pentru că nu-s din satul ăsta.

— Da de unde ești ? mă întrebă țăranul foarte mirat.

— Las', moșule, că tot din țara românească sînt... Mai bine hai de mă petrece pînă acolo... Ți-oi plăti pentru osteneală.

— Stai de aşteaptă !

Mai făcînd cîţiva paşi, se apropie de gardul unui ocol. După ce deşertă toate paiele în ieslea deasupra căreia aşteptau patru perechi de coarne, se întoarse spre mine şi, făcîndu-mi semn ca să-l urmez, o luă înainte.

Am trecut prin cîteva drumuri întortocheate, fără să stîrnim vreun cîine, fără să întîlnim vreun om.

Cînd ajunserăm în dreptul bisericii, călăuza mea făcu un gest spre o casă lungăreaţă, cu faţada întretăiată de doi plopi întunecaţi şi lungi, fără sfîrşit.

— Uite şi cîrciuma !

Cu toată răceala nopţii, uşa din mijloc era mare, deschisă, ca poarta unui han.

În cîrciumă nu era nici un muşteriu.

Un om îmbrăcat nemţeşte, cu spatele spre intrare, stînd cocoţat pe un scaun, se chinuia să aşeze nişte mărunţişuri în raftul cel de sus.

Cu tot bocănitul cizmelor mele, nici nu şi-a întors capul ca să vadă cine a intrat.

Fără să suflu vreun cuvînt, m-am lăsat greoi pe o bancă. În mişcarea pe care am făcut-o, cuţitul de vînătoare, lovindu-se de ţeava puştii, produse un sunet metalic.

Atunci, omul de pe scaun îşi întoarse iute capul. Din mijlocul unei feţe osoase, doi ochi rotunzi şi mari se holbară speriaţi la mine.

I-am cerut de băut.

După ce aruncă priviri îngrijate spre uşa mare, deschisă, se dete, cu multă băgare de seamă, jos de pe scaun, se apropie de tejghea şi, turnîndu-mi un rachiu, fără să scape din vedere vreo mişcare de-a mea, îl puse pe masă. Cînd am dus paharul la gură, cîrciumarul se strecură, iute, în camera de alături. Peste două minute se întoarse cu un flăcău spătos, îmbrăcat jumătate nemţeşte, jumătate ţărăneşte.

— Aveţi ceva de mîncare ? întrebai cu vocea aproape stinsă.

— Nimic... N-avem nimic, domnule !... Pe la noi, aci, fiecare mănîncă pe la casa lui... Nu-i ca la oraş... Aici e cîrciumă... Avem băutură, dacă poftiţi...

— Atunci, te rog, dă-mi cel puţin o cameră, că nu mai pot de oboseală şi de frig.

Cîrciumarul îşi stăpîni un gest de spaimă.

— Cum să mîneţi la mine acu... noaptea ?...

— Da unde vrei să mă duc ?...

Se nimeri tocmai atunci că un tînăr cu părul creţ, bine îmbrăcat, care nu ştiu cînd intrase în cîrciumă, se apropie de cîrciumar şi îi suflă ceva la ureche.

— N-avem camere, domnule !... îmi vorbi aproape răstit cîrciumarul. Înainte ţineam camere... şi, dacă aş avea o cameră liberă, tot nu pot... Uite, dumnealui mi-e ginere, zise cîrciumarul arătînd spre tînărul cel creţ ; ieri a venit de la Brăila, aşa că n-am loc... Ne-au mai venit şi alte rude... Nu sîntem singuri... sîntem o mulţime de inşi în casă...

— Ce mă fac atunci ?... întrebai cu un gest rugător, sînt obosit şi ud la picioare. Mi-a intrat apă în cizme, umblînd prin mlaştină să ucid...

— Să ucizi ! Cei trei oameni schimbară o privire repede şi se sprijiniră înfricoşaţi unul în altul.

— Da n-am ucis nici măcar un becaţ, şi doar erau destui...

În timpul acesta năvăliră în cîrciumă cîţiva ţărani zgomotoşi. Au tăcut cu toţii cînd dădură cu ochii de mine. Cîrciumarul, punîndu-şi mîinile în buzunar, se uită drept în ochii mei, apoi, cu un accent din care se silea s-alunge orice urmă de sfială, mă întrebă :

— Da, mă rog, cu ce ocaziune aţi venit aci ?

— Cum vă spusei : după vînătoare... Tovarăşii mei de...

— Tovarăşii ? !... Ai şi tovarăşi ?...

— Desigur... Tovarășii mei de vînătoare... au rămas în satul Mîndreni.

Ginerele, aranjîndu-și cravata la gît, mă întrebă :

— De unde sînteți ?

— Din București...

— Și acolo vindeți vînatul ?

Am crezut că mă ia peste picior, dar privirea ochilor lui limpezi și blînzi risipi orice umbră de bănuială. I-am răspuns :

— Nu vînd vînat... Nu sînt vînător de meserie, sînt amator...

— Trebuie să aveți o meserie oarecare ?

— Sînt funcționar...

— Cum funcționar ? ! rîse cu pricepere cîrciumarul, și umbli noaptea pe cîmp ca unu d-ăla bagabondu...

— Nu ți-am spus că viu de la vînătoare ? !

— Bine, bine, înțeleg eu... da cum așa : cu pușca în spate și cu cartușele la brîu, ca haiducii ? !

— Cum vrei, domnule, să umblu la vînătoare fără pușcă ? Se vede că n-ați mai văzut vînători de cînd sînteți ? La dumneavoastră în sat nu-i nici un vînător ?

— Ba a fost Ghiță Pușcașu, care acum înfundă pușcăria pentru că a omorît pe frate-su...

La amintirea acestei crime, frunțile se încruntară, iar în cîrciumă se făcu tăcere adîncă. Asupra mea se odihneau acum toate privirile. Mai ales flăcăul cel voinic nu-și mai putea lua ochii de la cuțitul de vînătoare, care atîrna strălucind, legat de geantă.

Apa, care se răcise în cizme, îmi dădea fiori de friguri. Aproape dîrdîind, cu un accent rugător, m-am îndreptat către cei de față :

— N-aș ști cum să vă mulțumesc, dacă ați fi așa de buni să-mi spuneți unde aș putea dormi la noapte.

Toți, cu buzele lipite, deteră din umeri. Cîrciumarul, după puțină gîndire, mă sfătui :

— De ce nu vă duceți la Ilie Moraru ?... El are camere multe... poate să vă găsească și ceva de-ale gurii... Mie, să nu-mi fi venit rudele, vă primeam cu bucurie...

— Da unde stă și Ilie Moraru ? am întrebat, abia sculîndu-mă de pe banca pe care amorțisem.

— Du-l, Ivane, zise cîrciumarul către flăcăul cel voinic.

Ivan mă petrecu de la spate, prin uliți și mai încurcate decît cele prin care trecusem.

La Moraru, în cîrciumă, fui primit cu aceleași priviri bănuitoare.

Ilie Moraru, un om scurt, îndesat și negricios, își făcea tocmai socoteala cîștigului din acea zi. Cînd m-a văzut intrînd așa, pe neașteptate, închise iute banii în tejghea. Sărind drept în picioare, mă întrebă :

— Ce poftești ?

— O cameră pentru noaptea asta !

— N-am camere, domnule, n-am ! răspunse cîrciumarul cu cea mai mare grabă.

— Mi-a spus domnul Orășanu că dumneavoastră aveți camere multe... Chiar domnia-sa m-a îndreptat aici.

Moraru atinse, în fugă, cotul unui mușteriu și șopti :

— Vezi ? Tot mie mi-i trimite !...

Apoi se întoarse spre mine :

— Aveam camere odată... acuma nu mai țin... Mi s-au irosit lucrurile din casă.

Nemaiputînd stăpîni supărarea care fierbea în mine față de o așa lipsă de ospitalitate din partea acestor buni români, am izbucnit :

— Ce fel de oameni sînteți dumneavoastră ?... Parcă n-ați fi creștini ! Cîine dacă aș fi, și tot ar trebui să vă fie milă... N-am să vă uit toată viața !

— Nu mă puteți sili, răspunse cîrciumarul liniștit, ca să vă dau o cameră de culcat... Numai eu știu cît muncesc și, slavă Domnului, tot calic lipit pămîntului sînt... Nimeni nu-mi dă nimic.

— Ce să te silesc, domnule !... Îți plătesc cît vrei ! Nu vezi că mă scutură frigurile ? !

Deodată, un țăran cu fața deschisă, cu ochii negri și limpezi, se sculă de pe colțul băncii unde stătuse fără să dea vreun semn de viață și, apropiindu-se de mine, zise cu o voce caldă, aproape mîngîietoare :

— Dacă nu vă supărați, poftiți la mine ! Nevasta a făcut foc azi... Dumneata poți să te îmbolnăvești, și e păcat...

— Da, iaca la Mîrzac e bine... Omul e gospodar ! îl lăudă cîrciumarul, răsuflînd mai ușurat că scăpase de o adevărată belea pe capul său.

De bucurie am cerut un litru de vin, ca să cinstesc pe acest om de ispravă.

Dar n-am apucat să ciocnesc cu el un pahar, cînd iată că intră în cîrciumă doi musafiri : unul scurt, îmbrăcat cu un palton negru și purtînd pe ochi o căciuliță rotundă de miel ; celălalt, mai înalt, într-un cojocel înflorat cu multă măiestrie.

După chipul cum au intrat și m-au privit, am simțit îndată că o să am de furcă și cu aceștia. După ce au dat mîna cu cîrciumarul, s-au oprit în mijlocul cîrciumii, la doi pași de mine. Stăpînul cojocelului își mișcă de cîteva ori buzele ca și cînd ar fi voit să vorbească ceva, dar nu scoase nici un sunet. Cel cu căciulița de miel își răsucea mustața cu un gest nervos.

La un semn pe care mi-l făcu cel care mă poftise la el acasă, m-am sculat de pe scaun... Omul cu cojocelul era lîngă mine. Pe bărbie avea un neg mare cît o alună, acoperit cu niște fire de păr lung și aspru ca acela din coama porcului.

— Da de unde sînteți dumneavoastră ?

— Din București !... Acuma vin din satul Mîndreni, unde sînt de cîteva zile cu mai mulți prieteni.

— Dar ați putea să-mi spuneți cu ce afaceri sînteți în comuna Mîndreni ?

— Cu nici o afacere... Am fost invitat de prietenul meu V.N., arendașul moșiei...

— Bine, da ne-i spune dumneata, cum devine de sînteți acuma pe acilea ?

— Am plecat de azi-dimineață la vînătoare după rațe sălbatece... Toată ziua am umblat prin mlaștinile Borcei... Spre seară am vrut să rămîn de pază, dar gîndind că luna n-are să răsară decît într-un tîrziu, m-am hotărît să mă întorc la Mîndreni. Nu știu cum s-a făcut, dar am rătăcit drumul. Noroc că am întîlnit un creștin care m-a îndreptat spre satul dumneavoastră.

— Tocmai la noi ! observă cu un zîmbet șiret omul cel cu căciuliță.

— Să mergem : am zis găzdașului meu, sînt prăpădit de oboseală și mi-e foame de nu mai văd cu ochii.

Cel mărunțel interveni :

— Mai stați !

— Cu plăcere aș sta, am răspuns, dar gîndiți-vă : sînt ud la picioare și trebuie să mă schimb numaidecît.

Dar mărunțelul părea neîndurător. Cu o cravașă pe care o strîngea în mînă, bătea cadențat poala paltonului. Pe fruntea lui se zbăteau tot felul de gînduri. Încercă să spuie un cuvînt, dar tăcu. La un semn pe care i-l făcu omul cel cu negul cît aluna, mă întrebă scurt :

— Ce meserie ai, domnule ?

Mi-am stăpînit un gest de nerăbdare și i-am răspuns, ca să-l mai îmblînzesc, că sînt funcționar la Ministerul de Interne.

— Oare așa să fie ?

— Dacă vrei să mă crezi !... Și la urma urmei, ce sînt dator să mă spovedesc dumneavoastră ?

— Să știi, domnule, că trebuie să te declari ! Eu sînt secretarul primăriei și dumnealui, îmi arătă pe omul cu alunică, e domnu ajutor de primar.

— Să trăiască !... Cred că n-o să mă supuneți acum și la un interogatoriu ?

— Asta-i datoria noastră ! interveni ajutorul, trebuie să ne „conformăm legilor“.

— Ce lege, domnule ?

— Legea !... Dumneata nu știi că în comunele rurale nu se poate stabili nimeni pînă ce n-o prezenta actele sale de identitate ? !... Ei fi dumneata și funcționar, dar nouă ne trebuie actele...

De n-aș fi fost sfîrșit de oboseală, de foame, de frig, aș mai fi petrecut puțin pe socoteala zelului acestor doi funcționari administrativi dar, în halul în care mă găseam, nu-mi ardea deloc de glumă și, făcînd un gest mai energic, le-am strigat, scos din sărite :

— Bine, domnilor, vă bateți joc de mine ? Ce, am cerut să mă instalez în comuna dumneavoastră ? Drept cine mă luați ? Auzi, acte ! De unde ați mai scos și asta : dacă se duce cineva să împuște o rață trebuie să aibă la el actul de împămîntenire, de botez sau certificatul de naștere... Bine, domnule secretar, dumneata cînd te duci în altă comună ca să bei un rachiu mai bun, îți scoți un act de identitate ? !

— Eu nu știu, domnule !... Dumneata trebuie să te legitimezi... În comuna noastră se întîmplă multe... Mai deunăzi chiar...

— Cum ?... Mă luați drept un bandit ? !

— Nu, ferească Dumnezeu, dar așa-i legea.

— Ei, dacă nu vă pot arăta nici un act ?... N-am la mine nici măcar o carte poștală cu adresa mea... Astea-s hainele de vînătoare... Dumneavoastră nu vedeți ?... Aveți de gînd să mă închideți ?

— Nu, domnule !... Cine s-a gîndit la asta ?...

— Atunci, ce voiți cu mine de mă chinuiți atît ?...

— Ia, nu puteți să rămîneți noaptea asta în comună ! hotărî secretarul cu bărbăție.

— Da unde vreți să mă duc, oameni buni, în mijlocul nopții ? Nu cunosc nici drumul și sînt și rupt de oboseală.

Secretarul și ajutorul se mulțumiră să dea din umeri.

— Lăsați, domnule secretar, zise omul care se propusese să mă primească în gazdă, îl iau pe garanția mea... Acu, pînă mîine dimineață, doar n-o pieri lumea !...

— Nu se poate, mă Vasile, așa-i legea ; fără hîrtii nu mai merge.

— Va să zică trebuie să plec numaidecît din comună, chiar în noaptea asta ? Atunci, vă rog spuneți-mi unde pot găsi un om cu căruță care să mă ducă pînă la Mîndreni ?

— Nu se poate să plecați !... Noi, ca autoritate, trebuie să anunțăm domnului pretor cazu de față.

Am sărit în sus :

— Da bine, măi... boierilor, toată noaptea aveți de gînd să petreceți pe socoteala mea ? !... Să știți ; am să vă fac răspunzători de purtarea dumneavoastră !

— Nu ne batem joc, domnule, dar chiar azi am primit ordin telefonic...

— Aveți telefon ? întrebai înviorîndu-mă puțin.

— Cum să nu avem ?

— Ei, atunci totul are să se lămurească.

— Cum asta ?

— Duceți-vă la primărie și chemați la telefon pe domnul primar din comuna Mîndreni, sau pe domnul arendaș... Întrebați-i dacă mă cunosc.

— Că bine zici, domnule ! exclamară deodată și secretarul, și ajutorul.

Văzînd că nici unul nu se mișcă, am întrebat :

— Nu vă duceți ? E tîrziu !... Să nu se culce cumva lumea pe acolo.

— Cum adică, zise notarul, dumneata să rămîi aici ?... Nu se poate... trebuie să mergi și dumneata cu noi.

A trebuit să mă supun :

— Haidem și la primărie !

Abia mi-am făcut loc pînă la ușă, așa se adunase lumea, ca la urs, ca să mă vadă.

Cu secretarul în dreapta, cu ajutorul în stînga și cu un străjer în spate, ne îndreptarăm spre primărie.

Bîțîind de frig, abia mă tîram de oboseală.

Cerul se limpezise cu totul. Luminați de lună, în urma mea veneau vreo treizeci de săteni.

Erau și bătrîni tăcuți, erau și tineri zgomotoși. Am deosebit în grămadă și femei, și copii, și cîini. De prin ocoale, vitele își întindeau gîtul, ca și cînd ar fi vrut să mă vadă și ele. Chiar un porc, speriat din culcușul său de murdărie, se opri un moment în fața mea, mă amenință cu rîtul lui cel lung și, scoțînd un guițat ascuțit, de supărare, o luă grohăind în susul șanțului.

Abia așteptam să ajung la primărie, ca să mă pun la adăpostul privirilor și, mai ales, al vîntului care mă tăia la picioare.

Cînd să deschidă ușa primăriei, secretarul se opri și se lovi cu palma peste frunte:

— Ei, comedia dracului : am lăsat cheia acasă.

Întorcîndu-se către un țigan cîrn și slab, care se ținuse de noi ca un scai, îi ordonă :

— Mă, Marcule, dă fuga și adă cheia... E pe masa din camera a de la deal.

După felul cum s-a schimonosit fața țiganului la auzirea acestui ordin, am înțeles că locuința secretarului trebuie să fie la celălalt cap al satului.

— Domnule secretar, m-am rugat, pînă ce aduce cheia, poate să treacă un ceas, și cum sînt ud la picioare, mă tem să nu mă îmbolnăvesc... Lasă-mă te rog să mă duc să mă culc la românul care a spus că mă primește în gazdă... Nu vezi și dumneata că dacă aș fi om ca acela cu care mă semuiești dumneata, nu v-aș fi dat eu singur ideea să veniți la telefon... Uite, vezi, îți dau pușca și cartușiera, și cuțitul, și tot ce am la mine, numai lasă-mă în pace... Poți să pui și doi străjeri la ușa unde mă voi culca... Poftim pușca !

— N-am dreptul să vă iau pușca... Eu știu cine sînteți dumneavoastră ?... Dacă nu vă cunosc identitatea, nu pot să vă dezarmez, nu pot să vă fac nimic, îmi răspunse secretarul care părea adînc convins că procedează cu mult tact și istețime.

Cu un gest de adîncă resemnare, m-am lăsat pe banca de lemn de lîngă ușa care desigur că în timpul verii servește de fotoliu președințial, atunci cînd se adună sfatul sătesc sau, cum zic ei : satul sfătesc.

Simțeam că-mi amorțeau și mîinile, și picioarele, și tot corpul. Printre pleoapele pe jumătate deschise, mă uitam la oamenii care stăteau înaintea mea. Fața lor înăsprită nu tăinuia nici un gînd : nu se vedea nici ură, nici dispreț, nici milă. Din sufletul lor, numai mirarea li se răsfrîngea în ochii mari și mai nemărginiți ca însuși Bărăganul, pe care îl simțeam înaintea mea ; gol, rece și neprimitor.

— Uite și vătășelul ! strigă ajutorul, zărind pe țigan, care venea alene, învîrtind cheia în jurul degetului.

— Hai, cioară, mai iute !

În sfîrșit ! Ușa fu deschisă și iată-ne în primărie.

Secretarul aprinse un felinar cu sticlele murdare, se apropie precaut de telefon și atinse butonul soneriei.

În acel moment, m-am întrebat cu grijă :

„Oare să fie cineva acolo ?“

Soneria zbîrnîi prelung și iritată, parcă.

Secretarul își vîrî buzele în pîlnia telefonului, iar eu am luat celălalt receptor liber.

— Alo ! Alo ! strigă secretarul, cine-i acolo ?...

— Ia, eu... vătășelul.

— Tu ești, Petrache ?... Da primarele unde-i ?

— Hă, hă !... s-a dus demult !...

— Unde ?

— Să se culce.

— Du de-l scoală și spune-i să vie numaidecît pînă la telefon.

— De ce ?
— S-a întîmplat un caz...
Abia ţinîndu-mi respiraţia, l-am întrebat pe secretar :
— Stă departe de primărie, primarul ?
— Care primar ?
— Primarul din Mîndreni.
— Nu, chiar alături.
Afară era lumină ca ziua, aşa de tare strălucea luna în mijlocul cerului. Pe la ferestrele primăriei se iţeau capete mirate să vadă ce se petrece înăuntru.
Secretarul avusese dreptate spunîndu-mi că primarul stă aproape, căci nu trecură nici cinci minute şi se auzi din nou zbîrnîitul soneriei.
— Alo ! Alo !
— Aci, primarele !
— Dumneata eşti, domnule Ghiţă ? Noroc !
— Noroc să dea Dumnezeu !... Da ce s-a întîmplat ?
— Ia, o persoană străină de comună. N-are act de identitate şi spune că-l cunoşti dumneata !
— Da, cum îi zice ?
Secretarul dete din umeri, apoi mă întrebă de nume.
— Nu mă cunoaşte după nume, i-am răspuns, întreabă-l numai dacă e adevărat că zilele acestea au venit din Bucureşti trei vînători, şi dacă ei au tras în gazdă la domnul arendaş.
— Alo ! Alo ! strigă secretarul, auzi Ghiţă ? Spune că nu-l cunoşti după nume, dar că ştii că domnul arendaş a adus zilele astea trei puşcaşi din Bucureşti.
— N-a adus nici un puşcaş !... Minte, mă !
L-am împins pe notar la o parte. Dîndu-i receptorul pe care-l ţineam la ureche, i-am zis :
— Na, ascultă !
Apoi am atins butonul soneriei.
— Alo !... Domnule primar, domnule primar !
— Alo !... Aci, primarele.

— Bună seara, domnule primar... Mă cunoşti ?
— Nu.
— Ai uitat că te-am cinstit ieri, cînd ai venit la curte ?
— Ei... dumneavoastră sînteţi ?... Vă salut !... Da ce căutaţi tocmai pe acolo ?
— Ia, cu vînatul ! Am rătăcit drumul, iar domnul secretar de aci nu vrea să mă creadă pe cuvînt ! Mă ia drept un făcător de rele !
Primarul începu să rîdă din toată inima :
— Ce să le faci, boierule ! Aşa-s secretarii ăştia tineri !
După ce am rugat pe primar să anunţe pe arendaş ca să-mi trimită a doua zi trăsura, m-am întors către secretar, care se înveselise că se rezolvase marea problemă, şi l-am întrebat :
— Ei, acum îmi dai voie să mă culc ?
— Nu vă supăraţi !... Datoria...
Cînd ieşirăm din primărie, din coteţele lor, ceasornicele satelor vesteau că miezul nopţii sosise.
Cu toată ora înaintată, cînd trecurăm pe lîngă cîrciuma lui Orăşanu, am văzut lumină. Mirat, am întrebat :
— Cum, la ora asta cîrciumile stau încă deschise ?
— Nu totdeauna, răspunse secretarul, numai în seara asta, pentru că aşteaptă rezultatul afacerii...
— Va să zică a fost o afacere întreagă cu mine ?
— Vă rog, nu vă supăraţi...
Ca să le dovedesc că nu sînt supărat pe ei, i-am chemat la cîrciumă ca să-i cinstesc. Toate rudele din Brăila ale lui Orăşanu se sculaseră de prin aşternuturile lor şi acum discutau cu mare aprindere evenimentul nopţii, al cărui erou eram. În mijlocul cîrciumii, un domn negustor din Brăila, cumnat cu Orăşanu, spătos, voinic şi mare cît o sobă, povestea, cu gesturi largi, o întîmplare foarte îngrozitoare, judecînd după feţele şi ochii celor care îl ascultau.

Cînd m-a văzut intrînd, cu țevile puștii înainte, îi pieri ca prin farmec graiul, iar o mînă îi încremeni în aer.

Cum îmi trecuse și foamea și somnul, și cum întrucîtva eram asigurat că nu mi se vor întîmpla neplăceri mai mari decît cele pe care le suferisem, îmi veni gust de glumă și, apăsîndu-mi șapca pe ochi, mi-am luat pușca din spate cu gestul unui cabotin care joacă rolul unui șef de bandă. Cu vocea groasă, apăsată și aproape declamatoare, am cerut vin.

Flăcăul cel voinic ne servi, pe cînd băcanul cel gros, din Brăila, dîndu-se după tejghea, mă întrebă de acolo :

— Dumneata ce ești ? !

Atunci, drept orice răspuns, m-am sculat în picioare, am strîns patul puștii cu putere și, silindu-mă să nu pufnesc de rîs, strigai :

— Ți-ai făcut rugăciunea ? !

Negustorul cel voinic, care cu o sfîrla numai ar fi putut să mă azvîrle peste Bărăgan, se făcu galben ca un bolnav de gălbenare.

Din camera de alături, o femeie strigă deznădăjduită :

— Ioniță ! Ioniță ! intră în casă !

Cîțiva copii începură să țipe de spaimă. Cîrciumarul scoase un fluier și porni să fluiere din toți plămînii, iar flăcăul Ivan strîngea cu putere coada toporului ce-l văzusem chiar de la venire, rezemat de un butoi cu vin.

Secretarul și cu ajutorul de primar, amestecîndu-se în vorbă, reușiră să-i liniștească.

— Nu vă temeți, domnilor... S-a făcut ! Domnul glumește !

— S-a făcut ? ! exclamară cu toții, îngrămădindu-se în jurul secretarului.

— Dumnealui nu-i ce credeți dumneavoastră. E om de ispravă... E tras în gazdă la domnul V. D., arendașul Mîndrenilor.

— Ce știu eu ? ! exclamă ajutorul, golind un pahar cu vin.

Cîrciumarul, care de cînd își măritase fata după un funcționar din Brăila trecea ca omul cel mai civilizat din comună, se apropie de mine, salutîndu-mă.

Bănuind că ar putea să mă plictisească cu alte întrebări, m-am folosit de momentul cînd îmi întindea mîna ca să se recomande, și-i dădui plata.

— Poftim, mai stați !... se închină domnul Orășanu. Vă pot da o cameră... Am și o jumătate de pui... Ginerele meu nu mănîncă decît pui la masă, așa-i învățat el... ș-apoi, ca funcționar...

— Haide, prietene ! am zis gazdei mele și, întorcînd spatele cîrciumarului cînd se pregătea să-și laude ginerele, am plecat.

Pe drum, însoțitorul meu mă lămuri :

— El, Orășanu, a trimis pe secretar și pe notar ca să vă cerceteze !

Cînd m-am uitat în oglinda din casa lui Mîrzac și mi-am văzut fața mică și prăpădită, ochii obosiți și triști, l-am întrebat pe omul meu de gazdă :

— De ce mă primi lumea cu atîta spaimă ?

— Apoi să vezi, domnule, ăsta e un sat de speriați...

— Cum așa ?

Atunci gazda, cu iscusința neîntrecută a unui povestitor, îmi povesti cum într-o noapte, acum douăzeci de ani, un călător, tot așa cu arma în spate și care se dăduse și el drept vînător din București, intră în sat și trase la Orășanu-tatăl, ce ținea pe atunci cel mai mare han de prin împrejurimi. Peste noapte, călătorul se sculă, deschise ușa prăvăliei și, dînd un semnal ascuțit, adună din întunericul nopții vreo doisprezece tîlhari, toți armați cu bîte și revolvere. Năvăliră în casa creștinului, ucizînd un băiat din prăvălie și chinuind, pînă la moarte, pe bătrînul Orășanu pe care l-au prădat de tot avutul său, lăsîndu-l lipit pămîntului...

(Vol. *Deștept băiat !*, 1904.)

D. D. PĂTRĂŞCANU

(1872—1937)

Născut la 2 noiembrie 1872, în comuna Tomeşti din apropierea Iaşului. Descendent al unei familii de proprietari rurali, cu străvechi ranguri ; pe linie paternă face parte dintr-o spiţă a familiei Costaki, cunoscută în Moldova încă din secolul al XVIII-lea. Urmează cursurile primare şi secundare la Iaşi, fiind elev la Liceul Naţional. Îşi continuă studiile la Universitate şi, paralel, la Şcoala normală superioară. Acum cunoaşte pe G. Ibrăileanu de care se ataşează pentru multă vreme. Este mai întîi profesor la Focşani, apoi la Bacău, şi, în sfîrşit, la Bucureşti. După ce publică un număr de articole într-un ziar din Bacău, *Crainicul*, debutează în *Viaţa românească* (iunie, 1906) cu un studiu intitulat *Despre poveştile populare*. De mai multe ori deputat, în timpul primului război mondial adoptă o regretabilă atitudine filogermană, ceea ce îi atrage numeroase dezavuări şi excluderea din învăţămînt. Publică un număr relativ restrîns de lucrări în proză, adunate în volumele : *Schiţe şi amintiri* (1909), *Timotheiu Mucenicul* (1913), *Candidat fără noroc* (1916), *Înzăpădiţii !* (1916), *Domnul Nae, scene din vremea ocupaţiei* (1921), *Un prînz de gală* (1928).

De consultat : 1. *Un prînz de gală*, nuvele şi povestiri, cu o prefaţă de Al. Săndulescu, E.S.P.L.A., 1958, *Povestiri*, ediţie şi prefaţă de Valentina Marin Curticeanu, Editura Minerva, 1972. 2. Şerban Cioculescu, *D. D. Pătrăşcanu şi tradiţia farsei fiziologice*, în *Itinerar critic*, Editura Eminescu, 1973.

ÎNVINGĂTORUL LUI NAPOLEON

În vara aceea profesorul Caranfil se dusese să petreacă vacanţa la Mănăstirea Neamţului, şi în ziua cînd i s-au întîmplat cele ce mi-a povestit, făcuse o excursie cu mai mulţi prieteni şi cunoscuţi prin împrejurimile mănăstirii pînă dincolo de schitul Procovului. Cînd ajunse acasă, la părintele Chiprian, la care îşi avea locuinţa, înnoptase de-a binelea şi Caranfil se gîndi cu plăcere la aşternutul moale, unde avea să se odihnească de oboselile zilei. Intrînd înăuntru, îşi aruncă ca de obicei privirile la gravurile vechi din odaie. Pe un părete, portretele lui Alexandru II şi al împărătesei Maria Feodorovna, pe care vremea lăsase fel de fel de urme, stăteau alăturea de împuşcarea lui Maximilian, iar pe păretele din faţă era sfînta Agură, şi mai încolo, chipul lui Napoleon, făcut după o ilustraţie a timpului.

Caranfil se pregăti să se culce gîndindu-se la tot felul de lucruri. Petrecuse bine în ziua aceea, într-o companie veselă şi plăcută... Aici Caranfil surîse. Peste cîteva zile va face o nouă excursie, la Cetatea Neamţului, unde nu fusese niciodată. „Săracul Ştefan cel Mare", se gîndi el, „mare om !" Şi Caranfil, într-un acces de patriotism, îşi scoase surtucul făcînd doi paşi prin odaie şi se opri în faţa lui Napoleon.

„Teribilă figură", continuă profesorul fixînd chipul împăratului... „Dar a dat şi el de dracu la Waterloo şi ducele de..."

Aici Caranfil se opri, căci nu-i veni repede în minte numele eroului de la Waterloo...

„Să mă culc", se gîndi el, „căci trebuie să mă scol de dimineaţă... Mîine stau acasă... termin pe Tolstoi... şi-apoi

poimîne... Cum îi zice ?... ducele de... de... Ei, dă-l la naiba..." încheie el, și se vîrî în așternut...

Caranfil își puse mîinile sub cap și închise ochii, hotărît să doarmă, dar ceva îl împiedica. „Stăi, frate, nu se poate !..." Și el își fixă toată atenția pentru a scoate din mulțimea cunoștințelor și a numelor proprii, înmagazinate în capul său, numele eroului englez.

„La urma urmei, ce-mi pasă ?..." se gîndi Caranfil, cînd văzu că ducele refuză să iasă la lumină... „Ia să mă odihnesc mai bine..." Și făcu o mișcare foarte hotărîtă care arăta că voiește să doarmă cu tot dinadinsul.

„Cu toate acestea, trebuie să-mi aduc aminte..." zise peste puțin Caranfil... „ducele... cum îi zice... ducele de..." Dar ducele de... refuză cu îndărătnicie să se arate...

„Ei, de-acu, destul !..." își porunci aspru profesorul și se întoarse cu fața la părete. El stătu așa cîtva timp, apoi deschise ochii și zise : „Tot e devreme. Ducele de... Bal... nu... ducele de Cal... nu... ducele de Ac... parcă nu începe cu A... Ducele de... Ram..." Dar cu tot procedeul acesta mnemotecnic numele generalului rămase ascuns în adîncimi insondabile, ceea ce făcu pe Caranfil să exclame tare :

„Sînt un prost și un dobitoc, treaba asta am acu ?..." Și, ca să deie o dezmințire categorică acestei păreri defavorabile despre dînsul, închise din nou ochii și se întoarse cu spatele la Napoleon, manifestație care arăta lămurit intenția lui hotărîtă de a rupe orice comunicație intelectuală cu dînsul. Dar în clipa următoare se sculă pe jumătate și fixă un punct în spațiu cu o vădită încordare... Eroul englez, rămase tot anonim !

Caranfil se trînti pe pat, apoi deodată zvîrli oghialul de pe el, se dădu jos și începu să se plimbe de la un capăt la celălalt al odăii :

„Ia să vedem" zise el tare... „S-o luăm încetișor... Așa !"

Și începu ca la școală să-și pună întrebări și să deie tot el răspunsurile :

„— Unde a fost învins, mă rog, Napoleon ? — La Waterloo. — Foarte bine. — Cine l-a învins ? — Ducele de..."

Caranfil se opri la figura lui Napoleon pe care o fixă cu tenacitate, ca și cum ar fi voit să citească în trăsăturile eroului francez numele dușmanului său. Dar împăratul stătea mîndru și nu voi să se lase ademenit de manopera profesorului. De aceea amicul nostru începu iarăși cu întrebările plimbîndu-se agitat prin odaie : „Cine a fost învingătorul lui Napoleon ? Ducele de..."

Întrebarea asta a fost pusă de astă dată cu toată vehemența trebuincioasă împrejurării, iar răspunsul fu dat așa, ca și cînd profesorul ar fi voit să surprindă pe un dușman, nepregătit. Zădarnic însă și acest artificiu !

Se vedea bine că ducele era hotărît, cu tot dinadinsul, ca în noaptea asta să petreacă în locuința lui aeriană pe sama amicului nostru...

Caranfil se opri în mijlocul odăii și zise cu tonul cel mai convingător : „Să fiu cuminte... să aștept pînă mîne... nu-i cine știe cît... Atunci voi afla desigur." Și profesorul, ca în încheiere la această judecată solidă, iarăși fixă un punct în spațiu. „Și apoi, serios... ce-mi pasă la urma urmei cine l-a învins ? ! Dracul să-i iee pe amîndoi !... Haide, Caranfile... nu fi nebun... La culcare !"

Într-adevăr, în urma acestei admonestări așa de înțelepte, Caranfil se culcă iarăși, închise ochii, și își puse și o pernă peste cap. Dar nu trecură nici cinci minute și el ridică capul și zise încetișor : „Kutusoff, Blücher, Schwarzenberg..." Dar nici în tovărășia soților lui de arme generalul englez nu voi să iasă la iveală, ceea ce făcu pe Caranfil să-și vîre fața adînc în perne și să bată din picioare ca un desperat, trimețînd la toți dracii pe Napoleon, împreună cu dușmanii lui.

El se sculă, udă un prosop cu apă rece, se legă cu el la cap, apoi începu să se plimbe prin casă furios repetînd ca un școlar bucher : „Napoleon a fost învins la Waterloo... stăi... stăi... stăi ! — Cine a învins pe Napoleon la Waterloo ? — Ducele de...“

Cum se plimba prin casă, deodată o licărire fericită îi lumină fața și Caranfil se opri pe loc și zise tare, cu cea mai desăvîrșită convingere, uitîndu-se fix la o crăpătură în podele : „Toți oamenii sînt muritori... Ducele de... e om... deci ducele de... e muritor.“

Să nu creadă cumva cititorul că, sub influența acestei idei fixe, mintea amicului nostru o luase pe cîmpii mănăstirii. Nu, de loc ! Ce era ? El își adusese aminte că odată, mai demult, învățase, într-un manual de logică al unui englez, acest exemplu de silogism, în care ducele învingător era subiectul din propoziția minoră ; și, dacă istoria îl trădase în noaptea asta blestemată, sperase un moment că cel puțin filozofia îi va veni în ajutor...

De prisos însă ! Simțea că-i va fi cu neputință să doarmă. O durere mare de cap îl cuprinse, o durere nervoasă... insuportabilă. Caranfil deschise fereastra și o răcoare plăcută veni în odaie răcorindu-i capul înfierbîntat. De pe dealul din față, dinspre Pleș, se auzea fîșîitul brazilor. Luna lumina întinderile și, la lumina ei, chipul lui Napoleon se deslușea lămurit pe păretele opus. Caranfil îl fixă încă o dată cu aceeași intenție de mai adineaorea ; dar împăratul, cu capul întors în profil, cu mîna dreaptă în deschizătura jiletcii și cu cea stîngă la spate, îl înfrunta vădit cu aerul lui rece și disprețuitor...

Această chestiune începu să ieie pentru Caranfil proporțiile unei adevărate nenorociri. Unde să afle ?... Ce să facă ?... Cu neputință să doarmă !... Și se plimba prin casă, cu pași mari, vorbind singur și gesticulînd :

„A fost în Portugalia... Cine a fost în Portugalia ?... Ducele de Brag... nu... Toți oamenii sînt muritori... Cum de l-am uitat ?... Ducele de Rag... lua-l-ar dracu...“

Imposibil !

Un moment se gîndi la popa Chiprian... dar nu !... era o prostie... o văzu singur Caranfil... căci de unde putea să știe călugărul numele generalului englez ?

Unde să se ducă ?... Cum să afle ? Da ! Se va duce la amicul său Vasiliu... el singur îl va putea liniști. Pănă dimineață era prea mult. Caranfil se îmbrăcă, se încălță și ieși din casă. Vasiliu stătea tocmai la Vovidenie... dar n-are a face. Caranfil porni într-acolo...

Cînd să iasă, văzu lumină la Chiprian care ședea alături, într-o cocioabă veche, și Caranfil stătu pe gînduri un moment. „Nu desigur, e o prostie... de unde are să știe el ?...“

Dar, împins de o trebuință nehotărîtă, se trezi înăuntru...

Călugărul, un bătrîn de vreo 80 de ani, se închina cetind dintr-o carte. Văzîndu-l, întrebă pe musafirul său :

— Nu v-ați culcat încă ?

— Ba da... dar nu mi-i somn. M-am mai uitat la cadrele cele de pe păreți.

— Iaca acuși toacă de utrenie, zise călugărul.

— De mult ai tablourile, părințele ?

— Le am de la părintele Ioachim.

— Ai și pe Napoleon. Mare împărat a fost...

— O fi fost, da...

— Dar sfinția ta știi cu cine s-a bătut el ?

Călugărul se uită la dînsul, apoi :

— S-a fi bătut și el cu *Hosman-Pașa.*

— D-apoi bine, părinte, zise cu ciudă Caranfil, dumneata nu știi peste ce țară a domnit Napoleon ?

— Cum nu ? peste țara nemțească.

Caranfil îl lăsă în plata domnului și plecă descurajat la Vasiliu...

Era o noapte dintre cele mai frumoase. De pe cărarea care duce spre deal, în Vovidenie, se vedea o priveliște minunată, dar lui Caranfil, de altele îi ardea acuma : „A comandat cu Blücher... Prin urmare cine a comandat

cu Blücher ? Toți oamenii sînt muritori... Ducele de... este om..."

De prisos toate procedeele ! Noroc că nu mai era mult pînă la Vasiliu...

Cînd a ajuns în Vovidenie, era miezul nopții. O liniște mare stăpînea toate împrejurimile. Numai toaca mănăstirii se auzea lămurit, cînd mai încet cînd mai tare, iar din fundul codrilor, care împrejmuiesc din trei părți mănăstirea din deal, o altă toacă, de la un schit misterios, răspundea cînd mai tare, cînd mai încet...

Caranfil bătu în geamul prietinului său strigîndu-i pe nume :

— Cine-i acolo ? se auzi dinăuntru.

— Eu.

— Tu erai ?

— Da. Dormeai ?

— Adormisem, da ce-i ?

— Te rog, cum îi zice generalului englez care a învins pe Napoleon la Waterloo ?... Comandantul luptei...

Urmă o mică pauză, după care Vasiliu întrebă :

— Ai înnebunit ?

— Te rog lasă gluma la o parte, spuse Caranfil și răspunde-mi.

Vasiliu nu răspunse, dar se auzi un mic zgomot în casă și, după puțină vreme, ușa sălii se deschise și o figură îmbrăcată în alb, cu surtucul între umere, apăru în cerdac :

— Ce ai, bre ?

— N-am nimic, răspunse Caranfil, am uitat numele învingătorului lui Napoleon și mă chinuiesc de-asară să aflu cum îi zice și nu pot.

— Pentru asta ai venit ?

— Pentru asta.

— Nu cumva ai fost azi pe la casa de nebuni ? îl întrebă foarte serios Vasiliu...

— Nu vorbi prostii... te rog, răspunde-mi.

Vasiliu se gîndi un moment, apoi zise : „Nu-mi aduc aminte".

Caranfil insistă : „Adă-ți aminte... te rog... e duce... duce de... adă-ți aminte... A fost comandantul suprem la Waterloo... A luptat întăi în Portugalia. E duce..."

Vasiliu păru că se gîndește adînc. Caranfil adăugă :

— El e care a zis în focul luptei, la Waterloo : „Să murim pentru bătrîna Anglie". Ți-aduci aminte ?

— Să murim pentru bătrîna Anglie ?

— Da, da, da ! zise bucuros Caranfil.

Vasiliu se gîndi în urma acestei lămuriri, pe cînd Caranfil își ținea răsuflarea.

— Nu-mi aduc aminte.

— Gîndește-te... te rog, gîndește-te... a fost ministru pe la 1828...

— La 1828 ?

— Da... în cabinetul lui Robert Peel.

— Metternich ?... zise cu oarecare sfială Vasiliu.

Caranfil se înfurie :

— Bine, măi, Metternich e englez ? Atîta istorie știi tu ? Să-ți fie rușine obrazului să spui asemenea prostii, ce dracu ! Și o mare descurajare cuprinse pe Caranfil. Vasiliu îi răspunse liniștit.

— Ia ascultă, bre, ai venit să-mi faci scandal... în mijlocul nopții ? Haide, pleacă de-aici, căci mi-i și frig...

— Te rog, zise Caranfil schimbînd tonul. Nu te supăra... mai gîndește-te oleacă... Nu-i Metternich...

Vasiliu se gîndi, ce-i dreptul, dar răspunse :

— Nu... nu-mi aduc aminte.

— Nu-ți aduci aminte, sau nu știi ?

— Nu-mi aduc aminte.

— Te rog... adă-ți !

— Lasă-mă în pace, mi-ai stricat somnul... nu-mi aduc aminte. Ce dracu, ești nebun, sau îți bați joc de mine ?

Și Vasiliu intră înăuntru și încuie ușa...

Caranfil rămase un moment pe gînduri. Își duse mîna la frunte, după care operație urmă o vorbă grozavă, plină de năduh, probabil la adresa ducelui... cum îi zice... căruia, desigur, nici un englez și nici vreun alt om nu i-o adresase pînă atunci...

După aceea porni încetișor la vale, tot cum venise.

Pe drum se oprea din cînd în cînd : „Nu se poate... nu se poate... ducele de... ducele de Mag... nu... ducele de Bag... nu !... stăi..." Și el dezlănțui imediat un torent de vorbe ușurătoare, care învăluiră deopotrivă pe duce, mănăstirea, pe amicul Vasiliu, în special și toate trebile omenești în general. Apoi, întocmai cum ar striga la telefon : „Waterloo !... Ducele de..."

Caranfil ajunse acasă, fără să poată stabili nici o asociație psihologică, etimologică sau cronologică între diferitele lucruri scoase de dînsul la lumină în acea noapte blestemată și numele ducelui victorios. De la ușă, se azvîrli desperat pe pat. Stătu un moment așa, fără să se miște, apoi se sculă, deschise geamul, se plimbă prin casă uitîndu-se cu o ură feroce la Napoleon. Împăratul sta rece și nepăsător...

În urmă, se dezbrăcă, se descălță aruncîndu-și ghetele cine știe unde și se vîrî în așternut trăgîndu-și oghealul peste cap.

Dar deodată sări din pat ca mușcat de șarpe și se năpusti asupra unei lăzi care stătea în fundul odăii. „Dobitoc ce sînt !" strigă tare Caranfil dîndu-și o tiflă. Apoi, de la ladă alergă la masă, pe care o pipăi pe deasupra căutînd chibriturile, gratificîndu-se într-una cu titlul de dobitoc ; pe urmă dete fuga la geam unde iar făcu niște mișcări ca și cum ar fi cîntat pe un instrument cu clape, apoi își înșfăcă hainele și, tremurînd de nerăbdare, scotoci prin toate buzunarile. Negăsind ce-i trebuia nici aici, se aruncă iar asupra lăzii începînd să răscolească înăuntru prin întuneric, dete peste o carte mică și groasă și, stăpînit de un singur gînd, se repezi afară ca un turbat, oprindu-se din fugă lîngă un felinar care era cam la vro două sute de metri de casa lui. Acolo el deschise cărțulia și ceti la cuvîntul Napoleon :

„Fu învins la Waterloo în ziua de 18 iunie, de către armatele coalizate, sub comanda ducelui de Wellington și..."

„A-ha ! Bun ! Lua-te-ar dracu !" strigă Caranfil ușurat. „Ducele de Wellington." Urmă încă o vorbă românească, adresată exclusiv englezului, de astă dată, de satisfacție însă...

Și tremurînd de frig, temîndu-se să nu-l vadă cineva desculț și în costumul acela, Caranfil fugi iute înapoi, se culcă liniștit și adormi îndată...

(Vol. *Schițe și amintiri*, 1909.)

JEAN BART
(1874—1933)

Născut la 28 noiembrie 1874, în localitatea Burdujeni, din partea de nord a Moldovei, Eugeniu Botez — alias, scriitorul Jean Bart — este fiul lui Panait Botez, ofițer de carieră ajuns la gradul de general, și al Smarandei Botez, născută Mihail, coborîtoare dintr-o familie strîns înrudită cu aceea a lui Gheorghe Sion. Elev al lui Ion Creangă în cursul primar, apoi elev la Școala fiilor de militari din Iași, după absolvirea Școlii de ofițeri din București ajunge ofițer de marină cu gradul de comandor. Puternic înrîurit de atmosfera spirituală a *Contemporanului*, debutează în publicațiile socialiste *Munca*, *Munca literară și științifică*, *Lumea nouă*, colaborînd, totodată, la *Adevărul*, *Pagini literare* ș.a. Odată cu apariția *Vieții românești*, se atașează complet de gruparea acesteia, a cărei ideologie literară se reflectă în scrierile sale, cu deosebire în volumul *Datorii uitate* (1916). Pînă la acea dată mai publică *Jurnal de bord (Schițe marine și militare)* (1901) și *Sărmanul Dionis*, poem scenic în 5 tablouri, în colaborare cu Constantin Calimachi (1909). Celelalte volume de scrieri ale lui Jean Bart apar după cum urmează: *În cușca leului* (1916), *Prințesa Bibița* (1923), *În Deltă* (1925), *Peste Ocean — Note dintr-o călătorie din America de Nord* (1926), *Schițe marine din lumea porturilor* (1928), *Însemnări și amintiri* (idem), *Europolis*, roman cu o prefață de G. Călinescu (1933).

Se stinge din viață la 12 mai 1933.

De consultat: 1. *Schițe marine*, ediție îngrijită, prefață de Constantin Mohanu, Editura Militară, 1969; *Scrieri*, I, ediție îngrijită, prefață și note de Constantin Mohanu, Editura Minerva, 1974, colecția „Restitutio"; *Schițe marine din lumea porturilor*, ediție îngrijită, prefață și note de Virgiliu Ene, Editura Ion Creangă, 1975. 2. G. Ibrăileanu, *Jean Bart: „Datorii uitate"*, în *Scriitori români și străini*, volumul II, Editura Minerva, 1968, colecția „B.P.T."

FĂRĂ PERMIS DE EXPORT

Vaporul în bazinul docurilor. Ghiftuit, cu burta îndopată. Înghițise trei mii de tone de grîu arnăut. Plecam la Neapoli. Încărcarea era pe sfîrșite cînd poposi în curtea docurilor o cireadă de boi de export. Nemulțumire generală pe bord. Primim ordin să transportăm o sută douăzeci capete de vite cornute la Malta.

— Cel mai păcătos caric de dus pe apă e marfa asta vie — zise căpitanul, cătînd instinctiv spre cer să vadă cum se anunță vremea la larg.

— Iar transformăm vaporul în grajd — adăugă necăjit secundul.

— Am ajuns văcari — bombăni bosumflat primul ofițer de punte.

Furios, șeful de echipaj trînti șapca unsuroasă în tabla punții de fier și izbucni într-o cascadă de înjurături navale.

— O să le facem vînt la apă și ăstora, dacă vom avea timp rău. Anul trecut n-am aruncat în mare două sute de boi, cînd ne-a prins furtuna la Capul Matapan ?

Șeful Vămii, un sanchiu bătrîn, strașnic de formalist și scrupulos în serviciu, era foarte scandalizat că moderna instalație a docurilor noastre ajunge un fel de tîrlă de vite.

— Nu admit nici cea mai mică necurăţenie. Dacă voi găsi o urmă de murdărie vă evacuez instantaneu din incinta docurilor — sfîrşi domnul şef dînd ordine severe pentru încasarea taxei de cheiaj pe locul, măsurat cu metrul, unde se grămădise toată cireada.

Cei trei văcari, sub nişte căciuli uriaşe, cu fundul lat, cu sumanele sure aruncate numai pe umăr, şedeau rezemaţi în ghioagele lor nestrujite şi ascultau, îngrijaţi oarecum, deşi nu înţelegeau bine ultimele vorbe, rostite cu necaz de şeful Vămii.

Cel mai bătrîn, un unchiaş scorojit, cu musteaţa pe oală, după ce-şi descoperi cuviincios pletele cărunte, îndrăzni să vorbească :

— Să nu fie cu bănuială... şi să ne iertaţi, domnule şef, de cuvîntul cel prost... dacă omul, precum prea bine ştiţi, are nevoile lui de ieşire pentru sine, da'mite o vită proastă care nu ştie a cuvînta. Bunătatea domniilor-voastre li-o ierta de necuviinţă... că dacă sînteţi dumneavoastră cel mai mare aci, se cheamă ca un părinte al lor cît or sta şi ele pe loc...

— Nu admit absolut nimic — îi rătează scurt vorba domnul şef, cătrănit, îndreptîndu-se spre biroul Vămii din port.

— Mă, că abraş om s-arată a fi şeful ista — adăugă în şoaptă uncheaşul către ceilalţi doi tovarăşi.

Sosirea neaşteptată a boilor de export ridicase în picioare toate autorităţile de uscat şi de apă, răzvrătise lumea zbuciumată în toiul lucrului pe cheuri, tulburase întreaga viaţă a portului.

Şi în mijlocul zgomotului infernal de fierării debarcate, în scrîşnetul macaralelor de la vapoare, în tumultul portului agitat, numai boii — victime nevinovate ale lăcomiei omeneşti — şedeau liniştiţi ca nişte sclavi filozofi, resemnaţi, nepăsători de soarta care li se pregătea.

Într-o movilă de cărbuni şi alta de pucioasă, înconjuraţi de butoaie de coloniale şi baloturi cu manufactură, înşiraţi la linie, legaţi la conovăţ boii rumegau domol, cătînd în vid cu ochii lor blajini, plini de o stoică răbdare.

Nici nu se mirau măcar de cadrul nou şi arid în care poposiseră. Nici un petic de umbră, nici un colţ de verdeaţă. Copita nu scurma decît zgură şi cenuşă pe caldarîmul tare de granit. Tocmai la marginea cheului, pe linia ferată, străluceau ca nişte pilituri de aur fire de grîu scăpate din saci la încărcat. Şi vrăbiile, picînd din zbor ca nişte gloanţe între şine, ciuguleau cu lăcomie firimiturile căzute de la masa portului bogat.

Numai cînd locomotiva trenului de marfă, ca un balaur furios forfotind în nori de fum şi în ploaie de scîntei, părea că se repede orbiş în cireadă, boii, înfioraţi o clipă, se traseră înapoi.

Grămădiţi unii în alţii, nesiguri pe membrele lor scurte, aplecau grumajii laţi, cătînd îngroziţi, cu capetele întoarse. Iar coarnele lor lungi, curbate în formă de liră, se izbeau între ele c-un vuiet sec de oase lovite cu ciocanul.

Dar s-au deprins boii şi cu asta.

Musculoşi, calmi, fără nervi, cu osătura robustă şi crupa lată, abia se clinteau greoi pe loc, cu mişcări leneşe ca pe nişte resorturi moi, slobozind un suflu cald pe catifeaua neagră şi umedă a nărilor deschise.

Rumegau în linişte.

Ce s-o fi reflectînd oare în lentilele acelor ochi mari şi blînzi, cu irisul negru ca păcura, lucind între genele arcuite, lungi, ca nişte fire de borangic albe şi roze ?

Sub frunţile acelea plate s-o fi petrecut oare ceva ? Visau cîmpuri de mătase, pajişti cu umbră şi răcoare, ori meditau asupra vieţii lor torturate de bunul plac al omului, regele creaţiei, sau numai rumegau... şi atîta tot ?

Cine știe ?... Cînd se vor dezlega tainele firii descoperind hotarele ascunse de înțelegere și înrudire dintre om și toate celelalte lighioane care se hrănesc din coaja aceleiași planete ?

A doua zi dimineață cireada sporise.

În port erau o sută douăzeci și una capete de vite. În timpul nopții o vacă mare, bălțată, fătase un vițel roșu, pintenog.

Un fapt banal în fond — o vacă a fătat.

Dar vaca a fătat în port.

Cine ar fi bănuit vreodată că o plăpîndă ființă venită pe lume, abia debarcată în port, un fraged vițel de lapte, ar putea dezlănțui furtuni de patimi omenești, conflicte de atribuții între autorități, discuții violente, ciocniri de interese în lumea comerțului maritim al portului ?

Șeful Vămii, cu toçul după ureche, cu gazeta de dimineață întinsă pe birou, își sorbea ca de obicei cafeaua turcească. Pe cînd își căuta enervat prin buzunare cutiuța cu pastile de zaharină, veni un impiegat vamal alarmat, cu raportul asupra faptului întîmplat în timpul nopții în zona portului.

— Ei, asta-i culmea... poftim, acuma s-au apucat dumnealor să-mi fete aici, în incinta docurilor. Și după ce turti cu necaz mucul unei țigări regale pe buza ceștii, șeful indignat, pufnind pe nări, plecă să constate în persoană faptul la fața locului.

La fața locului lumea, gură-cască, se adunase grămadă ca să privească la îmbarcarea boilor pe vapor.

Cei trei văcari, cînd l-au văzut de departe pe șef luînd-o oblu spre cireadă, au înțeles că furtuna se apropie. Pitiți pe după vite, își făceau de lucru cătînd pe sub căciulă cu coada ochiului, să vadă ce are să se mai întîmple. Dar ochiul

ager al șefului, căruia nimic nu-i scapă din toată zona portului, îi și zărise.

— Dar ce v-ați apucat, nenorociților ?... Să-mi faceți staul de vite... să-mi fătați aci, în incintă... în centrul de exploatare comercială a portului ?

— De, domnule șef, ce să facem, îndrăzni să zică văcarul cel mai bătrîn, ce sîntem noi de vină ? Iaca, mi-o făcut boclucul boala asta de vacă, mînca-o-ar lupul... că dacă-i vită fără înțelegere n-avem ce-i face. Acu zic : dacă a fătat, a fătat și pace... iertați și dumneavoastră, că vițelul ista odată ce-o venit pe lume, apoi se cheamă că nu-l mai putem întoarce. Și ca să trăiască o să meargă și el cu mîni-sa pe vapor.

— Imposibil !... Nu permit asta... se răsti șeful. Vițelul nu-i trecut în permisul de export.

Ianuli, agentul casei comerciale care exporta vitele, sosi gîfîind.

— Vă rog mult, domnule șef, începu el cu blîndețe, nu ne faceți dificultăți la încărcare, vaporul este deja în întîrziere.

— Cum îți permiți dumneata să mă acuzi că-ți fac dificultăți ? izbucni șeful iritat. Eu nu-mi fac, domnule, decît strict datoria. Sînt omul legii, domnule, eu sînt funcționar vechi și corect în serviciu. Citește aci permisul de export. Ce scrie negru pe alb ? Este, domnule, una sută boi și douăzeci vaci ? Este. Unde vezi scris vreun vițel ? Pe ce bază vii dumneata azi să-mi pretinzi, mă înțelegi, mie, funcționar conștiincios în serviciu, să-ți fac favorul ca să îmbarci un plus de-un vițel, care vine fără forme vamale, care nu-i trecut în permisul de export.

— Dar ce trebuie să fac acum, domnule șef ? Dacă vițelul mai întîrzia o zi acolo unde a stat pînă acum, el putea să se îmbarce pe vapor. Înapoi, nu pot să-l mai dau. Adică trebuie neapărat să mă duc la București, să cer audiență ministrului de Finanțe ca să-i dea vițelului permis

special de export ? Apoi vaporul gata de plecare are să aştepte actele viţelului ?

— Asta te priveşte. Eu constat că viţelul e în neregulă, nu are forme legale şi deci trebuie să rămînă pe loc. Nu se poate îmbarca fără permisul de export respectiv. E logic ? Ori nu-i logic ?

Numai cînd voi vedea cu ochii mei semnătura şi ştampila de la minister îi permit îmbarcarea pe vapor.

Aşa scrie la lege, eu, domnule, sînt omul legii, şi dumneavoastră care faceţi comerţ în ţara asta trebuie să respectaţi legile ţării.

Şeful, ca de obicei, se ambiţionase, ridicase tonul, faţa-i spînatică luase o nuanţă violetă, răsufla profund, că-l strîngea gulerul scrobit — avea gîtul cam scurt şi ceafa dublă.

Ianuli, hotărît ca să-şi păstreze calmul necesar, ca de obicei îl pierduse şi de data asta. Începuse să fiarbă de mînie, tîmplele îi zvîcneau, vocifera, făcînd gesturi cu pumnii strînşi — era om iute, fire inflamabilă, fiind de origine din Kefalonia.

Şi discuţia lua forme din ce în ce mai violente, schimbîndu-se cuvinte tari acolo, pe cheu, în faţa unui numeros public privitor.

Mulţimea, ca întotdeauna, era împărţită în două tabere : pro şi contra îmbarcării viţelului.

Discuţiile se întindeau. Şeful se certa cu agentul, secundul vaporului cu taxatorul, şeful de echipaj cu impiegatul vamal.

Se îmbarcă ? Sau nu se îmbarcă viţelul ?

Asta era chestiunea care agita masa aceea de oameni care creştea, adunată ca la o comedie.

Hamalii, pe jumătate goi, cu sacul pe umăr, lăsase lucrul şi se grămădise în jurul vitelor. Marinarii coborîse de pe vapor ; fochiştii, negri ca nişte draci, ieşiţi de la căldări, ca să răsufle afară, priveau şi ei încîntaţi de întîmplarea asta.

Pe cînd la centrul cercului format încordarea creştea, la periferie tensiunea fiind mai slabă se făcea haz şi glume.

Unul zicea : „Măi, cum a putut vaca asta să fete în port dacă nu şi-a scos permisul vamal de la ministerul de Finanţe ?"

Altul : „Dacă vaca pleacă în voiaj în străinătate şi viţelul rămîne în ţară, şeful Vămii trebuie să-l alăpteze cu biberonul".

Un fochist, privind cu lăcomie la ugerul plin, care atîrna greoi cu pielea fragedă, gata să plesnească, zise rîzînd :

„Mă, fraţilor, în drumul ista o să bem toţi cafea cu lapte proaspăt, nu ne mai trebuie lapte condensat.

Nu vedeţi ce maşină de lapte îmbarcăm la bord ?"

Un hamal ghiduş, care-i păcălea pe toţi în port, strigă în gura mare o cimilitură :

„Cine ştie care-i cel mai prost animal de pe faţa pămîntului ?

. . . .

Tot eu o să vă spun.

Viţelul, mă ! că el are tată bou şi mamă vacă."

După un ceas de vorbă fără folos, Ianuli, desperat de încăpăţînarea şefului, făcînd spumă la gură, strigă aprins, trîntindu-şi un pumn în cap :

— Ama doxă !... Să mergem la căpitanul portului, că el e mai mare aci, să judece cu capul lui o comedie ca asta, care nu s-a mai întîmplat de cînd îi portul.

Şi Ianuli plecă furtunos, făcîndu-şi cu pumnii loc prin mulţime.

— Nu-ţi permit, mă înţelegi, veneticule, nici un cuvînt mai mult, scrîşni şeful, repezindu-se cu bastonul ridicat deasupra capului.

Pentru că Ianuli era departe și nu mai putea fi ajuns, șeful se opri, își tamponă cu batista păturită fruntea brobonată de sudoare, își smuci de cîteva ori manșetele și, recăpătîndu-și calmul necesar, vorbi grav și tare ca să audă toată lumea adunată acolo :

— Căpitănia portului nu se poate amesteca aci într-o chestiune pur vamală. Aci eu singur sînt suveran și dau ordine în zona vamală a portului. Care va să zică : vaca se va îmbarca pentru Malta, vițelul va rămîne pe loc în țară, întrucît nu are permis de export.

După o pauză, în care o liniște solemnă stăpînea mulțimea, șeful adăugă rar și scandat :

— Cît despre ca-na-lia asta de kefalonit... o să-l învăț eu să mai insulte autoritățile și țara pe care o suge ca o lipitoare de atîția ani de zile. Să-i torni, domnule taxator, un proces-verbal drastic de ultragiu adus în exercițiul funcțiunii.

Înconjurat de întregul stat-major vamal, șeful, rigid, neînduplecat, părăsi terenul pe care era pe deplin stăpîn. Funcționarii se îndreptară către birouri ca să se pună pe lucru, avînd să întocmească numeroase acte, concepte, procese-verbale și toate formele legale, pentru a pune de urgență în curent autoritățile superioare asupra conflictului provocat în zona portului de către un vițel de lapte, care nu avea respectivul permis de export.

Conflictul părea tranșat. Ordinea și siguranța portului restabilită prin supunerea oarbă la hotărîrea șefului, suveran în zona atribuțiilor sale vamale.

Dar o neașteptată, îndîrjită opunere se ridică de data asta de la o parte interesată în cauză, dar care nu se amestecă în discuția violentă ce abia luase sfîrșit pe cheu.

Vaca — mama prea iubitoare sau prea încăpățînată — nu convenea să-și abandoneze noul-născut. Se opunea la executarea ordinului vamal. Cu nici un chip nu voia să intre în vapor.

S-au întrebuințat felurite mijloace — blîndețea, înșelăciunea, forța brutală — de prisos. Vaca se opunea cu îndărătnicie de neînvins.

Unul din văcari o mîngîia scărpinînd-o între coarne, cum știa el că le face plăcere vitelor. Vaca se îmblînzea, își întindea gîtul cu voluptate, cătînd cu ochii blajini la vițelul care abia își ținea echilibrul, nesigur pe piciorușele lui țepene — părea o jucărie de lemn, primitiv lucrată. Limba aspră a vacii lăsa urme ca de perie pe blănița moale, mătăsoasă, a vițelului.

Îndată ce vițelul dispărea din vedere, vaca se zbătea furioasă, scotea niște mugete sfîșietoare, bolovănea ochii furioși care scînteiau ca doi cărbuni aprinși.

Trebuia urcată cu forța pe vapor ; doar atîta lume era adunată acolo. Văcarii, marinarii, fochiștii, grănicerii, vameșii, hamalii, tot poporul strîns acolo a dat o mînă de ajutor.

Așa, cu alai, într-o hărmălaie și gălăgie infernală, trasă de coarne, împinsă pe la coadă, mai mult pe sus decît pe pămînt, fu tîrîtă pînă la fața vaporului. Acolo vaca se făcu ghem, înfigîndu-și coarnele în capul schelei de lemn. Și cînd simți că-i aproape să fie răpusă și răsturnată peste cap cu burta în sus, deodată se răsuci c-o zvîcnitură desperată, tăind un cerc larg cu coarnele prin mulțime.

Căta cu ochi sîngeroși în jurul ei, coastele i se mișcau ca niște arcuri, bale îi curgeau pe bot și sforăia profund pe nările largi deschise.

— Feriți... c-a turbat, strigă un hamal dîndu-se înapoi îngrozit.

Secundul vaporului, care privea manevra de sus de pe puntea de comandă, se adresă căpitanului :

— Ce-ar fi dacă am îmbarca vițelul ? Adică ce se poate întîmpla ?

— O să avem iar scandal cu Vama. Nu știi ce catîr e hodorogul de vameș ?

Căpitanul vaporului se ținuse pe tot timpul conflictului la distanță, într-o prudentă rezervă : avea o veche pică împotriva șefului de vamă, care cu vreo cîteva luni în urmă îi făcuse acte de contrabandă de porci, fiindcă îmbarcase doi purcei pentru hrana echipajului de bord.

Un marinar coborî în fugă scările și, după cîteva minute, se întoarse la capul scării cu vițelul în brațe.

Dar un agent vamal îi ieși înainte.

— Nu puteți îmbarca vițelul că n-are permis de export. Așa-i ordinul lui domnu' șef.

Un grănicer cu arma în bandulieră veni în goană.

Vițelul era amenințat să fie rupt în două. Marinarul îl trăgea de cap și vameșul de picioare.

Cînd începură să apară și alți marinari în capul scării, se auzi un fluierat ascuțit. Grănicerul amenințat dăduse alarma. Și într-o clipă garda portului ieși din pichetul docurilor. Pe drum, din fugă, soldații își puneau baionetele la arme ; se auzea în cadență țăcănind încărcătoarele de cartușe în gibernele săltate în pas alergător. Marinarii, ca la un semnal dat la posturile de luptă, escaladară în salturi balustrada punții, înarmați cu lopeți de barcă, capete de frînghie împletite în noduri plumbuite și manele de la cabestanul ancorei. Iar de prin găurile vaporului răsăreau fochiștii, cazangii și ungătorii negri, goi pe jumătate, plini de cărbuni și sudoare, cu ciocane și rangale de fier care sfîrîiau scoase atunci din jăraticul focarelor.

Căpitanul, de la înălțimea punții de comandă, înțelese dintr-o privire gravitatea situației, căci clipa fatală de

ciocnire între cele două forțe, de uscat și de apă, se apropia văzînd cu ochii ; puse mîna pe megafon pentru o măsură repede și hotărîtă, ca pentru o manevră sigură în fața unei furtuni cu care dai piept în largul mării.

Și deodată, de sus, din gura căscată a conului de megafon, răsună ca un tunet, răspicat, în tot cuprinsul portului, comanda căpitanului :

„Toată lumea la bord !

Echipaj la posturile de plecare !

Sus schela !

Vira ancora !

Mola parîmele de la mal !"

Și sirena vaporului, ca o fiară rănită de moarte, începu să urle prelung cutremurînd văzduhul.

Ca prin farmec garda s-a oprit pe cheu. Soldații au încremenit în loc cu armele pe umăr, cu gurile căscate la jerba de aburi care izbucnea forfotind la gura coșului fumegînd.

Marinarii au sărit într-o clipă pe bord, răspîndindu-se ca un stol risipit. Fochiștii, cazangii, ungătorii au dispărut în găurile din burta întunecată a vasului. Iar boii de pe punte s-au ghemuit de groază unii în alții, cu grumajii aplecați, cu ochii închiși de stropii fierbinți, căzuți din aburul sirenei, și pielea le tremura ca gelatina.

Pentru că vaca de pe mal se apropiase ca să-și miroasă vițelul lăsat jos la capul schelei, căpitanul mai dădu un ordin :

„Să se ridice vaca la bord cu palancu' de la provă !"

Un marinar, spînzurat ca o minge la capătul macaralei, alunecă în jos pînă la pămînt... Două chingi late trecute ușor pe sub burtă și într-o clipă, fără să prindă de veste, vaca cea îndărătnică pierdu pămîntul de sub picioare.

Cîteva minute se zbătu în aer, balansată ca un gîndac atîrnat de-un fir de ață. Se înălță încet pînă deasupra

punții, apoi fu coborîtă lin și pusă la rînd cu ceilalți cuminți, tovarăși de călătorie.

Ancora smulsă, helicea se puse cu zgomot în mișcare și vaporul se dezlipi domol de cheu. Numai cînd vitele simțiră sub picioarele lor nesigure puntea de fier trepidînd în cadență începură a se agita, smucindu-se în legăturile conovățului.

Vaporul, sfîrșind manevra de plecare, alunecă de-a lungul cheului, ieșind la larg din bazinul docurilor.

Vaca îmbarcată în ultimul moment era legată la capăt, lîngă balustrada punții. Pufnind pe nări, ea căuta spre mal cu ochii însîngerați, cu botul deschis. Prin girația vaporului mai putu să vadă încă o dată vițelul lăsat acolo jos, pe cheu. Scoase atunci un muget prelung și dureros... rămase așa cîteva clipe împietrită, cu gîtul întins și ochii țintă la malul care fugea în urmă. Aștepta parcă să-i vie un slab ecou de departe, de-acolo unde instinctul matern o împingea.

Și deodată, zvîcnind înapoi, rupse funia și, ca turbată, se năpusti peste balustrada punții, căzînd rostogolită în valuri, cu capul în jos, ca un bloc de piatră aruncat de sus în fundul apei.

A fost un moment de spaimă la bord. S-a crezut deodată că a căzut un om în apă. Doi marinari s-au repezit la manevra bărcii de salvare. Un colac de plută, aruncat de sus unde apa forfotea, se văzu deodată săltat de o pereche de coarne care ieșeau încet la suprafață.

— Dați-i pace — strigă căpitanul — nimerește ea singură la mal.

Vaca înota, tăind domol apa tulbure, tîrîtă de curentul care o mîna spre țărm. Numai capul cu coarnele pe spate se zărea, departe, ca un punct negru din ce în ce mai mic.

Marinarii de pe punte o urmăreau cu răsuflările stăpînite, măsurînd din ochi distanța pînă la mal.

O barcă se zări desprinsă din gura docurilor.

Vaca era salvată.

Un fochist oacheș, unsuros, care ieșise c-o căldare de zgură pe punte, ceru binoclul timonierului de serviciu ca să privească și el minunea asta.

— Măi, zise înduioșat, vezi cum se luptă săraca !... Parcă mai greu se desparte o vacă de vițel decît o mamă de copilul ei.

(Vol. *Schițe marine din lumea porturilor*, 1928.)

HORTENSIA PAPADAT-BENGESCU

(1876—1955)

Născută la 8 decembrie 1876, în orășelul Ivești din județul Galați, de unde era și Ștefan Petică. Fiică a lui Dumitru Bengescu, ofițer de carieră, ajuns la grad de general, și a Zoei Bengescu, născută Ștefănescu, dintr-o familie de învățători de prin părțile Iașului. Bucurîndu-se de o aleasă educație încă din copilărie, după încheierea cursurilor primare este înscrisă — în 1877 — la Institutul de domnișoare „Bolintineanu" din București, pe care îl absolvă în 1894. În 1896 sau 1897 — se pare, fără consimțămîntul părinților, care îi respinseseră dorința de a face studii universitare — se căsătorește cu Nicolae Papadat, pe atunci magistrat la Turnu Măgurele. Decenii de-a rîndul, pînă în 1933, cînd se va stabili în București, determinată de mutările cu slujba ale soțului, în afară de Turnu Măgurele, va locui în diverse orașe : Buzău, Focșani, Constanța, Ploiești. Primul război mondial îi marchează puternic biografia (este soră la Crucea Roșie din gara Focșani și la spitalul de răniți din același oraș) și, firește, opera (în primul rînd volumul *Balaurul*, apărut în 1923). Debutul literar se produce totuși destul de tîrziu. Este stimulată mai ales de exemplul unchiului său, generalul Bengescu-Dabija, autorul unui număr de lucrări dramatice cu real răsunet în epocă, și de prietena sa, scriitoarea Constanța Marino Moscu. În mondenul ziar bucureștean *La Politique*, semnînd *Suzan* sau *Loys*, prin 1912, publică un număr de scurte articole avînd teme dintre cele mai variate : *Sur la mort de Pierre Liciu*, *Leurs violons chantaient*, *L'âme des Robes*, *Le Théâtre de Bataille* ș.a. Adevăratul debut literar se produce în 1913, cînd în *Viața românească* (ianuarie) publică poemul în proză *Viziune*. Apreciată de G. Ibrăileanu și G. Topîrceanu (căruia îi dăruie manuscrisul volumului *Sfinxul*), continuă a publica în revista ieșeană pînă în 1916 bucățile în proză ce vor intra în volumul *Ape adînci*, tipărit în 1919. În 1920 se tipărește *Sfinxul* și drama *Bătrînul* care se joacă la Teatrul Național din București. După război, îndepărtîndu-se de cercul *Vieții românești*, devine unul dintre cei mai prestigioși și mai consecvenți membri ai cenaclului „Sburătorul", întemeiat și condus de E. Lovinescu. Prietenia cu marele critic va dura pînă la moartea acestuia ; rolul lui E. Lovinescu în orientarea scriitoarei spre epica de „analiză psihologică" și de „creație obiectivă" este determinant și scrierile ce apar de acum încolo sînt concludente din această perspectivă : *Femeia în fața oglinzii* (1921), *Romanță provincială* (1925), *Fecioarele despletite* (1926), *Desenuri tragice* (1927), *Concert din muzică de Bach* (idem), *Drumul ascuns* (1932), *Logodnicul* (1935), *Rădăcini* (1938). În 1936, cu prilejul împlinirii vîrstei de 60 de ani, este distinsă cu Marele premiu al Societății Scriitorilor Români. În timpul celui de al doilea război mondial, apăsată de atmosfera tragică a epocii, continuă totuși a scrie. Elaborează un alt roman din ciclul Halipilor, *Streina*, care, în afara cîtorva fragmente publicate în reviste, dispare în condiții încă neelucidate. Din perioada 1945—1947 datează o serie de poeme scrise în limba română, descoperite postum într-un album. După mai mulți ani de grea suferință — fără a se cunoaște însă exact ziua — se stinge din viață în martie 1955.

De consultat : 1. *Opere*, vol. II, ediție și note de Eugenia Tudor Anton, Editura Minerva, 1975 ; *Sangvine*, ediție și prefață de Doina Curticăpeanu, Editura Dacia, 1973. 2. Valeriu Ciobanu, *Hortensia Papadat-Bengescu*, E.P.L., 1965 ; Constantin Ciopraga, *Hortensia Papadat-Bengescu*, Editura Cartea Românească, 1973 ; Florin Mihăilescu, *Introducere în opera Hortensiei Papadat-Bengescu*, Editura Minerva, 1976 ; Maria Luiza Cristescu, *Hortensia Papadat-Bengescu — portret de romancier*, Editura Albatros, 1976.

Erau sosiți de curînd în provincia, mare dealtfel, și cam arhaică. Străini cu totul de loc, li se recomandase deocamdată o locuință mobilată la d-na Vanghele. O femeie în vîrstă — li se spusese foarte cumsecade și unde vor fi mulțumiți.

O locuință onorabilă și o gazdă bună era tocmai ceea ce trebuia Sabinei, singură cu fetița. Bărbatul ei, șef de ocol silvic, era mai mult pe afară.

În orașul nou și străin Sabinei îi plăceau mai ales casele. Nu semănau cu cele de aiurea. Firește nu erau toate la fel, dar așa de multe din ele se predominau și dau culoare locală: case vechi boierești, cum vezi încă pe la unele moșii. Cam joase la vedere. Lățite în voie, în mijlocul ogrăzilor de cel puțin un pogon, iar grădinile din fund, poate și mai mari. Albe de tot, văruite și cele mai frumoase, acele cari îi plăceau mai mult, cu stîlpi groși de zid, tot văruiți, cari sprijineau un ceardac. Stilul ăsta vechi și simplu avea o mare nobleță și stîlpii căpătau un aspect de pilaștri antici, prin linia lor curată. Erau groși cît nu i-ai fi putut cuprinde cu amîndouă brațele, cu varul proaspăt, dar sub el tencuiala veche te impresiona, atingînd resortul prin care simțim prețul lucrurilor de demult.

Casa doamnei Vanghele era, dealtfel, mică, foarte mică, încă mai turtită, pierdută în mijlocul a trei pogoane de ogradă jur în jur neorînduită, cu iarba crescută în voie. Apoi grădina încîlcită de tufe, de pomi roditori, de pomi sterpi, cu cîte o moviliță cu șurile unele mai rînduite, unele prăvălite, cu pui de găină, de rață, de curcă mai ales. Sute de pui albi de curcă.

După ce totul fusese orînduit cu d-na Vanghele și geamantanele transportate, Sabina sosise pe jos cu fetița la noua ei locuință. Gîndul că o să cunoască pe d-na Vanghele o cam stînjenea, cu toate că o văduvă bătrînă, singuratică nu avea cu ce o intimida. Orice străin reprezintă nu numaidecît primejdia mare conținută în necunoscut, dar o ființă nouă, cît de inofensivă, e totuși un mic obstacol în drum, o pietricică dacă nu o buturugă, pe lîngă care trebuie să treci nevătămat. E o vorbire nouă, adică semnalul neliniștitor al unei prezențe interioare. Un creier cu gînduri străine și o voință cu fapte neprevăzute.

Doamna Vanghele era văduva unui consilier la Curtea de Apel, pe cînd era acolo în localitate Curte. Sabina nu văzuse în prima zi pe doamna Vanghele. O țigancă, unica servitoare, femeie veche de curte, împuternicită pentru instalarea chiriașilor, o scuzase.

— Să iertați pe cucoana! Dumneaei e cam bolnavă! — și, lăsîndu-și în prag papucii, în ciorapi curați, deschisese încet ușa cu geamuri care da pe pridvorul mic cu stîlpi albi. Sabina se trezise în întunericul răcoros al unui mic antreu curat, lustruit, cu un ușor miros de terpentină și de sulfină.

— Poftiți! spuse tot încet Ioana.

Sabina pusese mîna pe ivărul din stînga al unei uși joase cu un singur canat, vopsită cu ulei gri. Atunci Ioana exclamase: Nu! Nu! speriată — și Sabina lăsase clanța.

— Acolo e odaia domnului. Nu intră nimeni!

O casă plină de umbre ca și de umbră, cu odaia unui dispărut: — consilierul! — închisă și inviolabilă. Mai era o ușe la dreapta. Intră după Ioana. O cameră largă, curată, umbroasă, cu două ferestre pătrate și scunde cari dau spre grădina din fund. Cam trist!

— E salonul! zise Ioana respectuos. Nu a mai șezut nimeni după domnu!

— Care domnu ? gîndi Sabina. Altul.

Ioana avu o ezitare :

— Tot domnul ! Fratele cucoanei — zise —, a murit acu un an de piept, de s-a îmbolnăvit şi dumneaei şi nu-şi mai vine în fire.

Salonul unui ofticos ! Toată ziua dintîi şezuse pe marginea unui fotoliu cu fetiţa lîngă ea. Pe urmă se deprinsese. Sabina închipuia tovărăşia asta frăţească, singura mîngîiere a văduvei bătrîne.

— Domnul — spuse Ioana — n-avea decît 35 de ani.

— Aşadar un frate mult mai mic, ca şi un copil. Să-l vadă istovit de o boală aşa tristă şi să rămîie fără el ! O durere mare, care-i zdruncinase sănătatea.

Zilele următoare zărise pe doamna Vanghele trecînd din odăiţele ei, cari erau la marginea cealaltă, dincolo de odaia mortului, spre bucătărie ; o femeie foarte grasă, greoaie de tot la mişcări.

Apoi într-o seară în curte o cunoscuse. Gazda se arătase foarte intimidată, de aceea se înţeleseră numaidecît foarte bine.

Un corp diformat de obezitate, o fată mare, urîtă, cu trei rînduri de guşi, ochii mici graşi, albaştri, tîmplele netede, negre abia argintiate, o vorbă anevoioasă cu respiraţia penibilă ca şi cum toate coridoarele aerului erau îmbîcsite. Totuşi ceva distins, cuviincios, o demnitate care compensa aspectele dizgraţioase. Doamna Vanghele se servea cu precauţiune de mîna dreaptă.

— Coana nu poate face nimica ! — zicea Ioana care era devotată ca o roabă. O roabă, dealtfel, care nu auzea decît şoapta blajină a poruncilor. Stăpînă-sa nu ridica glasul niciodată.

În ce priveşte caracterul, doamna Vanghele era rezervată dar foarte bună, izolată dar foarte serviabilă. Uneori ruga pe Sabina să ia masa cu ea ca pe o rară plăcere a vieţii ei pustii. Avea atunci atenţii delicate,

un fel de armonii interioare cu totul diferite de aparenţele ei.

Sabina cetea toată ziua cu lăcomie. Era singura întrebuinţare a timpului. Zilele, lungi, lungeau lectura. Îşi muta scaunul după lumină pînă ajungea la fereastră. Acolo o distrăgea de la carte acea nespusă fineţă a amurgului care aci era deosebită de aiurea. Un ceas care se intercala între zi şi noapte cu o intervenţie suavă. Ca şi casele, ca şi ogrăzile oraşului, serile erau noi şi atrăgătoare.

Dar într-o după-amiază opărită de iulie, pe la cinci abia, uşa de-afară se bătu de perete şi o făcu să tresară de grija să nu se turbure liniştea amintirilor în odaia domnului.

Ioana se năpusti într-o parte ca beată, şoptind numai, un răcnet care n-avea puterea să iasă din gîtlej.

— Moare cucoana !

Sabina alergă. În fotoliu, doamna Vanghele rotea ochii, strîmba gura, crispa mîinile, gemînd ca un buhai. Înainte de a apuca să se sperie, Sabina începu să o frece, ţipă Ioanei să-i puie cîrpe ude pe cap. Pe trupul acela mare, mîinile Sabinei erau mici ; nu ajungeau. Tremurau nu de emoţiune, ci de oboseală. Era destul de trupeşă dar nu avea multă putere. De la pumni mîinile se frîngeau şi din umeri braţele o dureau tare.

Nu se dezmeticise încă bine, dar simţea că trebuie să lupte cu nămetul acela al trupului, că acolo e primejdia. Împingea din toate puterile ca să răzbească namila de carne pietroasă.

Cu vinele niţel umflate pe fruntea roşie, cu gîtul încordat, cu gura strînsă, proptită de vîrful pantofilor subţiri de casă, Sabina gemea şi gemetele ei, cu horcăitul tot mai greoi al doamnei Vanghele, cu plînsul Ioanei, umpleau casa de un vuet ciudat. Dar ele nu băgau de seamă. Pe gîtul imens, sleios al gazdei, pe frunte, pe brazdele căr-

noase ale feții, curgeau din comprese șiroaie de apă cari udau capotul subțire al Sabinei, cu pete reci cari se înfierbîntau.

La început o întărea privirea d-nei Vanghele, care, îndată ce-i slăbeau mîinile, se pironeau pe a ei pleoștită și rugătoare, dar puterile treptat i se slobozeau și rezistența ce întîlneau era tot mai mare. Ajutorul ei nu mai putea nimic.

— Doctorul ! — strigă Ioanei care, în genunchi, freca picioarele.

— Nu știu ! Nu știu — boci. Eu nu ieșeam din curte.

— Du-te !... trebuie !... întreabă ! Apoi se răzgîndi. Să rămîie, acolo singură !

— N-o las ! N-o las ! — se văita țiganca cu dragoste, punînd capul pe genunchii bolnavei.

Sabina se descleștă din cangea mîinilor doamnei Vanghele, care o apucase de-brațe, și fugi spre poartă. Ochii sărmanei bolnave clipeau acum în sus spre frunte, albind.

Strada era pustie. Țipă : „Ajutor !" O femeie se ridică pe zidul ruinat al gardului vecin, apoi se trase înapoi... un om, doi băieți, trecură nepăsători. O birjă cam hodoroagă cotea pe ulicioara canalului spre strada lor.

— Stai ! Moare cineva aici ! Adu doctorul !

Jidanul bătrîn lăsă caii mai încet :

— Nu pot !... E ceas de gară !

— Lasă gara ! Moare !... Te rog ! te rog !

Nu-și da seama de ea, acolo în praf, în drum, dezbrăcată, în orașul acela străin : țipa, se ruga ca pentru o nenorocire proprie.

— Da' cine moare ?

— Doamna Vanghele !

— Săraca cucoana Adilina !... Lasă că merg !

Se înduplecă și porni.

Sabina alergă spre casă. La ușă se opri. Poate că n-ar mai fi intrat pînă venea doctorul, dar Ioana tocmai atunci

răcni ca înjunghiată. În picioare acuma, ținută de Ioana în brațe cît încăpea în ele, doamna Vanghele, hidoasă, zvîcnea capul și azvîrlea mîinile înainte. Una izbi ca o pîrghie pe Sabina, peste care îndată se prăvăli o păpușe țeapănă, uriașă. Prin ce încordare susținu lovitura nu se poate explica.

Elasticele aste minunate ale mușchilor, de a căror perfecție tot progresul invențiilor umane nu se apropie în cele mai ingenioase fabricații, aceste fibre subțiri, țesute între ele fragil, au la nevoie rezistența oțelului. Cu pieptul, cu brațele pline, dar delicate ca puteri, Sabina, prin instinct, arcuise șalele ca pe o axă fermă, și sub lovitură rămăsese în picioare, cu sînul strivit.

Era atacul cel mare, definitiv, al paraliziei. Boala asta ticăloasă care turnase plumb în carnea masivă a doamnei Vanghele, încă de-atunci de la moartea domnului, acum ucisese orice mișcare în grămada voluminoasă a trupului. Nu era moartea, cea cînd pipăi cadavrul și întîlnești o păpușe întîi de ceară apoi de lemn, mai pe urmă de piatră. Colosul doamnei Vanghele, prăbușit peste Sabina, era turnat în plumb, în bronz.

Ioana trăgea înapoi din răsputeri de corpul rigid. Cînd îl desprinse puțin, Sabina putu libera mîinile apucate dedesubt, și cu mari sforțări împinseră sărmana femeie la pat. O distanță de o jumătate de metru lungă ca un calvar. O culcară.

Atunci se auzi uruitul unei birje. Intră mic, slăbuț, cu ochelari pe ochi miopi cu ploape roșii, doctorul Franz, medicul de casă al doamnei Vanghele. Îl secondă la îngrijirile necesare. Rezultatul ultim dobîndit fu : partea dreaptă întreagă paralizată. Acum doamna Vanghele se uită la ei cu un singur ochi viu în care lumina inteligenții era și mai sinistră. Ce va fi gîndit ? Ce va fi simțit ? De vorbit nu putea vorbi.

— Poate să-i revie puțin cuvîntul, mîine, poimîine — zise doctorul. Se ocupară puțin unul de altul. Doctorul

Franz, care era mai de casă, deplînse accidentul așa de supărător pentru Sabina, care era străină. Doctorul era un om blajin, inteligent dar timid și de fire melancolică.

Vorbi cu multă stimă de doamna Vanghele ; o femeie cu suflet ales și care avusese mari nenorociri. Cine era să o îngrijească acum ?

Ioana, nemișcată, cu mîinile ei negre zbîrcite pe capătul patului, cu ochii dulci țintă la fața hidoasă a doamnei Vanghele, răspundea întrebării.

— Noroc de țiganca asta credincioasă ca un cîine !

Sabina trecu o noapte rea. Sforțările, emoția îi zdruncinau mușchii. Simțea urmele dureroase ale degetelor de fier, cari lăsaseră albăstreli pe brațe. Frica, pe care nu o avusese atunci, lua acum și ea conștiință. Dar dimineața se gîndi iar fără teamă la doamna Vanghele. Sta acum în fiecare zi un ceas, două, acolo. Sărmana bolnavă o privea recunoscător cu ochiul ei cel viu. Tot nu putea vorbi. Sau nici nu vroia. Cine știe !

În timp cît Sabina ținea tovărășie stăpîne-si, Ioana putea regula puțin treburile casei. Adesea venea și o vecină, soția unui colonel, o femeie distinsă, dar bolnăvicioasă. Vorbea de doamna Vanghele cu aceeași stimă, ca toți. Astfel, pînă în cele mai urîte și brutale aspecte ale vieții, o atmosferă poetică și ideală însoțea pe doamna Vanghele cum însoțește un arhanghel ocnașul în truda lui josnică.

Sabina cunoștea acum povestea suferințelor doamnei Vanghele : Ioana, pe măsură ce se deprinsese cu chiriașa cea nouă, lăsase să scape vreo mărturisire asupra trecutului. Sabina putuse chiar privi din prag odaia suvenirilor.

— Cucoana nu alesese cu domnul bucurie din necaz... cu boala lui... la urmă un an pînă îi mîncase lui viermii plămînii, ea își mîncase inima... Domnul... nu era chiar fratele Cucoanei... dar era un om așa de cumsecade... numai în urmă îl înrăise ticăloasa de boală... și vai de vai...

Sabina știa cine fusese domnul. Povestind ici-colo cît de mulțumită e de gazda ei, auzise pretutindeni elogiul doamnei Vanghele și unele comentarii asupra necazurilor ei.

Cu vreo trei ani în urmă, închiriase unui judecător de ocol, băiat serios, bun jurist, dar caracter ciudat, ursuz și mînat de o tuberculoză generală care sfîrșise cu o agonie de un an întreg. Doamna Vanghele îl îngrijise cu desperare și devotament.

Nici o ironie, nici o dezaprobare, cu toate că atît cei discreți cît și cei categorici deslușiseră că nu era vorba de o găzduire prietenească, ci de raporturi neîngăduite pe cari totuși opinia publică, așa de calomnioasă de obicei, le îngăduia.

Ciudat era că nici Sabina nu se simțea jignită. Îndată ce cunoșteai pe doamna Vanghele, în fața ta nu mai sta decît o femeie vîrstnică, cuviincioasă, tristă, plină de demnitate și cumpătare, cu sufletul îmbrobodit, asfixiat sub atîtea straturi greoaie ale făpturii, de unde nu da în afară nici un semn care să o acopere de ridicol. Sufletul nu trecea pragul ființei, nici al odăii, și strada nu avea din el nici un ecou care să supere oamenii.

Patima se curățase în însăși abjecția și se purificase în mucenicie. Din cele două mizerii unite rămăsese, curată, cu miros de terpentină și sulfină, odaia amintirilor unde nu se clintea nici o hîrtie, nici un portret și rămăsese într-un loc ferecat, nebănuit, din doamna Vanghele durerea, care nu trimisese în afară decît poruncile morții izbăvitoare și atotiertătoare. Învingătoarea calomniei și batjocurii, romanța unei flori albastre cînta în viața provincială a doamnei Vanghele.

Sufletele celor doi, a singuraticului judecător, ros de oftică, și sufletul duios, rătăcit în mizeria fizică a doamnei Vanghele, erau îngăduite fiindcă ispășeau în nemernicia în care fuseseră întrupate. Bucuriile lor nu stînjeneau pe nimeni fiindcă erau batjocoritoare de însăși

înfăptuirea lor. Farmecul lor interior cînd lua ființă în gesturi era pedepsit de însăși slutenia lor, acolo pe loc, în faptă.

Acele două mizerii, a lui și a ei, cît de mult se amestecaseră, pînă unde își legaseră ticăloșia făpturilor și cît își bucuraseră inimile mîhnite, era o socoteală care ieșea de sub judecata comună.

Ca să batjocorești și să acuzi ar fi trebuit să unești ideea acelui păcat sufletesc cu trupul lor, și asta era cu neputință. Sufletul și ființa d-nei Vanghele stau despărțite. Nu le puteai împreuna prin nici o sforțare ca să le poți judeca laolaltă.

Numai în ea se putuse face ciudata însoțire.

Ce simțire scîrbită și rușinată, ce nimicnicie trebuie să fi simțit mormanul băligăros în care mijea floarea albastră.

Pentru Sabina, acum, trupul acela țeapăn care cotropea cu povara lui patul, nu exista chiar pentru a-i face spaimă.

Spaima trăia în sine, deosebit de sărmana gazdă. Avea să simtă mult timp cum i se prăvală deasupra o statuie de oțel.

Seara, cînd deschidea fereastra, acea tristă înfățișare a doamnei Vanghele se ascundea sub gînduri duioase ca și movila gheboasă sub gazonul fraged. Fără cercetare, fără turburare, romanța provincială a bietei femei îi lumina în suflet, pe cînd licărea pe tăpșan o floare din rădăcina unei buruieni, sub geamul scund.

(Vol. *Romanță provincială*, 1925.)

EMIL GÂRLEANU

(1878—1914)

Născut în noaptea de 4 spre 5 ianuarie 1878, la Iași. Fiul lui Emanoil Gârleanu, colonel, originar din părțile Bacăului, și al Pulcheriei Gârleanu, născută Antipa: Urmează cursurile primare la școala nr. 2 din Sărărie, apoi Liceul militar din Iași, unde este coleg cu Jean Bart. După absolvirea școlii militare, urmează cursurile Școlii de artilerie, geniu și marină, mutîndu-se apoi la Școala de infanterie din Dealul Spirei, unde este coleg cu Gh. Brăescu. Primind gradul de sublocotenent (1898), este repartizat la un regiment din Iași. Aici începe a publica în revista *Arhiva* condusă de A.D. Xenopol și în ziarul *Evenimentul*. Transferat la Bîrlad (1902), intră în cercul unor tineri scriitori de aici (G. Tutoveanu, D. Nanu ș.a.), scoțînd revistele *Paloda literară* și *Făt-Frumos*, de orientare sămănătoristă. În 1906 demisionează din armată și se mută la București, alăturîndu-se redacției *Sămănătorul*, condusă de N. Iorga, al cărei colaborator era de mai-nainte. Îl urmează pe N. Iorga la *Neamul românesc*, pentru ca după aceea să se apropie de *Convorbiri* (apoi *Convorbiri critice*), revista lui M. Dragomirescu. Colaborează cu nuvele, schițe, însemnări, articole etc. la numeroase alte publicații ale vremii : *Viața literară și artistică*, *Falanga literară*, *Universul*, *Tribuna*, *Luceafărul* ș.a. Desfășoară o meritorie acțiune de editare a scriitorilor din trecut (Grigore Alexandrescu, C. Negri, Ioan Barac, V. Alecsandri). Aduce o contribuție hotărîtoare la înființarea Societății Scriitorilor Români (1908). În 1911 este numit director al Teatrului Național din Craiova, avîn-

du-l ca secretar literar pe Liviu Rebreanu. Remarcabilă este acțiunea de valorificare scenică a dramaturgiei lui I. L. Caragiale. Este și redactor la *Ramuri*, iar în 1914 scoate revista *Proza*, scrisă în întregime de el. A tipărit o serie de volume : *Bătrînii — schițe din viața boierilor moldoveni* (1905), *Cea dintîi durere* (1907), *Odată !* (idem), *Într-o noapte de mai* (1908), *Schițe de război* (idem), *Punga* (1909), *Amintiri și schițe* (1910), *Din lumea celor cari nu cuvîntă* (idem), *Nucul lui Odobac* (idem), *Trei vedenii* (idem).

Moare la 2 iulie 1914, înainte de a împlini 36 de ani.

De consultat : 1. *Scrieri alese*, 2 volume, ediție îngrijită, studiu introductiv și bibliografie de Teodor Vârgolici, E.P.L., 1965. 2. Teodor Vârgolici, *Doi nuveliști : Emil Gârleanu, I. A. Bassarabescu*, E.P.L., 1965.

NUCUL LUI ODOBAC

Satul Arșițeni e așezat într-o văgăună ; casele lui mărunțele și albe, ghemuite una-ntr-alta, se văd, de pe muchile dealurilor dimprejur, ca niște ouă într-un cuibar. Pămîntul Arșițenilor e nisipos și sterp ; iarba crește atît de rară, încît, în loc să îndulcească vederea, pătează, ca o pecingine, fața galbenă a locului. Doi-trei copaci se înalță, istoviți, cu crengile rare, cu frunzele străvezii, care aștern pe jos, vara în amiază, o umbră destrămată, ce mărește și mai mult setea de răcoare.

Dar, ca lucru de neînțeles, ca o minune, se ridică pe dealul lutos și sterp dinspre răsărit un nuc strașnic, bătrîn, de cîteva sute de ani, copac lacom care suge parcă tot sucul locului dimprejur prin miile de rădăcini ale căror vițe nu mai încap supt pămînt și ies, să atîrne despletite, ca niște cozi, afară. Din trunchiul gros și încremenit ca într-un spasm, se desfac două ramuri vînjoase, ce merg, încleștate ca niște brațe, pînă sus, apoi deodată se izbesc una de alta în lături, împroșcînd fiecare sute și mii de crengi ce se unesc într-un frunziș negru, cărnos, ca un aluat de fiere. Și pînă departe se împrăștie mirosul amar al frunzelor, miros ce amețește pe cutezătorul adăpostit la umbra ce acoperă, ca un vestmînt negru, întreaga coastă de deal.

Arșițenii îl privesc cu jind, dar și cu un fel de frică, frica pe care lucrurile neînțelese o aruncă în sufletele slabe. Copacului îi zic toți, din vechi, Nucul lui Odobac, fiindcă e pe partea de loc a Odobăceștilor, niște răzeși avuți, stăpînitori din tată-n fiu prin părțile acestea. Multe vorbe ciudate umblă pe socoteala nucului, dar una e mai cunoscută decît toate : se spune că un bunic al bunicului lui Toader Odobac de astăzi purtase judecăți, tocmai pentru bucata de pămînt ce-o stăpînesc și acum, cu unul Cîrlibaba, un zgîrcit putred de bogat, care nici nu știa de rostul avuțiilor lui. Acesta nu făcea alta decît să se ciondănească mereu cu oamenii și să le mănînce, cînd putea, din părți. Așa, cu Odobac, la urma urmei, i s-a împlinit. Că, din una-n alta, au hotărît ca hotarul să le fie un nuc, nucul acesta, care pe atunci să fi fost copac de un an, crescut în vale, la poalele dealului dinspre răsărit. Dar, peste noapte, Odobac voinicul se gîndește ce se gîndește, se scoală, se duce la nuc, îl apucă bărbătește de trunchi, îl smulge cu rădăcini cu tot și se suie de-l înfige drept în creștetul dealului. S-o fi mirat el Cîrlibaba, Dumnezeu știe, dar prin minte n-a putut să-i treacă vreodată că aceea îi treabă de om. Copacul s-a prins, și hotarul a rămas acolo. Așa le merge vorbe Odobăceștilor că-s viță de uriași. Și-n adevăr că cine-l vede pe Toader Odobac, pe moșneagul și pe nepută-său, pe Mitru Odobac, cel mai tînăr și cel mai din urmă scoborîtor din neamul lor, înțelege pentru ce de vorba lor ascultau pînă mai dăunăzi patru sate ; Arșițenii, Moghileștii, Benza și Cotruții.

Toader Odobac să fi trecut suta, după cît de multe ține el minte. E un moșneag înalt, spătos și uscat ca un schivnic ; privește ascuțit, vorbește limpede și calcă apăsat.

Cînd se opreşte să se uite la om, îşi îndreaptă şalele, care trosnesc ca un vreasc. Toader avusese un frate, pe Gheorghe, mort, cu vreo cincisprezece ani în urmă, în pădurea Benzei ; s-a prăvălit un stejar peste dînsul, se-ncordase voinicul în picioare, se măsurase o clipă cu copacul, dar la urmă se prăbuşise jos, rămînînd mort, cu trunchiul stejarului în braţe, ca într-o luptă. Pe urma lui rămăsese băiatul, Mitru Odobac, om ca de vreo douăzeci şi cinci de ani, nalt şi spătos, ca şi moşu-său Toader, vînjos şi uscat, ca şi dînsul, numai cu obrazul mai rumăn şi cu pletele negre. Trăia la un loc cu moşneagul, care-i ţinuse loc de tată şi din al căruia cuvînt nu ieşise.

Numai de la o bucată de vreme moşneagului i se păru că băietanul nu-şi prea vedea de treburile lui. Că fusese vorba să se ducă pînă în Cotruţi, să taie un preţ pentru nişte stuh cu un om de acolo, şi nu se dusese. Că trebuise să meargă pînă la reşedinţă, cu livretul de oaste, şi uitase. Şi cîte şi mai cîte, pînă cînd, într-o bună zi, moşneagul îl luă din scurt :

— Mitrule, ţie nu ţi-s boii acasă.

Dar băietanul făcu pe prostul :

— Nu, îs la cîmp, în Moghileni.

— Haide-haide !

Numai atîta îşi spusese unul altuia. Dar prin sat se ziceau mai multe. Şi ce vorbeau oamenii veni şi pînă la urechea lui Toader Odobac, căci întîlni pe Stoica, primarul, şi-l opri în drum :

— Bună, moş Toader.

— Bună, primarule.

— Şi cu noroc, ai ? Da' se poate să nu ne spuneţi şi nouă, măcar mie, că-s bătrîn şi ştiu multe şi-am văzut de toate ?

— Ce, primarule ?

— Păi nu ia Mitru pe Ruja lui Cazacu din Moghileni ?

— Cum ?

— Pe Ruja ?

— Ruja ?

— Iacă !

Şi Stoica, rotofei şi îndesat, rămase locului, cu gura căscată în faţa privirilor crunte ale moşneagului.

— Cine ţi-a spus ?

Primarul înghiţi o dată, ca şi cînd i s-ar fi uscat gîtlejul.

— Na, toţi : popa din Moghileni, A Fărămiţei din Benza, ieri, cînd o venit cu cînepa la baba lui Farcaş. Şi... el... Mitru chiar.

— Cînd ?

— Acuma... acuşica... e la primărie, vorbeşte cu nişte flăcăi.

Moşneagul îşi stăpîni furia şi răspunse :

— Aşa ceva ştiu şi eu ; da' vezi că nu-i îngăduisem să facă vorbă. Apăi om vedea noi. Cu bine.

Şi Toader Odobac îşi îndreptă o dată şalele şi porni.

Nu găsi pe Mitru la primărie şi se întoarse dintr-o întinsoare acasă. Mitru sta în mijlocul ogrăzii şi cioplea un leaţ la un gard. Bătrînul se duse de-a dreptul la el :

— Mi-ai poruncit coliva ?

— Ce colivă, moşule ?

— Mi-ai luat măsură de sicriu ?

— Ce sicriu, moşule ?

— Mi-ai săpat groapa, supt nuc, unde ţi-am zis să mă îngropi ?

— Ce-i asta, moşule ?

— Nu ? Hai, grăieşte, nu ?

— Nu.

— Atunci de ce să ştie alţii înaintea mea, care ţi-am fost ca tată, că vrei să iei pe Ruja de nevastă ?

— Moşule !

— Din patru sate, pe Ruja ai găsit-o ? Pe Ruja tîlharului de Cazacu, pe fata celuia care o furat caii lui tat-tău, de era să-l spînzure colo, de nuc ?

Băietanul se-ndreptă o dată și vorbi răspicat :

— De asta nu ți-am spus, că știam că n-o să vrei ; da' fata-i bună, moșule, și vreau să mi-o fac nevastă.

— Ba nu !

— Ba da !

Moșneagul ridică palma dreaptă și-l lovi peste obraz cu atîta putere, că Mitru se clătină ; dar băietanul se înălță parcă, își înghiți lacrimile și răspunse răspicat :

— Ba da !

Atunci moșneagul îl lovi și cu stînga, și palma răsună sec. Băietanul se clătină din nou, își încleștă degetele pe stînghia ce-o ținea în mînă : și, înțepenindu-se în picioare, spuse iarăși :

— Ba da !

Atunci loviturile moșneagului înfuriat curseră ploaie ; la urmă, gîfîind, îl lăsă și-i zise :

— Acuma du-te și te-nsoară cu Ruja.

— Mă duc.

Mitru își șterse lacrămile cu mîneca, își suflă nasul, aruncă leațul și ieși pe poartă.

Toader se învîrti prin casă, prin ogradă, apoi porni și el : o luă spre Moghileni. Satul nu era cine știe ce departe. Moșneagul era deprins cu drumul acesta. Cum ieși din văgăuna Arșițenilor și mai merse puțin încolo, pămîntul parcă se schimba : încetul cu încetul, cîmpul se îmbrăca, imașurile începeau să-și desfacă lăvicerele pînă departe, încolo spre Cotruți. Și mergînd așa, gîndurile bătrînului se adunau și se risipeau, parcă se luptau între ele ; multe-multe îi mai veneau în minte. Și dintre toate, faptul că nepotu-său îl nesocotise i se înfipse ca un cui în minte. Și asta din ce pricină, din pricina unei femei !

Femeile din ziua de azi nu se asemănau cu celelalte, și tocmai pentru asta el nici nu se însurase ; dar la ce folos, cînd Mitru se lăsase ademenit de Ruja ? Și ce fată ; tată-său un hoț de cai, ba se spunea că și Ruja îl ajută, că trece și ea, noaptea, Prutul înot, cînd apele-s mari, și duce cai

dincolo, în țara rusească. Cu gîndurile acestea, Toader Odobac dumecă drumul și, fără de veste, se trezi în imașul Moghilenilor. Cum își aruncă privirile încolo, deodată îi răsări înainte o herghelie cu cai mărunți, și-n mijlocul ei, călare bărbătește pe un sur, Ruja lui Cazacu. Odobac o luă într-acolo, dar fata lovi cu picioarele în cal și-i ieși în față, apoi cînd se apropie de tot, smuci căpăstrul calului și-l opri scurt. Moșneagul își înfipse privirile în fața ei. Ruja era voinică, smeadă, cu obrazul rotund, cu părul, ochii și sprîncenile negre, ca pămîntul cel bun. Cozile, lăsate pe spate, se îndoiau pe oblîncul șălii, așa erau de lungi. Gura cu buzele cărnoase, umede și roșii ca miezul piersicei pietroase ; printre ele scăpa un zîmbet, care arăta albul dinților ca pe o rază de lumină ce țîșnea din mijlocul feței smolite. Supt cămeșa strînsă bine pe trup, țîțile i se ridicau, repede în răsuflet, ca două paseri ce se zbăteau în sîn. Moșneagul clipi din ochi, tulburat, dar își căpătă repede stăpînirea de sine și-i vorbi de-a dreptul :

— Ce-am auzit, Rujo ? Vrei să-mi fii noră !

— Da' dumneata nu vrei ?

— Eu te-ntreb pe tine.

— Întreabă-ți pe Mitru.

— Înaintea lui Mitru,eu trebuie să știu.

— Zău !

— Așa.

Ruja ridică mîna și dezmierdă pe bătrîn cu cele cîteva frunze rămase în vîrful crengii cu care-și îndemna calul :

— Moșule !

Dar Toader îi apucă creanga și, smulgîndu-i-o, zise înfuriat :

— El și-a luat plata, o să ți-o iai și tu.

Și ridică mîna, dar Ruja strînse pulpele și porni surul să deie peste moșneag. Odobac îl prinse de funie, îl opri și rămaseră așa, încordați, bătrînul măsurîndu-se din priviri cu fata.

În cele din urmă Rujà începu să rîdă, îi apucă mîna și zise hohotind :

— Lasă, moșule, nu struni așa gura murgului, că i-o sîngera... și-i cal de furat.

Pe urmă sări jos, dădu calului o palmă, și surul își luă vînt spre herghelie, iar fata luă mîna moșneagului.

— Lasă, mai bine odihnește-o, că o să ai ce struni mai tîrziu.

Toader Odobac se uită iar în ochii negri ai fetei ; inima i se înmuia și i se împietrea pe rînd.

— Fată hăi, păzește-te... Ia-l pe Mitru, dar să știi că o să ai cu mine de-a face. Supt papucul tău numai colbul drumului să rămîie, nu și sufletul băietului. M-auzi tu ?

Fata se uită și vorbi peste umăr :

— Tu ce zici, Mitrule ?

Bătrînul se-ntoarse ; la spatele lui, băietanul sta întunecat. Moșneagul le spuse la amîndoi :

— În calea voastră n-o să mă pun eu ; că ar fi degeaba ; ce-i scris e scris ! Am vrut numai să văd cît pregeaba ; ce-i scris e scris ! Am vrut numai să văd cît prețuiți fiecare-n parte. Da' cît m-o ajuta luminile ochilor, din ochii mei n-o să scăpați.

Moșneagul îi lăsă și porni înapoi. Se însera, imașurile răscoapte de căldura zilei parcă răsuflau, ușurate, mireasma ierbii pășcute. Și cum ridică ochii, bătrînul zări departe, încolo, uriaș, întunecat pe bolta rumenă a cerului, nucul de pe creștetul dealului. Toader puse mîinile la ochi să-l privească bine și i se păru că, de acolo de unde era, copacul îl învinuia că fusese prea slab.

Îi venea parcă să se întoarcă înapoi, să smulgă pe băietan de lîngă sînul femeii celeia ; se oprea o clipă, apoi, deodată, îi răsărea în fața ochilor chipul întunecat, cu raza de lumină a dinților fetei, cu cele două ridicături ale sînilor, cari poate aveau să hrănească suflete deosebite de cele ale Odobăceștilor. Și plecă la drum, muncit de gînduri. De ce adică bietul om nu poate înfrunta și dînsul împrejurările, cum le înfruntase nucul întunecat din zare ? De ce nu putea călca și el vremile, cum le călcase dînsul ? De ce nu se umplea și trupul lui, în fiecare an, cu un suc nou și puternic de viață, cum se revărsa în fiece primăvară din trunchiul pînă în cea mai mică frunzișoară a copacului celuia.

Pe măsură ce mergea, nucul se deslușea și mai bine pe fundul cerului. Razele amurgului înroșeau lutul dealului, deasupra căruia frunzișul negru stătea neclintit, ca o grămadă de mangal. Toader Odobac se gîndea că numai copacul acesta îl cunoștea bine, că de mic copil se deprinsese să-l vadă să stea vara supt frunzișul lui, supt care alții amețeau, și că de pe vremea aceea numai el, numai nucul rămăsese. Nici nu băgase de seamă cîtă viață se scursese, cîți oameni se duseseră, ce lume nouă se ridicase. Pînă și sîngele lor, pînă și Mitru era un alt Odobac, ce semăna numai la trup și la chip cu cei dinaintea lui, dar cu alt suflet, c-un suflet ascuns și slab.

Se înserase bine cînd ajunse moșneagul acasă. Pînă pe la miezul nopții Mitru nu se întorsese încă.

Înspre ziuă bătrînul îi auzi pașii în tindă.

Nunta fu pusă la cale de către moșneag și tatăl fetei, și repede se și făcu. În casa Odobăceștilor intrase un suflet nou și străin.

În seara nunții, Ruja sărutase mîna moșneagului, apoi, cu zîmbetul ei care scăpa ca o rază de lumină din mijlocul feței negre, îi zisese :

— Ei, moșule, s-a făcut și asta.

Și Toader Odobac parcă simți că-n dosul vorbei acesteia se mai ascundea una. Dar tăcu, și cînd veni și Mitru să-i sărute mîna, Toader îi zise :

— Vezi, Mitrule, să fii bărbat !

Moșneagul se trase în casa lui, căci pe locul lor erau patru perechi de case, și nu se întîlneau decît la mîncare, la amiază și seara, cînd nu erau duși pe cîmp.

Nunta se făcuse pe la începutul lui octomvrie, și acuma dădeau în iarnă. Lunile întunecate cu zloată, apoi cele cu ninsoare, însurățeii le petrecură închiși în odăițele lor, ca niște cîrtițe în vizuină. Numai venirea primăverii îi dezlipi unul de altul. În ograda lui Odobac începu să se facă multe schimbări, să se dărîme și să se zidească din nou.

Ruja adusese ca zestre trei perechi de cai. Mitru dăduse jos un hambar și făcu pe locul lui un grajd. Bătrînul nu-i zisese nimic, numai într-un tîrziu, după ce tot era gata, la o cină, îl sfătui pe nepotul său :

— Puteai lăsa hambarul și ridica grajdul în altă parte. Caută, Mitrule, ce-ai apucat de la cei bătrîni să păstrezi, că-s lucruri trainice.

Dar Ruja îi apucă repede vorba din gură :

— Eu i-am zis, moșule, că doar hambarul se clătina.

Și rîse, rîse săltat, așa ca atunci în cîmp, cînd îl mîngîia cu creanga.

Într-o zi Toader se întorcea călare. Ruja îl zărise și-l aștepta în mijlocul ogrăzii, cu mîinile în șolduri :

— Bună ziua, moșule. Iii ! da' stricat ți-i roibul la picioare... merge încrucișat.

Femeia se apropie de cal, puse mîna pe dîrlogi, il struni de-l opri, în loc, apoi își înfipse privirile ca și atunci cînd Toader îi oprise murgul.

— Știi ce, moșule ? Să-ți aduc eu un sur.

— De unde ?

— Treaba mea.

Moșneagul dădu calul în lături.

— Femeie, vezi tu nucul acela ?

— Ei ?

— Să știi că te spînzur de el, cum era să spînzure frate-meu pe tatîne-tău, cînd oi afla că ai adus cai străini în ograda mea.

— Elei ! într-a dumitale, nu, da-ntr-a mea...

Toader Odobac o măsură cu privirea.

— Încearcă.

Și își îmbie calul.

Femeia îi privi pe urmă, murmurînd :

— Hm ! să mă spînzuri tu de nuc, ghiujule !

Și ochii i se opri pe copacul uriaș de pe creștetul dealului. De cînd intrase în casa lui Mitru, niciodată nu suise dealul, să vadă și dînsa nucul. Și gîndul o ispiti să facă drumul pînă la el acuma. Tocmai atunci venea cu carul și Mitru. Ruja îi sări înainte :

— Știi ce. Mitrule ? bine c-ai venit. Hai de-om vedea nucul.

— Da' ce te-a lovit ?

— Uite-așa.

Apoi ajută lui bărbatu-său să dejuge, duse boii în ocol, se opinti bărbătește și vîrî carul, singură, supt șopron, și strigă pe bărbatu-său din casă, unde se dusese să se spele.

Ruja și cu Mitru ridicară dealul din greu, picioarele li se afundau pînă la glezne în lutul galben și puhav. Un miros amar le îmbiba nările pe măsură ce se apropiau de copac. Cînd ajunseră sus și intrară supt frunziș, îi cuprinse o răcoare de pivniță, întunericul îi înfășură deodată.

Ruja ameți și se rezimă de Mitru.

— Mitrule, hai, că nu mai pot.

Și bărbatul o luă în brațe ca pe un copil, de o scoase iarăși afară, la lumină. Femeia răsuflă prelung, apoi spuse :

— Mitrule, ista-i copac blestemat.

— Ei !

— Ascultă-mă ce-ți spun. Nu vezi cum te doboară mirosul lui ?

— E bătrîn și-i plin de suc.

Cum scoborau amîndoi dealul, Ruja se opri fără de veste și zise bărbatu-său :

— Mitrule, moșneagul mi-o spus că o să mă spînzure de nucul ista.

— Cînd ?

— Adineaore.

— Nu te potrivi.

— Ba eu mă potrivesc, Mitrule, eu mă potrivesc. Că și pe tătuța se lăuda tătîne-tău că o să-l spînzure tot acolo.

Peste vreo săptămînă cînd se sculară de la masă, Ruja trase pe moșneag spre grajd :

— Haide să-ți arăt ceva.

Apoi o luă înainte, fugi spre grajd, se întoarse ca o săgeată călare pe un cal roib, frumos, pe care Toader nu-l mai văzuse, și ieși, vîjîind, pe poartă.

Toader se duse repede în casă, la nepotu-său :

— Mitrule, de unde-i calul ?

— Mi l-o dat socru-meu.

Moșneagul se apropie bine și-l privi în ochi.

— E cal de furat, Mitrule. Femeia asta te prăpădește.

— Lasă !

Bătrînul ieși și nu-i mai spuse nimic, dar din ziua aceea nu mai veni la mîncare ; își făcea mîncare singur, și nici de mers, să se ducă în sat, nu mai mergea prin ograda lor. Deschise un pîrleaz prin gardul lui și trecea de-a dreptul în uliță.

O schimbare adîncă se petrecu din ziua aceea în sufletul bătrînului. Simțea că un duh rău se scoborîse peste casa lor liniștită. Vorba lui nu mai era vorbă, ca altădată. Cu anevoie mai da un sfat, oamenii cari aveau nevoie de el îl găseau cu greu, ba, de cînd se aflase că nu se mai înțelege cu nepotu-său, și puterea asupra celorlalți parcă-i slăbise. Cîteodată, cînd nu avea ce face, moșneagul se suia la deal și sta în întunerecul umbrei umede a nucului. El era deprins cu mirosul greu al frunzișului, care alunga pe alții. Se simțea atît de liniștit supt copacul acesta, care îl primea, ca un altar, supt paza frunzelor lui. Dar Ruja îl urmărea cu ochii de cîte ori suia și scobora cărarea. Într-o zi femeia luă pe Mitru de mînă și i-l arătă :

— Vezi-l ? Alege craca de care să-mi înnoade ștreangul.

Mitru rîse și o bătu ușor peste spate. Dar femeia vroia ce vroia :

— Ori m-a spînzura de nuc, ori a fi el stăpîn aicea-i totuna.

Chiar atuncea încălecă și porni spre Moghileni. Cînd se întoarse, seara, și o întrebă Mitru unde fusese, dînsa răspunse liniștită :

— Ia, după niște cîrlige de vie.

Peste cîteva zile, primarul Stoica și popa Năstase treceau prin dreptul casei Odobăceștilor. Toader tocmai pășea pîrleazul ; primarul îl văzu.

— Da' ce-i, moș Toader ?

— Ce-i ?

— Văd c-ai deschis pîrleaz.

— Ei, păi ce să tot necăjesc pe cei tineri. Da' unde vă duceți ? Ia, hai, înapoi, să cinstim un pahar de vin.

Toader intră înăuntru, luă cheile, și-n cîteva clipe aducea din pivniță o cană de vin profir, de turnă în pahare. Apoi închinară, și cîteștrei dădură vinul de dușcă. Popa Năstase luă cana, mai turnă un rînd în pahare, apoi zise în treacăt :

— Mie nu-mi prea vine să cred c-o să se prindă via pe dealul nucului.

Moșneagul se-ndreptă o dată din șale :

— Ce vie ?

— Via care vrea s-o sădească nora dumitale ; zilele trecute a căutat cîrlige prin Moghileni.

Moșneagul rămase dintr-ntăi locului, fără să spuie un cuvînt, apoi se plecă, să-și ascundă fața încruntată, și, tremurînd, luă oala și turnă vin. Pe urmă, ca și cînd și-ar fi răspuns unui gînd, zise tare :

— Treaba lor... ia luați.

Și dădu paharul, ca și ceilalți, peste gît. Dar îndată ce rămase singur, un gînd crud, de care aproape nu-și dădea bine seama, începea să-i chinuiască mintea. Apoi iarăși se stăpîni, și de data aceasta își zise singur :

— Treaba lor.

Şi ieşi după treburi. Însă gîndul îl lăsa cîte o clipă, şi iarăşi îl înfăşura în reţeaua lui de griji. Atunci moşneagul se puse să judece. Şi deodată i se făcu lumină în minte. Ca să sădească vie pe deal, avea nevoie de soare, şi ca să fie soare, trebuia să taie nucul, care umbrea toată coasta. Aici vroia să vie noră-sa. Un fior trecu prin trupul moşneagului, dar în aceeaşi vreme simţi să toate le putea face femeia, dar pe asta, nu. Atîta cît trăia dînsul, nu. Şi fără să mai zăbovească, porni să-l găsească pe Mitru. În locul lui găsi pe Ruja.

Femeia îl zări de departe şi-l aştepta în prag, cu mîna streaşină deasupra ochilor, că bătea cumplit soarele. Odobac se opri scurt şi-o întrebă cu glasul stăpînit :

— Unde-i Mitru ?

— Prin sat.

Bătrînul vroi să se-ntoarcă, apoi rămase. Ruja pricepuse numai din privirile lui la ce venise. Îl întrebă :

— Da' ce ai cu el, moşule ? Spune-mi mie.

Atunci faţa uscată a moşneagului se învineţi :

— Tu nu ştii că dealu-i sterp ?

— Care deal ?

— A nucului.

— Hm... a nucului... Atunci cum trăieşte nucul din stîrpiciunea lui ?

— Şi vrei să sădeşti vie ?

— Vreau.

— Da' cu umbra nucului ce-o să faci ?

Femeia îşi ţinea mereu mîna streşină, dedesuptul ei privirile îi scăpau ca două ţîşnituri de păcură, iar, printre buzele întredeschise, dinţii sclipeau într-o rază de lumină.

— Adicătelea cu nucul : umbra e `în nuc, moşule, ca sufletul în om. Nu-i omul, nu-i nici sufletul.

— Ce ?

— Nu-i nucul, nu-i nici umbra.

— Ce ?

— Nici umbra, tătucule.

Bătrînul se cutremură, nu mai văzu nimic în faţa ochilor, se repezi, nebun de furie, cu mîna ridicată. Dar Ruja se strecură ca un fulger pe dedesuptul braţului şi fugi hohotind în ogradă. Bătrînul se-ntoarse după ea, dar în aceeaşi clipă zări şi pe Mitru venind. Se duse, gîfîind, spre dînsul.

— Ce, vroiţi să doborîţi nucul ?

— Cum, să-l doborîm ?

— Acuma, mi-a spus dînsa, nevastă-ta, că îl tăieţi... să sădiţi vie.

Dar bătrînul ridică în sus capul şi-i privi pe Mitru drept.

— Cine s-o atinge măcar de-o frunză din copac, îi sfărîm capul ca la o năpîrcă ! Şi moşneagul, scos din minţi, răcni de răsunau împrejurimile : Atîta rămăsese neatins pe locul ista, şi vreţi să-l daţi jos... Da' nucul e şi-al meu. Auzi tu, băiete, nucul e şi-al meu ! Să nu vă atingeţi de el !

Şi clătinînd din cap ameninţător, Odobac se duse. Mitru intră în casă, dar nu găsi pe Ruja. Atunci ieşi iar în ogradă şi o strigă. Ruja venea pe poartă, legănată, cu un bujor după ureche, rîzînd. Cînd se apropie de Mitru, îl întrebă :

— S-o dus moşul ?

Dar bărbatu-său încruntă sprincenele.

— De ce i-ai spus că tai nucul... despre ce vie îmi tot vorbiţi ?

— Ce, nu ţi-am spus că am şi cumpărat cîrlige ?

— Ei şi, trebuie să tai nucul ?

— Păi dacă umbreşte toată coasta.

Mitru îi dădu din cap :

— Femeie, tacă-ţi gura ! Te las să faci ce se poate, ce nu, nu !

Femeia se gudură ca un cîne bătut :

— Mitrule !

— Nucu o să rămîie acolo, pe coastă, m-auzi tu ? E hotarul nostru.

— Mitrule !
— Auzi tu ce-ţi zic ?
Atunci Ruja îi bănui :
— Cînd o spus moşneagul că o să mă spînzure de el, ai tăcut, şi-acuma îi iei partea. Tu nu vezi că copacul ista-i blestemat ? Nici la umbra lui nu poţi sta. Toate dihăniile acolo se aciuiesc ; o să vie o molimă odată din stîrvurile cînilor care se duc şi mor acolo.
Mitru se uită mirat :
— Ce molimă, ce tot vorbeşti ?
Dar femeia urmă, aprinsă :
— Molimă, molimă, că eu am fost de cîteva ori, şi-am văzut, şi-am spus şi femeilor din sat...
Dar Mitru îi tăie scurt :
— Ajunge : nucul o să rămîie acolo, pe coastă. Ni-i doar hotar.
Ruja tăcu şi se luă cu treaba casei. Trecură cîteva zile. Dar în gîndul ei toate lucrurile astea se încîlciseră, se înnodaseră, apoi, ca şi cînd nişte degete iscusite ar fi prins capătul firului, aşa se limpeziră toate şi se depănară potolit. Se hotărîse, ştia ce are să facă. Nimeni nu-i stătuse ei în cale. Nici santinelele căzăceşti de pe malul Prutului. Îi adormea c-o sărutare, cînd nu putea cu vutcă, şi trecea dincoace cu caii. Şi un hodorog ca socru-său avea să i se împotrivească ? ! În ziua cînd i se desluşi bine ce avea să facă, se duse la crîşmarul satului. Nevasta acestuia, femeie bătrînă şi uscată ca o scîndură, căreia îi mergea numele că ştie să facă vrăji, se bucură cînd o văzu, căci Ruja de o bucată de vreme se luase bine cu dînsa.
— Ei ! Ruja mătuşii... Ce mai faci ?
— Rău, mătuşă...
— Ei.
— Păi da... nu mă-mpac cu de-alde socru-meu.
— Cum asta ?
Ruja se plecă şi-i vorbi ca-n taină :

— Nu-s stăpînă la mine în casă... Vreau să fac un şopron, nu, că nu-i loc ; vreau să îngrădesc ceva, nu, că nu-i place ; vreau acum să sădesc vie, nu, că să nu-i tai nucul.
— Aha, nucu ! Păi îi hotar, Rujo !
— Şi ?... Da' alt hotar nu poate pune ? Nu vezi că nucu ista-i blestemat ? Că alt copac nu mai are ce suge din pămîntul Arşiţenilor, că înghite el totul ? Că la umbra lui nu poţi sta, că te doboară mirosul lui tare ?... Şi ce crezi ? Hai de-i vedea : acolo, în umbrişul lui, numai stîrvuri, toţi cînii din sat acolo trag să moară. Şi o să vie o molimă...
Femeia crîşmarului duse mîna la obraz :
— Dă, de asta, aşa-i... Şi pe Ilie ciobanu tot acolo l-o mîncat lupchii acu trei ierni... Poate că şi molima de an vară...
Ruja se plecă şi mai aproape :
— Dacă vezi pe Mitru, spune-i şi dumneata... şi cînd îi avea nevoie de ceva, de vreun cal... ştii una-i Ruja...
Femeia se schimbă deodată la faţă, îşi rînji gura pînă la urechi :
— Las'.
— Spune-i şi primăresii, că primaru ţine cu moşneagu... şi preotesii...
— Las'.
Crîşmăriţa ieşi cu ea din casă ; pe prispă stăteau cîţiva oameni. Unul întrebă :
— Da' unde-i Mitru, lele Rujo ?
— După treburi şi necazuri...
— Necazuri ?... Şi el are necazuri ?...
— Păi da... cu nucul cela, că toate lighioanele se aciuiază acolo, ca-ntr-un ţintirim, şi am vrea să dăm copacu jos, să sădim vie.
Unul îi luă vorba din gură :
— E-hei, da' moş Toader ce zice ?
Crîşmăriţa răspunse acru :
— Păi decît o da vreo molimă, ca an vară, din pricina stîrvurilor de pe deal, mai bine om da noi nucul jos.

În seara aceea, Ruja încălecă pe murg și trecu ca o furtună prin sat, spre Moghileni. Se însera, nici nu se ascunsese soarele bine, cînd sări de pe cal în fața ușii casei lor. Tătîni-său ieși repede din tindă.

— Ei ! iacă și Ruja. Apoi repede : Ia ascultă, n-ai veni peste două zile să trecem dincolo niște căluți ?

Dar Ruja îl bătu peste gură cu palma.

— Lasă căluții, că avem de furcă la noi... Ascultă-mă, vreau să înfrîng pe socru-meu... Hai în casă, să-ți spun pe larg.

Fata trase pe bătrîn, un om roșu cu ochii verzi, cu mustața tunsă, c-o ureche sfîrticată, în odaie, și-l puse cu de-a sila pe pat.

— Așa, stai... Uite ce e : bătrînul se ține-n calea mea, și tu știi că cine mi se pune împotrivă... Hmm !... Eu nu uit c-o ridicat mîna să mă bată... El ține la nucul lor de hotar, eu vreau să-l tai... Am zis că vreau să sădesc vie... Apoi se plecă și privi pe tată-său în ochi : Îs călduri mari... acolo supt nuc se aciuiesc și mor toate lighioanele... o să vie o molimă peste sat... ca an vară, cum spune crîșmărița, și-o să spuie și alte femei din sat. Înțelegi ? Și făcu din ochi.

— Ei, ba nu !

— Cîteva stîrvuri sînt ele... da' trebuiesc să fie multe...

— Bine.

— Ș-apoi om trece și căluții dincolo.

Bătrînul se ridică și o bătu pe umăr :

— Tot Ruja mea ! Așa, fato !... Da' mai știi tu că potera umblă după Milcea, haiducul ? Poate că tot de supt nucul vostru își ochește prada, ca dăunăzi noaptea. Ia vezi !

— Știi că ai dreptate ?... Ne-am înțeles ?

— Ne-am !

În cîteva zile tot satul forfotea de vorbe. Crîșmărița purta vorba din femeie în femeie, și acestea spuneau băr-

baților. Lucruri care n-avuseseră nici o trecere pînă acuma prinseră cu încetul rădăcini.

Pînă și preoteasa spuse sfinției-sale într-o seară :

— Sfinția-ta, oamenii au dreptate cu nucul cela, zău au dreptate.

— Nu mai zice *zău*, femeie. De ce pînă acuma n-a mai venit nici o boală peste sat ?

— Cum n-a venit ? Da' n-am băgat de seamă, că nu ne-a deschis nimeni ochii. Da' an vară, da' acum trei ani.

Preotul se sculă de la masă și porni către casa lui Toader Odobac. Zări pe moșneag stînd pe prispă, dus pe gînduri ; întăiași dată, zilele aceste, bătrînul simțise dureri grozave prin piciorul drept, care-l și țintuiseră să nu mai poată sui dealul, unde găsea alinarea ; și-n seara aceasta înțepăturile începură să-l chinuiască și mai abraș. Preotul se apropie :

— Bună seara, moșule.

— Bună, sfinția-ta. Și adăogă, cu glasul mihnit : Ai venit și dumneata să mă sfătuiești să tai nucul, cum a făcut Țiru, crîșmarul, și primarul, mai zilele trecute ?

— Ferească Dumnezeu... Da' eu aș zice să te-mpaci cu Ruja.

— Ce ? Dac-o venit vremea ca muierile să ducă pe bărbați de nas, treaba lor. Pe mine, unul, n-o să mă ducă.

— O să taie nucul.

— Las' să-l taie.

Preotul plecă amărît, căci ținea la moșneag. Odobac rămase pînă noaptea tîrziu cu ochii țintă spre creasta dealului, pînă cînd frunzișul rotat al nucului se făcu una cu noaptea, și nu mai văzu nimic...

A doua zi era duminecă. Soarele ardea ca în zi de secetă ; în fața crîșmei jocul se închega și se fărămița repede, căci flăcăii, înfocați, uzi de sudoare, treceau mereu supt umbrare, de luau cîte un pahar de vin. Și cum stăteau așa, numai ce prinse să abureacă un vînticel fierbinte.

Unii oameni adulmecau aerul fără să vreie ; un miros greu parcă venea de departe. Unul aruncă o vorbă :

— De unde o fi venind miasmele istea ?

Crîşmarul îşi puse mînile în şolduri, răsuflă o dată, apoi se întoarse furios ;

— De unde ? De supt copacu cela blestemat. De unde !

Un sătean vorbi hotărît :

— Apoi nu, ia să mergem cîţiva la moşneag şi să ne înţelegem omeneşte. Trebuie să-l tăiem. De ajuns suge, de atîţia ani, tot sucul satului ; şi boli să ne mai vie de pe urma lui ?

Şi, repede, vorba prinse cheag, primarul şi crîşmarul dădeau ghes oamenilor. Jocul se sparse, şi intrară şi femeile în vorbă. De departe, mirosul venea mai greu, mai puternic, nesuferit.

Toţi priviră spre deal. Supt frunzişul negru părea că se deschisese o groapă care-şi împrăştia miasmele.

Primarul, rotofei, se învîrtea printre oameni.

— Asta, nu, asta nu mai poate trece aşa.

Dar pe cînd vorbeau, deodată răsări în mijlocul lor Toader Odobac.

Primarul se apropie :

— Bine că vii, moşule, uite ce-i : noi, cu toţii, te rugăm să tai nucul. Nu-i vorba de vie, dar numai miroasă şi dumneata ce mai miasme vin de supt el.

Bătrînul se-ncruntă şi îşi îndreptă şalele.

— Dar pînă acum cum de nu veneau ?

Oamenii tăcură, dar crîşmăriţa sări poponeţ :

— Veneau ele, da' eram noi proşti.

Odobac răcni o dată :

— Eu cu muierile nu vorbesc !

Atunci primarul, cam ameţit, îşi scoase pîntecele înainte.

— Asta nu e glumă, moşule, eu îţi spui să tai nucul.

— Ia taci !

— Atunci, l-om tăia noi, primăria, şi-om face cunoscut celor mari.

Moşneagul parcă mai vroi să spuie ceva, se uită la oameni, îşi muşcă buzele, ca şi cînd ar fi vrut să-i scuipe, apoi se întoarse şi plecă, fără să le mai spuie un cuvînt.

Se înserase bine, oamenii începură să se împrăştie. După o lună întreagă de secetă, acuma dădea să se înoureze. Lucrul acesta parcă-i mai îndulcise puţin, dar, deodată, de departe se auzi cîteva împuşcături, apoi o fugă nebună de cai şi strigăte de femeie. Peste o clipă, se năpusti pe uliţa satului Ruja, călare pe Surul. Femeia, galbenă, cu părul vîlvoi, părea că de-abia mai ţine frîul. Oamenii săriră şi opriră calul, şi Ruja lunecă mototoală jos. De-abia putuse să îngăime cîteva cuvinte... Se întorcea de la Moghileni, în pasul calului, şi, supt deal, în dreptul nucului, îi ieşi un om în cale şi-i strigă să oprească. Ea dădu călcîie Surului, şi atunci acela slobozise cîteva focuri de pistol... Oamenii o duseră pe mîini acasă ; Mitru, speriat, o luă în braţe ca pe un copil, să o culce, căci sătenii rămăseseră să se sfătuiască în ogradă. Unul spuse :

— Măi, şi mai acum vro două săptămîni a oprit pe crîşmarul din Benza... Ista trebuie să fie Milcea, după care aleargă potera.

Glasurile se încrucişară :

— Milcea, să ştii că-i Milcea...

— I-o fi trebuind cal... şi pîndeşte unul...

Cineva, un glas de femeie, căci veniseră şi femeile să vadă ce-i adăogă :

— O fi pîndind de supt nuc... acolo, supt deal, îşi ţine capcana...

Atunci izbucniră strigăte : „La nuc...", „Haideţi la nuc...", „La capcana lui... să-l prindem !"

Oamenii luară fiecare coase, topoare, unul făcu un şumuioc de paie, îl vîrî în păcură şi-i dădu foc şi, cu el în frunte, potera înjghebată porni spre dealul nucului, aruncînd lumini fugare spre cuprinsul satului, în care cînii

neliniștiți urlau. Cu cît se apropiau mai mult de copac, cu atît oamenii simțeau mai tare miasmele cari le lovise mirosul nesuferit, ziua, în vremea jocului. Aproape de tot era de nesuferit. Cîțiva traseră focuri de pușcă în frunzișul copacului, apoi, cei mai tari de fire intrară supt ramurile lui, dar, repede, se traseră înapoi, amețiți de mirosul stîrvurilor zăcute în țărîna umedă. Atunci unul hotărî :

— Milcea, chiar de-a fi fost pe-aici, și-a văzut el de treabă... da' și sălașul hoției și mirosul jivinilor a rămas... Oameni buni, mîne tăiem nucul, că nu-i de chip.

Răspunseră cu toții :

— Să-l tăiem ! Să-l tăiem !

Și scoborîră dealul, sfătuindu-se ca, a doua zi, dis-de-dimineață, în zori, să vie cu ferăstraie și topoare la Mitrea și, de acolo, să se suie să taie copacul.

Dar mai întăi veniră la Mitrea acasă. Începuse să ploaie cu găleata și se stîrnise un vînt straşnic. Cîțiva oameni intrară în tindă, de unde auzeau glasul Rujei. Mitru umbla speriat de la o femeie la alta, pe cînd cîteva babe și crîșmărița o descîntau. Ruja ținea o gură, vorbea într-aiurea :

— Nucul... ia ! nucul !

Și iar tăceau cu toții, și pînă acolo, ajungea de pe deal foșnetul mînios al copacului ! Femeia prindea iar să se zvîrcole :

— Ia ! Nucul... nucul !

Mitrea veni în tindă. Unul îi zise :

— Mîne tăiem nucul, Mitrule.

Și el se grăbi, bucuros :

— Mîne, mîne în zori ; pînă n-o băga de seamă moșul.

Oamenii plecară. Ploaia mai încetase ; Mitrea ațipi o clipă. Lîngă Ruja rămăsese numai crîșmărița. Într-un rînd, se plecă deasupra feței zîmbitoare a Rujei și-i suflă :

— Mîne-l taie.

Ruja dezlipi buzele și privi aprins, apoi șopti :

— Mitrea ?

— Doarme.

— Surul...

— Ei ?

— E-al dumitale...

Numai preotul Năstase își luă umbrela, așa ruptă cum era, și plecă cu ea spre casele moșneagului, cum făcea de cîte ori auzea o veste. Odobac urmărise de pe prispă pe cei ce se duseseră să caute haiducul.

— Ai văzut, moșule ?

— Da, sfinția-ta.

— Știi ce-au hotărît ? Mîne taie nucul... Eu nu-i mai pot opri.

— Bine, sfinția-ta... Bei un vin ?

Moșneagul turnă două păhăruțe de vin, apoi preotul se sculă. Odobac îi sărută mîna și, cînd plecă, îl rugă :

— Blagoslovește, sfinția-ta, c-a venit, precum vezi, ziua de apoi...

Preotul uni degetele și-i atinse capul, apoi se strecură pe ușă. Moșneagul rămase pe gînduri, și-n sufletul lui se aprinse cu încetul un simțămînt de ură pe care nu-l mai încercase încă, dar care acuma parcă îi șoptea lămurit ce trebuia să facă. Dintr-o încordare, moșneagul se ridică, își luă securea și așa, cu capul gol, ieși în ogradă, și se-ndreptă spre casa lui Mitru. Cînd ajunse, se opri întîi la fereastră. Pe după ochiul geamului se mișcau umbre încolo și-ncoace. Într-un răstimp i se păru, ba nu, auzi chiar glasul Rujei, și-atunci sîngele îi vîjîi în urechi, furia îi înecă pieptul și se repezi în tindă. Dar în ușă se lovi de Mitru și rămaseră amîndoi înfipți locului. Băietanul presimți ceva :

— Unde te duci ?

— Să te scap de năpîrcă !

— Haide, moșule, c-o să fie rău.

Și, repede, vînjos, apucă pe bătrîn de brațe și-l împinse înapoi, afară. Aici se proptiră din nou. Toader vroi să se smulgă din brațele lui Mitru și nu putu ; atunci spuse gîfîind :

— Ce, pui mîna pe mine ?

— Nu, moşule, te opresc de la un lucru rău.

— Deodată, pe băietan îl străbătu o durere la mîna stîngă, apoi simţi că i se prelinge ceva cald printre degete. În frămîntatul lor, Mitrea se rănise în securea moşneagului.

— Ce ai, moşule, în mînă ? Şi îi arătă : Uite, m-ai rănit, ce vrei să faci ?

Moşneagul se uită o clipă, buimac, apoi aruncă securea şi fugi, cu faţa în mîni, gemînd. Cînd ajunse acasă, se trînti pe laviţă şi plînse, cu lacrimi calde, în care parcă i se topise toată fierbinţeala mîniei. În locul ei, i se lăsă peste suflet o linişte adîncă, o înţelegere deplină, o judecată dreaptă a lucrurilor. Se ridică, hotărît. Căută prin lăzi, dar nu găsea în tindă şi deznodă capetele frînghiei, pe care era întinsă nişte pînză, şi ieşi pe prispă. Acolo rămase aşa, răzimat de stîlpul cerdacului. Ploaia stase ; numai vîntul bufnea din cînd în cînd, şi foşnetul mînios al nucului parcă arunca numai blesteme. Uneori, departe tare, ca sclipirea unor ochi fioroşi de fiară ce pîndeşte în noapte, cerul se lumina de pîlpîirea unui fulger, şi-atunci, o clipă, nucul se desprindea din întuneric pe creasta dealului, singur şi neînduplecat. Moşneagul oftă adînc şi gîndi : „Tu tot tare rămîi, pînă la sfîrşit !" Pe urmă trase uşa tindei, apoi se cufundă şi el în noapte.

Nici nu mijise bine de ziuă, şi ţăranii veniseră. Mitru se sculă, buimac, şi rămase uimit cînd văzu pe Ruja îmbrăcată, gata, aşteptîndu-l. O întrebă :

— Ţi-e bine ?

— Mai bine. Hai, că te aşteaptă oamenii. Se luminează de tot şi-o veni moşneagul. Eu o să mă duc pe urmă pînă la tata, în Moghileni.

Mitru îşi luă pălăria şi ieşi. Venise şi crîşmarul şi crîşmăriţa, primarul ; se adunaseră vreo treizeci de oameni.

Primarul adusese şi-un felinar. Porniră. Suiră din greu dealul, căci lutul se muiase de ploaie. În sfîrşit, ajunseră şi se apucară de treabă. Întîi tăiară o ramură, ca să pătrundă lumina ce se vărsa tot mai lucie pînă la trunchi, apoi intrară supt crengi şi, la lumina felinarului, potriviră ferăstrăul. Doi flăcăi voinici scrijeliră coaja bătrînă, apoi dinţii oţelului intrară tot mai adînc, tot mai adînc ; scrîşnetul de la început se auzea acum ca un geamăt înăbuşit. Mitru stătea deoparte, întunecat ; îngrijat, se uita mereu să nu vie moşneagul. Dar Ruja îl strînse de mînă.

— Mitrule, ia, acum o să fim şi noi acasă la noi, n-o să aibă nimeni la ce se amesteca... Şi adăogă : Om pune viţă, n-om pune, asta-i altă vorbă.

Flăcăii se opriră, luară o frînghie şi o-ncolătăciră bine de-o ramură. Apoi cîţiva oameni prinseră de capăt să tragă copacul în vale. Unul din flăcăi strigă :

— Trageţi !

Oamenii îşi încordară puterile, ceilalţi se dădură la o parte. Copacul începu să se clatine. Atunci, Mitru, care-şi aruncase ochii spre frunzişul lui, strigă deodată, speriat :

— Staţi... moşul...

Şi arătă spre nuc.

Oamenii priviră într-acolo şi, printre crengile ce se legănau de smucitură, zăriră capul plecat spre piept al lui Toader Odobac.

Primarul începu să strige, să sufle :

— Staţi... s-a spînzurat...

Oamenii se traseră speriaţi înapoi, dar copacul se desprinsese deodată de pe trunchiul tăiat, un pocnet grozav străbătu pînă departe, un glas strigă : „Feriţi", şi nucul se prăbuşi în vale, acoperind în căderea lui, ca într-un mormînt de frunze, trupul neînsufleţit al moşneagului.

(*Convorbiri critice*, an. II, nr. 3, 25 martie 1909 ; vol. *Nucul lui Odobac*, 1910.)

GALA GALACTION

(1879—1961)

Pe numele adevărat Grigore Pişculescu, născut la 16 aprilie 1879, în comuna Dideşti, aproape de Roşiorii-de-Vede. Fiul lui N. Pişculescu, arendaş şi proprietar de pămînturi, şi al Chiriacei Pişculescu, născută Ostreanu. Termină şcoala primară la Roşiorii-de-Vede, pentru ca în 1890 să se înscrie la Liceul Sf. Sava. Încă din adolescenţă îl leagă o nezdruncinată prietenie de N.D. Cocea, Tudor Arghezi şi V. Demetrius. Elev fiind, la 17 ani, frecventează cenaclul „Literatorul" al lui Al. Macedonski, scriind şi publicînd povestiri de exaltare romantică şi poezii în manieră parnasian-simbolistă. Este, de asemenea, atras de activitatea cluburilor socialiste şi de confruntările polemice desfăşurate în presa vremii. Terminînd liceul în 1898, se înscrie la Facultatea de litere şi filosofie din Bucureşti. Dar, peste un an devine student la Facultatea de teologie, ca urmare a unei adînci şi complexe crize morale prin care trece în acel moment. Întreg episodul, avînd în centrul atenţiei evenimente precum acela al sosirii la Bucureşti a lui Sar (Joséphin) Péladan, scriitor francez mistic-religios de răsunătoare şi trecătoare faimă, dar mai ales pe acela al întîlnirii cu „sora" Zoe, viitoarea soţie, la mînăstirea Agapia, este amănunţit descris în primele părţi din *Jurnal* (vol. I), apărut în 1973 la Editura Minerva, sub îngrijirea lui Teodor Vârgolici. Studiile teologice, continuate la Cernăuţi, durează 10 ani. În acest răstimp, revine rar la preocupările literare ; de pildă, în 1902 cînd scrie şi publică (în *Literatură şi artă română* din 25 martie 1902) nuvela *Moara lui Călifar*,

sau în 1904, cînd colaborează la revista *Linia dreaptă*, scoasă de Tudor Arghezi şi V. Demetrius. Aici semnează pentru prima dată cu pseudonimul Gala Galaction. În 1906 este numit funcţionar la Administraţia Caselor Bisericeşti, iar în 1909 defensor eclesiastic pentru mai multe judeţe din Cîmpia Dunării. Reîntîlnirea meleagurilor copilăriei, cu prilejul deselor peregrinări prin ţară, reluarea prieteniei cu N. D. Cocea şi Tudor Arghezi, devenind colaborator asiduu la *Facla* şi *Viaţa socială* şi strînsa legătură cu cercul *Vieţii româneşti* se soldează cu reintrarea în viaţa literară. Acum sînt scrise aproape toate nuvelele, schiţele şi povestirile ce vor alcătui valoroasele volume ale primei etape din cariera sa de prozator : *Bisericuţa din Răzoare* (1914), *Clopotele din Mînăstirea Neamţu* (1916), *La ţărmul mării* (idem). Rod al poziţiei sale de creştin militant, volumele *O lume nouă* (1919) şi *Răboj pe bradul verde* (1920) cuprind articolele scrise în decursul primului război mondial. În 1920, împreună cu preotul Vasile Radu, începe tălmăcirea din greceşte a *Sfintei Scripturi*, efort ce se va încheia, încununat de un incomparabil succes artistic, de-abia în 1938. În 1922, se preoţeşte. După numai parţial valoroasele volume publicate între 1920 şi 1930, adesea anemiate de excesele moralist-creştine (*Mustafa Efendi ajunge Macarie Monahul*, 1920, *Toamne de odinioară*, 1924, *Caligraful Tertiu*, 1929, *Scrisori către Simforoza : În Pămîntul Făgăduinţei*, 1930) urmează perioada activităţii de profund şi original romancier : *Roxana* (1930), *Papucii lui Mahmud* (cel mai valoros dintre toate, 1932), *Doctorul Taifun* (1933), şi *La răspîntie de veacuri* (1935). Revine, de asemenea, în publicistică, avînd o poziţie consecvent democratică, manifestată cu totală dăruire, şi după cel de al doilea război mondial.

Se stinge la 8 martie 1961.

De consultat : 1. *Opere alese*, vol. II, cu o prefaţă (la vol. I) de Teodor Vârgolici, E.S.P.L.A., 1958 ; *Opere alese*, vol. I, ediţie îngrijită de Teodor Vârgolici, cu o introducere de D. Micu, E.S.P.L.A., 1959. 2. Tudor Vianu, *Personalitatea lui Gala Galaction*, în *Studii de literatură română*, Editura didactică şi pedagogică, 1965 ; Teodor Vârgolici, *Gala Galaction*, E.P.L., 1967.

MOARA LUI CĂLIFAR

În preajma unei păduri străvechi se privea în iaz moara lui Călifar. Se privea de cînd se ţinea minte în bătrînii satului din cealaltă margine a pădurii, şi Călifar era „moş Călifar" din vremi uitate. Moşnegii din Alăuteşti îşi aminteau de înfăţişarea-i sură, de ochii lui ce iscodeau tăios din stuful sprîncenilor şi de moara lui cu straşina de-un stînjen. Flăcăii ce îndrăzniseră să înfrunte pînă în celălalt capăt pădurea grămădită între Alăuteşti şi moară văzuseră cu ochii flăcăilor de acum optzeci de ani. Dincolo de moară începea Căpriştea ; un pămînt pietros, scorburos şi plin de mărăcini, în care numai necuratul trăgea brazdă cu coarnele.

În Alăuteşti, în nopţile de vreme rea, torcătoarele spuneau, înviind focul, că moş Călifar îşi vînduse sufletul satanei pentru nu ştiu cîte veacuri de viaţă ; că ucigă-l-crucea întinsese în iazul morii, sufletelor creştineşti, un laţ vrăjit ; şi că morarul procopsea, cu bogăţiile cu care diavolul ispiti pe Domnul Hristos, pe oricine le poftea şi venea ca să le ceară. Dar laţul diavolesc astfel se înnoda pe sufletul celui ce rîvnise procopseala necurată că acesta îşi sărea din minţi : bunătăţile cu care îl hărăzea vicleanul erau atît de multe, şi bucuria cu care îl gîdila era aşa de ascuţită, că nenorocitul îndrăzneţ, perpelindu-se ca un cîine încăierat de viespi şi rîzînd smintit în fericirea lui drăcească, venea de-a rostogolul către iaz şi oticnea în el. Iazul şi moara lui Călifar erau o născocire a întunericului. Acest iaz, în care moara se privea de veacuri, nu era un iaz ca orişicare ; pentru că pe faţa lui nu se izvodea, niciodată, nici o undă. De-a pururi, faţa lui sta linsă, limpede, îngheţată, ca un stei de sare străvezie într-un ram de trestii şi de sălcii. Zăgazul ce se înălţa în coasta morii era— spuneau creştinii înfioraţi —întărit pe dedesubt cu oasele acelora pe care îi ispitiseră comorile satanei şi veniseră la Călifar ca să-i procopsească. Moara sta, sub învelişul ei cu străşina de un stînjen, ca un cap cu gînduri rele sub o pălărie trasă peste ochi. Nimeni nu văzuse moara în umblet. Morarul măcina numai pentru stăpînu-său Nichipercea — şi cine ştie pe ce vreme. Se spunea însă că, atunci cînd Călifar ridica stăvilarul şi slobozea pe scoc cimpoiul apei, apa fluiera cum fluieră un şarpe încolţit de flacări ; iar, de sub făcău, se scurgea în spumegai de sînge. Şi cîte nu se mai spuneau ! Cîţi îndrăzneţi, din sat şi de pe aiurea, furaţi de minţi, prostiţi de naiba şi sorbiţi de iazul fermecat, nu erau de pomenire şezătorilor din Alăuteşti ! Şi frica nevoiaşilor se înghesuia pe lîngă vatra pîlpîitoare ; iar curajul voinicilor stătea drept, cu mîna în pieptar : nouros, gînditor şi pare-că gata de-o încercare.

Printre cei voinici era şi Stoicea. Stejar în port, oţel în braţ, isteţ cît vreai ; însă copil din flori, biet Stoicea ; nici tu tată, nici tu mamă, nici tu stare părintească. Îl găsise răposatul popa Radu, în tinda bisericii, la o lună după moartea preotesei, şi-l luase în casa-i pustiită. Dar Stoicea nu se făcuse nici de şase ani şi popa Radu îşi urmase soţia în pămînt. De atunci sărmanul Stoicea crescuse pe la pragurile tuturor — copil din flori şi de pripas. Şi azi era voinicul Stoicea. Dar cine te vrea ginere, cînd ai crescut din mila satului şi cînd păzeşti vitele celor cu fete de măritat ? De aceea Stoicea vedea bine că nu se putea căpătui în sat la el ; şi de multă vreme gîndurile lui pribegeau prin negura pădurii spre moara lui Călifar.

„Adicăte, ce ar fi să fac o încercare ?... Ce am şi ce-o să pierd ? Părinţi nu, rude nu, drag nu sînt nimănui... În lumea întreagă, sînt eu, de capul meu... De altă parte, slab de înger nu mă ştiu ; stafii şi pricolici n-am văzut niciodată, de atîta vreme de cînd pasc eu cireada satului, pe la Saele, pe la Cimitirul Vechi, prin Cîmpul Pîrcălabului şi pe unde vreai... Ce vorbă ! Să te sminteşti cînd ai vedea înainte-ţi prăpăd de comori şi de odoare. Numai să le simt în mînă, că ştiu eu cum să mă port şi cu Călifar şi cu

stăpînu-său... M-am hotărît : mîine de dimineață slobod cireada în luncă și-o iau razna, prin pădure, spre moara lui Călifar."

Și Stoicea așa a făcut. A doua zi, cînd soarele se învîrtea și se suia, rotoghilă arsă în foc, pe dealul Alăuteștilor, Stoicea băgă cireada în luncă, aruncă ipingeaua pe umăr, ciomagul pe ipingea, și pieri, într-un fluier, pe sub goruni.

Prin pădure nu erau poteci. Stoicea mergea pe de-a-ntregul. Pe unde agurizarii înfrățeau prea strîns și-l încurcau, Stoicea scotea cuțitul. Punctul către care se îndrepta era miazănoapte. Din cîte auzise, dacă țineai drept spre miazănoapte, într-o jumătate de zi ajungeai la moară. După multă și anevoioasă cale, Stoicea ieși într-un luminiș, în mijlocul cărui un stejar lăsa brațe noduroase și bătrîne peste un norod de dediței. Ostenit și pare-că uns la inimă de alcanul florilor, Stoicea își muie mijlocul, își întinse ipingeaua și se culcă, cu soarele la sfîrcul opincilor : „Cînd mi-o veni la ochi o să mă deștepte". Stoicea dormi un pui de somn cît se tîrăște umbra de un stat de om, și cînd razele îl înțepară în pleoape se deșteptă. Se sculă inviorat și se afundă iar în întunericul pădurii și printre făcliile pe care soarele le turna, întoarse cu flacările în jos. Cînd trecuse bine de amiază, lui Stoicea îi năzări, printre copacii ce dădeau devale, o sclipitură ca de brici. Era iazul morii lui Călifar. Merse ce mai merse și moara i se făcu înainte. Moara — ca orice moară ; dar iazul pare că sta sub ea prea luciu și prea sloi. Pe pod, morarul fereca piatra : barbă sivă, sprîncene de mușchi uscat, nasul — cioc de cucuvaie.

— Mai bun lucru, moș Călifare ?

— Mulțumim d-tale, nepoate. Ce vînt te-a suflat pe sub atîta negureală de pădure și te-a dat de-a dura pînă la moară la mine ?

— Moș Călifare, am auzit că ești un vraci cum nu s-a dovedit, ca unul care procopsești pe oricine vine să te roage ca să-l procopsești. Iată, pentru una ca aiasta am venit și eu.

— Bine, fătule, să te procopsesc. Îngăduie-mă să sfîrșesc de ferecat aiastă piatră ; mai am să-i dau cîteva ciocane. Dar cum te cheamă ? Și trebuie să-ți fie foame... Te poftesc să mănînci cu mine, că nici eu n-am mîncat. Am ciorbă de știucă și o mămăligă aproape întreagă. (Iată că am sfîrșit.) Pînă una-alta, fă de te spală, căci ai scuturat pe tine toți păinjinarii din pădure... Vezi, pe scarea aceea.

Stoicea dădu spre iaz, sprijinindu-se în ciomag și intră în scara putredă, ispitind-o cu luare-aminte din vîrful ciomagului și dintr-al opincii. „Moș Călifar — un unchiaș hîrbuit ! Îl scutur de zilele ce i-au mai rămas, dintr-o palmă !... Iazul care nu face unde — dar aistea ce-s ? Vorbe de babe ! Să mă spăl și să las copilăriile." După ce se spălă pe mîini, își făcu pumnii găvane, îi cufundă în iazul rece și, scoțîndu-i plini de apă și de murmur, îi azvîrli în obraji...

— A, ce vis întîrziat ! Stoicea sare de pe ipingea și înțelege cum că l-au deșteptat picăturile reci ale unei ploi vijelioase, izvodite pe neașteptate din seninul mințitor al zilei. „M-am păcălit pe socoteala mea : soarele, în loc să-mi ajungă pînă la ochi și să mă trezească, a tras peste mine țolul ista greoi și leorcăit. Ce te faci acum ? Sub stejar nu stau, că e rău de trăsnet. Încotro s-o iau : înainte, spre moara lui Călifar, ori înapoi spre sat ? Pe ce vreme o fi ? Bre, ce vijelie ! Auzi cum se frîng moșnegii pădurii. Să mă întorc spre sat și să tai ziua de azi pe războjul celor pierdute."

Dar Stoicea nu-și mai găsi urmele în pădure și se rătăci. Cu cît da să se îndrepteze, cu atît se pierdea mai mult prin niște curpeni încîlciți, prin niște viroage în care putrezeau copaci trăsniți și printre niște gropnițe din care ieșeau, cum ies coastele din stîrv, rădăcini nălbite și întoarse. De altă parte, furtuna nu crăpa deloc în ploaie

sănătoasă, ci se oţerea în spinarea gorunilor, scrîşnea, frîngea şi dădea chiote. Numai nişte picături mari şi rare fluierau prin frunze, ca gloanţele. Stoicea mergea grăbit, îngrijurat oleacă şi încotro îl mîna vijelia. De la o vreme băgă de seamă că, împreună cu el şi tot devale, mergeau de zor, furişîndu-se de după stufuri, droaie de jigănii cu patru picioare; cerbi, căprioare, vulpi, ba chiar şi lupi. Toate aceste lighioane fugeau ghemuindu-se şi scîncind, ca sub spaima unui bici de foc. Ereţii fugeau şi ei; hărţuiţi de vijelie, se dădeau în scrînciobul aripelor cîteva clipite şi cădeau — săgeţi. Dar iată că lighioanele încep să chelălăie şi să urle cumplit. Lupii se reped la vale nebuneşte, luînd vulpile în picioare şi amestecîndu-le cu pămîntul; iar cerbii sar în lături, desfundînd cu coarnele stufişul. Furtuna se face şi mai amarnică şi se roteşte şi fîlfîie şi craune (pe deasupra pădurii ce s-a rărit fără de veste) ca o scorpie duşmană. Dar atunci povîrnişul, de pe care vijelia mătura pe Stoicea în rezmeriţa jigăniilor pădurii, se frînse dintr-o dată în pieptul unui deal alb şi drept ca zidul. Spuma lighioanelor se tăie în două, în trei şi pieri în sucriturile văii, iar Stoicea dădu fuga la adăpost într-o ocniţă ivită sub deal... „Unde naiba să fiu eu aici? De cînd sînt nu mi-a călcat piciorul prin locurile istea! Trebuie s-o fi luat, în zăpăceala mea, spre soare-scapătă şi m-am apropiat de hotarul munţilor. Bine că am găsit încai un adăpost."

Nu sfîrşise gîndul, şi furtuna îi aduse la ureche un nechezat de cal, un ropot de copite şi un ţipăt de femeie. Cît ce sări din ocniţă, şi un roib i se poticni înainte, iar din şeaua lui se sprijini în braţe-i o copilă spăimîntată:

— Săi, bădiţă, că m-a luat în goană o ursoaică glontuită!

Într-adevăr, namila venea prăpăstioasă, întărîtată şi de rană şi de larma crescîndă a unui corn şi a unor cîini de vînătoare. Stoicea făcu vînt copilei în scorbura de var (pe

cînd calul se ridica şi pierea în stufişuri), aşteptă dihania pînă se apropie bine şi-o trăsni de-i risipi creierii.

— Să trăieşti, bădiţă! şi să ştii că sînt fata boierului Rovin; n-o să-ţi fie voinicia pe degeaba. Mă cheamă Tecla. Am ieşit cu tata, cu fraţii mei şi cu vătafii noştri mai mult într-o plimbare decît la vînătoare. Ne-a împrăştiat furtuna tocmai cînd dăduserăm peste ursoaică; şi, cum s-a nimerit, că eu m-am răzleţit încoace cu ursoaica în spinare. Dar iată că vin ai noştri.

Călăreţii se vedeau sărind de prin tufari şi încîrduindu-se pe lungul văii; iar cîinii, sosiţi mai înainte, chelălăiau împrejurul dihaniei moarte, se gudurau împrejurul domniţei şi se întorceau cu ştafete de bucurie. Boierul Rovin, boiernaşii Rovineşti şi oamenii lor săriră din şele, înconjurară pe domniţă şi pe Stoicea, strînseră de mînă pe voinic şi nu se mirară prost de risipa creierilor namilei.

— Cine şi de unde eşti, voinice? Mi-ai scăpat fata de la moarte şi-ţi voi plăti boiereşte. Dar n-ai vrea să te bagi la noi? Cu un aşa voinic s-ar ţine mîndră curtea mea.

Şi Stoicea primeşte dintr-o vorbă! Şi-şi pune opinca în scară unui armăsar boieresc şi-şi alivăneşte bîta cu un capăt pe umăr şi cu celălalt în zgrebenii spumegoşi de coamă; şi se pierde cu ceata vînătorilor prin poienele moşiei Rovineştilor; şi ajunge pe înnoptate la curtea boierească... Şi ajunge, el, Stoicea, văcarul din Alăuteşti, sluga cea mai de aproape, omul de toată încrederea şi vechilul peste toţi vechilii moşiilor boierului Rovin, numai în cîţiva ani. Dar norocul îi fuse mai prietin decît ar fi îndrăznit ca să viseze, căci domniţa Tecla se îndrăgi de Stoicea pe viaţă şi pe moarte; şi boier Rovin, neavînd ce face, îi dădu pe Stoicea; îl făcu ginere şi-l aşeză bun stăpîn în cea mai mare din moşiile rovineştene. Şi iată-l pe Stoicea: boierit de vodă, cinstit de o lume întreagă, iubit de nevastă, norocos în copii, norocos în roadele pămîntului, norocos în toate celea, ca în poveste! Căci

copiii lui Stoicea, creşteau bărbaţi şi mîndri ; căci văcăria lui păştea în suhaturi pe care de-abia le înconjurai în trei zile de umblet ; căci oile lui albea izlazul pînă în zare, ca omătul, şi ca unda pîrîului de munte şi ca visul. Cîteodată, prea arare, parcă îşi aducea aminte de ceea ce fusese : „Eu sînt Stoicea, copilul lepădat care crescui pe la uşile străine ? Eu sînt cel care mă hotărîi într-o zi să mă duc la morarul Califar ca să mă procopsească ?... Norocul mi-a ieşit înainte la drumul jumătate ; şi, în loc de moara lui Călifar, am nimerit în braţele domniţei Tecla şi într-o boierie cît două." Însă Stoicea n-avea vreme să se prea gîndească la trecutul lui, căci zilele îi treceau senine şi repezi.

Dar într-o zi, intră în curtea lui Stoicea, pe un cal în spume, un vătăşel din partea lui socru-său, boierul Rovin.

— Boier Stoiceo, sărutămu-ţi dreapta, aşa te îndeamnă zornic boierul Rovin, socrul boieriei tale, să-ţi ridic în sîrg nevasta şi copiii şi ce ţi-e scump din cîte ai, şi să fugi spre munţi, că de două zile a intrat în ţară pîrjolul tătăresc şi se apropie ca mama crivăţului.

Vătăşelul n-apucase să sfîrşească bine vorba, şi de pretutindeni năvăliră în curte argaţii, pîndarii şi ciobanii moşiei, răcnind cu toţii : „Tătarii ! Tătarii !" Atunci boier Stoicea alergă în curte, cu capul gol, şi porunci tunător :

— Rumpeţi peste şanţuri zăgazul heleşteului. Ridicaţi podul. Intraţi în casă : unii dintre voi druguiţi uşa slugărească, grămădiţi pe ea lemne, lăzi, dulapuri şi ce găsiţi ; iar ceilalţi scoateţi din tainiţă butoaiele cu iarbă şi cu gloanţe, şuşanelele, pistoalele şi iataganele. Şi în tătarii ce vor îndrăzni să se apropie de uşă vărsaţi de sub straşină şi prin ferestre un foc necurmat.

Boier Stoicea intră şi el în casă, prin uşile cele mai groase de o palmă ; le închise, le zăvorî şi încrucişă pe ele drugii de fier. Apoi din scară strigă către coconi :

— Niculceo, Andrei, Zamfire, aduceţi-mi, dragii tatei, hangherul, buzduganul şi chimirul cu pistoale. Eu străjuiesc aici, voi, pe la ferestre.

Boier Stoicea îşi simţi inima în piept, cînd zări departe, în fundul iatacului, printre cizmele prinse în hora primejdiei, pe jupîneasa Tecla îmbrăţişîndu-şi coconaşii. Dar ceasul era grabnic. Poruncile abia i se îndepliniseră ; Stoicea arunca prin toată casa, din pod şi pînă în beciuri, ochi de vulturi şi porunci de mîna a doua, cînd, întors în scară, văzu, prin ferestruia de deasupra uşii, pe tătari izvorînd din zare în roiuri negre, şi apropiindu-se ca umbra unui nor. Caii lor săriră ogăreşte peste şanţurile înecate şi iată-i pe duşmani, hîzi şi crunţi, clocotind împrejurul casei. Din ferestrele cu zăbrele dese, de sub străşini, din pridvoare, coconii şi argăţimea împuşcară în tătari. Boier Stoicea se încredinţă că uşa slugărească, zdravăn întărită pe dinăuntru şi apărată aprig de şuşanele, nu putea să fie străpunsă de duşmani ; dar uşa boierească, peste care se vărsa învelitoarea prispei, îngriji pe Stoicea. Şi într-adevăr, tătarii, la adăpost de gloanţe, tăbărîră pe ea. Topoarele lor cădeau ca grindina.

— Spurcaţii o să spargă uşa, cît e ea de groasă. Veniţi, feţii mei, să scoatem scara şi s-o întărim în uşă.

Boier Stoicea se repezi pe scară în jos ; dar cînd fu să ajungă pe treapta din urmă, din uşa de stejar, în care răpăiau topoarele tătăreşti, îi suflă în faţă un vînt aşa de tare că-l azvîrli înapoi şi-l dădu în vine... Iar un glas de cucuvaie şi de luare în rîs îi îngheţă ficaţii :

— Bre, ce tărie de flăcău !... căci ce s-a izbit cu un pumn de apă în ochi, îmi căzu ca un boboc, de gîscă...

Stoicea se ridică în două picioare, răjghinate de trei coţi unul de altul, şi holbă împrejuru-i nişte ochi de smuls din somn şi de ieşit din minţi...

— Unde sînt ? Ce s-au făcut tătarii ?

— Ce tătari, nepoate ?

— Unde mă aflu eu ?... Unde e casa mea ? Unde sînt slugile mele ?

— Ce casă, ce slugi, nepoate ?

— Unde e nevasta mea, Tecla, fata boierului Rovin, copiii mei, moşia mea, averea mea ?...

— Vino-ţi în simţiri, nepoate Stoiceo. Eşti la moara lui Călifar ; ai venit din Alăuteşti ca să te procopsesc.

Stoicea ascultă gură-căscată şi cu ochii de timp ; apoi, apucîndu-se cu mîinile de păr, îşi zgîţînă capul ca pe o tivgă din care ai vrea să scoţi un gărgăune.

— Te-ai dezmeticit ? Eu sînt moş Călifar, şi tu Stoicea din Alăuteşti : ai venit ca să procopsesc. Ce zici... te-am procopsit ?

— Tecla mea ! copiii mei ! casa mea ! averea mea ! Vai de mine şi de mine !

— Vezi, bine, toate aistea-s procopseala pe care mi-ai cerut-o. Ţi-am făcut pe plac.

Stoicea sfredelea în pămînt cu ochii. În sfîrşit îşi cunoscu ciomagul rezimat în scară, îşi simţi obrajii uzi şi-şi strînse minţile-i trîntite de calul necuratului. În cîteva clipite, cît îşi aruncase în obraz un pumn din apa fermecată, diavolul îl purtase în şea pe întinsul unui vac de om ; îl măturase în furtună, îl întîlnise cu Tecla şi cu boierul Rovin, îl însurase, îl îmbogăţise, îl boierise... şi suflase în visul lui ca într-o beşică, nimicindu-l !

Stoicea se aplecă şi-şi luă ciomagul.

Batjocoritor, morarul se înţepenea pe stinghiile podului ca o uriaşă cucuvaie sură.

— Jivină drăcească, vreau să intru în iad legat într-un tei cu tine !

— Ce pomană ţi-ai face ! Sînt trei sute de ani de cînd port în oase o viaţă blestemată şi sînt afurisit să nu pot să mor decît omorît.

— Ţine atunci !

Creierii vrăjitorului se sleiră pe pod. Stoicea se duse pe zăgaz şi, cu capul înainte, spintecă adîncul străveziu.

(Literatură şi artă română, nr. 3, 25 martie 1902 ; vol. Bisericuţa din Răzoare, 1914.)

COPCA RĂDVANULUI

De ce să-i zică astfel — Copca Rădvanului — acestui sînişor pe care Oltul îl îneacă în fiecare primăvară, iar şoseaua pare că l-a ocolit întodeauna ? Cînd a dat rădvanul pe aici şi cînd a fost vreo copcă în pietrăria aceasta ? Iată ce m-am întrebat de multe ori, şi mai ales am întrebat pe alţii, cînd veneam pe Olt în jos, cînd urcam înapoi pe lîngă Olt. Nimeni n-a ştiut să-mi dea răspuns. Deunăzi se sfărîmă pluta cu noi în dreptul Copcei Rădvanului şi, după chiu şi vai, am sprijinit cheresteaua, am tras buştenii în Copcă şi ne-am întins la soare să ne uscăm.

Dădea soarele în desară. Sub mal, începea să crească poala serii. Pe malul dimpotrivă, la o depărtare potrivită şi pe deasupra codrilor şi a munţilor, de strajă lîngă Olt, se desfăcea în lumină un plai înalt, rotund şi curmat la mijloc, ca o şea. O turmă de oi păştea pe el, iar stîna se vedea în vîrful unuia din cele două dealuri.

Ca să mai plecăm în seara aceea ştiam că nu mai e nădejde. Un dor zburdalnic îmi veni să urc la stînă şi să dorm acolo, între sădile. Lăsai oamenilor mei cuvînt să facă iarăşi crosnele de scînduri şi să le aşeze pe o altă plută, gata să vie, iar merindele, cîte erau, li le dădui pe toate.

Burtan, un zăplan de flăcău, m-a trecut în luntre pe celălalt mal, și am luat-o pe o cărare chinuită, spre tîrla — colea la arătare, dar destul de departe la încercare.

Sunt negustor de cherestea, am prăvălie în Rîmnic, și-mi merg treburile destul de bine, dar am cîteodată unele gusturi primejdioase, pentru un negustor, și unele toane care mi-au adus și-mi aduc și astăzi destule pagube și remușcări. E drept că, de data asta, nu mi s-a întîmplat nimic supărător, și afară doar de un briceag, pe care îl cumpărasem din Sibiu, altceva n-am pierdut... Care negustor cuminte, însă, și-ar fi lăsat ca mine, pe mîna argaților, marfa de-abia scăpată din gura Oltului și s-ar fi suit la stînă, în cogeamite vîrful muntelui ca să petreacă noaptea între ciobani ?

Veți crede anevoie că un cherestegiu ar putea să aibă gîndurile și sentimentele pe care le aveam eu, privind, de pe dealul încununat cu tîrla, șarpele Oltului printre treptele despicate ale scării Carpaților, pînzele pungite și gălbii ale plaiurilor argeșene, și răzvrătirea uriașilor de la miazănoapte, înecată în păcura pădurilor de brad. Recunoșteam satele de primprejur, dar mi se păreau frumoase ca altele neeunoscute. Munții Gorjului se arătau, în zarea sîngerîndă, ca niște sfinți făcuți cu var, pe cel din urmă zid rămas al unei mănăstiri risipite. Am întîlnit un cioban și l-am întrebat cum îl cheamă pe baci. S-a întîmplat să fie de prin părțile noastre și un vechi prieten al lui tată-meu. Am intrat în tîrlă, hămăit de cîini, și am stat jos, lîngă furca tîrlei, pe un teanc de piei de oaie. Moș Oprea, baciul, un om bătrîn și înțelept, s-a bucurat de vederea mea și, încremenit pe un samar, și-a adus aminte de zilele tinereții, de vînătorile lui cu tata și de primejdiile răpuse în-de-doi. Apoi a vorbit de vremea de astăzi și de ciobanii de altădată.

— Nepoate Năstase, s-au schimbat vremile. Ești tînăr ; ai deschis ochii încoace, după Cuza. Dar eu am apucat două feluri de oameni și de timpuri. Limba, portul, meseriile și mai cu seamă oamenii de astăzi nu mai seamănă cu cei și cele din tinerețea mea. Mă vezi pe mine : mi se pare că sînt un strigoi, printre d-voastră cei de azi. Iarna, nu mai știu decît de casa mea, vremea cealaltă : de plaiul ăsta. La Rîmnic n-am mai fost de zece ani, la Pitești de douăzeci. Nici ciobanii nu mai sînt ciobanii din timpurile mele. S-a stricat lumea, s-au stricat și ei. Ciobanii de demult, cînd plecau cu oile, intrau ca în mănăstire ; nu-i mai vedeau fetele și nevestele decît cînd da zăpada. Astăzi, fug noaptea de la stînă și bat satele prinprejur, iar a doua zi vin să-ți mulgă oile ; de aceea nici laptele nu mai e soi ca odinioară, nici oile nu mai sînt frumoase cum erau. Ei, nepoate Năstase, la stînă, ca să fii adevărat cioban, caută să fii călugăr. Dar s-au schimbat vremile și s-a întinat ciobănia. Între atîția ciobani pe care i-am avut eu de vreo douăzeci de ani încoace, numai unul singur mi-a fost vrednic cioban. E un flăcăiandru care o să tragă sorți la anul și pe care, se înțelege, o să mi-l mănînce fript miliția. Bietul Oance ! cît n-aș da ca să-l scap de ea... Dar are tată, mamă, frați, și nu se poate. Cînd îl văd și-l aud îmi plînge inima. Ca el erau ciobanii pe vremea mea — nevinovați ca pruncii și neprihăniți ca fata mare. Cînd îți mulge Oance oaia, laptele miroase a sulfină ; cînd încheagă Oance, cașul iese ca fagurele, și brînză ca el nu mai face altul. Nu știe de răutatea lumii, n-a fost la tîrg decît o dată, cînd era copil mic, și e duios ca buciumul. Știe cîntece și basme să nu le mai isprăvească trei zile și trei nopți. Cîntă din fluier de lăcrămează florile și e meșter și cu noroc la oi cum nu ți-au văzut ochii. Pe el nu-l las niciodată să se depărteze, ori să mîie la conacul tîrlei, dincolo peste Olt. Mi-e drag ca feciorul meu și o să tînjesc amar cînd mi l-or lua.

Oile tocmai urcau la stînă. Baciul îmi arătă pe Oance. Venea agale pe lîngă oi, chiuind nu atît pentru ele, cît pentru văile albăstrite și pentru Oltul, care vuia în um-

bră. Era un băietan frumos, cu obrazul prelung, cu nasul coroiat, cu chica în cîrlionţi.

— Mulgem astă-seară, tată baciule ?

— Ba, ciobanul tatei ; mulgeţi numai cît ne trebuie de cină şi lăsaţi mieii să sugă. Da puneţi curînd de mămăligă, să ne ospătăm mosafirul.

Am mîncat între ciobani cu mai mare mulţumire sufletească şi mai cu poftă decît în tîrg la Rîureni ! După cină, ceilalţi ciobani s-au dat deoparte şi am rămas cu moş Oprea şi cu Oance. Curînd moş Oprea s-a învelit în cojocul ciobănesc şi s-a culcat la furca tîrlei, după ce mi-a dat şi mie un cojoc la fel. Dar nu mi-era somn. M-am lungit pe brînci, lîngă foc, ascultînd somnul tîrlei şi visele Oltului. O frumuseţe albastră, negrăită, se lăsa din stele pe pămînt, se sfîşia în crestele alburii ale munţilor, se muia în cerneala văgăunilor. Pe Olt scînteia o salbă de lumini şi cea mai apropiată era focul oamenilor mei. Îi luam seama lui Oance şi mi se părea că şi el mi-o ia mie.

— Jupîne, focul ăsta, din Copca Rădvanului, trebuie să fie al slugilor d-tale.

— Şi eu zic, mă Oance.

— În dreptul ăsta vi s-a rupt pluta ?

— În dreptul Copcei.

— E locul blestemat, jupîne, şi pe rar creştin îl iartă şugubina, cînd trece pe aproape, că o fi pe Olt, că o fi pe malul Oltului.

— Ce spui, tu, măi Oance ?

— Ei, apoi de ce-i zice Copca Rădvanului ! Eu n-am păţit-o odată ? Eram cu oile de cea parte a Oltului şi, fără să ştiu ce blestem are Copca, m-am apropiat cu oile de ea. Zece oi mi s-au bolnăvit de gălbează.

— Auzi, creştine !... Da să mă crezi că nu ştiu de ce îi zice Copca Rădvanului ; şi cît am întrebat eu printre plutaşi, nici unul n-a putut să-mi spună cum şi ce fel.

— Să-ţi spun eu, jupîne. Rar cioban prin locurile noastre care să nu ştie întîmplarea cu domniţa Oleana şi cu Mură Lăutarul.

M-am învălit bine în cojoc şi m-am întors pe spate. L-am ascultat pe Oance, privind la stele şi depănînd de colo pînă colo, pe cuiele lor, firul povestei lui. Cînd a sfîrşit, i-am mulţumit de ea şi i-am dăruit un briceag cu mai multe limbi şi cu prăseaua de sidef. A doua zi, în zori, i-am lăsat cu sănătate pe Oance şi pe baci şi am plecat devale, cu Oltul şi cu nevoile.

Ascultaţi acum ce e cu Copca Rădvanului (dar lăsaţi-mă să vă mărturisesc că povestea aceasta, cum am scris-o eu, seamănă cu a lui Oance cum seamănă cherestea mea cu bradul din munte) :

Pe vremea aceea, de Copca Rădvanului nu era nici pomeneală. Drumul mergea în pas cu Oltul, fără să înconjoare, căci Copca lipsea dintre ei amîndoi. Pe atunci, oblăduia pe Lotru un boier foarte mare şi de viţă domnească. De întinsă ce era, curtea lui cuprindea mai tot atîta loc ca şi satul din vale. Numai bordeiele ţiganilor robi erau peste o sută. Boierul n-avea decît o fată, pe domniţa Oleana, frumoasă ca seara şi mai frumoasă decît ea, căci seara are numai un luceafăr, pe cînd ochii Olenei erau ca doi luceferi. Peste pivniţele şi peste cămările boierului era chelăreasă Safta ţiganca, o şerpoaică meşteră în descîntece şi în farmece şi — tot satul punea mîna pe cruce — prietenă cu necuratul. Dar ţiganca era credincioasă şi boierul nu dădea ascultare acestor vorbe. Safta avea un fecior : negru ca păcatul şi frumos ca ispita, pe Mură Lăutarul. Era de o seamă cu Oleana şi, mici copii, se jucaseră împreună în şatra ţigănească. Dar pruncii se fac vîrstnici şi Oleana intrase, lîngă maică-sa, în rostul pînzăturilor şi al gospodăriei, iar bietul Mură intrase, între robi, la bătăi şi la bătutul fierului. Danciul însă nu era pentru aşa treabă. În pielea-i ţigănească el avea daruri mai subţiri decît darul barosului. S-a bolnăvit, şi Safta

s-a rugat cu metanie boierului să-l ia de la fierărie, şi să-l dea la lăutărie. Boierul i-a făcut Saftei pe voie şi l-a dat pe Mură staroste şi a luat el stărostia lăutarilor de la curte. Iar după vreo şase ani, cînd au trecut pe acolo nişte lăutari din Ţara Ungurească, boierul l-a pus pe Mură să cînte cu ei alături şi Mură a cîntat mai bine. Atunci boierul i-a cumpărat lui Mură o vioară de nu ştiu cîte sute de galbeni şi era boierul gata să-l trimită pe Mură plocon domnului său şi rudei sale, măriei sale vodă. Aşa lăutar ca Mură nu mai auzise valea Oltului, de la matca lui şi pînă la Dunăre.

Dar Mură în inima lui nu era fericit ; ba poate, dacă era aşa de bun meşteşugar în vioară, era tocmai că era nenorocit... De multe ori, cînd sta sub nucul din ograda boierească şi învăţa pe dănciuci ca să tragă arcuşul, Mură lua vioara, cu chip să le arate, şi după ce o croncănea şi o văicărea oleacă, îşi ridica ochii, prin frunzătura nucului, spre fereastra iatacului Olenei, şi vioara începea să spună o poveste dureroasă şi de necrezut. De multe ori dumineca şi sărbătorile, cînd Oleana şi maică-sa plecau la biserică, în rădvan, şi treceau pe lîngă şatra ţigănească, Mură vedea soarele căzînd din cer şi ducîndu-se la biserică, în rădvan. De multe ori, cînd boierul întindea masă mare altor boieri de la Rîmnic ori de mai departe şi chema tacîmul curţii ca să desfăteze pe mosafiri, Mură, capul tacîmului, smulgea din scripca lui atît alean, atîta gingăşie, şi atîta dor, că odată un boier tînăr şi cărturar i-a zis. la masă :

— Mură, tu cînţi nu din diblă, ci din inimă !

Şi boierul judecase drept, căci Mură ţiganul, robul şi lăutarul, iubea pe Oleana, fata stăpînului.

Şi Oleana ? Simţea ea jalea lui Mură ? Avea destăinuiri vioara lui pentru simţirea ei ? Cînd Mură îşi uita de dănciuci şi lăsa să-i bată în strună Oltul durerii lui, Oleana ridica de pe fereastră painjinişul perdelei şi pe trandafirii pe care îi zămislea în gherghef lăsa şi mai adînc

obrajii de trandafiri. Cînd Mură rămînea năuc, în praful rădvanului, Oleana, din rădvan, întorcea capul pe jumătate şi privea departe pe valea Lotrului. Cînd Mură cînta la ospeţele boiereşti, şi boierii prindeau la chef şi la arţag şi începeau să arunce cu talgerile în bieţii lăutari, Oleana aci se înroşea, aci se îngălbenea — că odată un văr al ei i-a zis la masă :

— Ce faci aşa feţe, verişoară ? Ţi-e de vioara lui Mură, ori de căpăţîna lui ?

Şi vărul Olenei, fără ca să ştie, trecuse pe alăturea de adevăr, căci Oleana, fata boierului şi mlădiţă de viţă domnească, iubea pe Mură Lăutarul.

Dar şi cîntecele de sub nuc, şi plimbările cu rădvanul ori pe jos, şi doinele de la masa boierească au ţinut pînă într-o zi. În ziua aceea au venit la curte, cu daruri scumpe, peţitorii unui fecior de boier mare, sfetnic al divanului. Şi nu peste multe zile a intrat în curte — voinic, chipeş, dar aspru şi sălbatic, călare pe un cal ca şi stăpînul — Voinea însuşi, feciorul care cerea pe Oleana. Avea carte de la vodă, către tatăl Olenei, şi logodna s-a făcut pe vrute, pe nevrute. Adică boierul de pe Lotru era prea bucuros să-şi dea fata după aşa ginere şi boiereasa tot atît ; dar Oleana, biata, în seara logodnei, a plîns, sub genele ei lungi, o salbă de mărgăritare. Sărmanul Mură le-a urat din gură şi din vioară, în fruntea lăutarilor :

„să trăiască
să-nflorească,
coconaşi să odrăslească“,

dar în inima-i spintecată a văzut o prăpastie şi-a azvîrlit în ea stebla urărilor. Voinea a încălecat a doua zi pe calul lui sălbatic şi cu ceata lui de slugi s-a dus pe Olt devale. „O, nu s-ar mai întoarce !“ a oftat Mură, a suspinat Oleana. Dar Voinea s-a întors, teafăr şi mîndru, aducînd un şirag de care cu tot ce trebuie unei mirese şi unei nunţi domneşti, a pus soroc de două săptămîni pînă la

nuntă, și a plecat iarăși, în fuga calului. S-a dus la Rîmnic la vlădica, să-i dea de știre că în cutare zi vine la episcopie să se cunune ; s-a dus să-și poftească prietenii la nuntă ; s-a dus să-și ucidă neastîmpărul și nerăbdarea prin cele păduri cu fiare de vînat.

S-a dus și Mură la maică-sa chelăreasa și vrăjitoarea.

— Fă-mi de moarte, mamă, să mor pînă în două săptămîni, că focul care arde în mine numai în mormînt, ori în fundul Oltului mai are stingere.

Safta l-a privit cu jale și i-a răspuns :

— Mura mamei, mură, întorc bobii pentru tine și-i descînt de cînd a călcat Voinea curtea boierului, călca-l-ar ceasul morții ! Dar îmi ies tot pe dos și a prăpăd. Dacă ascultai tu pe mama, fugeai de multă vreme dinaintea focului și te duceai în Țara Ungurească, la nemeturile mele, și te însurai cu o țigancă de ale albe, cu gîtul numai rubiele împărătești. Și cu dibla și cu meșteșugul tău răzbeai pînă la Viana, la împăratul. Dar nu m-ai ascultat, mura mamei, și ai rămas aici, în calea primejdiei. Ce nădejde aveai tu ? Ce era să facă domnița Oleana ? orișicît te-ar fi iubit. Să fugă cu tine ? Amar de voi și de mine ! Pe ea ar fi mîncat-o mînăstirea, iar pe tine și pe mine ne mînca spînzurătoarea.

— Ce-a fost, ce-ar fi putut să fie s-a isprăvit, mămucă. De acum, mi-alege grîul de colivă și-mi toarnă lumînările. Pînă în două săptămîni, ori mă adormi cu farmecele tale, ori mă arunc în Olt. Nu-mi mai da nici un sfat, nu te mai gîndi la nici o mîntuire, căci nu mai e nici una. Oleana se cunună de duminecă într-o săptămînă. Sîmbătă în ajun, pînă la luceafăr, să tragi peste mine un stînjen de pămînt ; ori, dacă n-ai putere, trage el Oltul și patru de adînc.

— Mai dă-mi răgaz două nopți, mura-mamei, și de n-oi vedea nimic și de n-oi afla nimic, să faci cum ți-o fi scris.

În noaptea a doua, dimineața de mult, cînd nici nu cîntaseră cocoșii, Mură, cel fără de somn și de odihnă, auzi în gîrliciul bordeiului gura Saftei.

— Dormi, Mură ?

— Ca Oltul și ca stelele, mămucă.

— Mură, Mură, Oltul are parte de tinerețea ta și de cîntecele tale !

— Am ales care vîltoare, de mult, de mult.

— Mămucă, mămucă, nu așa, într-altfel, nici eu nu știu cum. Căci te-am văzut în rădvanul de nuntă, la picioarele Olenei, gătită de mireasă, cîntîndu-i din vioară, și apoi pe tine și pe ea, îmbrățișați și morți în fundul Oltului, și pe blestemata de mine m-am văzut cu un stol de corbi pe cap...

Ca un șarpe, Mură a țîșnit în pieptul Saftei.

— Spui tu drept, mamă, nu mă îmbrobodești cu vreo minciună ?

— Mură, Mură, nu-ți minte mama nimic.

Și jalea și plînsetele Saftei, pînă la ziuă, fură destulă mărturie.

Atunci Mură n-a mai avut altă grijă decît să ație domniței calea și să-i spuie cu glas duios :

— Domniță, bietul Mură îți cere un hatîr. Roagă pe boierii mari și pe boierul ginere să mă îngăduiască, în ziua nunții, să șez la picioarele măriei tale, în rădvanul de nuntă, și să-ți cînt de acasă pînă la Rîmnic. Iar ceilalți lăutari să vie după noi.

Domnița i-a dat cuvînt că așa are să fie.

Și a venit ziua nunții. Din zori curtea boierească a început să fiarbă ; satul a înecat porțile și șatra țigănească ; nuntașii, cu Voinea în frunte, au început să încure, printre norodul ce se strivea cuprins de spaimă, caii nerăbdători. Nunta mergea la Rîmnic, ținea acolo, în casele ginerelui, două-trei zile și se întorcea pe Lotru, în toiul chefului. Și cînd a pornit rădvanul cu mireasa (mîndră între celelalte fete, ca sora-soarelui între florile din gră-

dină), vioara lui Mură a trecut prin toți ca fiorii patimei și ai morții. Căci nu mai era sculă de lemn, ci inimă zbuciumată și grai cules din lumea vrăjilor.

La picioarele domniței, Mură nu mai trăia decît în ce cînta și aștepta. Cînd au intrat în valea Oltului, s-a ridicat în genunchi și și-a întors privirile spre Olt. Vioara lui despica inima ! Aci horă, aci doină, aci zbeg de nuntă, aci arșiță și patimă, aci rugăciune, aci urgie. Și Oltul se rostogolea ca mii și mii de berbeci, behăia și urla, se năpustea după rădvan și se frîngea de mal, plin de turbare și de spumă, gemea în vîltori, fluiera printre stînci și, cu plînsetul vioarei și cu blestemele ei, se amesteca, se plămădea — soartă năprasnică și cruntă.

Rădvanul zbura pe cale. Surugiii mînau din șele și chiuiau. Șirag de rădvane și de butci veneau pe urmă. Iar înaintea nunții, pîlcuri de coliceri, cu Voinea în frunte, slobozeau la pistoale. Dar cînd au ajuns unde e astăzi Copca, pămîntul a pierit de sub copite și de sub roți, cum piere gheața în rotocolul copcii ! și rădvanul miresei și alte două-trei s-au dus în apa Oltului, în Copca Rădvanului. Cîinele de Olt săpase pe dedesubt tot malul, cît ține astăzi Copca ! Dar nu era întîmplare, ci lucru necurat. Căci vioara lui Mură a țîșnit din Olt în văzduh și a luat foc. Și zbura pe apa Oltului devale, cu arcușul peste ea, și ardea cît o căpiță și cînta și juca ! Toți au priceput că e o mișelie a diavolului și au pornit-o pe cruci. Dar zadarnic : diavolia nu se putea nărui numai cu crucile unor bieți păcătoși. Iar din tot ce înghițise Oltul nimic nu mai ieșea la fața apei ; toți și toate parcă fuseseră de plumb. Atunci Voinea și toată colicerimea au dat drumul cailor, spre Rîmnic, să ajungă mai degrabă la vlădica și să-i spună jalnica și drăceasca pricină. Și vioara a zburat mereu devale, în pas cu Oltul, cîntînd fel de fel de nunești diavolești și jucînd și arzînd fără să se mistuiască.

Cum a aflat de nenorocirea bieților creștini, vlădica s-a îmbrăcat în sfintele odăjdii, și cu el toată episcopia. Au luat în mîini odoare sfinte, cărți, și, coborînd la Olt, au început să-l slujească și să-l dezlege. Și cînd scula necurată s-a arătat pe apă și a ajuns pînă în dreptul cetei bisericești, împotriva ei și a vrăjmașului care o smintise, diaconii au ridicat cădelnițele, preoții : crucile de la Iordan, vlădica : sfînta *Evanghelie !* și puterea vrăjmașului s-a prăbușit ! Vioara s-a stins și a plesnit ca un butoi. Iar Oltul, dezvrăjit, a aruncat pe mal, la lumina făcliilor creștine și la vederea norodului adunat și îngrozit, pe Mură și pe Oleana, îmbrățișați și morți. Diavolul schimonosise cinstita cununie ! și Mură și Oleana avea în cap, în chip de cununii și bătute cu piroane, două căldări sparte.

(*Revista idealistă*, nr. 2, februarie, 1907 ; vol. *Bisericuța din Răzoare*, 1914.)

MIHAIL SADOVEANU

(1880—1961)

În *Anii de ucenicie* aflăm numeroase și semnificative date despre copilăria, adolescența și prima sa tinerețe. Născut la 5 noiembrie 1880, în orașul Pașcani. Fiul lui Alexandru Sadoveanu, avocat, originar în linie paternă din părțile Gorjului („Părinții tatălui meu au fost pribegi olteni, veniți la Iași după zavera din 1821.") și al Profirei Sadoveanu, născută Ursachi („Mama mea era țărancă de pe malul Moldovei, de la Verșeni"). Atracția către matca rurală, în linie maternă, se ivește din primii ani („Călătoriile cu mama, la Verșeni, am început a le face pe cînd aveam trei ani"), fiind hotărîtoare pentru definirea personalității sale. Urmează școala primară la Vatra-Pașcani, avîndu-l învățător pe „domnul Busuioc" („unul dintre cei mai pricepuți și mai devotați pedagogi pe care i-am cunoscut în viața mea"), care încă de la început îl inițiază în tainele operei lui Creangă. Între 1892—1897 urmează cursurile Gimnaziului Alecu Donici din Fălticeni, descoperindu-i pe Alecsandri și Eminescu, pasionîndu-se însă și de povestirile haiducești ale lui N. D. Popescu, „ale cărui *Calendare pentru toți românii* împodobeau în fiecare an rafturile tatălui meu". Urmează apoi cursurile Liceului Național din Iași (pe care le încheie în 1900) distingîndu-se încă de pe acum prin talentul său literar. Semnînd Mihai din Pașcani, în 1897 publică schița *Domnișoara M... din Fălticeni*, în revista *Dracu* din București, pentru ca în anul următor, semnînd M. S. Cobuz, să colaboreze la *Vieața nouă*, trecînd însă de îndată la *Pagini literare*. Colaborează ca licean la ziarul *Opinia* din Iași și editează o revistă, *Aurora*. Mergînd la București, în 1901 se înscrie la Facultatea de drept, dar se întoarce la Fălticeni. Pasiunea scrisului îl acaparează complet; acum elaborează povestirile cuprinse în *Dureri înnăbușite* care apar în 1904, împreună cu alte trei cărți: *Povestiri, Crîșma lui moș Precu, Șoimii*. Experiența stagiului militar din 1903 se va solda cu *Amintirile căprarului Gheorghiță* (1906). Chemat de N. Iorga la București, în 1905 intră în redacția *Sămănătorului*. Acum se împrietenește cu D. Anghel, St. O. Iosif, Ilarie Chendi și I. Scurtu. Dar în anul următor — și ca un semn de inadeziune la ideologia literară sămănătoristă —, părăsește Bucureștiul mutîndu-se la Fălticeni, unde își construiește o casă cu „grădină și pridvor". Împreună cu Artur Gorovei scoate revista *Răvașul poporului*. Ecourile răscoalei se resimt direct în scrieri precum *Un instigator*, *În ziua aceea de mart 1907*. Atras și de personalitatea lui G. Ibrăileanu, care în 1905 reacționase polemic la atacurile lui H. Sanielevici adresate volumului *Crîșma lui moș Precu*, devine colaborator al *Vieții românești* încă din primul număr publicînd nuvela *Puștiul*. Atașamentul la cercul ieșean se produce în scurt timp și în 1910 se mută în vechea capitală a Moldovei, deținînd direcția Teatrului Național de aici pînă în 1919; evident, cu întreruperile fortuite determinate de războiul balcanic (în 1913 participă la campania în Bulgaria) și de primul război mondial (cînd este trimis pe front). Experiența amară a evenimentului din urmă se răsfrînge în *Strada Lăpușneanu* (1921) și *Pildele lui cuconu Vichentie* (1922). Însă pînă la aceste volume și după cele de început, mai publică: *Mormîntul unui copil* (1906), *Floare ofilită* (idem), *Vremuri de bejenie* (1907), *La noi, în Viișoara* (idem), *Însemnările lui Neculai Manea* (idem), *O istorie de demult* (1908), *Duduia Margareta* (idem), *Oameni și locuri* (idem), *Cîntecul amintirii* (1909), *Povestiri de seară* (1910), *Apa morților* (1911), *Bordeienii* (1912), *Priveliști dobrogene* (1914), *Neamul Șoimăreștilor* (1915), *Foi de toamnă* (1916).

Reîntors la Iași, împreună cu G. Topîrceanu scoate *Însemnări literare* (1919), revistă ce pregătește reapariția *Vieții românești*, al cărei colaborator permanent va fi și în anii următori. În 1921

este primit membru al Academiei Române, prilej cu care ține discursul de recepție *Poezia populară*. În 1927 vizitează Olanda, iar în 1928 Turcia. În afară de *Viața românească*, colaborează la cele mai importante publicații ale epocii. Conduce — între 1936-1938 — ziarele *Dimineața* și *Adevărul*, unde desfășoară o importantă activitate publicistică îndreptată împotriva fascismului. Pînă la izbucnirea celui de al doilea război, publică un impresionant număr de opere din care amintim: *Cocostîrcul albastru* (1921), *Neagra Șarului* (1922), *Printre gene* (1923), *Oameni din lună* (idem), *Venea o moară pe Siret* (idem), *Dumbrava minunată* (1926), *Țara de dincolo de negură* (idem), *Împărăția apelor* (1928), *Demonul tinereții* (idem), *Olanda* (idem), *Hanul Ancuței* (idem), *Zodia Cancerului* (1929), *Baltagul* (1930), *Nunta domniței Ruxanda* (1932), *Locul unde nu s-a întîmplat nimic* (1933), *Creanga de aur* (idem), *Viața lui Ștefan cel Mare* (1934), *Nopțile de Sînziene* (idem), *Cele mai vechi amintiri* (1935), *Frații Jderi* (vol. I, 1935, vol. II, 1936), *Valea Frumoasei* (1938), *Ochi de urs* (idem), *Divanul persian* (1940). În 1941 apare *Ostrovul lupilor*, în 1942 vol. III din *Frații Jderi*, iar în 1943 *Povestirile de la Bradu Strîmb*.

De pe poziții profund democratice și patriotice, după 23 August 1944 desfășoară o intensă activitate social-politică, dînd, totodată, la iveală alte scrieri : *Fantazii răsăritene* (1946), *Caleidoscop* (idem), *Păuna Mică* (1948), *Mitrea Cocor* (1949), *Nada Florilor* (1951), *Nicoară Potcoavă* (1952), *Aventură în lunca Dunării* (1954), *Evocări* (idem), *Mărturisiri* (1960).

Se stinge din viață în ziua de 19 octombrie 1961.

De consultat : 1. Seria *Opere*, E.S.P.L.A., E.P.L., 1954—1970. 2. G. Călinescu, *Prefață* la M. Sadoveanu, *Romane și povestiri istorice*, E.S.P.L.A., 1961 ; Constantin Ciopraga, *Mihail Sadoveanu*, Editura Tineretului, 1966 ; Zoe Dumitrescu-Bușulenga, *M. Sadoveanu*, în vol. *Valori și echivalențe umanistice*, Editura Eminescu, 1973 ; M. Ungheanu, *Sadoveanu*, în vol. *Pădurea de simboluri*, Editura Cartea Românească, 1973 ; Zaharia Sângeorzan, *Sadoveanu, teme fundamentale*, Editura Minerva, 1976 ; N. Manolescu, *Sadoveanu sau utopia cărții*, Editura Eminescu, 1976, Pompiliu Marcea, *Lumea operei lui Sadoveanu*, Editura Eminescu, 1976 ; Fănuș Băileșteanu, *Introducere în opera lui M. Sadoveanu*, Editura Minerva, 1977 ; Pompiliu Marcea, *Umanitatea sadoveniană de la A la Z*, Editura Eminescu, 1977.

HOȚUL

Boierul Costea Forăscu, îngrămădit și încovoiat în mantaua-i groasă, pătruns de apă, de frig și plictiseală, își opri calul la casa chihaiei.

Dincolo de poartă, în fund, în tindă, pîlpîia focul pe vatră cu sclipiri vesele de rîs.

— Gavrile ! strigă boierul scurt, cu mînie.

Un om nalt, spătos, cărunt, cu plete revărsate pe umeri, ieși îndată, plecîndu-și grumazul, ca să nu se pălească cu capul de pragul de sus.

— Porunciți, cucoane !

Cu coada harapnicului, stăpînul își dădu la o parte gluga care-i acoperea capul, și ochii luciră încruntați pe obrazul smead.

— Ia-ți pușca și vină după mine ! grăi el cu hotărîre.

Chihaia se întoarse grabnic, intră în tindă, dădu cu brațul la o parte pe cineva care i se pusese în cale, și căută prin unghere torba, cornul, pușca și baltagul. Trase pe mînici repede sumanul, își îndesă în cap o căciulă veche și ieși în ogradă făcînd pași mari și lunecînd cu opincile prin hleiul desfundat. Capauca Moța, lîngă cotlonul ei din colțul casei, începu să se zbată în lanț și să schiaune cu jale. Gavril, se opri, în cumpănă, cu capu-ntors spre ea :

— Las-o acasă ! zise stăpînul.

Omul își strînse sumanul la piept și ieși în drum cu baltagul și cu pușca.

— Ce este, cucoane Coste ?

— Mă-ntrebi ce este ? izbucni îndîrjit boierul și își acoperi obrazul cu gluga. Tu știi să te hodinești la foc ; hăidăii ceilalți iar nu fac nimica, și trebuie să mă vestească străinii că intră hoți în pădure. Ba pot să-i văd și eu ziua-n amiaza mare, cum mă pradă. Acu o jumătate de ceas am văzut eu, cu ochii mei, pe-un mușteriu...

— Cum se poate, cucoane ? unde-i ? Doar de-a fi intrat după ce-am făcut eu *inspecția !*

Stăpînul începu să rîdă amărît :

— Ia slăbește-mă... N-ai mai ieșit tu pe vremea asta în pădure cum nu-s eu popă... Las' că vă știu !

— Da' unde se află, cucoane, am ieșit, cum să nu ies ?... Am cercetat, am dat glas din corn pădurarilor, mi-au răspuns... Nu era nimica... Liniște, pace... Numai de sus ploua... De trei zile plouă. Cum să intre în codru pe așa vreme ?

Boierul pufni mînios. Chihaia Gavril mai încercă, domol, două vorbe :

— Poate-acu să fi intrat... pe furiș... mai știi ?...

— Da' cum ? izbucni Costea. Vrei să treacă pe lîngă casa ta ?...

Chihaia tăcu. Stăpînul își îndemna cu pintenii calul, care-și înfunda copitele adînc în noroiul drumeagului. Chihaia se ferea de băltoage, se strecura printre tufe, pe lîngă trunchiuri de copaci, se încovoia, luneca, se depărta și se apropia de cal. Așa merseră multă vreme fără să vorbească.

Prin pădure treceau adieri ca oftări de ființi chinuite, nevăzute. O bură rece, o cernere de pulbere fină și umedă umplea aerul și dădea zilei o coloare cenușie. Chihaia se ținea grăbit după cal, lunecînd, sprijinindu-se în baltag, scuturînd tufișurile înalte de fagi cu broboane mari peste pletele lui cărunte. Chihaia se gîndea nemulțămit : Ciocoiu-i mînios și trebuie să-i fac voie... Aista, tînărul, nu-i ca bătrînul, Dumnezeu să-l ierte... Acela avea credință în noi... Așa — mai bine să se facă el păzitor de pădure și eu să mă fac boier...

— Ce-ți vine a rîde ? întrebă deodată Costea, cu capu-ntors spre chihaie.

Gavril dădu din cap.

— Dă, mă gîndesc și eu că dacă punem mîna pe-acela, cine-a fi, n-are să-i fie moale...

Boieru ista-i mare șpion... gîndi apoi sluga... Hm !... Și-i mînios Dunăre...

— Unde-a fi fiind, cucoane, hoțul ? A fi fiind chiar în tăietura cea nouă...

— Pe-acolo l-am zărit intrînd...

— Atuncea să-i ieșim înainte pe cararea asta...

Apucară de-a dreptul printre tufe, și rămurelele începură să-i bată c-o ploaie deasă. Din vreme în vreme boierul mormăia cu mînie. Gavril mergea înainte, deschizînd drumul. Și deodată dădură-n tăietură, și, oprindu-se, deodată auziră glas de om.

— Auzi ? gemu cu glas înăbușit Costea, înălțînd un deget.

Se auzea îndemn stăpînit de glas silnic, din gîtlej. Scurt, Gavril se lăsă prin pădure ca să iasă înaintea hoțului la vale, iar boierul își repezi calul de-a dreptul năprasnic ; și omul, hoțul, îndemna încă în sumanu-i roșcat la jugul boilor, nemișcați, pînă la genunchi în băltoagă, — cînd boierul îl ajunse și-l luă în pieptul calului.

— Vii la furat, păgînule ? Da' ce, intri-n pădurea tatîni-tu ?

Omul întoarse un obraz pămîntiu, c-o barbă rară, cu doi ochi rotunzi și spăimîntați. Strigă răgușit :

— Cucoane Coste ! nu mă mai zdrobi și dumneata !

Dar boierul întoarse calul și izbi pe om spre roatele carului și spre lobdele încărcate. Dădu de două ori cu harapnicul, apoi se feri o clipă, se dădu alături și-l păli cu boamba de plumb din capătul mănunchiului. Omul căzu peste roată.

— De-acu-s gata ! gemu el scurt, cu spaimă. Cu mîinile prinse de schițe, îngenunche în noroi, ș-o undă de sînge i se sui pe buzele palide. Chiar atunci și chihaia se repezi din tufe. Strigă gros :

— Ce-i, măi hoțomanule ?... Apoi se opri lîngă car, uimit :

— Tu erai, măi Ile ? — Ce este ? — Cucoane, aista-i Ile Covataru... Da' ce are ?

— Nu vezi ce are ? strigă stăpînul. Văd că a îngenunchiat și dă ochii peste cap...

Amîndoi se uitau la om. Clipea din ochi și obrazul i se încrețea ; dintr-o durere grea din trup parcă-i ieșeau picăturile de sînge și vorbele :

— Am îndrăznit și eu, da' iaca, Dumnezeu mă bate...

Pe urmă își încleștă dinții și se lăsă în apa drumului.

Boierul sta neclintit pe cal. Nu știa ce hotărîre să ia. Nu știa ce să creadă. Chihaia Gavril aștepta și-și purta ochii într-una de la stăpîn la căzut. Apoi se hotărî și se îndreptă spre boier :

— Cucoane, eu zic să-l iau și să-l duc pînă la bordeiul meu... Cum să-l lăsăm aici ?... Are el ceva...

— Bine, ia-l și du-l... rosti cu jumătate de glas stăpînul.

Chihaia își rezemă la o parte pușca și baltagul și începu să descarce repede carul, azvîrlind lobdele la marginea drumului. De deasupra ploua încet, mocnit, și văzduhul plumburiu apăsa parcă asupra lumii o mîhnire sfîșietoare. Ile Covataru gemea încet, în noroi, lîngă car, sprijinit într-un cot.

După ce isprăvi, Gavril apucă pe român de subsuori și-l aburcă încet în car. Apoi îndemnă scurt boii :

— Hai !

Boii porumbi se opintiră și scoaseră cu greutate carul din hlei.

— Cucoane ! zise Gavril cu tărie ; dumneata apucă de-a dreptul pe unde am venit noi... eu fac pe drum — și am o leacă de înconjur...

Carul porni cu boii blînzi, și cu omul toropit, prin fumul burniței. Boierul, tăcut, își întoarse capul și apucă prin pădure, prin răceala pătrunzătoare, prin oftările domoale ale adîncului. Mergea în pas, gînditor, și-și simțea mădularele amorțite. Ș-avea și-n el ca o nemulțămire nedeslușită. Și parcă și de el însuși și de roibul care-l purta de jumătate de zi, ud și flămînd, îi era milă. Poate s-ar fi bucurat de focul din vatra chihaiei, — dacă n-ar fi avut a veni cel îngenunchiat. Ce are omul cela ? se gîndea boierul. — Nu l-am pălit așa de rău... Trebuie să aibă de mai nainte ceva... Și mergea la pas prin pădurea plină de apă...

De două ori greși drumul și trebui să se întoarcă înapoi. Acu iar începea să se mînie. Dar cînd ajunse într-un tîrziu la casa chihaiei, îndîrjirea-i căzu : carul sta gol în mijlocul ogrăzii și boii mestecau o leacă de iarbă la adăpost, subt un șopron.

Intră în tindă. Îndată simți blîndețea focului. Dar lîngă vatră, jos, sta, slab și sfîrșit, plin de noroi, hoțul de lemne.

— L-am adus... zise încet, c-o privire ciudată, chihaia Gavril. Tare-i slab... A mai avut el un val... S-a opintit azi tare greu pe lîngă boi... Poftiți, cucoane, în casta asta mare...

Boierul intră în odaia mai curată. Din umbră ieși deodată nevasta lui Gavril, nedeslușită, apucă mîna stăpînului și o sărută. Apoi se dădu la o parte, cu brațele încrucișate pe piept.

— Da' băieții unde ți-s ?

— Îs la treabă, cucoane, zise Gavril. Îs stoleri...

Umbra odăii era rece și mohorîtă. Boierul simțea în nări un miros ascuțit de aer închis, de pulbere și de ra-

chiu. Își lepădă mantaua grea și trecu în tindă, spre focul din vatră.

— Te pătrunde în ciolan umezeala... zise el frecîndu-și mînile și întinzîndu-le spre flăcări.

— Dă, așa-i pe ploaie... vorbi chihaia privind la pămînt. Apoi adăogi îndată : Am tăiat o găină... s-o facă nevasta c-o leacă de borș...

Boierul Costea simți într-o clipă foamea încălzindu-i coșul și gura i se uncropi. Apoi își plecă ochii. Lîngă laturea cealaltă a vetrei, omul bolnav deschise ochii mari, sălbatici, tulburi. Gemu deodată fioros :

— Bade Gavrile... bade Gavrile...

— Ce vrei ? întrebă blînd, apropiindu-se, chihaia...

— Bade Gavrile, să-mi dai o lumînare...

Stăpînul simți o înfiorare : omul își aștepta ceasul morții ! Și dintr-o dată o simțire neobișnuită își făcu loc în sufletul lui : o adiere de milă pentru cel ce se stingea. Și cuvinte parcă i se ridicau în întrebări. Chihaia aduse o lumînărică, de ceară. Boierul îl privea cum se mișcă, solemn, nepăsător parcă, c-o încrețitură în frunte, deasupra nasului, pe cînd în el se iezea neliniștea.

Omul primi lumînarea și o puse alăturea, pe pămînt. Apoi se întinse drept, pe spate.

Deodată boierul vorbi :

— Bine, omule, dar ce-ai avut ?

— L-au pălit cu ciomagul niște oameni... mi-a spus... rosti chihaia. S-au luat de la niște pămînt. L-au bătut în spate și-n piept... Coșul lui e numai vînătăi...

Boierul își aduse privirea iar spre bolnav ; îi întîlni ochiul mare, dureros, și dintr-o dată își aminti de lovitura boambei de plumb. Își întoarse capul. Întrebă încet, stînjenit :

— Da' el de unde-i ? și ce face ?

Omul deodată începu să geamă, apoi întinse mînile, parcă se apăra de ceva : două mîni negre, arse, uscate, noduroase ca niște vreascuri, două mîni de rob al pămîntului.

— E muncitor... zise încet chihaia.

— Îs un biet muncitor... gemu bolnavul deschizînd ochii cu albul mărit. M-au farmat niște romăni... Și mi-a murit un copil, și n-aveam cu ce-l îngropa... ș-am vrut să duc la tîrg un car de lemne.

Începu să tușească... Își șterse domol cu mînica, de pe buze, sîngele năvalnic. Și deodată avu o privire stranie, fixă spre boier.

— Acu ce să fac ? zise el cu glas schimbat, jos, adînc. Acu eu zic așa : mă-nsor...

Tăcu, privind stăruitor spre boier. Începu iar, aiurit :

— Acu zic : Hai, măi nevastă, la cîmp, la Cioara. Acolo muncim o vară-ntreagă și dormim sub căruță... cu cînele legat lîngă noi...

În casă era tăcere. Chihaia se așezase pe un scăunaș într-un colț. Boierul asculta încremenit pe scaunul lui, în bătaia focului cu tresăriri și bîzîiri încete.

— Da' eu ce fac ? zise deodată hoțul de lemne... Eu zic una, boierul zice alta... Cucoane ! șopti el cu durere, cucoane ! am asudat ani de zile pe lanurile dumitale ; dă-mi v'o două parale să-mi cumpăr păpușoi pe iarnă... Acu zic eu altfel... mă duc să-mi vînd boii că n-am ce le da de mîncare...

Răstimp de tăcere. Și pe urmă alt glas, o plîngere adîncă, o rugare chinuită, de departe :

— Oameni buni ! nu mă zdrobiți ! Nu mă zdrobiți ! nu mă omorîți, măi fraților...

O înfiorare se strecură parcă prin umbra cenușie. Omul începu a geme, închise ochii ; apoi tăcu.

Într-un tîrziu, șopti lin :

— Bade Gavrile, dă-mi lumina...

Din casa cea mare se auzi înecat în lacrimi plînsul tremurat al nevestei pădurarului. Gavril aprinse lumînarica

de ceară ; bolnavul o cuprinse strîns cu mîna dreaptă, apoi șopti foarte încet :

— De-acu rămîne femeia... Cine plînge ? Să-i duci boii și carul...

— Bine...

Omul avu o zguduire, apoi rămase cu ochii ațintiți în sus, în bagdadie. Obrazul pămîntiu, ochii triști i se cufundară ca într-o fumegare : ziua se întuneca încet-încet.

— Iertați-mă... șopti el și oftă o dată adînc. De lîngă foc, palid, boieru avu o întrebare înceată, tulburată :

— Ce-i de făcut ?

Lumina din mîna întinsă se plecă spre pămînt, căzu și se stinse. Nimeni nu răspunse. Omul, în umbra-i dureroasă, tăcu pentru totdeauna.

(Vol. *Cîntecul amintirii*, 1909.)

HAIA SANIS

I

În mahalalele de la miazăzi locuiesc ovreii, grămădiți în căsuțe leproase, pe uliți întortocheate și înguste. Partea aceasta cuprinde mai puțin de un sfert de tîrg : dar în ea sălășluiesc cu mult mai multe suflete decît în celelalte trei sferturi, ale creștinilor, unde înverzesc copaci și crește liniștea cu cît grădinile se măresc. În desimea aceasta a lui Israel, doar în Broscărie s-au pripășit cîțiva români, funcționari mici, odagii, și puțini nemți : un cîrnățar, cîțiva dubălari. Încolo, pe ulița Mică, pe ulița Jidovimii, pe ulița Școalelor, pe ulița Strîmbă — se înmulțește, crește și furnică în lumina soarelui un popor sărac, care-și duce

încovoiat năcazurile, își vorbește netulburat jargonul și se închină Dumnezeului său.

Sînt acolo căsuțe vechi și joase : din uliță trebuie să cobori două trepte ca să dai într-un miros greu de îngrămădire și să te lovești cu capul de tavan. Ferestrele abia se ridică de-o palmă deasupra noroiului din drum. Dintr-o locuință ies dimineața și două familii, și trei. Bărbații își încep goana după pîne, femeile ofilite încep a se purta de colo-colo cu sugacii în brațe, pe cînd copii nenumărați, cu ochi frumoși și cu părul creț, cu obrazul plin de murdării, îmbrăcați în zdrențe, își pornesc traiul pe insulele mai uscate ale uliții.

De-acolo pornesc cotiugarii cu straiele ninse de făină, cu lemnăria hodorogită pe cele patru roate. Și triștii cai schilozi abia înaintează în hamurile rupte și înnodate cu capete de frînghie, se poticnesc, se opresc din cînd în cînd cu capetele plecate în pămînt și privesc cu ochii umbriți de trudă înainte-le. Stăpînii grăiesc repede, se întreabă, se ceartă, apoi biciul cade, și cotiuga se urnește, clămpănind din încheieturi. De-acolo și niște omuleți mărunți și unsuroși pornesc, ducînd cu greu tinichelele cu gaz. Intră gîrbovi în ulițele mai deschise, privesc în pămînt și înaintează încet cu un strigăt prelung și tremurător, care găsește răsunet în toți ștrengarii mahalalelor ; gaz-gaz ! De-acolo pornesc iute calfele spre meșterii din alte părți mai bogate ale tîrgului ; subțiri, palizi, flăcăuașii aceștia deapănă mărunt din picioare, tremurînd în diminețile răcoroase și molfăind încă cea din urmă îmbucătură de pîne. Iar spre bariere, „spre porțile cetății", se îndreaptă babe cu ochi ascuțiți și șireți, cu țaluri grele în spate. Așteaptă pe sătenii din împrejurimi și dezbat crîncen prețurile, din cinci în cinci bani, cu supărări, cu jurăminte, cu ochii bulbucați, cu gurile care nu-și mai contenesc melițatul. Acolo, în sfîrșit, în jurul sinagogilor, cresc și pier acele vlăstare ale neamului care niciodată nu ies în ulițele largi : ologii și rătăciții

la minte, cu fețele pururea triste, ori pururea neclintite și zîmbitoare.

În furnicarea zilnică, în zarva obișnuită, răzbat corurile monotone ale școlarilor, care silabisesc litera legii după glasul dascălului. Din cînd în cînd un ceauș trece grăbit spre sinagogă ; altul colindă casele cu oala nouă în care fiecare lasă să cadă banul morților. Iar drumul spre fundul mahalalelor acestora e totdeauna plin de mîzgă și anevoie te scoate în cîmpul acoperit de ciulini, unde, într-o pustietate întristătoare, se arată *heigheșul,* fără o floare, fără un arbor, cu lespezile albe de piatră deasupra lăcașurilor veșniciei.

Spre *șabăs* deodată toată viața aceasta se oprește. Se aprind lumînările ; stăpînul familiei, la masa curată, își începe ruga. După o săptămînă de năcaz și de hrană proastă, pe apucate — Dumnezeu poruncește poporului lui să mănînce *coilici,* carne și pește. Mai poruncește bărbatului să se liniștească și, în divanul cel mare, sub chilotele de puf de gîscă, să-și cerceteze nevasta. Și-n ziua de odihnă havrele răsună de vaiete și de cîntări ; bătrînii intră în papuci în școală, în laibăre negre și cu cușmă blănită. Și cel din urmă, cel mai sărac și mai umilit, se grăbește spre rugăciune, cu cărțile în coșteiul alb de pînză.

În îngrămădirea aceasta și în sărăcia aceasta a neamului său a crescut Haia, fata lui Leiba Sanis. Pînă la șapte ani n-a cunoscut altă lume. Mahalalele românești erau tot așa de departe, ca și America. La șapte ani, tată-său, Sanis, om sărac, și Rifca, cu toți copiii lor, s-au strămutat la Bărgăoani la țară. Acolo aveau o rudă, Meer Avramovici, care făcuse oleacă de avere cu crîșma și avea nevoie de un credincios. S-a dus Sanis la Bărgăoani în sat și a început să facă negustorie în crîșmă, iar Meer, om gînditor, cu barbă neagră, a prins a face alte speculații.

Din acea vreme, Haia își aduce aminte de multe lucruri. Acolo era un sat mare ; și veneau flăcăi la crîșmă, flăcăi frumos îmbrăcați și voinici, și petreceau. Ei îi era frică

de dînșii și stătea într-un ungher privindu-i. Cîte unul o apuca de șuvița de păr de pe frunte, îi zîmbea, și-i dădea o bucățică de covrig. Atunci îi trecea un fior prin vine și rămînea cu ochii ațintiți la chimirul sclipitor, plin de alămuri, care se mișca înaintea ei.

Din cînd în cînd intra în casa lui Meer. Se uita la lucrurile curate, la alămurile sclipitoare. Madam Ernestina umbla îmbrăcată bine prin casă și avea două slugi cărora le dădea porunci. Iar fata lui Avramovici era acu o domnișoară de doisprezece ani, care cetea românește dintr-o carte. Își aduce aminte Haia de o zi cînd a poposit în sat un regiment de soldați. Cîntau cornurile frumos în aerul limpede al amurgului și flăcăi în uniforme începură a furnica în toate părțile. Un ofițer tînăr și mîndru, cu mustăcioara neagră, a intrat în casă la Meer. Haia îl privea uimită dintr-un colț și l-a auzit spunînd :

— Vă rog să nu vă supărați... am fost trimes aci în gazdă...

Meer Avramovici s-a ridicat de la masa lui și a dat mîna ofițerului. Ernestina a zîmbit cu prietinie și l-a poftit în salon. Ș-acolo 'au aprins lampa cea mare și au început să stea de vorbă. Și a intrat și domnișoara Beti și a dat mîna cu ofițerul, și s-a pus și ea pe scaun și a început a vorbi veselă cu el. Asta-i plăcea tare Haiei ; și dintr-un colț, dintr-o odaie de-alături, privea și asculta. Domnul Meer se uita gînditor într-o parte și spunea :

— Pîn-acu, slavă Domnului, nu mi-a mers rău ; da' am de gînd să mă las de toate celelalte afaceri și să rămîn cu pămînt... Am să mai iau în arendă... Acuma numai cu pămîntul se cîștigă parale...

Și ofițerul tînăr da din cap ; pe cînd Beti suspina cu dragoste :

— Are să deie Dumnezeu, tată, să izbutești...

Și cum sta pe scaun, și-a ridicat ochii mari, negri și sprîncenați, spre oaspete, și parcă avea flăcări în priviri ; iar zîmbetu-i era de o dulceață nespusă.

Mai tîrziu a început Haia a pricepe mai bine lucrurile. Acu crescuse, umbla mai curat îmbrăcată și se ducea mai des pe la domnișoara Beti. Îi era dragă domnișoara Beti. Era frumoasă și deșteaptă și cetea multe cărți. Și-și aducea foarte bine aminte Haia că fata aceea cuminte și bogată avea o suferință mare și de multe ori plîngea... Și i-a spus ei odată :

— Haie, eu sînt foarte mîhnită... Eu nu vreau să mă mărit cu un evreu... Eu am o dragoste... și de multe ori plîng...

Pe vremea aceea a venit de multe ori la Bărgăoani un domnișor subțirel, care era subprefect — și Avramovici îl primea bine... Iar Beti umbla atuncea veselă și rîdea, cu ochii umezi. Pricepea Haia dragostea aceasta, și-i era milă de fata stăpînilor... Și asculta ca într-un vis un glas melodios care spunea : „E tînăr, deștept, și vorbește frumos..." Și madama Ernestina suspina : „Și are legături cu lume bună..." Iar Meer Avramovici stătea la masă ca totdeauna, și se gîndea adînc, palid, cu tîmpla sprijinită în mîna stîngă.

Ceva s-a întîmplat pe urmă. Ce anume, nu-și dă sama fata lui Sanis. Poate a plecat domnișoara ; poate au plecat cu toții. De la crîșma din Bărgăoani Leiba Sanis și cu ai lui s-au întors iar în tîrg ; și de atuncea stau în căsuța cu două odăițí din Broscărie. Au trecut șapte ani și nici un spor n-a intrat în gospodărie. Săraci au rămas ; doi băieți mari au fugit la America, îndată ce-au tras sorți ; ceilalți doi creșteau, slabi și năcăjiți, ucenici la un tinichigiu, și se gîndeau și ei în odihna sîmbetei, cîteodată, se gîndeau și visau la țara aceea îndepărtată, la pămîntul făgăduinții, unde banul se cîștigă ușor și unde te poți îmbogăți.

Haia era fată mare, cu ochi verzi, plini de lumină ; în mahalaua aceasta avea cîteva prietine de neam străin, și trăia bine cu dînsele ; din vreme în vreme își aducea aminte de visurile și de suferințele de demult ale fetei lui Avramovici și cădea pe gînduri... O mișcau deseori amintirile acestea din vremea cînd cu toții trăiau mai bine. O clipă însemnată în viața ei era și plecarea fraților mai mari, cu pribegii. Îi numărase : patruzeci și cinci de tineri porneau pe jos spre pămînturi străine spre Hamburgul de unde se întinde oceanul nemărginit. Erau gătiți de drum, cu tot calabalîcul în spate, și colindau mahalalele neamului, cîntînd cu durere, luîndu-și pentru totdeauna rămas bun de la pămîntul pe care se născuseră. Au cîntat și la casa rabinului, și rabinul nu s-a arătat ; și au pornit mai departe, întovărășiți de o mare mulțime ; și pe lîngă cimitir le-au scăzut glasurile, și cotind drumul cel mare abia se auzeau ca o adiere mîhnită cîntările lor — și-n curînd au murit sunetele ; pe cînd plîngeau mamele și surorile. Iar Haia nu plîngea... Ea se gîndea că frații ei se vor întoarce ; că ea niciodată n-ar pleca în țări străine, niciodată, pentru nimic în lume, acum, la vîrsta cînd dorurile încep a crește și dragostile a tremura și-n sufletele celor mai umiliți...

Acuma Haia era o fată năltuță-n boi ; și-n plimbările de vineri sara, cu celelalte fete, se avîntase chiar pînă la grădina publică și pînă la ulițile românești, unde era liniște, răcoare și livezile risipeau adieri parfumate. La vîrsta ei găsea puțină plăcere numai în aceste clipe de răgaz ; iar în ceasurile cînd sta acasă lucrînd la o cusătură ori la un călțun, icoanele văzute i se deșteptau în lumina umedă a ochilor. Viața care fierbea în juru-i săracă și năcăjită, figurile palide și flămînde, săptămînile și lunile de răbdare, toate, fără ca ea să-și deie samă, cîteodată o făceau să rîvnească la altă viață, să invidieze soarta altor femei din alt neam, mai libere, mai respectate și mai scutite de griji.

Astfel intrau în sufletul ei mai multe năcazuri decît bucurii ; și astfel trăia în mijlocul neamului ei. Bătea

drumul părinților, pînă la școală, pînă la feredeu ; pînă la săracele croitorii și magazii din apropiere ; trecea printre pruncii nenumărați care umpleau ulițele ; ieșea și intra între femeile care se purtau domol de colo-colo, vorbeau moale tărăgănat, se certau ori se tînguiau fără întrerupere. Plîngea pentru o rochie, pentru o bluză, pentru o păreche de botine, se certa cu maică-sa Rifca și amîndouă porneau tînguiri nesfîrșite cînd Leiba Sanis intra în casă, tăcut, bocănind rar cu cizmele uriașe. La Anul Nou, la Hamăn, la sărbătorile de toamnă, se veselea cu tot tineretul din jurul ei. Erau uitate năcazurile ; glumele, pîcîliturile, cîntecele, chefurile aveau o putere neobișnuită ; petrecea ca într-o înfrigurare ; cu grabă, cu teama ascunsă că toate se vor sfîrși prea curînd.

Uneori cădea pe gînduri, cu inima grea. De la școala statului se întorceau alungați și bătuți cu pietre copii ovreilor. Veneau în goană, spăriați, se opreau și se întorceau în loc înjurînd ; apoi se răspîndeau prin casele scunde, cu lacrimi și tînguiri. Și femeile și bătrînii blăstămau pe străini, pe goi, și-și aminteau de toate chinurile din urmă, de cele pe care le apucaseră și de cele pe care uneori, sara, la focurile iernii, cărturarii le murmurau de pe cărți, cu glasuri tărăgănate : istorii triste din pribegii fără sfîrșit. I se împietrea și ei inima și nu i se părea nefiresc că, din întunericul și tristețea vieții lor, copiii neamului, cînd ies la lumină, privesc pieziș în juru-le și scuipă cu un blăstăm murmurat spre biserica creștinului. În clipele acelea i se părea departe tare de la ea pînă la altă lume, de la ea și pînă la străinii curați și veseli ai mahalalei. I se părea departe. Căci ei treceau nepăsători privind în altă parte, fără griji. Și ea avea într-o clipă o privire de ură spre ei, iar alteori, în colțul ei de fereastră, avea o strîngere de inimă.

II

Într-o vreme, primăvara, Haia a prins a umbla prin casa părinților ei cu o deosebită bucurie. În fiecare ceas își lua din ocnița mare a sobei călțunul început și da fuga în uliță.

Rifca, maică-sa, își ridica ochii negri, fără să-și clintească trupul gras din locul ei, din cerdacul dărăpănat. Întreba cu voce ascuțită :

— Haie, unde te duci, Haie ?

— Mă duc pînă la Tudorița ! striga repede fata și apuca la vale, pe cărarea zbicită.

Tudorița era fata picherului Ion Rusu, un om cărunt, negru la obraz, fornăit și lăudăros. Acest Ion Rusu, cu un cortel mare de doc, cu straiele-i ponosite, cu o pălărie cenușie de pîslă în cap, bătea drumuri lungi, de la canton la canton, de la crîșmă la crîșmă — și-și lăsa gospodăria în plata Domnului. Nevasta de multă vreme-i murise ; umblase cu trei copii din mahala în mahala, prin case cu chirie. Pe doi copii îi pusese în pămînt, morți de anghină, iar fata cea mai mare, Tudorița, deodată începuse a crește, deodată se prefăcuse într-o domnișoară balaie și voinică :

— Mîni-poimîni o mărit ! grăia pe nas, cu mîndrie, Ion Rusu. Zestre n-am, dar chiar să am avere, n-aș da zestre fetei mele... Cui îi place, așa s-o ieie... Și pleca, mîndru, cu cortelu-i uriaș și cu pălăria-i cenușie.

Ca totdeauna și aicea în Broscărie, de cînd se mutase, fata mai mult singură stătea acasă. Cosea o rochie pentru nevasta unui funcționar, din cînd în cînd, făcea cîte-oleacă de horbotă, și izbutea să-și cumpere o panglică nouă, o bluză, ori o pălărie de paie.

Ion Rusu zicea :

— Eu pe Tudorița mea o port modest... Nu-mi place luxul. Chiar să am avere, tot așa aș purta-o...

Și el colinda drumurile lui, iar fata se năcăjea singură să se îmbrace. Singură își plivea și-și prășea o grădiniță

de zarzavat din dosul casei, şi hrănea vreo cincisprezece găini care-i dădeau ouă. Avea o odăiţă curăţică, cu lăvicere de petici colorate pe jos, cu „tablouri" pe păreţi — Othello întinzînd un braţ spre depărtări şi povestind Desdemonei isprăvile lui, Romeo sărutînd pe Julieta, şi altele.

Haia intra şi se aşeza pe un scăunaş în dreptul ferestrelor deschise, pe care înfloreau flori în oale de lut. Tudoriţa, aşezată în fundul unui divan, o privea zîmbind ; şi amîndouă tăceau o vreme, apoi începeau să vorbească.

— De unde ai mata aşa de frumoase portrete ? a întrebat într-un rînd fata lui Sanis.

— Le-am cumpărat de la iarmaroc, răspunse Tudoriţa. Tablourile acestea au şi poveşti... Eu le-am citit acu doi ani... Aici arată cum istoriseşte maurul, Desdemonei, vitejiile lui... Pe urmă ei s-au iubit şi au fugit amîndoi departe... Iar la urmă, el a omorît-o...

— De ce a omorît-o ?

— A omorît-o pentru că o temea... A pîrît-o un om ticălos... Ş-atunci maurul a omorît-o... Scrie foarte frumos...

— Da' era vinovată ?

— Nu, nu era vinovată... răspunse zîmbind Tudoriţa.

Iar Haia se uita cu luare-aminte pe păreţi, gînditoare, tulburată.

— Dar dincolo, ce-arată ?

— Acolo-i Romeo şi Julieta... amanţii nenorociţi... Şi cartea asta o am... Spune cum erau duşmane familiile lor, şi cum ei s-au văzut şi s-au iubit... Amîndoi erau frumoşi... Şi pe urmă n-au avut noroc, şi amîndoi au murit... Eu cînd am cetit, plîngeam...

Haia tăcea, mişcată. Deodată întrebă :

— Domnişoară Tudoriţă, vrei să-mi ceteşti şi mie ?

— Ce să-ţi cetesc ?

— Cărţile de care spui... Eu îţi fac ce vrei... Vin să-ţi arăt cum să te piepteni ca mine, cu valuri, ca să nu se mai strice pieptănătura, îţi ajut la horbotă, la bluză... Dacă-i aşa frumos, tare te rog să-mi ceteşti şi mie...

Cetirea aceasta a început s-o facă Tudoriţa în zilele lui mai, cînd şi la îngrămădirea aceea de case ajungeau miresmele pămîntului umed. Soarele avea o lumină deosebită şi intra şi pe uşă şi pe ferestre în odăiţa strîmtă în care romanca cetea rar, monoton, şi fata lui Sanis asculta neclintită, mişcîndu-şi numai mînile deasupra lucrului pe care-l avea pe braţe. Din cînd în cînd se oprea şi ţintea asupra cărţii pe care o ţinea Tudoriţa doi ochi arzători, pe care îndată şi-i pleca, umeziţi, şi-i ştergea încet, pe furiş, cu dosul palmei.

— Tare-i frumos ! zicea ea la urmă, în amurg ; şi pleca cu părere de rău spre casă. Multă vreme, înainte de a adormi, prin cap îi vîjîiau vorbe şi-i tremurau în ochii închişi icoane nelămurite.

Tudoriţa era singură în partea aceea de tîrg, şi zilele-i treceau mai uşor cu fata lui Sanis. Vorbeau despre întîmplările tîrgului şi mai ales despre ale mahalalei : despre o lehuză, despre o moarte, despre o bătaie. Sîmbăta, Haia venea gătită şi veselă, după o mîncare bună, la care nici vinul nu lipsise. Ieşeau pe o rohatcă, se plimbau pînă sub dealul Ulmilor, şi se întorceau cu un buchet de flori vesele şi aţîţate. Tineri palizi, stîngaci în haînele lor nouă, treceau pe lîngă dînsele murmurînd frînturi de cîntece ; şi Haia, alăturea de Tudoriţa, nici nu se uita la ei.

Apoi prietinia între cele două fete se strînse şi mai tare. Într-un rînd, în amurg, Haia intrînd fuga în casa picherului, se opri uimită în prag. Îndărătul oalelor cu flori, la fereastră, Tudoriţa sta de vorbă c-un băiat nalt, negricios, c-o umbră de mustaţă deasupra buzelor. Stătu la îndoială. Dar Tudoriţa începu să rîdă :

— Intră, Haie, intră, nu te teme, că nu te mănîncă...

Ea intră şi se aşeză pe o margine de divan, tăcută şi mirată. Prietina ei spunea ceva tainic, cu mult foc, băiatului ; iar el o asculta cînd c-un zîmbet, cînd c-o încruntare din sprîncene ; şi din vreme în vreme îşi oprea ochii ca de păcură asupra ovreicei. Haia îşi pleca genele, privea în

pămînt ; apoi iar cerca să vadă obrazul celui din fața ei, și ridica pleoapele cu sfială.

Tudorița se ridică și-și petrecu prietinul pe dîndos, pînă la hudiță ; apoi îndată se întoarse rîzînd, vorbind :

— Ce stai, dragă așa ? Pînă acu nu l-ai mai văzut niciodată ?

— Nu, nu-l cunosc... Cum îl cheamă ?

— Ștefan Bucșan...

— Aista-i Ștefan Bucșan, băietul lui Vartolomei ? Eu l-am cunoscut, cînd învăța la școală... Băieții noștri se temea tare de el... îi alunga pînă-n ulița noastră... Pe urmă s-a dus de pe-aici... Acu nu-l mai cunoșteam... El e ?...

— Da, el e... răspunse rîzînd Tudorița. Și așezîndu-se alături, pe divan, deodată își schimbă glasul și începu să spuie o taină mare.

Vartolomei, tatăl lui Ștefan, era un vîntură-țară și a colindat multe tîrguri și sate, ba ca notar, ba ca vechil, pînă ce, la urmă căzînd tot mai tare în patima beției, a ajuns să nu-l mai primească nimeni ; și s-a întors iar în tîrg aici... Cu un singur băiat a rămas, cu Ștefan, și pe acesta l-a bătut, l-a horopsit, ca un tiran ; l-a purtat desculț și flămînd, și el umbla din crîșmă în crîșmă... Și după aceea a murit. Iar băiatul a mai răsuflat, s-a dezghețat, și, pentru că n-avea mai mult de patru clase primare, a intrat practicant la judecătorie.

— Da-i un băiet frumos... șoptea Tudorița ; și deștept, și nu se teme de nimeni... Totdeauna are parale în buzunar... Și umblă bine îmbrăcat... Toate fetele se uită după dînsul... Dar el nu se uită la nimeni...

Fata lui Sanis asculta cum se înmlădie în înserarea caldă glasul Tudoriței — apoi, după ce fata picherului tăcu, ea ridică ochii, o privi drept și parcă îi ceru mărturisirea :

— Nu se uită la nimeni ?...

Tudorița se apropie pînă la urechea ei. Începu a vorbi cu foc :

— Haie ! să nu spui la nimeni... Auzi ? Numai tu să știi... Mie mi-i drag Ștefan... Vine la mine sara ; și tata nu știe... Numai ție îți spun, că tu îmi ești prietină... Să vezi cum îmi spune că i-s dragă, ș-are să mă ieie... Ție nu ți-a fost drag nimeni ?...

— Nu ! șopti Haia — și dintr-o dată simți o mîhnire mare în suflet.

Amîndouă tăcură o vreme. Odaia se întuneca pe nesimțite.

— Cînd are să mai vie să te vadă ? șopti domol fata lui Sanis.

— Nu știu, poate mîne sară...

Mai vorbiră un timp, cu greu, despre altceva, apoi Haia se sculă să se ducă acasă. Tudorița o apucă de mînă.

— Da' să nu spui la nimeni. Auzi ?...

— Nu. Nu te teme. Nu spun la nimeni...

Ș-acasă pe cînd tată-său, slab, cu pielea obrazului roșie și tăbăcită, sta tăcut în colțu-i obișnuit, lîngă sobă, pe cînd Rifca scărmăna pene de gîscă în mijlocul casei, Haia se gîndea la descoperirea pe care o făcuse. Căuta să-și aducă aminte de înfățișarea lui Ștefan Bucșan, de șoaptele Tudoriței, de mărturisirea primită — și se gîndea, tot așa de tulburată ca și-n vremea cînd prietina ei îi cetea istoriile cele jalnice de dragoste. „Trebuie să fie fericită Tudorița..." se gîndea ea închizînd ochii pe jumătate.

— Ce dai așa din cap ? întrebă deodată Sanis, cu glas gros.

— Ce ai cu fata ? strigă de la locul ei Rifca. Poate se gîndește la ceva...

— Cum se gîndește ? Trebuie să facă treabă... Eu cum muncesc toată ziua de dimineață pînă în sară ? Și de cu noapte mă scol, ca să mă duc să jupesc vitele la *meserniță*... Nici pe haham nu-l așteaptă cum mă așteaptă pe mine. Trebuie să muncesc. Gîndurile ei ce folos mi-aduc mie ?...

Mama și fata îl priveau uimite. De mulți ani nu rostise Leiba Sanis atîtea cuvinte. El știa atîta ; cînd se înturna acasă de la abator, scotea de prin buzunări și de prin turetci bucăți de carne și le arunca pe leasa care aștepta sub tingirile de aramă — pe urmă tropăia cu cizmele-i pline de sînge, se așeza la locul lui și nu zicea nimic, pînă ce nu-l chema nevastă-sa la mîncare. Atunci își îndesa în cap pălăria spartă și începea să înghită cu lăcomie. Apoi își ștergea cu dosul mînilor mustățile roșii, zbîrlite ; se învîrtea de două ori prin colțuri căutînd ceva și negăsind nimic ; își răsucea o țigară cît degetul, ieșea cu pași rari, și se ducea să-și beie litra de vin în colț la crîșma lui Zeilic Ornștain, poreclit Făluță Lapte-dulce.

— Ce ai în ia-sară ? zise Rifca prelung, privindu-l cu mirare.

— Cineva mi-a făgăduit un mire pentru Haia... grăi Sanis ridicîndu-și în pod privirile șterse.

— Un mire pentru Haia ?... strigă femeia uimită. Și cine ți-a făgăduit un mire pentru Haia ?

— Hahamul...

Rifca întoarse fața spre Sanis, dar se uită în altă parte, căzută deodată pe gînduri.

Glasul Haiei porni deodată :

— Mie nu-mi trebuie nuntă încă... Logodnicul meu a murit. Nici măcar nu l-am cunoscut și a murit.

Părinții nu răspunseră. Ceea ce ar putea spune fata n-avea nici o însemnătate pentru ei.

Rifca întrebă oftînd :

— Și cine-i mirele acela ? Știe hahamul că dăm zestre numai cinci sute de lei ?

— Știe. Dar el mi-a spus numai așa : Am un mire pentru fata ta...

— Și nu l-ai întrebat de nume ?

— Nu l-am întrebat...

— Leiba ! tu totdeauna faci așa !... strigă cu nemulțămire nevasta. Iar jupitorul își aduse aminte că mîncase

o jumătate de scrumbie cu ceapă ; și-ndată începu să se învîrtă căutînd ceva ; apoi își răsuci țigara și ieși tropăind ca să se ducă la șfertul lui de vin.

După ce plecă el, fata începu să se frămînte în locul ei.

— Mie încă nu-mi trebuie nuntă, zise ea întunecată.

— Haie ! strigă maică-sa holbînd ochii. Ți-a spus cineva ceva ? Ce treabă ai tu ? Ce te privește pe tine ?... Mai bine vină aici și scarmănă și tu pene de gîscă... Leiba-i mînios... Dacă nu taci din gură, are să te deie cu capul de părete... Tu mai bine să taci din gură...

Haiei nu-i era frică de părinții ei ; ar fi putut să strige și să plîngă. Dar mai bine tăcu. Avea ea o tulburare în suflet, și stăpînea o taină ; și iarăși începu să se gîndească, alegînd în neștire lîngă maică-sa fulgii ușori, ca de zăpadă.

A doua zi o neliniște ciudată o cerca din vreme în vreme. N-avea astîmpăr. Lăsa lucrul și cădea pe gînduri, ieșea în uliță și privea la deal și la vale, pe urmă intra în casă și iar se suia pe divan.

— Ce ai tu, Haie ? întrebă maică-sa. Ce te frămînți așa ?

— N-am nimic... răspunse fata întunecată.

Pe după toacă, se cercetă înaintea oglinzii, își mîngîie cu mîna, ușor, părul în unde, își legă la gît o panglică roșie, și ieși grăbită. Intră la Tudorița, gîfîind.

— Ce este ? ce-ai fugit așa ?

— Îmi era dor să te văd !... zise repede Haia. Apoi se așeză lîngă fereastră. Așteptă o clipă ; se întoarse după aceea spre Tudorița.

— Astăzi a fost p-aici ?

— Cine ?

Fata lui Sanis nu răspunse. O roșeață ușoară îi năvăli în obraji.

— Cine ? întrebă a doua oară Tudorița. Ștefan ?... N-a fost. Poate să vie mai pe urmă...

Haia se alătură de prietina ei. Rosti cu glas moale :

— Tare te rog, spune-mi şi mie...

— Ce să-ţi spun ?...

— Spune-mi ce vorbeşti cu dînsul... Cum te desmiardă ?... Spune-mi tot... tot...

Tudoriţa rîdea. Haia îi luase o mînă şi i-o mîngîia.

— Tare te rog să-mi spui...

— Ce să-ţi spun, dragă ? N-am ce să-ţi spun... Ţi-am spus tot, că mi-i drag... că ne vedem cîteodată, că tata nu ştie nimic... Altceva ce să-ţi mai spun ?...

Totuşi, în frînturi de fraze, începu să-i facă iarăşi mărturisiri ; de cînd îl cunoaşte pe Ştefan Bucşan, cum s-au întîlnit întăi, care a fost cea dintăi vorbă a lui, cum a zîmbit el şi ea a înţeles iubirea lui ; şi Haia asculta cu ochii pe jumătate închişi, strecurînd printre gene o lumină de dorinţi deşteptate, ori de păreri de rău. Iarăşi creştea amurgul, şi ele de mult tăceau, aşteptînd parcă ceva. Fiecare se gîndea, cu privirile aţintite.

Ovreica se ridică în picioare şi ieşi încet. Dar nu intră acasă. Începu să se plimbe lin pe uliţa îngustă, apoi pe hudiţa umedă, prin umbra zaplazurilor şi a zidurilor. Din cînd în cînd trecea pe lîngă ea, prin umbră, cîte un locuitor tăcut al mahalalei. Nici n-o băga în samă ; îşi căta de drum. Ea se oprea, asculta răsunetul înăbuşit al paşilor, apoi pornea iarăşi. Un vînt cald cu mirosuri de pe bălţile stătute de la răscruci sufla în răstimpuri ; noaptea era fără lună şi stelele erau aşa de multe, ca boabe nenumărate de aur şi ca o nesfîrşită pleavă a boabelor, risipită în toată întinderea albastră a văzduhului.

Lumini ardeau în casele scunde, dar glasurile erau ogoiate pretutindeni. Fata cerca să înţeleagă jocul umbrelor prin ferestrele aburite ; zărea un profil de bătrînă cu nasul coroiat, ori un moşneag neclintit cu barba răscolită în jurul buzelor. Deodată tresări. Cineva se apropiase repede de dînsa, ocolind colţul hudiţii, o privise plecîndu-se, apoi trecuse mai departe.

„El e..." se gîndi ea, şi încremeni în loc. Îi bătea inima. Ascultă paşii cum se depărtează, apoi porni şi ea după el, se lăsă la vale, spre casa lui Ion Rusu. Se opri în drum, întăi. Ferestrele erau luminate, perdelele lăsate. Se apropie de cerdac, cercă să strecoare o privire prin vreo crăpătură, pe la colţurile geamurilor. Apoi ocoli casa şi se apropie de părete. Cercă să tragă cu urechea. N-auzi nimic. Se întoarse iar în drum, stătu o vreme în cumpănă — după aceea porni încet, cu părere de rău parcă, spre casă. Dar nu intră. Se lăsă încet pe prag ; ca să n-o audă cei din casă, îşi lăsă fruntea pe genunchi, închise ochii şi începu să se gîndească. Din vreme în vreme ridica fruntea ; aştepta parcă să treacă cineva.

Dar tăcerea uliţii se prelungea. Se strecură într-un tîrziu în casă. Fraţii mai mici veniseră de la lucru şi dormeau ; Sanis încă nu-şi părăsise pe prietinul său din colţ, iar maică-sa tot cu penele se nicăjea în mijlocul odăii, clipocind de somn.

O întrebă cu glas obosit :

— Unde-ai fost, Haie ? Da' ce, azi e zi de sărbătoare ?...

Haia nu răspunse : începu să se dezbrace încet ; apoi se ghemui într-un colţ.

III

Ştefan Bucşan, băiatul vestitului Vartolomei, avea în ochii lui negri grămădite parcă focuri de patimi. Cu greutate mare, ca într-o cuşcă, îşi făcea munca de practicant la judecătoria tîrgului. Privea pieziş spre ţăranii care intrau sfioşi în grefă, lăsîndu-şi căciula lîngă uşă ; privea în dreapta şi-n stînga la tovarăşii de masă, apoi îşi ţintea ochii asupra grefierului, care se răsturna pe speteaza scaunului, cu mînile în buzunări, cu ţigara în gură, şi întreba de sus, cu nepăsare ;

— Ce vrei, bade ?

Omul începea o tînguire încîlcită, și „băieții“ își puneau penele după urechi și ascultau. Apoi începeau dăscălirile grefierului, cîte timbre trebuiesc, cîtă muncă este de făcut ; omul se scărpina în cap, iar Bucșan sta cu ochii la pîndă.

— Pentru scris, iaca, înțelege-te cu dumnealui... rostea domnul Ionescu arătînd cu degetul.

Și Ștefan sărea de la locul lui, ieșea cu omul în sală, îl grămădea într-un colț și prindea să-l descînte și să-l cerceteze. Îl făcea să-și scoată punga — rupea gologan după gologan, supărîndu-se, rîzînd, vorbindu-i de domnul grefier și de domnul judecător. Și omul rămînea amețit, se scărpina în cap, își căuta căciula, iar Bucșan strecura gologanii în buzunar și se întorcea în vîrful degetelor la locul lui. Toată grija, toată luarea-aminte erau îndreptate asupra ușii. Cum zăreau cu toții sumanul ori cojocul, își încetau scrisul, și Bucșan scotea un oftat de ușurare și de nădejde — cînd era rîndul lui „să dea asaltul“. Căci tot meșteșugul era să știi cum să aduci vorba, unde să vorbești de judecător, unde de grefier, cum să faci pe om să scoată punga, cum să te ridici în vîrful degetelor și să-ți înfunzi privirea spre francii și spre gologanii cu amar adunați, cum să știi să scoți para după para... Era o luptă în adevăr, pe care Ștefan Bucșan știa s-o ducă totdeauna la bun sfîrșit, cu grabă și cu cruzime.

Acolo, în grefă, își făcuse tînărul toată învățătura înaltă a vieții. Acolo învățase să rabde o privire de batjocură de la unul mai tare decît el, să strecoare o vorbă ascuțită ș-o privire de ură spre cel umilit. Și ieșind spre sară, își punea puțin pe-o ureche pălăria rotundă, își aprindea o țigară și se îndrepta spre cafenea. Acolo, după obiceiul tovarășilor, juca un *domino*, o *spaniola*, cetea o gazetă — și cînd nu se ducea undeva la o crîșmă, se îndrepta spre mahalalele lui iubite, — căci un tînăr ca el totdeauna trebuia să aibă o dragoste. Dar în viața aceasta în care se ridicase cu asprime și prin care din greu răzbătea, el nu știa să umble decît pentru puținele și săracele lui plăceri : o beție cu prietinii, un rînd de straie nouă... Iar vorbele schimbate îndelung la un colț de portiță, în fundul unei grădini — le rostea tot pentru plăcerile lui visate cu cutremur în ceasurile-i grele și singuratice.

Cu gîndul ațintit numai asupra vreunei plăceri se strecura întotdeauna repede, cu ochii lui mari și negri lucind prin fundul înserării, spre căsuța joasă cu flori în fereastră, unde îl aștepta Tudorița lui Rusu. Intra încet, cu zîmbetu-i plin de lumină ; nu spunea o vorbă ; închidea iute ușa în urma lui și nările-i tremurau și închidea ochii, cînd fata, întinzînd spre el mînile, se alătura, i se lăsa pe piept și-l întreba de ce-a întîrziat.

— Am stat tîrziu la cancelarie, șoptea el, lăsîndu-se pe marginea patului. Pe urmă, m-am mai plimbat cu prietinii...

— De ce te duci la cafenea ?... întreba fata, privindu-l cu teamă.

El răspundea îndată ațintindu-și asupra ei ochii mari, negri :

— N-am fost la cafenea... Ce să fac acolo ?... Îndată ce-am scăpat de ei — am așteptat oleacă să se facă sară, și întins la tine am venit...

— Nu te-a văzut nimeni ?...

— Nu m-a văzut...

Tudorița îl mîngîia încet cu mîna stîngă pe obrajii bruni, fără strălucire.

— Uite ce obraz moale ai, zicea ea. Parcă-s niște obraji de fată... De ce te uiți așa la mine...

Și el rîdea arătîndu-și dinții albi și ascuțiți, și se pleca domol spre ea, cu o sărutare pătimașă.

Tudorița lui Rusu, orfană de mamă, crescuse singură prin străini, fără dragostea tatălui, fără dragostea nimănui. Singură, cum se pricepea și cum încet-încet învățase, ducea cu amar, cu ceea ce mai rămînea din puțina leafă a picherului, casa. Răbdase de foame și de frig, plînsese pe la

porţile străinilor şi abia acuma, după optsprezece ani împliniţi, izbutea să ducă mai lesne de azi pe mîine, cu împletitură şi cusături, o leacă de gospodărie orînduită. Şi abia acum, după optsprezece ani împliniţi, începu să fie mîngîiată de un vis de fericire. Căci de ani, trăind singuratică între femeile mahalalelor, rănită şi batjocorită de priviri, rar auzind o vorbă bună, de ani se mîngîia gîndindu-se că vor veni pentru ea zile de fericire şi de noroc. De ani se mîngîia nădăjduind. Iar acuma deodată intrase în împărăţia visului. Ascultase cu sufletul plin, în tăcerea căsuţei ei, vorbele încet strecurate, care-i pipăiau parcă urechile şi intrau în mintea ei ca ademenitori, vorbele care-i pipăiau şi urechile şi gura, şi-i învăluiau mintea.

— Mult n-avem să aşteptăm... zicea Bucşan, privind-o stăruitor cu ochii lui mari. Mi-a făgăduit domnu grefier că are să vorbească cu judecătorul... Are să-l roage, are să-i spuie... Grefierul ţine la mine. Şi de la april viitor mă înaintează copist... Şi pe urmă puţin ne pasă...

Şi rămînea singură după îmbrăţişările lui Ştefan, visînd la o căsuţă în marginea tîrgului, la o grădină, şi la gospodăria curată în care va munci ca o roabă — cînd va fi şi ea în rînd cu lumea, cu copilul ei, cu toate ale ei, fără grija nimănui, închizîndu-se în puţinul ei şi căutînd să fie fericită cu cît de puţin !

Îşi amintea de copilul ei — şi i se strîngea deodată inima, în visurile-i de noroc. O îndoială totuşi răzbătea. De aceea încă n-a spus lui tată-său, căci cine ştie... cine ştie... Pruncul creştea încet-încet în sînul ei, şi-i bine întîi să fie pe deplin încredinţată de înaintarea lui Ştefan, şi pe urmă să spuie picherului : „Da, am greşit, dar în luna lui mai facem nunta...“ Dar întîi trebuie să aibă făgăduială în toată puterea cuvîntului. Altfel, dacă ar spune un cuvînt, Ion Rusu şi-ar lepăda cortelul şi pălăria şi ar începe să urle, căutînd undeva un par ca să-i rupă spinarea...

Îşi făcea visuri în singurătatea căsuţei ei şi aştepta. Iar Ion Rusu venea din cînd în cînd, prăfuit şi negru la obraz, ars de soare şi de vînturi, umbla prin casă împiedicîndu-se de lăvicere şi întrebînd rar, pe nas, cu gîndul aiurea :

— Ce mai faci tu, Tudoriţă ?

— Bine, tată... cu necazurile...

— Ei, lasă, Tudoriţă, lasă... Iaca, ţine... cîţiva lei... mi-au mai rămas... Caută şi fă economie...

Pe urmă începea să rîdă, pe cînd fata îi punea un ştergar curat pe masă.

— Tot îmi spune unul şi altul : de ce nu-ţi măriţi *cucoane* Ioane, fata ?... Şi eu de colo : Apoi fata mea... apoi fata mea... Eu fetii mele nu-i dau zestre... Cui îi place, aşa s-o ieie...

— Cam greu, tată...

Picherul îşi sorbea încet paharul de vin şi se întorcea holbat la dînsa :

— Ce-ai spus ? Zestre ? parale ? Da' ce ? eu cu lux te-am învăţat ? Să nu-mi spui fleacuri, că eu nu ştiu multe. Cui îi place, aşa să te ieie... Ai înţeles ? Eu umblu prin ploi, eu umblu pe vreme rea, vai de capul meu... şi încă să-ţi fac zestre ?... Tu să fii cuminte, atîta... Îi avea noroc, bine ; nu, cum a vrea Dumnezeu, scurt !... Numai să nu fii proastă... Să nu cumva s-aud ceva, c-apoi atîta ţi-i leacul.

Ion Rusu mormăia multă vreme, pe nas, ameninţînd. Tudoriţa se ştia străină de inima lui, deşi el într-una striga : fata mea aşa, fata mea dincolo ; ştia că el o singură dragoste are : pentru *consideraţia* ce i se cuvenea şi pentru vorba *cucoane*. De-aceea chiar ar fi fost în stare s-o calce în picioare „dacă ar afla ceva“, dacă ar afla că „fata lui l-a făcut de ruşine“.

Altceva nu grăia acasă : stătea o zi, mult două, pînă ce-şi dădea raportul, după aceea iar pleca, din canton în canton, din crîşmă în crîşmă, şi nu se întorcea cîte-o săptămînă, uneori şi mai mult.

Dar vorbe despre dragostea Tudoriței cu feciorul lui Vartolomei începură să răzbată în mahala. În fundul uliții, sub salcîmii cei bătrîni, sub singurii copaci din partea locului, la casele aprozilor, cîteva cumetre se strîngeau în fiecare sară și stăteau la pîndă. Așteptam pînă ce se întuneca de-a binelea, și vorbeau despre una, despre alta, apoi își aduceau aminte de „fata ceea a lui Rusu". Iar ovreicele din preajmă își tîrîiau papucii pe talpă prin pulberea drumului pînă la ele, se alăturau la zaplazuri, și începeau toate odată să spuie. Mai ales Reiza, care ținea dughenița, și era în orice clipă a zilei în prag, știa o mulțime de lucruri, și grăia dînd din mîni și trăgînd în fiecare clipă vînt în foile pieptului:

— Eu n-am știut... De unde să știu ?... Eu îmi caut de treburile mele... de sărăcia mea... Barbatu-meu cu gaz toată ziua, eu cu dughenița... Da' pe urmă mi-a spus cineva... Reiză, zice, eu știu un secret... Reiză, zice, fata picherului trăiește cu Ștefan al lui Vartolomei. Și m-am pus eu sara la pîndă și m-am uitat, și n-am văzut nimica... Unde-i feciorul lui Vartolomei ? zic. Reiză, zice, uită-te bine... Uită-te bine, Reiză... vine pe dincolo de hudiță, și intră pe dindos... Și m-am uitat pe hudiță și așa a fost, l-am văzut cum vine pe hudiță, și intră pe dindos...

Și Reiza dădea repede din cap, cu tufele de păr fluturînd pe dinaintea ochilor, și arăta cum a văzut ea, cum s-a uitat în toate serile, și dădea amănunte cumetrelor, care ascultau cu ochi lucitori, în serile acelea calde de vară. Apoi Reiza, naltă, uscată, numai pielea și ciolanele, își întorcea spre maghernița ei obrazul prelung și uscat, și pornea clămpănindu-și papucii ; iar celelalte vecine ale ei o urmau, vorbind trăgănat, cu pruncii adormiți la sîn.

Vestea se răspîndise și-n alte mahalale, în zilele cînd feciorul cel mic al feredeuarului, cu șapca lui soioasă și cu redingota flenduri, umbla pe ulițele strîmte sunînd dintr-o talangă. În zilele acelea bolovanii din cuptorul feredeului erau încălziți și femeile se grămădeau spre casa uriașă, cu

pereții totdeauna umezi, și înlăuntru, pe treptele de stejar, în aburul năbușitor, bătîndu-se peste trupurile mari cu măturile de frunze de stejar, puneau la cale și deosebitele întîmplări din îngrămădirea aceea a tîrgului.

Tudorița își dădu îndată seama că în jurul ei se petrecea ceva neobișnuit și „se vorbește". Cînd ieșea cu lucrul în cerdac, după ce se așeza pe scăunașul ei, vedea că se întind capete curioase spre ea de pe la colțurile caselor, prin ferestrele deschise. Cînd trecea peste drum, la dughenița Reizei ca să cumpere ceva, privirile ascuțite ale ovreicei, deși erau însoțite de rîs și vorbe multe, parcă o cercetau, parcă o spionau pînă în toate cutele îmbrăcămintei. Și toate vecinele încete, cînd ieșeau ca să-și culeagă de prin pulbere ori din marginea băltoagelor odraslele tîrîtoare, aveau și-nspre dînsa o privire de înțeles, o privire ascuțită, care deștepta parcă o clipă obrazurile ofilite.

Haia lui Sanis venea acu mai rar în odăița curată, în care ascultase povestirile triste de dragoste. Și cînd venea, avea o însuflețire ciudată, aducînd vești de prin alte părți ale tîrgului, despre greșala unei fete, despre despărțenia unei cucoane. Vorbea cu amănunte, se interesa de intrigile de dragoste cu sete, parcă o viață nouă și chinuită se deșteptase într-însa.

Vorbi de cîteva ori, cu teamă însă, și despre Ștefan Bucșan.

— Am aflat și despre domnu Bucșan ceva...

— Ce-ai aflat ?

— Am aflat că acu un an fata lui Gavrilaș îi scria bilete de dragoste...

— Bine, putea să-i scrie...

Și Haia rîdea cu ochii lucitori ; apoi pleca. și Tudorița rămînea pe gînduri, cu inima rănită.

Într-o sară, Ștefan îi spuse rîzînd :

— Cum îi zice fetei celeia pe care am văzut-o aici într-o zi ?...

— Aceea-i Haia lui Sanis... da' de ce mă-ntrebi ?

— Așa... Tot o văd sara pe uliță, cînd trec și vin la tine...

— O vezi pe uliță ? Și ce face ?

— Eu știu ce face ? răspunse Bucșan rîzînd. Parcă mă spionează... Am s-o întreb eu odată...

— Ba, nu, Ștefane, să n-o întrebi... Las' că am să vorbesc eu cu dînsa...

Tudorița avea de cîteva zile bănuieli. De ce nu mai este fata lui Sanis ca-nainte vreme ? De ce a început să vorbească așa, înfrigurată, despre atîtea ? De ce spionează ? De ce dă tot mai rar prin casa ei, și-n schimb una-două, dă năvală ziua în maghernița roșie a Reizei ?

Începu să pîndească dughenița din față. Căuta să înțeleagă ce se spune acolo, între cele cîteva rafturi sărace. De auzit nu auzea vorbele ; dar mînile Rezei ș-ale Haiei se zbăteau, se încîlceau, parcă erau purtate de un vînt năprasnic. Și li se alăturau capetele, și le lunecau ochii în aceeași parte...

Într-o zi, Haia sosi gîfîind, gătită, cu părul luciu, mirosind ușor a gaz, ca totdeauna. Era cu fundă roșie la gît și cu bluză nouă, trandafirie. Tudorița cosea la o bluză, cu luare-aminte, și își ridică domol ochii spre prietina ei.

— De ce te-ai gătit așa ? zise ea încet.

— Așa, ca să fiu frumoasă... zise tare, rîzînd Haia. Și se așeză pe pat, alăturea.

— Hm. Ți-i drag poate cineva...

Fata lui Sanis simți două priviri, care dintr-o dată aveau o lucire aprigă și se înroși. Nu răspunse.

Tudorița se sculă încet. Apoi se așeză într-un colț pe un scaun, cu un geamăt ușor. Era galbenă ca ceara, și-i ardeau ochii.

— Ce este ? ce ai? întrebă Haia, țintind-o.

— N-am nimic, dragă ; mi-i rău... Mi-a venit așa, o amețeală.

Fata lui Sanis tăcu iar și rămase privind cu luare-aminte, cu curiozitate, la obrazul bolnavei, pătat ușor în umerii obrajilor și pe frunte.

— Ce te uiți așa la mine ? zise deodată Tudorița, ridicîndu-se în picioare. În glas i se deșteptase un fior de mînie.

— Poate te superi ? — întrebă Haia arătîndu-și dinții.

— Haie ! strigă deodată Tudorița privind-o țintă. Tu nu-mi mai ești prietină. Văd eu bine că nu-mi mai ești prietină. Vii să mă spionezi... Pe urmă umbli cu poșta prin toată mahalaua... Stăi, stăi, nu vorbi, că te-am înțeles... Acu văd și din ochii tăi... Tu ai spus la toată lumea ! Tu ai răspîndit vorba, ș-acu toate femeile se uită la mine, mă pîndesc și mă cercetează... Să-ți fie rușine, Haie ! Eu am avut credință în tine și tu te-ai purtat ca o mizerabilă. Așa prietină mi-ai fost ?...

Fata lui Sanis privi întîi în pămînt. Cercă pe urmă să zîmbească cu stînjenire, apoi își ridică hotărîtă fruntea, și între ochii lucitori i se încreți o dungă ușoară.

— Și ce vrei de la mine ? strigă ea deodată.

Tudorița rămase încremenită.

— Cum, ce vreau ? Să te duci vreau, să nu te mai văd !... Crezi că eu nu știu de toate ale tale ? Crezi că nu știu că ții calea lui Ștefan ?... De asta te gătești, ca să-i ieși înainte !...

Simți o amețeală, o sfîrșire. Fata lui Sanis se ridicase cu ochii plini de mînie ; voia să spuie ceva și-i tremurau buzele. Apoi izbucni, șuierîndu-și cuvintele :

— Crezi c-are să te ieie !... Ai să rămîi cu copilul tău în sărăcie... Da ! Poate mi-i drag mie — ce nevoie ai ?... Îi ies înainte în toată sara, ce nevoie ai ?...

O fulgera cu privirile, și i se adîncea dunga de umbră de deasupra nasului. Tudorița simți în toate mădularele o durere cumplită ; se repezi ; apoi căzu sfîrșită la marginea patului. Haia se strecurase sprintenă pe ușă și fugea înfricoșată spre casă.

Dintr-odată, într-o izbucnire de cîteva clipe, se sfîrşise prietinia ; ş-acuma nu-i mai părea rău nici de vorbele purtate la Reiza şi la salcămii din fundul uliţii ; nici de pîndele ei din fiecare sară. Acu dintr-o dată îşi simţea sufletul lămurit şi înţelegea că de multă vreme nu mai avea nimic cu fata picherului. Ba, după vorbele Tudoriţei, ca şi cum i s-ar fi luat o greutate de pe inimă, simţi o zvîcnire de sînge care-i bătea la tîmple şi o orbea, cum sta încruntată, cu ochii aţintiţi, în colţul ei de divan. Simţea un tremur în toată fiinţa, o dorinţă întunecată a tuturor simţurilor — simţea în sfîrşit cu toată puterea că iubeşte pe feciorul lui Vartolomei de mult, din sara cînd a trecut pe lîngă ea, la colţul hudiţii.

De-o săptămînă în jurul ei, în casă, iar se vorbea despre logodnă. Sanis iar se avînta să rostească douăzeci de cuvinte ; ea toată vremea tăcuse. Sufletul ei parcă aştepta izbucnirea. Ş-acuma era hotărîtă să se zbată, să se lupte ; acuma începea să se simtă tare. Iar pînă ce va fi nevoie de zbatere şi de luptă, trebuia să se închidă în sufletul ei, să nu-i ştie nimeni taina ; singură în întuneric să sufere, pînă ce se va bucura ! Sta întunecată în colţul ei de pat ; nici pe jupitor nu-l vedea cum se mişcă bocănind şi mormăie amintindu-şi de ceea ce-i spusese hahamul ; nici glasul trăgănat al maică-si nu-l auzea ; nu-i trebuia să audă nici să vadă ! Voia să fie singură.

Iar după două zile domnul Ion Rusu, picherul, se întorcea tulburat de la treburile lui, de la cancelaria inginerului, cu cortelu-i uriaş şi cu pălăria-i cenuşie, pleoştită. Cetea mergînd spre casă cîteva vorbe zgîriate cu o peniţă rea pe un petic de hîrtie ; cetea, şi-şi ştergea fruntea de sudoare cu basmaua-i mare, roşie, şi nu-i venea a crede ! Un băiat de ovrei îi ieşise înainte în capătul uliţii şi-i pusese

în mînă hîrtia — pe urmă se dusese în treaba lui, la fugă, desculţ şi cu capul gol.

Domnul Rusu cetea cam greu, abia putea ceti, dar izbutise să înţeleagă :

„Domnu picheri ! află că domnişoara Tudoriţa trăieşte cu un funcţionar şi se întîlneşte cu dînsul cînd nu eşti dumneata acasă... ş-acuma-i însărcinată..."

Domnu picher cetise pînă la sfîrşit hîrtia, şi simţise că i se ridică în cap sîngele. Acuma, aproape de casă, iar o cetea, o cetea pînă la sfîrşit, frază încurcată după frază încurcată, şi îşi ştergea de sudoare obrazul întunecat. Se uită în juru-i. Băiatul desculţ şi cu capul gol nu era nicăieri. De la ferestre îl priveau cum trece nevestele mahalalei. Zări şi chipul fetei lui Leiba Sanis, dar numai o clipă — mai curînd doi ochi înfocaţi şi iscoditori.

El se grăbea la vale spre casă, şi se gîndi la ruşinea pe care o va avea în faţa tuturor cunoscuţilor, cînd se va afla că fata lui, fata lui cea crescută fără zestre, fără lux, fata lui cea harnică, l-a făcut de rîs, i-a pătat onoarea lui ! La altceva nu se gîndea decît la asta şi-i venea ameţeală.

„Adevărat să fie ?..." Şi privea spre hîrtia pe care o păstra boţită în mînă.

Pe nesimţite grăbea paşii, pe nesimţite îi creştea mînia.

„Mă miram eu de ce-i aşa mîhnită de-o bucată de vreme, de ce umblă aşa în jurul meu... parcă vrea să-mi spuie ceva..."

Tudoriţa nici mîhnită nu se arătase umblînd pe lîngă dînsul, nici nu voise să-i spuie ceva ; iar domnu Ion Rusu tot mai multe dovezi de vinovăţie găsea în cugetul lui de tată ruşinat în faţa lumii.

Cînd intră în casă, izbi uşa ş-o încuie cu cheia. Puse cheia în buzunar ; trînti pălăria pe un pat şi cortelul pe altul, puse mînile în şolduri şi ridică o privire alburie, întărîtată, spre Tudoriţa, care sta ghemuită într-un colţ, în fundul patului.

— Ce ai ? De ce gemi ?

— Mă doare capul... șopti fata. Și privindu-l simți un fior prin inimă.

Domnul Rusu începu să rîdă cumplit.

— Te doare capul ? Așa ? Te doare capul ? Crezi că eu nu știu de urmările tale, madamo ? Crezi că dacă eu umblu pe coclauri muncind și asudînd, nu știu nimica ? De ce te doare capul ? Ce ai ?...

Fata privea țintă hîrtia boțită pe care tată-său o ținea în mîna stîngă.

— Ce hîrtie e aceea ? zise ea deodată amețită.

— Mă mai întrebi ? strigă cu mînie picherul. Mă întrebi ce hîrtie ? Să-ți spun ce hîrtie ? Dar tu pînă acum mi-ai spus mie ? Mi-ai spus de ticăloșiile tale ? Mi-ai spus că-ți făceai de cap cu nu știu cine, pe cînd eu lipseam d-acasă ? Mă făceai de rîs și de ocară ! N-am să mai pot ieși în lume de răul tău !... Vină-ncoace ! Spune-mi ce-a fost !

Tudorița se ridicase de la locul ei și se zvîrlise spre ușă, ca să fugă.

— Unde te duci ? urlă cu mînie Ion Rusu. Stai colea ! Vină și-ți dă samă !

O apucă de mîni și o azvîrli la loc, în fundul divanului.

Fata slobozi un țipăt, apoi întoarse capul, cu privirile arzătoare :

— Ce vrei ? ce să-ți spun ? De ce să-ți spun ? Ți-a fost vreodată milă de mine ? M-ai îngrijit ? mi-ai dat ce-mi trebuie ? ai căutat să mă gospodărești ? ce mi-ai făcut ? M-ai lăsat așa să trăiesc în lume ca o orfană !...

Se opri dintr-o dată, izbită ; greutatea cumplită a pumnului îi zgudui oasele capului ; ochii i se umplură de sînge.

— Aista-i răspunsul tău, ticăloaso ? Așa ? Vrasăzică-i adevărat ? E adevărat ?...

Și cu ochi spărioși, crescuți pe fața întunecoasă, Ion Rusu se prăbuși asupra copilei. Începu s-o trîntească cu capul de părete, o dată, de două ori ; apoi o izbea cu palma peste obraji, și peste ochi urlînd. Fata dădu drumul la trei

țipete prelungi, sfîșietoare, apoi amuți — pe cînd sîngele îi năboia pe ochi și pe gură. Glasuri și tropote porniră dintr-o dată pe afară, capete de femei se arătară la geamuri, cineva zgîlții clampa ușii.

Rusu întreba :

— Cine-i acela ? Știe el de copil ? Spune-mi cine-i ?...

Dar copila nu putea răspunde. Gemea înfiorată și abia se zbătea.

— Domnu picher ! domnu picher ! se auzeau glasuri de afară. N-o omorî, domnule Ioane !...

— Ce este ? răcni el întorcîndu-se cu mînie. Ce vă boldiți pe ferești ? Porniți și vă căutați de treabă...

Se repezi la ușă și o deschise. Ieși în prag cu ochii încruntați. Izbucni iar :

— Da' ce-i aici ? iarmaroc ?...

Femeile se trăgeau înapoi ; Haia Sanis intră în maghernița roșie a Reziei ; și de acolo și ea, și ovreica lungă și osoasă, pîndeau scoțînd în fiecare clipă capetele și cercetînd casa de peste drum...

IV

Sara, după o zi înăbușitoare, începu a bate un vînt răsunător, șuierînd prin podurile goale ale caselor, bubuind în tablele acoperișurilor : parcă umbla cineva cu cizme grele pe deasupra lor. Haia lui Sanis, de cum căzuse amurgul și văzduhul prinsese a suna, sta toropită într-un ungher, grămădită în perinele de puf. Parcă nu vedea pe nimeni ; ochii îi încremeniseră ațintiți, cu dunga de umbră săpată între ei ; din vreme în vreme un fior îi alerga prin trup și buzele ei pline și roșii aveau un tremur ușurel.

Maică-sa umbla prin casă după treabă ; din cînd în cînd se oprea și o privea cu grijă.

— Ce ai tu, Haie ? Spune, poate te doare ceva ? poate-ți trebuie ceva...

— Nu-mi trebuie nimic !... strigă fata cu hotărîre. Să mă lăsaţi în pace...

Şi Rifca dădea din cap, ori strîngea din umeri şi murmura singură prin colţuri :

— Numai dracu poate să ştie... Aşa fată cu toane şi cu mofturi încă n-am văzut...

După ce se întunecă bine, fata se sculă şi se găti repede la oglindă ; apoi, ieşi, ca-ntr-o izbire de vînt.

— Unde te duci, Haie ?

Dar fata nu răspunse. Se hotărîse. Cu paşi iuţi se îndreptă la vale, spre colţul hudiţii. Apucă la dreapta, prin umbra de cărbune a zidurilor ; se întoarse ; apoi începu a umbla încet. În jurul ei zgomotele ciudate ale nopţii tremurau pretutindeni ; secerea lunii printre nouri alburii se purta ca împinsă de o apă năprasnică, undeva, spre asfinţit. Haia se oprea de cîte ori un om se arăta în capătul uliţii, venind din inima tîrgului. Apoi iar începea să umble domol ; pe cînd necunoscutul înainta încet şi umbra lui îl urmărea pe părcţii caselor scunde, dispărînd în bolţi şi iar apărînd, ca un duşman nesimţit.

Fata umbla neliniştită ; cîteodată se scutura, ajunsă de răcoarea nopţii ; se îndosea în unghiul unui zid, ieşea iar în lumina slabă. Deodată încremeni locului. Cunoscuse pe Ştefan Bucşan, care venea domol la vale, drept prin mijlocul uliţii. Venea fluierînd încet un cîntec, şi din cînd în cînd focul ţigării, pe care o ducea în răstimpuri la buze, îi arunca o lucire fugară pe obraji. Înainte de a ocoli colţul, în hudiţă, azvîrli ţigara. Apoi se opri plecîndu-şi capul cercetător. Haia făcuse doi paşi spre el.

— Cine-i ? întrebă el cu glas înăbuşit.

— Domnule Ştefan... Domnule Bucşan... eu sînt... nu mă cunoşti ?... Haia Sanis !...

— Aha !... vorbi tînărul. Te cunosc... şi începu a rîde încet, cu prietinie.

La rîsul lui, fata simţi cum îi tremură o căldură dulce în piept. Şopti pripit :

— Nu ne vede nimeni ? Aş vrea să-ţi spun ceva... Dar nu trebuie să ne vadă, nici să ne-audă nimeni...

— Ce vrei să spui ?

— Îndată... Hai puţin mai încoace... pe hudiţă... pe-aici nu trece nimeni... Domnu Bucşan, nu te duce... tatăl ei s-a întors azi acasă... Domnu Ion s-a întors acasă... Voiam să-ţi spun numaidecît... Chiar de-aceea te-am aşteptat.

— Te-a trimes Tudoriţa ?...

— Nu, nu m-a trimes Tudoriţa. Azi a venit domnu Ion mîniat... I-a arătat o scrisoare... Nu ştiu cine-a făcut un denunţ... Vai ! ş-aşa de cumplit a bătut-o, a lăsat-o mai mult moartă... Şi tot o întreba : Cu cine ? cu cine ? Al cui e copilul ?... Ş-o bătea...

— Care copil ? întrebă Bucşan întorcîndu-se spre Haia.

— Nu ştii ? ce ? dumitale nu ţi-a spus ? nu ţi-a spus niciodată !

— Nu !

— Cine ştie ! poate acu e în primejdie să piardă... A bătut-o tatu-său şi o întreba... Dar ea n-a spus nimic...

Bucşan îşi plecă în piept capul, tulburat, şi începu să se gîndească. Apoi se întoarse spre Haia şi se uită la ea cu luare-aminte :

— Acu ce să fac ? întrebă el încet.

Fata nu răspunse, numai îi luceau ochii prin umbră.

— Ce pot să fac ? întrebă el iar. Nu pot să-i fac nimic... Eu încă n-am slujbă... De la april era vorba să mă înainteze, dar de unde pot şti sigur că voi izbuti să fiu numit ?... La asta nu m-am aşteptat niciodată... Şi niciodată nu m-am gîndit că ar putea să afle tatu-său... De-acu nu mă mai pot duce pe la dînsa. Ce pot eu să fac ? Nu pot să fac nimic... Eu n-am cu ce s-o ţin... Poate chiar să vie tatu-său şi să-mi ceară socoteala, eu nu pot face nimic... Nici nu pot sta de vorbă cu el... Ea nu ţi-a spus nimic ? Ce face ?...

— Nu ştiu ce face ! şopti repede Haia. Nu mi-a spus nimic !

Apoi se apropie în taină de Bucșan :

— Eu nu mă mai duc pe-acolo... Eu cu dînsa m-am sfădit !...

— Atuncea de unde știi toate acestea ?

Ștefan se opri și se întoarse spre fată. Se opri și ea. Erau singuri, într-un colț depărtat de toloacă, în capul mahalalei, împresurați de împletituri fantastice de spini și buruiene, sub pulberea nelămurită, fugară, schimbătoare, a lunii. Vîntul fugea slobod împrejurul lor, îi împresura în vîrtejuri călduțe. Ea îl privea deodată în față cu ochi arzători, țintuiți parcă cu două ace de argint. Și deodată prin pieptul lui Bucșan trecu o adiere, prin mintea lui o lumină de înțelegere și începu să rîdă încet, arătîndu-și dinții ascuțiți.

— De ce v-ați sfădit ?...

— Așa, ne-am sfădit într-o zi, săptămîna trecută... Parcă eu pot să-ți spun ?... Vrei numaidecît să știi ? Eu credeam c-ai să înțelegi, credeam c-ai să te oprești o dată macar într-o sară, să mă întrebi... Totdeauna mă vedeai, și treceai înainte... Nu ți-a păsat de mine... Acuma știi...

Bucșan întinse mîna. Fata se întoarse în loc, și porni în fugă, cu fustele fîlfîind în vînt. El se repezi pe urma ei, o ajunse la șanțul tîrgului, aproape de îngrămădirea neagră de case, o cuprinse de braț, o opri ș-o întoarse în loc.

Fata se apăra gîfîind :

— Ce vrei, lasă-mă ! Ți-am spus ! acu ce mai vrei de la mine ? Ți-am spus tot... ce mai vrei ? Dumitale alta ți-i dragă și de la mine n-ai ce cere...

— Nu mi-i dragă nimeni... Cine ți-a spus asta ?... Ce am eu acuma cu Tudorița ? Eu cu dînsa de mult aș fi sfîrșit-o dacă aș fi știut... Ea a făcut o prostie ; a aflat tată-său... A făcut o prostie, de-acu să se descurce... Ce am eu cu fata dumitale ?. Nici nu mi-i dragă, nici nimic, acu toate s-au sfîrșit între noi... Stăi, de ce te zbați ? Stăi să-ți spun numai o vorbă...

Fata lui Sanis tremura înfrigurată ; parcă se grămădeau în sufletul ei lacrimi, spaime și bucurii. Iar Ștefan Bucșan simțea tremurul brațelor sub degetele lui ; o năvală de sînge i se sui în ochi, cerca să tragă la piept pe fată, se lupta tăcut prin întuneric, cu dinții strînși.

— Lasă-mă ! gemea înăbușit fata. Lasă-mă, că mă așteaptă acasă... Ah ! lasă-mă ! acuma ți-am spus tot, ți-am spus că-mi ești drag, lasă-mă ! Vin să ne întîlnim mîni ; acuma lasă-mă ! Vin aici mîne sară, merg unde vrei, acuma lasă-mă !...

Apoi deodată tăcu. Simți aproape lucirea ochilor lui, aproape de ochii ei. Și parcă avu un gemăt de durere cînd o arse o săgeată fierbinte pe buzele întredeschise. Brațele și picioarele i se destinseră din încordare și începu a merge repede, dusă fără voință.

Șoptea încet din cînd în cînd :

— Unde mă duci ?... unde mă duci ?...

Și el se opri într-un timp și ea îi simți iar apropierea ; și-l privea ca printr-un abur ; și deodată îi cuprinse tîmplele cu palmele, și se ridică în vîrful degetelor spre dînsul.

Și pipăindu-l, urmărindu-l aproape, pierdută și fericită, gîfîia :

— Unde mă duci ? spune-mi unde mă duci !...

V

Pentru Haia lui Sanis, acuma, viața care se mișca în jurul ei nu mai avea nici o însemnătate. Puțin îi păsa de privirile întunecate ale lui tată-său, de oftările lungi ale maică-sa, puțin îi păsa de planurile de logodnă care se țeseau în jurul ei, în auzul ei. În anul acela nu s-a bucurat ca altădată de sărbătorile mari ale neamului. În începutul palid de toamnă, de anul nou, privea pe gînduri fără să vadă și fără căldură în suflet mișcarea din ulița îngustă. Toate fețele erau vesele ; straiele murdare dispăruseră ;

copiii vioi, cu pălării adevărate în cap, făceau zarvă și se jucau cu nuci în tocurile scobite la marginea șanțurilor ; daruri de turtă dulce treceau de la prietin la prietin. O tinereță bucuroasă izvora, furnica în toate părțile pe uliți. Pînă acum flăcăuașii aceștia palizi lîncezisera în odăi umede și murdare, plecați asupra acului, bătînd încordați cu ciocanul, trudindu-se în toate meseriile, săraci și umiliți ; iar acuma umblau încet, se odihneau parcă în soarele auriu de toamnă, care frîngea raze și-n ochii lor neliniștiți.

Haia Sanis îi privea nepăsătoare de la geamul ei. Înstrăinată a fost în anul acela și de marile zile ale toamnei, de sărbătoarea împăcării și a cuștilor. Nu-i mai aduceau lacrimi în ochi povestirile vechi pe care Sanis, în odihna zilelor acelora, întors de la școală, în cușca acoperită cu papură, le cetea cu glas tărăgănat în cărțile cu scoarțe lustruite de piele. Taina trecutului, tragediile vremurilor întunecate băteau zadarnic la urechile ei. Nici zîmbi slujbașilor templului care intrau purtînd într-o mînă simbolul legii. Se uita numai la cutia lor de tinichea în care sunau banii — și i se părea că perciunii din proaspăt încîrlionțați, li se scutură prea cu grabă, și că prea din fugă atingeau tablele sfinte bătute în ușorul ușii...

Parcă o jale o cuprindea văzîndu-se așa de înstrăinată între ai săi. Apoi uita totul, rămînea cu ochii ațintiți în necunoscut și se înfiora gîndindu-se la dragostea ei, la patima iute care năvălise în ea ca un vînt de nebunie. Abia aștepta sara, nu-și găsea astîmpăr ; n-asculta nici glasurile care o întrebau, nici nimic, intra în întuneric, se ducea ; și tîrziu se întorcea, se furișa pe ușă.

Maică-sa ridica un cap mare, cu părul zbîrlit, prin semiîntunericul împrăștiat de lampa cu fitilul micșorat. Cu glas mustrător, cu neliniște, îngîna :

— Ce ți-i de cap, fată ? Unde te duci ? Am să te spun lui tată-tău și are să fie rău de tine...

Fata încrunta sprîncenele fără să răspundă, se dezbrăca repede și se înghemuia într-un colț cu ochii ațintiți în tavan. Iar maică-sa murmura somnoroasă :

— Mi se pare mie că umbli pe drumuri rele !... Spune macar unde ai fost... Tu ai să dai de dracu...

— Ce-aveți cu mine ? dați-mi pace ! Am fost și m-am plimbat... răspundea cu o tresărire de mînie în glas Haia ; apoi, într-un tîrziu, suspina încet, tot trează, cu ochii mari umpluți de visul dragostilor ei.

Iar în vremea asta Tudorița gogea singură prin colțuri, în odăița-i săracă și curată. Se simțea uneori slabă ; avea învăluiri de amărăciune și-i venea leșin. Abia se putea tîrî pînă la cerdac și de-acolo chema pe Reiza, ca să-i aducă ceva din dughenița ei de mărunțișuri. Încolo zăcea cufundată de gînduri dureroase. Ion Rusu venea din cînd în cînd pe acasă, trîntea într-un colț cortelul de doc și pe un pat pălăria-i cenușie și începea să umble morocănos, mormăind, prin odaie.

— Asta-i casă ? bombănea el pe nas. Vin eu flămînd și năcăjit, de pe toate drumurile, vai de capul meu, și găsesc pustiu... Nici tu o bucățică de pîne, nici tu oleacă de mîncare caldă... Îmi vine să lăs tot, să mă duc dracului ! Acu nici capul nu-l pot scoate afară, în lume, cu cinste ; știe toată lumea de patarania mea : și copiii m-arată cu degetul... De ce n-ai făcut oleacă de mîncare ?...

— De unde să fac ? întrebă într-un rînd, încet, Tudorița. Sta palidă și tristă, într-un colț.

El se întoarse spre dînsa, și o privi lung ; îl privea și ea țintă, cu ochii plini de văpaia suferinții.

— Ce fel de vorbă-i asta ? Ce ? în casa mea să nu găsesc eu o bucată de pîne ? Nu-ți las parale ?

— Cîte parale-mi lași ?

Ion Rusu se întoarse cu mînie și mirare, și boldi spre fiică-sa ochii lui alburii, fioroși pe obrazul întunecat.

— Da' dacă te-oi zvîrli pe drumuri, ha ? Dacă oi lua un par și-oi începe ? Dacă ți-oi spune : Ieși ! să nu te mai văd, soi rău ! Du-te și-ți fă plodu-n sărăcie, în țigănie... Ha ?

— Lasă-mă, ori bate-mă, ori alungă-mă... Ai să răspunzi odată înaintea lui Dumnezeu de toate... Stau eu și mă gîndesc că am făcut o greșală, dar destulă pedeapsă îndur ș-am să mai îndur... De ce să mă dai afară ?... Puțina chirie la casa asta eu o plătesc, o bucățică de pîne pe care o mînînc eu o plătesc, eu muncesc cu acul, mă chinuiesc și muncesc și trei-patru franci pe care mi-i lași tot dumitale ți-i dau, cînd vii : ba o friptură ș-o supă, ba vinul de care nu te poți lipsi... Și tot ce-i în casă eu am ținut, eu am făcut... Am să fiu eu vrednică, de-oi trăi, să muncesc pentru cel ce-a veni... Cum a vrea Dumnezeu și Maica Domnului !

Ion Rusu prinse a mormăi cu nemulțămire prin casă, se întoarse în loc cu o privire de mînie spre fiică-sa ; dar Tudorița închisese ochii, și pe obrazu-i palid, ca niște dungi albastre, se cunoșteau semnele bătăii trecute.

În ziua aceea n-a mai spus nici un cuvînt ; a plecat întunecat, fără să lase un ban pe colțul mesei. S-a dus cu straiele-i prăfuite și cu cortelu-i mare spre cantoanele și spre crîșmele lui. În urmă-i, în amurg, Tudorița ceru de la Reiza undelemn de zece bani și pregăti candela la Iconița veche afumată, rămasă de la maică-sa.

Începu după aceea să se miște trudnic prin casă, cu mădularele-i amorțite. Se opri într-un tîrziu sub candelă, în întunericul de amurg al odăii, și începu să se gîndească. Își aduse, ca prin vis, aminte de maică-sa, o femeie voinică și veselă, harnică foc, care ținea o gură cînd intra bărbatul în casă, și-și îngrijea copiii cu dragoste ; apoi o văzu tîrziu, în noapte, îndreptată spre iconița afumată, slab luminată de candelă... Ca prin vis își aducea aminte cum povestea maică-sa că a crescut la o călugăriță, la mănăstirea Varaticului ; și dintr-o carte

veche prindea să citească istorii lungi, în legănarea cărora copiii adormeau... „Mama poate a fost horopsită, poate a fost bătută, poate s-a chinuit crîncen ca să ne poată hrăni... se gîndea Tudorița, cu ochii pe jumătate închiși. Eu îmi aduc aminte că o vedeam împăcată și tare, cercetîndu-ne somnul și plecîndu-se asupra noastră cu dragoste..." Și deodată o vedea pe maică-sa limpede în lumina ochiului închis, slăbită, tristă, trecînd nemîngîiată spre negurile veșnice...

Și un val de foc i se iezea la inimă ; apoi lacrimile i se urcau spre pleoape. Așa visînd în singurătatea ceasurilor ei, fata aprindea lampa și-și căuta lucrul. Sta neclintită, și acul fugea harnic. Și ea se gîndea iar, lucrînd, la zilele ce aveau să vie, la pruncul care i se mișca în sîn, la cel care a lăsat-o... Cîteodată o cerca o adiere veninoasă de ură ; apoi i se limpezea sufletul. Acuma era hotărîtă, acuma aburii dragostilor trecuseră bătuți de un vînt năprasnic ; și-l vedea limpede înaintea ei pe feciorul lui Vartolomei, cu rîsu-i de animal de pradă, cu ochii plini de pofte... Nici nu-i trebuia să-și mai aducă aminte de el. Ce putea să nădăjduiască de la dînsul ? acuma vedea limpede. Ce-ar fi putut face ei în viață, alături ? Pe lîngă tatu-său, ar mai fi avut o sarcină. Și prin mintea ațîțată i se perindau toate căsniciile nefericite din mahalalele prin care trecuse, unde învățase să sufere, dar nu pricepuse îndestul viața. Acum înțelegea ceva cu strășnicie, cu încăpățînare, și nimic nu-i mai trebuia ! Lucra și se gîndea că va găsi ea sub soare un loc pentru dînsa și pentru cel nevinovat, care va veni plîngînd în lume. Va găsi ea atîta putere în sufletul ei să îndure toate și să răzbată ! Și tîrziu, tîrziu, se ridica de la lumina neclintită a lămpii, și se întorcea spre icoana rămasă de la maică-sa. De undeva, din necunoscut, poate din umbra cea nețărmurită unde plutea sufletul dus, îi venise un dram de mîngîiere pentru răni. La icoane, aici, se simțise ușurată, cu sufletul hotărît să meargă înainte. I se aprinsese deodată

ceva în minte, veniseră amintirile totdeauna dragi din trecut — și într-o sară de gemete, de amar și de disperare, amintirile acestea căzuseră cu mîngîieri line peste inima chinuită. Se ruga multă vreme ; din sufletul ei izvora tălmăcirea tuturor năcazurilor și a rîvnilor ei ; buzele murmurau încet, și ochii priveau neclintiți, mari, înecați într-un văl de suferință, de iertare și de nădejde. Și tîrziu, în așternut, ghemuindu-se, după ce stînsese lampa — asculta cum trec pe-afară învăluirile, suspinele și glasurile nelămurite ale vîntului de început de toamnă ; privea un timp la sîmburele de lumină al candelei ; și la rumeneala de vis și de zori a icoanei ; apoi adormea.

Iar pe la începutul lui octomvrie, într-o sară, Reiza de peste drum auzi țipete sfîșietoare. Cu papucii clămpănind dădu năvală, lungă și osoasă, și deschise ușa. Acuma țipetele se schimbaseră în gemete lungi, dureroase. Ovreica închise ușa în urma ei, se apropie de pat, unde Tudorița, ghemuită, zvîrlită ca de un vînt de spaimă, tremura.

— Ce este ? ce ai ? întrebă Reiza, apucînd mîna rece a fetei.

Tudorița începu să plîngă încet, cu jale, și-și aținti ochii asupra vecinei.

— Vai, madamă Reiză, am să mor... am să mor !...

O clipă se liniști ! apoi se strînse cu genunchii în gură ; și ca subt o lovitură de fulger se întinse și iar izbucni într-un țipăt de groază.

Vecina de peste drum înțelese, și dădu năvală afară. Glasul i se auzi prelung, trăgănat, în uliță, chemînd. Femei ieșiră din casele scunde și o împresurară ; sosi și Haia cu maică-sa ; dar nu stătu mult ; numai maică-sa rămase cu părul zbîrlit, întrebînd într-una, cu milă și cu curiozitate.

Etel, baba harabagiului din colțul hudiții, își lăsă gîsca nejumulită lîngă coșteiele de pene, și veni repede cu colțurile șalului tîrîndu-se pe lîngă papuci.

— Moașă ! moașă ! hai degrabă !... strigă Reiza bălăbănindu-și brațele în toate felurile. Și pe cînd capete curioase se grămădeau pe la ferestre, moașa deschise ușa dînd drumul gemetelor, și intră înlăuntru. Îndată făcu lampa mare ; căută în dulap cafeaua și zahărul, și împinse în focul ațîțat ibricul cu apă ; își pregăti într-o ceșcuță undelemnul ; grămădi pe bolnavă într-un colț, răscoli patul ; trînti în curmeziș o pernă de părete și așeză pe fată cu șalele deasupra. Apoi își lăsă șalul pe-un scaun, se puse și ea pe marginea patului, plecată spre fața chinuită a bolnavei, așteptînd.

Reiza fugea, ducîndu-și prin întuneric fantoma subțire, fugea spre salcîmii din fundul uliții. Ș-acolo o împresurară femeile aprozilor, și ovreica le povestea cum s-au întîmplat lucrurile. Gîfîia, da din mîni :

— Am adus pe moașa Etel... Ar fi bine... trebuie să mergeți și dumneavoastră... că-i de legea dumneavoastră... nu trebuie să se zbată așa... poate să moară... Dumnezeu știe...

Și porniră toate spre casa unde gemea fata lui Ion Rusu.

Ca o noapte se scobori în simțurile și-n sufletul bolnavei ; blăstăma gemînd, scrîșnind, țipînd cu înfiorare ; apoi într-un tîrziu nu-și mai aduse aminte de nimic ; văzu ca prin vis pe moașa Etel cum îi rîdea în doi dinți și-i întindea ceva, în scutece sărace.

— A dat Dumnezeu să fie băiat... zise bătrîna. Și Tudorița primi alăturea pe oaspetele acesta necunoscut, slab, care scheuna tremurat.

— Nu-i de toate lunile... șopti iar moașa. Dar are să trăiască... Bine că-i băiet...

Lehuza nu zicea nimic. Auzea cum umblă pași împrejurul ei, căci toate simțurile i se deșteptaseră, ațîțate ; dar nu se întorcea să vadă ce se petrece în casă ; simțea ceva cald lîngă piept și începu să se gîndească cu ochii ațintiți în tavan, la tovarășul năcazurilor ei, pe care avea

să-l crească lîngă dînsa, să-l ridice, să-l facă om, în lumea aceasta a suferinţii. Nu văzu nici una din figurile vecinelor, romănce ori ovreice, n-auzi nici glasurile lor tînguitoare, şoptite :

— Eu, drăguţă, să fiu ca tine, m-aş duce şi i-aş lăsa plodul la uşă...

Ea îşi ţintea mintea la duioase icoane dintr-un trecut depărtat ; apoi, ca-ntr-un painjeniş de lacrimi, vedea înainte candela şi iconiţa afumată, şi toate hotărîrile, îndoielile şi mîngîierile nădejdii o cercau...

VI

În vremea asta Haia Sanis nu voia să ştie de nimic în lume. decît de dragostea ei. Toamna îşi aduse înştiinţările cu firele lungi de argint ale funigeilor plutitori, cu buciumările vînturilor ; iar mahalaua prinse iar a clocoti. Iar se adunau sara cumetrele, în caţaveici, sub salcîmii desfrunziţi, iar şopteau nevestele încete, urmărindu-şi pruncii şi ridicînd la înălţimea nasurilor andrelele neliniştite. Dragostea Haiei era de poveste. Se ştiau strecurările ei sara, se ştiau întristările ei ziua, şi mîniile ei cumplite cînd maică-sa punea o întrebare şi cerca s-o mustre.

— Bine, fată hăi, tu ai nebunit ! Ce ai tu cu feciorul lui Vartolomei ? Nici nu te poate lua de nevastă, că el e de altă lege, nici n-ai nimic a aştepta de la dînsul... E un calic ş-un tîrîie-brîu... Ce ţi-i de cap ?... Ai văzut cum a lăsat pe fata picherului, după ce i-a făcut un copil !

— Lasă-mă-n pace ! începu să urle Haia. Lasă-mă-n pace ! Ce treabă ai tu ! Mi-i drag, şi ce treabă ai tu ?... Nu vreau să ştiu de nimeni, nu mă tem de nimeni !... Aşa vreau, aşa fac !... Azi mi-i drag, mîni n-are să-mi mai fie drag, ce treabă aveţi ?...

— Tu ai nebunit ! striga Rifca. Tu eşti bună de legat şi de dus la balamuc... Vină-ţi în fire şi caută-ţi de treabă... Mîni-poimîni trebuie să te logodim c-un băiet cinstit din legea ta... Are să te-apuce tată-tău de cozi şi are să te tîrîie prin casă...

Şi Haia, ducînd mînile la tîmple, îşi creştea gemetele :

— Of, lasă-mă ! lasă-mă ! lasă-mă ! Nu vreau să ştiu de nimic !... Nu l-am văzut de două zile ! Şi poate nici în astă-sară n-am să-l văd... Puteţi să mă bateţi, puteţi să mă omorîţi, nu mă tem de voi !...

Şi privea cu sălbăticie la maică-sa, cu dunga de cărbune între ochii arzători.

Femeile cercau să o urmărească, să vadă unde se duce sara, unde se întîlneşte cu Ştefan Bucşan ; dar la colţul hudiţii, Haia se înturna cu ură spre ele :

— Ce-i ! ce-aveţi cu mine ?... Şi ele se trăgeau cu spaimă înapoi, căci fata era voinică şi rea, şi era în stare să le rupă cu ghiarele şi să le muşte cu dinţii.

— E nebună ! ziceau femeile dînd din cap. E adevărat nebună ! Îi trebuie frînghie şi sopon, altceva nimic nu-i trebuie...

Sanis, sara, asculta tînguirile nevestei şi da tăcut din cap. Aştepta o vreme, se uita pe sub sprîncene într-o parte, şi se ducea tropăind la prietinul lui, Făluţă.

— Haie ! tată-tău se supără ! strigă într-un rînd Rifca.

— Poate să se supere.

— Toată lumea vorbeşte şi te arată cu degetul. Rău ai s-ajungi !

— Poate să m-arate. Ce ? am tăiat punga cuiva ? Am omorît pe cineva ? Mi-i drag un băiet ! Cui stric eu ? Lăsaţi-mă-n pace !...

Totdeauna ajungea la vorba asta : lăsaţi-mă-n pace ! Şi toată ziua, încruntată, se gîndea la cel care-i era drag, la cel care trecea din cînd în cînd cu pălăria pe-o sprînceană pe dinaintea casei ei. Ea-l înţelegea din ochi. Atunci îi trecea pe faţă singura lumină de bucurie şi se gătea, aşteptînd cu fior întîlnirea. Tatu-său nu era niciodată acasă, s-o oprească ; iar maică-sa se trăgea de cap, ieşea

după dînsa în uliță ; apoi se întorcea spre vecine, tînguindu-se în gura mare :

— Un blăstăm a căzut peste noi... Asta-i blăstăm și pedeapsă...

Iar Bucșan aștepta la capătul mahalalei pe Haia, fluierînd ușurel. O primea fără nici un cuvînt, și ea se lipea de dînsul cu strecurări de uncrop prin vine. Apoi, strîngîndu-se lîngă el, răcită de vîntul nopții, îi vorbea cu dragoste, supusă se înălța spre ochii lui frumoși, îi apuca tîmplele între palme ; și i se tînguia repede despre năcazurile ei, despre ce s-a spus în jurul ei, despre ceasul cînd tatăl, Sanis, se va mînia.

— Dar eu nu mă tem de nimeni ! Numai de tine mă tem !...

Despre zilele viitoare nu vorbea ; nu îndrăznea să se avînte alăturea de cel ce-i era drag, în planurile de viitor. Planurile acestea și le făcea singură, ziua, cu ochii deschiși, ori noaptea, trează, cînd toți ai casei dormeau în odăița strîmtă. Atunci se gîndea : Într-o zi are să-mi spuie el : Hai cu mine în lume ! Atunci am să las totul ș-am să mă duc... Au mai făcut așa și altele, înaintea mea !

Iar Rifca, într-o sară, după ce dădu de mîncare bărbatului, se lăsă pe un colț de pat și începu să plîngă :

— Sanis ! ce să facem noi cu fata asta ? De două-trei ori pe săptămînă fuge sara de-acasă... Se duce și se întîlnește c-un străin. E nebună ; nu știu cum nu se gîndește că eu am să mor de scîrbă ; Sanis ! ar trebui să te gîndești ce-i de făcut... Eu stau cu mînile încrucișate și nu știu ce să mai fac. Degeaba am vorbit, degeaba i-am bătut capul ! Strigă la mine și nici nu vrea să știe. Tu te chinuiești, Sanis, ca să pregătești logodna și ea se întîlnește c-un străin... Nu te-ai gîndit în gîndul tău ce să faci ?...

Jupitorul tuși încet în colțul lui. Apoi își ridică ochii spre nevastă-sa :

— M-am gîndit, vorbi el domol. Am vorbit și cu hahamul... După ce a ales ieri carnea cușer, l-am luat deoparte și i-am spus despre nacazul nostru...

— Și ce ți-a răspuns el ? Ce te-a sfătuit ?

— Mi-a spus așa : poate nu s-a întîmplat nimic între ei... De-acu vine vremea rea, ș-ai să poți stăpîni pe fată acasă. Și după ce s-a mai domoli, poți face și logodnă cu băietul lui Malamet...

— Cu băietul lui Malamet Căprar ?

— Da, cu băietul lui Malamet Căprar. Acesta-i logodnicul...

Nevasta suspină cu năduh, apoi șopti :

— Dacă s-ar putea, Sanis, numai dacă s-ar putea !... Mă gîndesc că poate ne pedepsește Dumnezeu cel-de-sus... Ar trebui să te duci și la rabinul cel mare, la Pașcani ; să vezi ce ți-a spune el...

Sanis dădu din cap :

— Am să mă duc și la el... Apoi tuși și rămase la locul lui, cu capu-n piept.

— Acu unde-i fata ?... întrebă el într-un tîrziu.

— S-a dus iar. Îi spun eu să nu se ducă. Dar ei nici de tine nu-i pasă... Mare pedeapsă !

Sanis rămase gînditor în locul lui.

— În ia-sară nu te duci la Făluță ?

— Nu mă duc...

Femeia avu o înfiorare ; apoi își luă andrelele și călțunul și începu să lucreze pe gînduri în colțul ei de umbră.

Bărbatul așteptă pînă ce auzi pașii repezi ai fetei pe podețul de dinaintea casei. Atunci se sculă în picioare ; și cînd fata deschise ușa, el o apucă de-o mînă, o trase în casă cu dreapta, și cu stînga răsuci cheia de două ori în broască :

— Ce faci, Sanis ! — strigă nevasta tresărind de la locul ei.

— Tu să taci din gură... vorbi cu liniște omul.

Haia se trase la o parte, cu ochii scăpărători, cu buzele strînse. Sanis se întoarse spre ea.

— Unde te duci sara ?

Haia nu răspunse.

— Tu nu știi că-i pacat să te întîlnești cu un om de lege străină ?... Pîn-acu am tăcut, dar acum vreau să-ți cer socoteală.

Și ochii lui ardeau, și gura, împresurată de părul roș, zbîrlit, avea o încrețitură de răutate.

— Ce vrei tu să faci ? Să te duci în lume cu un ticălos care-și bate joc de Dumnezeul nostru ? Ce ? ești de capul tău ? Aici ai să stai, ai să asculți de mine, ai să te logodești cu feciorul lui Malamet, ori te omor !

— Nu mă logodesc cu feciorul lui Malamet ! strigă deodată Haia, ridicîndu-și ca-ntr-un fulger ochii spre tatusău. Privirile lui Sanis scăpărară. Bocăni de două ori, cu cizmele-i pline de sînge, pînă la sobă, și apucă de lîngă piuliță, din ocniță, pilugul greu de alamă.

— Eu nu vreau să te alung, nu te blastăm ! izbucni el, și crescu nalt, lîngă Haia, cu bucata de alamă înălțată. Nebună ce ești ! Îți sfărm capul !

Rifca dădu un țipăt și se repezi. Haia căzu cu fața-n jos pe divan ; și prinse a răcni înăbușit :

— Omoară-mă ! omoară-mă ! Nu mă tem ! Nu vreau să știu de nimica ! Omoară-mă ! Am să mă duc în lume ! Lăsați-mă-n pace !... Nu-mi trebuie nici pînea voastră, nici nimica ! Am să mănînc pîne neagră, am să car apă, am să slujesc, am să-l hrănesc ș-am să mă duc după dînsul !...

Se zbătea urlînd ! și Sanis rămase încremenit, cu gura căscată ; mîna cu pilugul i se lăsă în jos ; se întoarse spre nevastă-sa, privind lung :

— Vezi ? vorbi încet femeia. Ai văzut ? Ce să facem noi acuma ?... Cu ce-am păcătuit, ca să cadă asupra casei noastre așa nenorocire ?...

Sanis nu mai zise nimic ; dar în ochii lui era grămădită o adîncă mîhnire. Stătu mult într-un colț, privind spre fată-sa, care plîngea cu fața în jos, la marginea divanului.

VII

Veni vremea rea : o săptămînă de ploaie mocnită. Pe urmă ploaia se schimbă în lapoviță, și un vînt aspru porni la începutul lui noiemvrie. Zile mohorîte, zile lungi. Fata lui Sanis, în ceasuri chinuite, nu-și mai găsea astîmpăr. Pe mică pe ceas se scula de la locul ei, de lîngă fereastră, și ieșea afară. Se uita la deal, se uita la vale, să vadă pe feciorul lui Vartolomei ; aștepta de la el măcar un semn, o veste. Dar pe ulița îngustă, schimbată într-un pîrău de noroi, nu vedea nimic din ce aștepta ea. Trecătorii își scufundau și își scoteau cu greu cizmele, năcăjiți ca printr-o hrubă de chinuri. Triste fumegau prin hornuri casele negre, și rar cîte-un cap de femeie ieșea între aburi, prin ușile scunde. Dudi Bulgarul, bărbatul Reizei de la dugheniță, pornea la ceasuri regulate cu tinichelele-i de gaz, și Zeilic harabagiul, bătrînul moașei Etel, cu straiele-i ninse de făină, albe ca și barba lui mare, duruia printre ferestre cu cotiuga-i hîrbuită, trasă de calu-i nalt, slab, cu pielea roasă sub ștreanguri. Toată ziua Haia se tînguia încet și ofta. Iar noaptea n-avea liniște în somn ; se întorcea gemînd în culcuș și parcă-și șoptea cîteodată vorbe tainice.

Maică-sa era bucuroasă. Nu se veselea, nu făcea gură. Numai sub tufele crețe de păr ochii îi luceau împăcați și andrelele săltau mai vioaie, înlănțuind firul albastru în călțuni.

Sanis, într-o sară, și-a descleștat fălcile.

— Vezi ? a spus el c-un rînjet bucuros. Vezi ? Așa a trebuit să se întîmple... Hahamul nostru-i un om cu multă

știință în cap... Noi n-avem minte ; dar a trebuit să ne gîndim la asta... Iaca a venit și vremea care trebuie.

Rifca dădu din cap, și-și iuți jocul andrelelor. Sanis se întoarse domol spre fată :

— Haie... Haie !... ți-a mai trecut nebuneala ?...

Haia se uită la tatăl său cu ochii rătăciți, arși de plîns. Păru că-l înțelege ; îl văzu rîzînd ; și o tresărire de răutate îi trecu pe obrazul chinuit.

— Acuși avem să facem logodna... zise Sanis cu liniște, închizînd încet un ochi. De mult n-am băut eu, de mult nu m-am mai veselit... Da' la nunta fetei mele am s-aduc talgere, și clarinet... ș-am să zvîrl sticlele goale peste case... Am să mă uit la tine, Haie, cum umbli legată la ochi... Atuncea se cade să umbli legată la ochi... așa-i legea... Ș-are să cînte muzica, și toți prietinii au să bată din palme. Iar tu ai să te așezi sub cort de matasă cu feciorul Căprarului...

Fata se ghemuise în fundul patului ; parcă nu-l asculta ; dar ațintea asupra lui priviri veninoase care luceau în umbră.

Sanis porni apoi cu cizmele-i uriașe prin noroiul uliții ; porni îngînînd moale pe nas cîntecul nunții. În urmă-i Haia își lăsă capul pe genunchii ridicați și începu să plîngă.

Rifca zvîrli pe-un scaun călțunul. Porni și ea cu voce tînguitoare :

— Iar începi, Haie ? Liniștește-te... Nu mai plînge degeaba !... Ce fel de suflet ai tu, Haie ? Cum vrei tu să fugi în lume și să ne lași pe noi ?... Nu ți-i frică de blăstăm ?... Dacă nu ți-i frică să gemi și să fugi alungată de blăstăm, măcar gîndește-te la rușinea noastră !... Cum are să se mai ducă Sanis la școală ? Ce-are să spuie el ? Fata lui Sanis trăiește în ticăloșie ! A fugit de părinții ei, de legea ei, și are să moară ticăloasă ! Ce vrei să faci tu, Haie ? N-am plîns eu destul ? Nu m-am tras de cap ? Acu trebuie să-ți vii și tu în fire, Haie !... Cît ai să te zbuciumi

așa ? Ce ai tu cu străinul ? El acuma nu se mai gîndește la tine...

Fata își înăbuși glasul răgușit în palme :

— Am să mă duc după dînsul ! Am să mă duc să-l caut !... Mîni mă duc să-l caut... Fără el nu pot să trăiesc...

Și maică-sa își urmă și ea tînguirea, căutîndu-și iar călțunul :

— ...Așa om ticălos să deie Dumnezeu să crăpe !... Ce are el cu noi ? Ce are cu fata noastră ?... Haie, tu ai să ne vîri în mormînt ! Mai bine fugeam de-aici... Mai bine ne duceam acu șase ani în America... America-i altfel de tîrg... Acolo-i altfel de lume... Acolo poate aveam parte de mai mult noroc !...

În noaptea aceea Haia multă vreme nu s-a putut alina.

Iar de ce s-a întîmplat a doua zi în casa lui Sanis și azi își mai aduc aminte femeile din Broscărie. Mai întîi un zvon lin a pornit dis-de-dimineață, apoi a crescut ca un vînt neliniștit. Era cătră mijlocul lui noiembrie și femei jalnice călcau prin rîurile de noroi lăcrimînd și clătinînd din cap, petrecîndu-și la gară feciorii palizi. Se duceau la oaste feciorii lor ; se duceau în alte tîrguri ; se ducea spre întunericul acela, spre ocna aceea, la care se gîndeau de multe zile, de multe luni, cu carnea încrîncenată pe ei. Ș-o femeie, o prietină, întoarsă c-o lumină de bucurie, chemă pe Rifca la cerdac și-i vorbi lămurit, cu ochii mari, dînd încet dintr-o mînă :

— Rifcă !. de-acu ai scăpat, de-acu toate s-au sfîrșit... S-a dus feciorul lui Vartolomei !... Îl ia cu trenul și-l duce tocmai la Focșani... Trebuie să vie și el la gară... Trei ani are să facă oaste !...

Rifca se înălță, cu ochi bucuroși și neîncrezători asupra vecinei. Nu-i venea să creadă.

Dar altă prietină aduse vestea în gura mare ; și nevasta lui Sanis bătu din palme și își dădu ochii peste cap.

— Se duce ? Știți voi că se duce ?... Știți voi că se duce ?...

Şi-şi întoarse rîzînd capul către Haia, care izbucni pe uşă.

— Ce este, Haie ?... Ai auzit ? Se duce !...

— Cine se duce ? — strigă fata privind-o ţintă, cu ochii umpluţi parcă de mînie.

— Haie ! nu fi nebună ! nu te uita la mine aşa ! strigă ovreica. Se duce ! Parcă ce-i pasă lui ? El e feciorul lui Vartolomei... Parcă ce-i pasă lui de tine ?... El se duce ; el are altele în cap... Se duce în treaba lui... Parcă numai o fată este pe lume ! Mai are el fete pe care să le înşele, n-ai grijă ! Are să mai înşele multe de-acuma înainte, n-ai grijă !... El se duce ! tu rămîi cu noi !

Dar Haia avea o privire cumplită. Fără nici un cuvînt, intră în casă. Se auzeau trînturile capacelor de la sipete, bubuiau pereţii, pe cînd femei de-ale mahalalei se grămădeau la cerdac cu aceeaşi veste. Şi uşa se deschise smuncită ; Rifca îşi holbă privirile, iar fata cu şalu-n cap, ţinîndu-şi fustele cu stînga, se zvîrli în uliţă, prin noroi, şi porni repede ca mînată de o vîntoasă.

Nevasta lui Sanis îşi pocni palmele una de alta şi începu a se frămînta. Scăpa văitări scurte, se întorcea către femeile care o împresurau în fiecare clipă, fugea în casă, ieşea îndată şi trîntea uşa, şi întreba aiurită :

— Unde se duce ? unde se duce ! Ce-are să zică Sanis ?... Ce să fac !... Vai ! vai !

Şi porni şi ea deodată prin noroiul uliţii, după Haia, urmată de ceata vecinelor. Vestea ca un fulger se întinsese ; femei din alte mahalale o împresurau. Şi ea se văita încet, îşi frîngea mînile.

Şi la gară, prin ziua leşietică, trenul plecase. Învăluiri de fum negru izvorau în depărtare. Lumea se împrăştia : mamele, surorile, logodnicele suspinau. Şi deodată Rifca văzu pe fiică-sa venind încet, cu trudă, privind în neştire înainte-i. Îi ardeau ochii ca de friguri. Nici nu băga de samă că femeile o împresurau. Rifca o apucă de mînă. O

trăgea repede spre fundul mahalalei, spre întunericul căsuţei din Broscărie. Şi Haia tăcea, umbla ca o nebună.

Aşa ajunseră acasă. Fata se opri în cerdac.

— Hai, intră în casă... vorbi cu sfială Rifca.

Haia o privi cu spaimă.

— L-am văzut... zise ea încet. L-am văzut. S-a dus... Nici nu s-a uitat la mine... A trecut la doi paşi.. S-a suit în tren şi s-a dus...

Maică-sa o trăgea de mînă :

— Aşa-ţi trebuie... dacă ai fost o proastă... Ce mai aştepţi de la el ?...

Deodată Haia se smunci, îşi vîrî capu-ntre umeri şi începu să tremure. Îşi smulse şalul cu care-şi înfăşurase capul şi strigă cu disperare :

— Mă-năduş ! mă-năduş ! Unde s-a dus ? de ce s-a dus ? Lasă-mă, dă-mi pace ! ce ai cu mine ? dă drumul !

Zvîrli mîna maică-si ; şi deodată prinse a-şi întinde hainele de pe dînsa. Năvăli în casă cu capu-nainte, izbindu-se cu fruntea de uşă, îşi scoase gemînd răguşit o grimea albă, curată, o udă cu apă, trînti pe fundul de lemn cana de aramă şi-şi înfăşură fruntea şi tîmplele cu pînza umedă.

— Nu mai pot ! nu mai pot !... Şi năvăli afară, la aer curat. Prin ziua mohorîtă, prin vîntul rece al toamnei, plîngerile ei deodată începură să tremure, umplînd mahalaua. Răcnea cu mînie în creştet, cumpănindu-se încet la dreapta şi la stînga, răcnea cu jale umblînd dintr-un capăt în altul al cerdacului dărăpănat.

— Nu mai pot ! striga în neştire. Mă doare ! mă doare inima ! Mai bine m-ar înghiţi mormîntul ! Vai de inima mea !

Şi capete ieşeau pe uşi ; ochii o priveau din toate părţile ; urechile vecinelor ascultau cu luare-aminte bocetele de jale. Rifca întindea mînile, chemînd :

— Vină, draga mea, în casă ! nu mai boci pe-afară... Parcă ce folos ai acum ! S-a răscolit toată uliţa din pricina ta ! S-aude şi pîn' la fata picherului !

— Nu vin ! Am să mă duc după dînsul în lume ! Şi se văita cu obrazul bugezit de lacrimi, cu ochii roşii şi umflaţi. O umpleau valuri de mînie, îi venea să sfarme tot din juru-i ; se zbătea ca o fiară în lanţuri. Abia într-un tîrziu s-a liniştit, a intrat în casă şi s-a ghemuit într-un colţ, privind fix înainte-i cu ochii arşi de durere.

Şi curînd după aceasta, în casa lui Sanis, în jurul fetei toropite, începură a se face pregătiri de logodnă. De două ori, în două sîmbete, feciorul nalt şi slab al lui Malamet intră în casă şi se aşeză zîmbind pe-un scaun. Schimbă cîteva cuvinte cu tatăl, apoi cu Rifca gătită ca pentru sărbătoare şi zîmbitoare, apoi aşteptă o vorbă de la Haia. Dar fata umbla slabă prin casă, ofta şi gemea ca-n friguri, nici nu se uita la dînsul.

Veniră rudenii bătrîne şi impresurară pe Haia. Se tînguiau încet, impresurînd-o, şi porneau sfaturi lungi, în care era vorba de bucuriile vieţii şi de păcatele de moarte, peste care nimenea nu poate trece. Fata simţea ca o legănare, parcă plutea într-un gol, şi asculta ca din depărtări glasurile lor... Ca din depărtări, lin, parcă-i venea ogoiarea unui cîntec. O pătrundea domol, în suferinţa ei amară. Eresurile vechi pluteau în juru-i nelămurite, izvorîte ca dintr-un trecut de negură. Cîte-un răstimp, o cucerea din nou lunga domnie a trecutului ; rămînea cu ochii ţintă, măriţi, ascultînd o şoaptă tainică, din lăuntru-i.

Murmurînd cu creşteri şi scăderi de voce, uneori Sanis se închina umblînd pe lîngă patul ei de zăcere. Întunecat, cu cornul din frunte plecat spre cartea deschisă, c-o mînă înfăşurată în curele, cu pînza vrîstată în spate, şoptea rugăciunile vechi, şi izbucnea uneori într-o plîngere scurtă, tremurată, bătîndu-se cu pumnul în piept. Uneori se oprea, întreba cu linişte :

— Haie... de ce gemi ? Din pricina ta nu pot să-mi fac rugăciunea... Tu ai uitat de Dumnezeu, ai uitat de toate.

Ea voia să strige, să-şi deşerte sufletul de toată durerea. Dar maică-sa umbla pe-afară după treabă şi Sanis, întorcîndu-şi privirile reci spre cartea veche, îşi pornea iar murmurările tremurate.

Şi fata îşi înăbuşea chinul lăuntric şi se îngropa ca într-un mormînt în deznădejdea ei.

Într-o sară, nevasta lui Sanis tresări spăriată din locul ei. Din amorţirea-i grea de peste zi, din gîndurile nesfîrşite, Haia deodată zvîcnise în plîngeri de jale.

— Ce-i, Haie ? strigă femeia cu frică. Ce s-a întîmplat, Haie ? Ce te zbaţi aşa ?...

Fata o privi ţintă cu spaimă, o vreme, apoi începu să geamă :

— Ah ! mamă ! n-am vrut să cred ! n-am vrut să cred ! M-a lăsat aşa şi s-a dus ! Nu se poate să mă lese aşa ! Trebuie să mă duc pînă la dînsul ! În genunchi am să mă duc pînă la el ! De ce m-a lăsat aşa ! S-ajung eu ca fata picherului ! Mamă ! mamă ! spune-mi ce să fac, căci am păcătuit ! Mi-a fost astăzi rău... Parcă eram plină de venin... Ş-am simţit... Vai ! ce să fac ! ce să fac ! Mă omor ! mă dau cu capu-ntr-o fîntînă...

În glasul ei creştea o durere înfricoşată. Se simţea acuma mică şi neputincioasă. Dintr-o dată, după lungile sfaturi ale bătrînelor la căpătîiul ei, îşi vedea zdrobirea, îşi vedea înstrăinarea. Căci acuma, singură, fără altă urmă din dragostea celui ce-o părăsise, se găsea iar ticăloasă, numai ca o prelungire a tuturor celor ce o impresurau. Cu păcatul ei, era ca o nemernică rîmă, în pulberea drumului. Frigurile nopţilor de vară pieriră ; ca într-un vînt de groază îşi simţi inima.

— Acuma poate să vie... acuma poate să vie tata să mă ucidă !... şi-şi aţintea ca o nebună ochii spre măciuca de alamă din firida sobei.

Iar maică-sa, înlemnită, nici nu putea să plîngă. Asta era spaima ei cea mai mare. De asta se temuse chiar din cea

dintăi clipă ; spaima asta îi încleştase de multe ori inima ; ş-acuma de aceasta n-avea să scape.

— Ce să fac ? ce să fac ? se tînguia şi ea apucîndu-se cu mînile de tîmple... Ce să fac ? Unde să mă duc ?... Are să afle Sanis ş-o omoară. Îmi trebuie un ajutor, îmi trebuie un sfat !...

Ş-aşa cum era, numai în papuci şi-n polcuţa subţire, năvăli afară în răceala iernii. Gemînd şi gîfîind bătu la uşa moaşei Etel, apoi în magherniţa roşie, de scînduri, a Reizei. Pe amîndouă femeile le trăgea după dînsa, tînguindu-se, cu glas întrerupt, chinuit. Şi ele o întrebau speriate, o urmau cu grabă ; şi tustrele năvăliră în odaia în care Haia rămăsese plîngînd cu capul cufundat în perine. Femeia tremura :

— Ce pot să fac ! Eu îs un cap slab de femeie... Învăţaţi-mă şi voi cum să fac... Aşa păcat, aşa păcat cumplit cum să cadă peste noi ?... Nici din neamul nostru n-a fost, şi şi-a făcut rîs de noi... Să-i dea Dumnezeu junghi şi spînzurătoare ! să n-aibă parte de pîne şi de apă ! să moară ca un cîne la marginea drumului !...

Pînă într-un tîrziu se boci femeia blăstămînd ; apoi se linişti, căci bătrîna Etel şi Reiza ştiau multe lucruri şi o sfătuiau de bine ; iar murmurele lor umpleau odăiţa ca bombăniri de bondari.

— Ascultă, dragă, şoptea baba Etel, într-o vreme, aşa ceva se întîmplă rar, dar tot se întîmplă... Aşa a vrut Dumnezeu... Avem să încercăm noi şi are să fie bine... N-are să mai ştie nici Sanis nimic, n-are să ştie decît Cel-de-sus ! Iaca ce să faci. Trimete-l pe Sanis la Paşcani, la rabin... Să ceară şi sfatul rabinului... Să spuie aşa că fata a avut o patimă, după un creştin... ş-acum tînjeşte... Să-i ceară sfat pentru logodnă... El n-are să fie acasă, şi noi avem să facem cum e bine... Nici să nu te temi, nici să nu ştie nimeni... Mai ales la străini, la *goim* să n-ajungă vestea...

Bătrîna se sculă tîrîndu-şi în urma papucilor colţurile şalului. Se apropie de fata care tot cu faţa în jos sta toropită. O atinse cu degetele, o ţinti cu priviri ascuţite :

— Haie, zise ea încet, Haie...

Haia întoarse obrazul răvăşit.

— Haie, mare pacat !... grăi baba, privind-o cu ochi rotunzi. Ce-ai făcut tu ? Cum ai putut să greşeşti aşa ?... Ce-ai făcut tu, Haie ?

Fata întoarse capul fără putere, cu ochii aiuriţi, c-o spaimă sălbatică năvălită în faţă.

A doua zi Sanis, alungat de tînguirile şi lacrimile femeii, porni la Paşcani, la rabin, amărît, fără să ştie nimic. Se duse tropăind spre gară, molfăindu-şi bucăţica de pîne, şi în sufletu-i întunecat abia acuma se lămurea o durere şi creştea o nădejde.

Iar în jurul fetei se adunară cele trei femei, cu vorba plină de spaimă şi blesteme. Mormăind întunecată, moaşa Etel cerea zaharniţa şi cafeaua. Apoi desfăcu o legăturică murdară, plecîndu-şi nasul coroiat şi ochii mici spre ea.

Haia o urmărea cu privirile prin casă, fără de nici un cuvînt. Înţelegea că i se pregăteşte ceva, avea nădejdi, avea temeri de moarte. Pleoapele-i căzură deodată peste lumini şi începu să plîngă cu amar.

— Poate-am să mor... şopti ea ca într-o aiurare... Ce voiţi să faceţi ?... Apoi şopti abia auzit :

— Tot mi-i drag... mie tot mi-i drag...

Se linişti încet-încet, şi icoane din singurele-i zile fericite îi năvăliră în puţina lumină a minţii.

Moaşa Etel se aşeză pe marginea divanului. Haia închise ochii.

— Moaşă, de ce te uiţi aşa la mine ?

— Dragă fată, zise bătrîna, aşa ţi-a fost norocul...

Haia dădu încet din cap. Aşa i-a fost norocul. Cine se poate împotrivi lui Dumnezeu ?

— Așa ți-a fost norocul ! șopti moașa. Cine se poate împotrivi lui Dumnezeu ? De ce să mori în rușine și ticăloșie ? Mai bine să scapi... Ascultă-mă pe mine și fă cum îți spun eu... Eu am scăpat și pe altele, și pe femei de creștin, de la necaz... Dar la noi e altceva... Acuma tu trebuie să lepezi pacatul tău... Trebuie să nu știe nimeni, să rămîi curată înaintea lui Dumnezeu...

Haia deschise ochii și simți privirile ascuțite ale bătrînei asupră-i. Maică-sa venea de la sobă, aducînd cu luare-aminte o ceșcuță din care izvorau aburi, împrăștiind un miros tare de cafea. Reiza îi zîmbi, un zîmbet de prietinie și de îndemn.

— Hai ! vorbi moașa. Are să deie Dumnezeu să scapi... Am adus gîndaci de frasin... Maică-ta i-a zdrobit și i-a amestecat în cafea... Nu te spăria... Bea dintr-o dată... Scapi de mare pacat... Pentru ceea ce-ai făcut tu, Haie, legea cere pietre și foc... Și-o cățea, Haie, acuma-i mai curată decît tine !...

Fata se ridică deodată în cot, c-o privire stranie, puse tremurînd mîna pe ceșcuță ș-o sorbi din trei înghițituri. Apoi își lăsă capu-n perini, oftă și închise pleoapele.

Sara tîrziu, cînd se întoarse Sanis acasă, toată mahalaua era strînsă în drum, înaintea casei lui. Și-năuntru, în odaia răscolită, gemea Haia în sudorile morții. Gemea cu unghiile înfipte în chilofe :

— Nu mai pot ! mă arde ! nu mai pot ! Ce-ați făcut cu mine ?... Am să mor !... Și-i creșteau plîngerile lugubre, subțiri și chinuite. Și se zbătea ca subt împunsături vrăjmașe, cu mii de ace, pe cînd lîngă căpătîiul ei moașa sta privind-o țintă, cu ochii licăritori.

— Ce este ? strigă Sanis căscînd gura cu uimire. Ce s-a mai întîmplat ?... E bolnavă ?... De ce n-ați adus doctor ?...

— Nu trebuie doctor, Sanis ! nu trebuie, nici un doctor, nu trebuie nimic ! vorbi Rifca galbenă, clănțănind cu groază. Lasă-ne aici pe noi. Avem treabă. Știm noi ce are fata... Du-te la Făluță... Ai fost la rabin ? Ce răspuns ți-a dat el ? De ce-ai sfîrșit așa degrabă ? Credeam că vii mîni.

— Ce ai tu de tremuri și-ți clănțănesc măselele ? vorbi jupitorul ș-o clipă o privi cu grijă. Apoi își aduse aminte de întîmplările lui și zîmbi, cu ochii ațintiți asupra unei icoane ce i se așezase numai lui înainte.

— Ce răspuns mi-a dat rabinul ? întrebă el, și se așeză pe un scaun, cu gust de vorbă. Mai întîi și mai întîi a venit la mine un credincios, unul mititel, cu picioarele scurte... Se legăna așa, ca o rață... M-a întrebat el ce necaz am, și eu i-am spus îndată tot... Zice el : Bine, așteaptă aici, rabinul are să te cheme... Aștept eu, aștept, pe urmă vine credinciosul și spune : Intră pe ușa asta... dar încet... Dar în urma mea așteptau și alții... Pe mine m-a chemat întîi. Cînd intru, văd cărți, în toate părțile numai cărți... -

Moașa întinsese de la locul ei o mînă spre gura Haiei. O clipă gemetele se stinseră. Și fata auzind glasul domol al tatălui său se încordă, și parcă avu un răstimp de alinare. Asculta și ea, cu ochii închiși, din care se prelingeau pe tîmple lacrimi.

— ...Și văd pe rabin... grăi încet Sanis. Era într-o haină neagră de matasă. Și m-am gîndit eu că așa om învățat trebuie să știe multe. Sta cu o mînă la tîmplă și se uita la mine... — Ce vrei tu, Sanis ? zice.

— De unde a știut că eu sînt Sanis ?...

Jupitorul se uită cu uimire în jurul lui ; ș-avea parcă un zîmbet de biruință.

— De unde a știut că eu sînt Sanis ? Și mai zice : Ai un mare necaz cu copila ta... Atuncea mi s-au umplut ochii de lacrimi... învățătorule, zic, pentru copilul meu am venit... Și mă întrebă : Ai urmat legea cu credință, totdeauna ? zic : Totdeauna, cu credință ! Și mi-a spus așa, venind cătră mine : Du-te, Sanis, și-ți logodește fata... și silește-o să

urmeze legea Dumnezeului nostru ! Așa mi-a spus rabinul... sfîrși cu pătrundere Sanis. Trebuie să facem logodna cu feciorul Căprarului...

Dar peste cele din urmă cuvinte ale lui, se revărsară ca dintr-un zăgaz furtunos plîngerile întețite ale bolnavei. Țipete aspre, fără sfîrșit, ca în ghiarele unor fiare fantastice. Femeile, cu vorbe repezi, grămădiră pe bărbat spre ușă. Și Sanis, cu gîndul la minunata lui poveste, ieși grăbit s-o spuie și altora, la un pahar de vin. De pe podeț totuși mai întrebă o dată :

— Bine, da' de ce țipă așa ?... Poate că trebuie doctor...

— Nu trebuie nimic ! nu trebuie nimic !... țipă cu spaimă, cu ochii învăpăiați, Rifca.

Lumea din uliță se împrăștie încet-încet. Femeile vegheau tulburate la căpătîiul bolnavei. Urlete răgușite, urlete sălbatice care nu mai aveau nimic omenesc umpleau odaia, și zbaterile necontenite ale cărnii arse de focul dinlăuntru nu mai conteneau. Toată noaptea s-a cutremurat Haia, izbită, frămîntată, mușcată cu cruzime de otravă. Și prin gura arsă ca de fier roș abia pătrundeau răsuflări răgușite, pe cînd ochii aveau o sticlire fixă de nebunie.

A doua zi dimineață Sanis, spăriat în cele din urmă, a dat fuga la doctor. Tînărul, vlăstar al neamului, subțirel, tras la obraz, cu privirile cercetătoare, intră zîmbind și începu a pune întrebări cu glas moale. Femeile răspundeau trudite, cu fețele ca de piatră. Iar jupitorul, în clipa de reculegere, înainte de a porni la crunta muncă a zilei, se trăsese într-un colț cu cele trebuitoare pentru rugăciune, și-și murmura în neștire silabele tremurînde, bătîndu-se încet cu pumnul în dreptul inimii... Și Haia zăcea în perine, albă ca varul, cu ochii căzuți în orbite și pierduți în negura sfîrșitului. Răceala morții o cucerea clipă de clipă.

(Viața românească, nr. 5, 1908 ; vol. Cîntecul amintirii, 1909.)

JUDEȚ AL SĂRMANILOR

S-a ridicat din tohoarca lui, de la un proțap, un om mătălos, și s-a arătat în lumina focului pășind legănat.

Numai după cum aducea picioarele, rar, cosind cu ele parcă, s-ar fi putut cunoaște că-i cioban. Se vedea asta însă și după glugă, după căciula dintr-un berbece, după chimirul lat și lustruit și mai ales după cămeșa scorțoasă de spălături în zer. Purta toiag nalt pe care-l ținea de sus. Și ochii mititei, abia-i vedeam de sub streșina frunții și a sprîncenelor. Avea plete crețe unse cu unt, iar barba-i era rasă cu custură de coasă.

— Eu toate le-am ascultat și toate au fost istorisiri frumoase — a grăit el gros, și nu mai doresc decît s-aud întîmplarea gospodarului istuia nalt și uscat.

Și după asemenea vorbe cătră comis se cunoștea că-i un om din sălbătăcie.

Nici nu-l băgasem în samă pîn-atunci ; dar el toată vremea stătuse acolo cu noi, și tăcuse. Tăcuse și-și văzuse de vin, și abia acuma-i venise gust de vorbă și chef. Cu mîna stîngă făcu vînt oalei peste flacările focului. O auzii țipînd în întuneric, la grămada ciobурilor, — se sfărmă și tăcu, încheindu-și soarta.

— Asta n-a mai cunoaște băutură, vorbi iar ciobanul rînjind, — și nu ne-om mai întîlni decît după ce-oi fi și eu ulcior. Iar cei care nu mă cunoașteți, să știți că eu nu-s mai departe decît de la Rarău, ș-acolo am stînă cu alți tovarăși, și bordeie pline cu putini de brînză și de lapte acru, și alte bordeie cu poclăzi și cojoace. Și mă chiamă Constandin Moțoc. Cine vrea să știe, pot să-i spun că mă duc pînă într-un sat la apa Siretului, să aflu dacă mai sălășluiește pe lume os din osul părinților, — o soră ce-am avut și cu care nu m-am văzut din tinerețele mele. Dac-ar fi moartă, să mă întorc înapoi la oi și la tovarăși și

la întristare, pe vîrf de munte, unde nu se domolește vîntu niciodată, — ca și gîndu omului.

Dar eu rîd, căci mi-am adus aminte de-un prietin, carele mi-a spus că, dac-oi trece pe la Hanu-Ancuței, să beau o oală de vin, să beau două, pîn'ce oi vedea tulbure și să nu spun la nimeni ce i s-a întîmplat lui într-o vreme, pe locurile acestea. Mi-a povestit cîte a pătimit. Dar pot spune că, bînd atîta vin cu o asemenea oală, nu-mi mai pot aduce decît cu greu aminte de-o întîmplare ca aceea.

— Ce întîmplare ? întrebă, după obiceiul lui, comisul Ioniță.

— O întîmplare, cinstite om bun, o întîmplare a aceluia care mi-i mie ca un frate. Măi lăutarilor, voi să ziceți pe strună după mine un cîntec de voinicie al lui Vasile cel Mare, hoțu ; ș-apoi dac-a dori lumea, oi spune ; dacă nu, oi tăcea.

Începu deodată a cînta pe nas, c-un glas din cap, subțire, cu totul nepotrivit făpturii lui mari.

— Ascultați, măi !

Care-i tînăr și voinic
Iese noaptea la colnic
Fără par, fără nimic,
Fără brîu, fără pistoale,
Numai cu palmele goale...

Îmi venea a rîde ascultîndu-l cum zice subțire și mă veseleam, căci nu mi-i silă de omul cu chef. El s-a oprit arătîndu-și dinții, dar mai mult cu harțag decît cu voie-bună.

— Acu cioroii să tacă, a zis el iar cu tărie și gros, și să-și ascundă diblele subt aripi. Vreau să vă spun dumneavoastră, dacă nu vi-i cu supărare, povestea despre care v-am vorbit. Și dacă nu v-a plăcea, să nu-mi spuneți pe nume.

S-a posomorît privind spre umbra neagră a hanului, și-a potrivit toiagul la subsuoară, sprijinindu-se în el după

obiceiul ciobanilor, apoi s-a întors spre noi și și-a plimbat ochii în jur, — fără să ne vadă, căci privirea lui dintr-o dată se cufundase în alt timp.

Dintre noi toți numai Ioniță comisul îl privea într-o parte cu oarecare nerăbdare și dispreț, — căci îl astupase așa tam-nesam un om de rînd și din proști, cînd domnia sa avea de povestit lucruri mari.

Ciobanului însă nu-i era rușine și nu cunoștea asemenea rînduieli.

— Ce-am vrut eu să spun ? ne întrebă el, zîmbind din depărtare și din singurătate. Apoi ce-aș vrea eu să vă spun, m-aș prinde mai degrabă să vă cînt din fluier ; dar n-am chip. Așa că trebuie să grăiesc cum m-oi pricepe. Era prietinul acesta al meu trăitor în sat la Fierbinți, pe Siret, fiind în acele vremi stăpîn pe moșie un boier chiabur tare cu numele Răducan Chioru. Era acest boier om stătut și văduvoi și din cînd în cînd avea dumnealui plăcere pentru cîte-o muiere dintr-a oamenilor, pentru care lucru noi rîdeam și făceam haz într-o privință. Dar iaca prietinul ista al nostru pățește și el pozna și nu-i mai vine-a rîde. Află de la alte femei binevoitoare, că pe Ilinca lui a poftit-o boierul pîn'la curte.

— Cum se poate una ca asta ? sare el în sus.

— Iaca se poate ; ba încă s-a întors acasă c-un testemel nou, roș ca focul.

Atuncea prietinul acesta al meu o simțit că-i crește pe spinare păr de cîne turbat. A lăsat în drum, dinaintea orîndei, sania încărcată cu saci, a zvîrlit biciul în coarnele boilor ș-a tras de după o scoarță bărdița. Văzînd înainte-i pîclă de sînge, s-a repezit acasă ș-a izbit cu umăru-n ușă. A luat în piept pe femeie ș-a prins a striga la dînsa :

— Unde-ai fost ? Să-mi spui unde-ai fost, că te tai în bucăți cu securea.

— N-am fost nicăirea, omule ! Ce este ? Ai înnebunit ?

— Spune-mi unde ai fost, că te tai. Unde-i testemelul cel roş ?

— Care testemel ? Tu trebuie să fi băut, bărbăţele, — după aceea ai adormit în car ş-ai visat !

A mai răcnit la dînsa, ea se apăra ca de înec ; se ferea, da din mîini şi nu mai contenea din gură. A apucat-o omul de cozi şi-a bătut-o cu capul de colţul hornului ; n-a fost chip să scoată nimică de la dînsa.

— Taie-mă, omoară-mă, nu-s vinovată cu nimica !

Atuncea i s-au trudit şi prietinului istuia al meu mînile. Se uita la dînsa cum plînge, — şi l-a cuprins şi pe dînsul mare amărăciune.

— Vai, Ilincă, zice, — vai de zilele noastre cele ticăloase ! Că noi numai de patru ani sîntem luaţi. Şi cînd ne-am cununat, au înflorit zarzării de la casa noastră, — iar acuma florile li-s scuturate şi mi-a îngheţat inima. Că tu mie mi-ai fost dragă şi te-am socotit cu credinţă ; dar văd că m-am înşelat amar.

Muierea atunci se jură pe luminile ochilor şi pe mormîntul maică-sa, că nu ştie nici cu spatele despre ce poate fi vorba. Îşi şterge gura cruntă de sînge şi-l sărută pe barbat ; îl domoleşte şi-l îndeamnă să se ducă să-şi caute sania cu boii. Iar după ce se duce la boi şi la sanie, ea îşi pune în cap testemelul cel roş şi iese prin fundul grădinii într-o huditã de unde ia drumul la curtea boiérească.

Omul îşi duce sania s-o descarce de saci la hambare, pe urmă vine la curte să-l scrie pe catastif grămăticul. În loc de grămătic, iese în cerdac boierul. Îl chiamă ia aşa cu degetul şi-î rînjeşte numa-ntr-un dinte.

— Ia fă-te-ncoace, gospodarule.

— Iaca viu. Care-i porunca, cucoane ?

— Măi păgînule, zice boierul, ce ai tu cu femeia de-o baţi şi-o asupreşti ?

Prietinul ista al nostru nu se dumireşte deocamdată.

— N-am nimica, cucoane, — dar nu pricep de unde ştii măria ta una ca asta, şi de ce te-amesteci între român şi-ntre femeia lui.

N-a apucat a sfîrşi vorba, şi Răducan Chioru l-a şi fulgerat cu palma peste gură. Prietinul ista al nostru închide ochii fără să înţeleagă ; iar cînd îi deschide, vede la o fereastră pe Ilinca lui cu testemel roş şi-nţelege. Răcneşte cu mare tulburare şi-i vine să-şi facă o samă, să se deie cu capu-n fîntînă. Dar n-are cînd. Boierul a tras de după uşa tindei harapnicul şi-l păleşte-n plin pe după grumaz şi-l taie peste ochi cu şfichiul, parcă-l scrie cu foc. Încearcă a cîrni la dreapta şi la stînga. Cu răsuflarea gîlgîind în sînge se-ntoarce şi se prăvăleşte pe scări ca să scape şi să fugă. Jos îl prind în braţe haidăii curţii.

Bate cu pumnii şi scapă şi se repede urlînd la stăpîn. Răducan Chioru îl arde iar cu şfichiul şi clipeşte rîzînd din ochiul cel sănătos.

— Nu-l lăsaţi, măi flăcăi, zice, — că-i turburat. Era să-şi omoare femeia.

Haidăii au şărit şi l-au prins. L-au mai bătut pînă ce-au ostenit, pe urmă i-au dat drumul.

După ce a bolit trei zile, muşcînd scîndura lăiţii, prietinul ista al nostru sare-ntr-o noapte gardu la curtea boierului, ca să-şi găsească femeia. A pîndit-o pe lîngă odăile slugilor, pînă ce-a zărit-o. A sărit la dînsa urlînd, ca să-i rupă cu unghiile gîtiţa. A auzit boierul ţipete din casă, ş-a ieşit cu hamgherul.

Aşa că Răducan Chioru, ca un stăpîn ce se afla, văzînd atîta îndrăzneală, s-a scîrbit ş-a poruncit hăidăilor să-l ridice pe prietinul ista al meu şi să-i facă petrecere cuvenită, după purtarea lui. Intăi l-au legat cu mînile la spate şi i-au pus căluş în gură, ca să nu urle. Şi noaptea aceea l-au ţinut cu capul vîrît într-un gard, cu gîtul strîns între nuiele. L-au mai rupt cîini de pe laturi ; l-a muşcat gerul Bobotezei înspre ziuă. Eu nu înţeleg de ce n-a murit.

Făcîndu-se ziuă și văzîndu-l că se uită tot urît, cuconu Răducan poruncește să-l scoată din gard și să-l mîie cu harapnicele pînă devale la moară. Acolo slujitorii îl desculță, îi suflecă ițarii pînă la genunchi și-l vîră în lăptoc pînă la glezne, — ca să simțească zimții gheții și să nu mai îndrăznească a sui amenințare împotriva unui obraz boieresc.

Apoi a mai avut a îndura prietinul ista și altele, ca să se-mplinească rînduiala care era atunci la curțile stăpînirii. L-au lepădat într-un bordei, în preajma focului, ca să se încălzească. Ca să nu fugă, i-au pus picioarele în butuc, cu lacată grea de-o ocă. Ș-au lăsat fumul să iasă în bordei, ș-au presărat pe jaratic ardei pisat. Tușind și stupind sînge, a petrecut într-asemenea chip ; și Dumnezeu a vrut să nu piară, ci să se chinuiască pe lumea asta, ca dincolo pe tărîmul Tartorului.

Așa s-a întîmplat, cinstiților creștini, această faptă acum treizeci de ani. Și prietinul acesta al meu n-a pus fruntea-n țărînă, precum ar fi fost mai bine. A rămas schilod o vreme, urlînd în inima lui ; și cînd s-a putut tîrîi, a pribegit din sat. A trecut apa Moldovei ; pe urmă a trecut apa Bistriței, și s-a ridicat pe plaiurile cele înalte, cătră Rarău.

Acolo, în munte, sub cetină, sta cu ochii țintă ca un nebun și-și vedea întîmplarea. O vedea în vîlvătaie și-n sînge, — și inima-i era scrijelată de unghii de criță. Gemea zvîrcolindu-se și nu găsea în el o putere. Ș-a fost rob ciobanilor mulți ani, — pînă ce-a avut și el mioare și berbeci, învățînd rînduiala acelei sihăstrii.

Atuncea, într-o sară de primăvară, prietinul ista al meu a auzit glasul lui Vasile cel Mare, cîntînd sub streșină de pădure precum v-am cîntat eu.

Cînd i s-a înfățișat la colibă, prietinul meu l-a înțeles numaidecît că-i om fugar din lume și pribeag în pustie.

L-a văzut voinic și fudul, uitîndu-se pe sub sprîncene, și l-a primit cu dragoste, plăcîndu-i cîntecul. Cînd a auzit că-l chiamă Vasile, s-a bucurat, căci toată partea aceea de țară cunoștea asemenea nume, și de brațul lui se temeau cîmpiile. Pe-atuncea Vasile cel Mare ținea vadurile și drumurile și era mare vameș.

— Poftim, bade Vasile, la focul meu, zice prietinul nostru. Eu am auzit de dumneata — și te-oi primi bucuros, ospătîndu-te cu ce m-a blagoslovit Dumnezeu. Oi da și roibului dumitale fîn bun. Ș-oi găsi pocladă, să-ți fac hodină moale pe noapte.

Atuncea hoțul s-a bucurat ș-a descălicat la colibă și nu tîrzie vreme s-au făcut buni prietini.

Și i-a spus Vasile toate ale lui ; ș-a povestit și prietinul ista al nostru hoțului întîmplarea cu muierea și cu boierul.

Auzind povestea, Vasile cel Mare s-a supărat ; și-a rupt căciula din cap și a trîntit-o de pămînt.

— Măi, zice, după istorisirea asta, tu să nu te mai numești prietin al meu ! Căci ai supt lapte de iepuroaică, ș-ai rămas mișel !

— Ce-aș putea face, bădiță Vasile ? a întrebat omul cel sărman.

— Pentru ce-ai putea face tu, eu aș putea să-ți fiu învățător, măi băiete !

Așa i-a spus ; ș-acolo, la colibă și lîngă foc, cinstind rachiu de afine, l-a învățat lucruri bune.

— Măi băiete, zice hoțul, tu trebuie să înțelegi că la femeie nu găsești credință. Eu de cînd voinicesc, am învățat a o ceti. Și din pricina uneia ca a ta, am fost eu pușcat de poteră în piciorul stîng, de mă vezi ș-acuma călcînd mai îndesat într-o parte. Ci muierea fiind așa lăsată de Dumnezeu, vicleană ca apa și trecătoare ca florile, eu o sudui ș-o iert. Dar nu uit a păli pe cel care nu m-a iertat și pe cel care m-a asuprit. Fă și tu așa, ca să nu crăpi de veninul de care ești plin.

— Așa-i, sînt plin de otravă ! a strigat prietinul acela al meu. Mă dau rob ție, bădiță Vasile. Învață-mă cum să mă răcoresc !

Povestind, ciobanul se ațițase ș-acum își scutura capul și brațele în rumeneala focului. Glasul îi ieșise din cumpăna obișnuită. Vorbea prea tare, însă ca și cum ar fi fost singur. Cu toate acestea comisul Ioniță — ca și ceilalți — îl asculta cu luare-aminte și nu mai părea jignit.

— Și precum vă spun, a strigat Constandin Moțoc, Vasile cel Mare l-a învățat pe acel prietin.

— Lasă-ți, zice, mioarele în seama soților, pe o săptămînă. Lasă jîntița și cînii în sama scutarilor. Nu lua cu tine decît un cal și doi cași la coburi, ca să ne fie de prînzare. Avem să coborim amîndoi călări, ca doi negustori detreabă, pînă la apa Bistriței și mai departe pîn' la apa Siretului. Ca să văd și eu satul întru care s-au întîmplat cele ce mi-ai povestit.

Cînd a vorbit așa fel acela hoț, rîzînd, — prietinul meu a simțit tremurînd în el inima cu mare durere și mare nădejde.

A dat pe sama soților averea, — a lăsat plaiurile și bradul, izvoarele cele reci și poienile, și încălicînd, a coborît cu hoțul între oameni la cîmpie.

De cunoscut nu-i cunoștea nimeni. Ș-au călărit ca doi negustori detreabă pînă la apa Siretului în sat la Fierbinți, mîncînd caș cu pită rece și bînd apă la fîntîni cu cumpănă. Și-ntr-o joi dimineață, fiind și sfînta sărbătoare a Înălțării, s-au arătat amîndoi pe șleah, venind împotriva bisericii, tocmai cînd ieșea norodul de la leturghie.

Atuncea, între oameni, prietinul meu a cunoscut pe Răducan Chioru. A simțit zbătîndu-se în el o dihanie, — dar s-a stăpînit. Ș-a zis :

— Bădiță Vasile, acesta-i stăpînul meu, carele m-a miluit.

— Așa ? a răspuns hoțul. Tare bine !

Ș-a strigat cu mare strășnicie, înălțîndu-se în scări :

— Oameni buni, stați !

Oamenii au stătut.

— Creștinilor și oamenilor ! a răcnit Vasile cel Mare, — stați cu liniște și cu pace, căci eu n-am nimica cu dumneavoastră. Aflați că eu sînt Vasile cel Mare, hoțul. De numele meu știți și de urmările mele ați auzit. Avem pistoale și nu ne temem de nimeni ; și mai sînt alții care străjuiesc aproape.

Oamenii au murmurat și s-au tras la o parte cu supunere. Iar boierul și-a săltat barba din gulerul giubelei și-n ochiul lui cel sănătos s-a aprins mare spaimă, cînd a cunoscut pe prietinul meu.

— Ne-am înfățișat, zice iar hoțul, ca să facem un județ, după vechi obicei. Căci pînă la judecata cea din urmă, a lui Dumnezeu, neavînd ascultare nici la isprăvnicii, nici la Divan, cată să facem dreptate singuri cu brațul nostru. Pentru muiere te iertăm, luminate stăpîne, — dar am tremurat cu capu-n gard și cu gleznele-n ghiața morii, și cu picioarele-n butuc și cu ochii în fum de ardei, stupindu-ne sufletul, și ne-ai ars cu harapnicul ; ne-ai rupt unghiile. Ne-ai umplut de otravă viața, căci ne-am adus aminte de toate în toate zilele și n-am găsit nici într-un fel alinare și izbîndă ! Ne-am înfățișat să-ți plătim, cucoane !

Răducan Chioru înțelegînd, a căscat mare ochiul ș-a urlat la oameni și la slujitori ; a căutat scăpare în laturi, a căutat scăpare înainte. Dar hoțul și prietinul acesta al meu l-au luat în piepturile cailor și l-au dărîmat. După aceea au descălicat și l-au lovit cu cuțitele. Prietinul meu a stat pînă ce-a văzut sîngele băltindu-se în pulbere. Cînd cel căzut și-a contenit tînguirile ș-a suspinat de moarte, l-a pipăit cu vîrful piciorului și l-a întors cu fața-n sus și cu ochiul deschis cătră cer. Și nimenea dintre oameni n-a zis nimica, — ci stăteau martori cu spaimă, la județ.

Asta a fost. Ș-au lăsat lîngă mort punga cu opt galbini, cîtă avere aveau, pentru sfînta biserică. După aceea fiind o vreme frumoasă, cu soare de primăvară, au încălicat iar, ieșind din sat, și s-au pustiit prin locuri ferite, pînă ce s-au suit iarăși sub codru verde.

Sfîrșindu-și povestirea, ciobanul pufni spre flăcări amărăciunea pe care o avea încă în el. Apoi ne privi tulbure și începu a rîde pieziș, văzîndu-ne că tăcem. Și se trase deoparte la tohoarca lui și stătu iarăși închis în mîhnire ca mai înainte, fără bucurie și fără lumină, ca-n negurile muntelui.

(*Viața românească*, nr. 11—12, noiembrie-decembrie, 1925 ; vol. *Hanu-Ancuței*, 1928.)

GEORGE BACOVIA

(1881—1957)

Născut în ziua de 5 sau 6 septembrie, la Bacău. Fiul lui Dimitrie Vasiliu, comerciant, și al Zoiei Vasiliu, născută Langa, dintr-o familie de boiernaș, din părțile Iașului. După absolvirea cursului primar (1894), se înscrie la Liceul Ferdinand din Bacău. Încă din clasele gimnaziale își descoperă vocația poetică, dublată de pasiunea pentru muzică și de talentul pentru desen. Fascinat de personalitatea lui Al. Macedonski, trimite maestrului poezii. În *Literatorul* din 30 martie 1899 apare poemul *Și toate*, semnat V. George. După absolvirea gimnaziului se înscrie la Școala militară din Iași (1900) de unde se retrage pentru a urma cursul superior la Liceul Ferdinand din Bacău, pe care îl absolvă în 1903. Înscriindu-se la Facultatea de drept din București, vizitează pe Macedonski, citind în salonul său literar poezia *Plumb*, care entuziasmează în cel mai înalt grad. Colaborează și la revista *Arta* din Iași. Pierzînd cîteva examene, în 1904 se retrage de la Facultatea de drept din București. După doi ani de ședere la Bacău, reia studiile juridice la Iași, unde cunoaște pe I.M. Rașcu, colaborînd la revista acestuia *Versuri*, devenită apoi *Versuri și proză*. De-abia în 1911 obține diploma de licență în drept. Nu practică însă niciodată avocatura, fiind, cu intermitențe, profesor suplinitor, copist și ajutor de contabil la Prefectura din Bacău pînă în 1915. Colaborează la revista *Flacăra* (1912), atrăgîndu-și admirația lui Adrian

Maniu, Ion Pillat și N. Davidescu. În 1915, împreună cu Ion Amaru și Smil Kraus, scoate, la Bacău, revista *Orizonturi noi*. În 1916 se mută la București. Acum apare volumul *Plumb*. Funcționar la Ministerul Muncii pînă în 1922, revine la Bacău, unde la un moment dat este profesor suplinitor de desen. În 1925 scoate revista *Ateneul cultural*. În 1926 tipărește *Scîntei galbene* și, sprijinit de Agatha Grigorescu — cu care se va căsători în 1928 — volumul de proză *Bucăți de noapte*. Stabilit în București din 1928, pentru un timp este referent la Direcția educației poporului, al cărei director e Liviu Rebreanu. În 1930 apare volumul *Cu voi*. Fără slujbă, între 1930—1933 îl aflăm la Bacău. În 1933 revine în capitală unde rămîne pînă la sfîrșitul vieții. Volumul antologic *Poezii* (1934), prefațat de Adrian Maniu, este încununat cu Premiul Național. Încă din 1932 beneficiază de pensia acordată de Societatea Scriitorilor Români. În 1936, apare *Comedii în fond*, în 1944 volumul *Opere*, la Editura Fundațiilor. Bibliotecar la Ministerul Minelor și Petrolului în 1945 iar în 1946 consilier la Ministerul Artelor. În 1946 publică *Stanțe burgheze*. Prezența în librării a scriitorului va mai avea loc doar peste zece ani (1956), cînd, însoțit de importanta prefață a lui Eugen Jebeleanu, apare volumul *Poezii* (E.S.P.L.A.). Fiind sărbătorit cu prilejul vîrstei de 75 de ani i se conferă „Ordinul Muncii cl. I".

Încetează din viață în dimineața zilei de 22 mai 1957.

De consultat : 1. *Scrieri alese*, studiu introductiv de Ov. S. Crohmălniceanu. *Evocare și bibliografie* de Agatha Grigorescu Bacovia, E.P.L., 1961 ; *Plumb. Versuri și proză*, ediție îngrijită de Ion Nistor, prefață de Nicolae Manolescu, tabel cronologic de Agatha Grigorescu-Bacovia, E.P.L., 1965, col. „B.P.T." ; *Opere*, ediție și studiu introductiv de M. Petroveanu, Editura Minerva, 1978. 2. Mihail Petroveanu, *George Bacovia* (capitolul *Un jurnal al eșecurilor : proza)*, Editura Minerva, 1970, ed. a II-a, Editura Cartea Românească, 1972 ; Nicolae Ciobanu, *Proza lui G. Bacovia, un „jurnal al eșecurilor" ?*, în *Insemne ale modernității*, Editura Cartea Românească, 1977.

[CUBUL NEGRU]

Enervat de această lungă agonie a unui veac suspect ; umilit, mai mult ca totdeauna, de ironica reflexiune a unui poet din veacul viitor al frumuseții, veneam spre casă într-o noapte, tîrziu, înnebunit de mizeria și minciuna în care am apărut. Eram pierdut, inutil, mai ridicol ca niciodată.

Orașul mic dormea în noaptea lui...

Acasă, un plic alb, la aprinsul lămpii, apăru pe podele lîngă ușă, în tăcuta odaie, unde stau de mult fără să fi avut nici o corespondență de nicăieri.

Am deschis plicul, și pe cartonul negru-mat era scris cu alb :

„— Vino pe podul de fier, mîine la ora 3 d.m."

M-am gîndit să nu mă duc. Cum, însă, în noaptea aceea eram cu totul nimicit de viața reală, invitația aceasta mă lăsă indiferent părîndu-mi chiar un lux, bun de emoții bizare pentru alții.

A doua zi, însă, eram pe pod. Un domn și o doamnă în negru ; ei mă conduseră repede la o trăsură, care aștepta.

Trăsura porni cu noi, iar ea, zîmbind, puse pe fața mea o mască, prin care nu vedeam nimic.

Cînd ea îmi ridică masca, eram într-un salon larg, vechi, dar bine luminat ; afară era noapte.

Peste puțin timp, am luat toți cîte o baie parfumată și, înfășurați numai în cearșafurile albe, am revenit în salon.

Nici un alt om nu apăru ; tot palatul dormea... trebuia să fie mai mult de miezul nopții...

Figurile noastre erau palide și tăcute, iar peste noi plutea dezgustul unui veac.

Cu un gest nervos, ei stinseră atunci lumina, şi prin întunericul adînc ridicară un oblon secret, tăiat în podele, într-un colţ al salonului.

Un patrat de lumină venită din subsol apăru deodată în colţul acela al podelelor.

Prin vorbe abia şoptite, cearşafurile alunecară de pe noi. Nuduri din ziua de azi...

Ea, cu părul desfăcut, dispăru cea dintîi, în lumina patratului deschis ; coborînd şi noi, capacul fu tras.

*

Un cub negru, subsol, capitonat cu catifea neagră, ne înconjura între podele, plafon şi pereţi ; nici o fereastră.

În plafon ardea un lampion care lăsa o lumină violetă în acest cub al uitării, iar într-un colţ al cubului, o sobă ascunsă în zid alinta nudurile noastre cu o căldură moleşitoare.

Noi stam culcaţi pe catifeaua neagră, sorbind arome negre, din trei pahare negre.

Ochii se priveau simpatic, aprinşi...

— Cîntă, zise el...

Şi ea luă ghitara neagră şi începu, cu o voce stinsă, poema corbului din Edgar Poe.

Refrenul „niciodată, niciodată" se pierdea abia şoptit, şi ghitara tăcu.

Noi beam arome negre din trei pahare negre...

— Dansează, zise el...

Ea se ridică în lumina pală, violetă... O frumuseţe de linii arăta o cuminţenie naturală... Dansa fantastic, leneş, decadent...

Printr-o spirală, ea căzu lîngă noi, ca o stea în cubul negru...

Noi beam în cubul negru, în fumul ţigărilor, ce ne învăluia, iar lampionul arăta sfîrşitul unui veac.

Eram şi mai tăcuţi...

Deodată, lumina fu stinsă, şi umbra lui Karl Marx apăru în noaptea cubului negru, cu ajutorul unei lanterne.

Un ţipăt isteric ieşi din pieptul lor. Cu braţe nervoase, mă încleştară, şi o ploaie de sărutări bizare ne adormi profund în acel cub negru al uitării...

*

Cu aceeaşi mască fui condus a doua zi ; la acelaşi pod ne-am despărţit.

Spuneau că mîine vor pleca pentru totdeauna, şi că veacul nostru s-a sfîrşit.

(Orizonturi noi, nr. 3, iulie 1915 ; vol. *Bucăţi de noapte*, 1926.)

[AMĂGIRE]

Vacanţa de Crăciun se anunţă tristă pentru mine, ca printre străini. Priveam cărţile în care trebuia să uit singurătatea sau farmecul acestor sărbători de distracţii şi banchete.

Va fi aceeaşi odaie ce se încălzeşte cu greu, unde vor trece şi aceste zile, la fel sau mai trist ca celelalte.

Ceva, însă, îmi spune că poate va fi altfel, şi deşi nu dădusem nici o atenţie unei scrisori, primită cu cîteva zile în urmă, în noaptea aceasta o reluai pentru a o citi din nou.

„Iubit poet, cu multă greutate, aflîndu-vă adresa, vă scriu ca un necunoscut admirator care vă roagă să petreceţi Anul nou la dînsul, în satul C... prin gara M... unde vă aşteaptă o trăsură. De veţi veni sau nu, rămîne cum veţi crede ; eu, însă vă aştept,

Radu".

A mă deplasa pentru un admirator necunoscut... Din nou stăteam cu ochii în gol, gîndindu-mă să-i răspund, sau să aştept zilele să treacă, pentru a mă decide! Şi modestia rece a odăii mele îmi spunea că tot mai bine ar fi să mă duc, oricum ar fi. Zilele treceau, şi zgomotul particular al sărbătorilor mă întrista şi mai mult. Un dor de variaţie mă lua mereu, şi invitaţia îşi făcea loc ca o preocupare definită.

Am plecat, în ajun, într-un vagon plin de lume. Mă duceam la întîmplare, şi chiar cu o adîncă tristeţe. Abia auzii prin mulţime numele gării pustii ; găsii trăsura şi ţăranul singur, pe capră, care îmi spuse rîzînd că pe noapte vom intra în sat.

Cîmpii îngheţate şi crînguri goale rămîneau în urmă şi apăreau... iar tristeţea din tren mă urmărea mai înainte, fără să mă întreb : de ce am venit pe aici ? Stelele apărură, şi o fază de lună arătă pustiul îngheţat şi fantastic.

Frigul se lăsa greu... Prin satele pustii se auzeau ecouri de colindători puţini, iar căsuţele acoperite cu trestie dădeau fiori...

Departe, într-un cîmp pustiu, trăsura intră pe o alee lungă de copaci goi, şi vizitiul îmi spuse că am ajuns. Ascunsă între copaci, în cîmpul îngheţat, casa apăru izolată cu totul de sat. O zidire veche cu două etaje, în care primul era stins şi nelocuit.

O singură lumină se zărea la o odaie de sus, cu un balcon vechi şi întristat...

Nici o mişcare de primire. Peste tot tăcere. Amorţit de frig şi rămas singur în sufragerie, singura odaie luminată pe care o văzusem de afară, priveam de lîngă sobă serviciul de masă pentru o singură persoană şi sticlele cu băutură... Aşteptam... Părea că sînt într-o locuinţă din care cei de acasă plecaseră pentru a scăpa de singurătatea unei clădiri atît de vechi, cu gratii şi ziduri groase.

O căldură plăcută, totuşi, şi aerul antic al acestei clădiri mă familiariză întrucîtva, şi aşteptam...

O scrisoare deschisă, pe masă, mă atrase de la sosirea mea ... Apropiindu-mă, o citii :

„Fii binevenit. Bea pentru un an mai bun. Sînt eu care te-am invitat,

Magda“

Îmi trăsei scaunul şi stam trist, privind serviciul singuratic şi buteliile, într-o tăcere care îneca orice surprindere de relaţiuni omeneşti şi care spunea : „Adu-ţi aminte că eşti departe şi nu mai cerceta nimic...“

Stam încă în sufragerie, în ţăcănitul monoton al unui ceas vechi, uitat pe un dulap, bînd vinurile alese, în sănătatea acestei necunoscute, care aranjase această amăgire, pe care în amorţirea alcoolului o găseam duioasă, iar zidurile foarte vechi şi groase spuneau : „Rămîi la noi“.

Privirea rătăcea în fumul ţigării, presupunînd mulţimea odăilor şi din acest etaj, care dormeau închise, goale sau mobilate, în noaptea lor.

Era tîrziu. Mă plimbam încet, şi privirile mele se opreau la ferestrele cu gratii înfipte în zidurile groase, zărind o lună fugară pe un senin cu cîmp îngheţat.

Pentru a uita şi opri spaima ce se lăsa, îmi luai ultima sticlă rămasă, stinsei lampa de aici şi trecui prin sala largă, luminată slab de lună, către odaia de culcare, unde lampa aprinsă mă aştepta.

Căldura, covorul moale şi grosimea zidurilor zugrăvite de demult, şi aceleaşi gratii la ferestrele atinse de un desiş de copaci lungi şi goi, mă izola liniştit, pentru a mă crede într-o locuinţă visată şi în care aş fi voit să rămîn uitat. Mobila veche, cu un parfum de poveşti, arăta odaia unei femei, care părea că pluteşte pe lîngă mine, şoptitor, pentru a mă face să zîmbesc.

Lîngă pat, pe o măsuță, cîteva cărți, un caiet gros, o cutie cu fondante și țigări fine stăteau ca niște tovarășe ale insomniei, aici, în această clădire veche, înconjurată de copaci vîjîitori sub palida lună.

Pentru a nu plînge în această vrajă pe care o suportam dureros, băui ultima sticlă ce o adusesem, luînd și din fondantele deschise. M-am culcat tîrziu ; stînd între perne, luai caietul pentru a citi impresiuni scrise de aceeași mînă ce-mi scrisese scrisorile ce le primisem, gîndindu-mă trist la această fantezie, de a veni pentru Anul nou într-o locuință atît de veche și aproape pustie, ascultînd șoapte duioase pentru a nu mă simți amăgit.

Caietul se deschise la o foaie îndoită, unde cîteva rînduri veneau ca o explicație :

„Nu mi-a plăcut să amăgesc pe nimeni, găsind acest lucru neserios și mai totdeauna cu urmări triste. Aș dori ca această nebunie a mea să-ți rămînă indiferentă. Mi s-a părut viața în ultimul timp atît de sever serioasă, încît doream o amintire în aceste ziduri vechi, pe care, după plecarea dumitale, voi simți-o fără a ști nimeni — pînă atunci, cînd felul meu de a fi îmi va dicta să vă cunosc personal sau nu. Te rog iartă această amăgire.

Sărbătorile le voi petrece cu familia, în orașul din care ai plecat, și ne vom întoarce aici pe la mijlocul lunii.

Încă o dată, te rog să ierți singurătatea și neexplicarea în care îmi place să mă afund, visînd la atîtea cîte au fost...

Scrie-mi ceva în acest caiet... M.“

În vagul unor tăceri lungi, adormii în vîjîitul stufișului de copaci ce înconjura ca un crîng această casă depărtată.

M-am trezit tîrziu. Un soare clar lumina odaia parfumată și caldă, iar zarea se întindea la ferestrele vechi cu întinderi de cîmpii înghețate și zboruri de păsări iernatece. Spălîndu-mă, mă trezii, și mă simțeam întrucîtva mai lă-

murit de situația mea ; mă gîndeam că a doua zi trebuia să plec, ducînd cu mine o nouă melancolie, pentru nu știu cîtă vreme. Voiam să văd această casă din depărtare, din parcul ei sălbatec, înainte de a pleca, și coborîi ușor scara lată și veche, pe unde venisem.

Trăgînd un drug de la ușa uscată, din sala de piatră, ieșii pe niște trepte vechi și înverzite, privind aleea nesfîrșită și goală, ce mă umplu de o melancolie amară, fără a putea să înaintez. Reintrai în vechea clădire, cu ecoul ei de pustiu, care, totuși, părea mai puțin întristătoare ca violetul fumuriu din fundul parcului sălbatic.

Rătăceam neauzit printre sălile tăcute...

Pustiul acesta explica sufletul necunoscutei mele, care se decisese de a mă avea aici, desigur, după multe zile și nopți de singurătate gîndită...

Masa și vinurile alese urmară cu o varietate deosebită. O cameră pe care o zării întredeschisă licărea de butelii... Nopți de visare, în care uitam orașul spre care trebuia să plec pentru totdeauna. În ultima noapte recitii rîndurile ei din caiet și voiam să-i scriu, după cum mă ruga, terminînd scrisoarea.

Beam vinul cu fondanta pe care o luasem, și aprinsei o țigară fină din cele lăsate de ea. Putui să scriu cîteva rînduri cu o mînă tremurătoare :

„Buteliile de vin consumate de mine, iubită necunoscută, vor spune că ai amăgit un bețiv. Poate vei uita că am petrecut un An nou într-o clădire veche și fantastică, care m-a putut găzdui atît de puțin, pentru a mă reda mai învins în zgomotul orașului ce va pătrunde în odăița închiriată, ce se încălzește atît de greu... Un plîns supărător vei auzi în această cameră după plecarea mea, și nu cred că voiai o astfel de amintire... după cum și eu voi duce cu mine un duios ecou, care nu știu de este ecoul glasului tău. Un cuvînt fantastic... adio. Va plînge acest cuvînt în

parcul sălbatic, la ferestrele vechi, cu gratiile lor de fier, după cum mi-a plîns și mie în ultima noapte de amăgire, în aceste ziduri groase, pe care, părăsindu-le, nu știu cum le voi privi ca să nu plîng, B“

Sînt mulți ani, și palate vechi, și case vechi sau uitate în depărtări de sate... și cîte alte ziduri din zilele noastre nu vor deveni, odată, tot atît de fantastice...

(*Flacăra*, nr. 24, 20 martie, 1916 ; vol. *Opere*, 1944.)

TUDOR ARGHEZI

(1880—1967)

Născut la 21 mai 1880, în București. Părinții, originari din Cărbuneștii Gorjului. După anii dintîi ai copilăriei — între 1887—1891 — urmează cursurile școlii primare „Petrache Poenaru“, situată în perimetrul Pieței Amzei din București, sub îndrumarea atentă, blîndă a părintelui Abramescu („zvelt și aproape imberb, de vîrsta și acuratețea nouă a unei domnișoare“). Din acești ani datează amintirea lui Eminescu, „ca o schiță de fum“, trecînd pe Calea Victoriei, și a lui Alexandru Odobescu, care în calitate de director al Școalei de aplicație a institutorilor vizitează în mai multe rînduri școala în care învăța elevul Theodorescu N. Ion. Între 1891—1896 urmează cursurile Liceului Sfîntul Sava. Anii adolescenței vor fi reînviați cvasifidel în cărțile de proză *Ochii maicii domnului* (1934) și *Lina* (1942). În 1894 are loc prima tentativă de a publica o poezie în *Lumea nouă*, unde la poșta redacției i se dă acest răspuns : „Mai știi de unde sare iepurile ?“ Debutul literar are loc în 1896, cînd publică un ciclu de cincisprezece poezii în *Liga ortodoxă* și în *Suplimentul literar* al acestui ziar, semnate Ion N. Theodorescu și, respectiv, Ion Theo. Apariția noului poet este imediat salutată cu mare entuziasm de Alexandru Macedonski. În același an cunoaște pe I. L. Caragiale, evocat mai tîrziu în pagini memorabile. Tot în 1896 cunoaște pe Grigore Pișculescu, viitorul Gala Galaction, cu care leagă o prietenie ce va

dura decenii de-a rîndul. Din 1897—1898 datează poeziile publicate în *Revista modernă* și *Viăța nouă*, semnate Arghezi, nume sugerat de numele vechi al rîului Argeș, Argesis. După un stadiu de laborant la fabrica de zahăr din Chitila, la începutul anului 1899, în împrejurări și din motive încă nu îndeajuns de bine cunoscute, ia decizia de a se retrage la mînăstirea Cernica, îmbrăcînd rasa de novice sub numele de Iosif, pentru ca la 8 septembrie 1900 să fie hirotonisit diacon. La Cernica stă pînă la începutul anului 1905, perioadă ce va fi evocată în volumul *Icoane de lemn* (1929). Urmează plecarea „în călătoria de studii", ce va dura pînă în 1910. Îl aflăm mai întîi la Fribourg și Paris iar din 1906 la Geneva, unde pentru a avea din ce trăi practică meseria de ceasornicar. Din această perioadă datează o parte din poeziile ce vor fi publicate în *Cuvinte potrivite* (1927). Reapariția cu poezii în presa literară se produce la 10 februarie 1910, cînd N.D. Cocea publică *Rugă de seară* în *Viața socială*, unde apar și poemele ciclului *Agate negre*. Întors în țară, reintră în publicistică. Lucrează în redacția revistei *Figuri contemporane din România* și a ziarului *Viitorul*, colaborează cu poezii, articole și cronici la *Viața socială*, *Rampa*, *Facla*, *Viața românească* ș.a., traduce din Dostoievski *(Amintiri din Casa morților)* și din Tristan Bernard *(Le petit Café)*, conduce cotidianul politic *Seara* (1913—1914) și scoate, împreună cu Gala Galaction, revista *Cronica* (1915—1916). Rămas în capitală pe timpul ocupației germane, colaborează la *Gazeta Bucureștilor (Bukarester Tageblatt)*, ceea ce, după încheierea războiului, îi atrage, ca și lui I. Slavici, detenția la închisoarea Văcărești (aici își au geneza volumul de proză *Poarta neagră*, 1930, și cel de versuri *Flori de mucigai*, 1931). În februarie 1922 scoate revista *Cugetul românesc* unde publică pînă la 1 martie 1924 numeroase poezii, bucăți în proză, traduceri din Baudelaire. Pentru scurt timp (1923) conduce și ziarul *Națiunea*. Colaborează la revistele importante ale vremii : *Viața românească*, *Adevărul literar și artistic*, *Gîndirea*, *Rampa* etc. Apariția *Cuvintelor potrivite* este receptată de criticii cei mai de seamă la modul superlativ. Mihail Ralea, de pildă, scrie : „Tudor Arghezi e cel mai mare poet al nostru de la Eminescu încoace". În

ziua de joi 2 februarie 1928 apare cel dintîi număr al ziarului *Bilete de papagal*, a cărui primă serie se încheie cu numărul 460, din 9 august 1929. A doua serie a *Biletelor...* va fi scoasă în 1930, a treia între 1937—1938, a patra în 1944. Prestigioasa activitate literară desfășurată în perioada interbelică se materializează — pe lîngă cele citate — în numeroase și importante volume : *Cărticică de seară* (1935), *Hore* (1939) — versuri — *Cartea cu jucării* (1931), *Tablete din Țara de Kuty* (1933), *Cimitirul Buna-Vestire* (1936), *Ce-ai cu mine, vîntule ?* (1937) — proză — ; după război, urmate de *Manual de morală practică* și *Bilete de papagal*, apărute în 1946. Neta atitudine antinazistă a scriitorului este exprimată atît în versuri (ciclul *Letopiseți*, de pildă, tipărit în *Revista Fundațiilor*, 1941), cît și în „tablete", culminînd cu cunoscuta *Baroane*, apărută în ziarul *Informația zilei* din 30 septembrie 1943, pentru care este închis în lagărul pentru deținuți politici de la Tîrgu-Jiu. În afara volumelor de proză amintite, în primii ani de după război apar culegerile *Una sută una poeme* (1947) și *Țara piticilor* (idem). După trecerea celor cinci ani (1948—1953) în care, grație unor practici proletcultist-abuzive de tristă amintire, opera îi este pusă la index, dovedind o capacitate de creație unică, revine în cîmpul literaturii române contemporane. Activitatea literară din anii ce urmează, prin strălucirea ei, îl impune ca pe una dintre cele mai proeminente personalități ale culturii noastre actuale. Paralel cu susținuta și febrila prezență în principalele publicații ale epocii, dă la iveală un important număr de volume memorabile : *Prisaca* (1954), *1907-peizaje* (1955), *Cîntare omului* (1956), *Stihuri pestrițe* (1957), *Cartea mea frumoasă* (1958), *Frunze* (1961), *Poeme noi* (1963), *Cadențe* (1964), *Silabe* (1965), *Ritmuri* (1966), *Litanii* (1967), *Noaptea* (1967) — versuri ; *Pagini din trecut* (1955), *Lume veche, lume nouă* (1958), *Din drum...* (1958), *Tablete de cronicar* (1960), *Cu bastonul prin București* (1961), *Răzlețe* (1966) — proză. Se impune și ca unul dintre cei mai mari tălmăcitori ai literaturii universale în limba română, în atenția sa aflîndu-se opera unor autori precum Rabelais, Molière, Gogol, La Fontaine, Theophrast, Krîlov, Verlaine,

Rimbaud. Primul volum din ediţia de *Scrieri* — acum ajunsă la vol. 30 — apare în 1962.

Se stinge din viaţă în seara zilei de 14 iulie 1967.

De consultat : 1. În afara volumelor citate, mai menţionăm volumele 6, 7, 8, 12, 13, 14, 15, 16 din seria *Scrieri*, în care este retipărită „proza scurtă" argheziană. 2. Ov. S. Crohmălniceanu, *Tudor Arghezi*, E.S.P.L.A., 1960 ; Dumitru Micu, *Opera lui Tudor Arghezi*, E.P.L., 1965 şi *Tudor Arghezi*, Editura Albatros, 1972 ; Valeriu Cristea, *Satiră şi purificare*, în *Alianţe literare*, Editura Cartea Românească, 1977.

DOI VECINI

Între familia d-lui locotenent I. G. Petrescu şi familia d-lui M. Theodorescu-Fălciu, advocat, exista un vechi conflict, care începuse chiar din ziua mutării lor în aceeaşi curte, din deosebire profesională.

— Ai văzut o teacă prin curte ? întrebase d. Theodorescu-Fălciu pe soţia d-sale...

— Iacă, o lichea de ofiţeraş... Se crede Napoleon Bonaparte, aşa-i de mîndru cu cei trei sute de lei pe lună pe care-i încasează...

— Ştii, pe mine, militarii mă agasează... Toată ziua zdrîng ! zdrîng ! Ar fi putut statul să le dea o sabie de pîslă şi nişte pinteni de bumbac : aşa i-ar fi purtat în buzunar. Asupra ofiţerilor am opiniunile mele.

— I-ai văzut nevasta ? O scoabă lungă, blondă, de două ori mai înaltă ca el. Cînd ies împreună parcă-i biserica luterană cu mătura mea de la bucătărie. N-ai văzut-o ? Toată ziua îşi face unghiile în fereastră. Uite-o, e la geam...

— Nici n-am mai văzut o femeie atît de slută şi de puturoasă. Toate le face numai soldatul. Dacă nu i-ar fi teamă că-i rupe părul, l-ar pune să o şi pieptene dimineaţa.

— Ştii, eu am un principiu, stabileşte d. Theodorescu-Fălciu. Nici o legătură cu vecinii şi mai ales cu moştecii. Dacă îţi dă bună ziua poţi să răspunzi, dar nici o vorbă, nici o vizită, nu este-aşa ? şi vei interzice şi lui Marinică să se joace cu fata lor.

— Ştii prea bine că nu mie îmi plac cîrdăşiile astea.

— Ce firmă-i aia de la poartă, Cloclo, întrebase d-l lt. I. G. Petrescu pe doamna domniei sale. Asta-i mai lipsea casei, o firmă : mai trebuie şi un clopot.

— „M. Theodorescu-Fălciu licenţiat în drept, advocat", rosteşte cu ironie d-na Petrescu, citind textul firmei din poartă. Nişte mitocani !

— A uitat să-şi puie bacalaureatul şi absolvenţa de patru clase primare ; judeţul şi l-a pus. Nu există specie mai obraznică şi mai dezgustătoare ca tîmpiţii ăştia de civili. Toată lumea trebuie să ştie că-l cheamă Theodorescu, că e de la Fălciu şi că şi-a luat licenţa în drept ; le trebuie galon şi lor ! Sînt sigur că a voit să-mi dea peste nas şi să mă provoace cu firma lui, ştiind că alături stă un domn ofiţer.

— Aş ! nu-i atribui atîta inteligenţă. O face din prostie. Uite-l că iese ; vezi ce dobitoc e, se cunoaşte după ceafă.

— Mitocanul poartă lavalieră. Tat'su la Fălciu tot lavaliere a purtat. Şi are ghiozdan, ca agenţii de articole de băcănie. Trebuie să fie vreun escroc.

— Să nu te mire... Seamănă cu fostul nostru administrator de moşie, care a ruinat pe papă.

— Ai văzut ? are cotlete ca Marghiloman.

— Şi un cercel în ureche...

— Şi un ceas de aur...

— Dar pe nevastă-sa s-o vezi... deşi să-ţi spui drept, n-au aerul că sînt cununaţi... O aia mică, neagră, şi zbîrcită

și rea ca un șarpe. Toată ziua mătură, spală, freacă. Trebuie să fi fost bucătăreasă.

— Știi deviza mea, deslușește grav d-l locot. Petrescu : nici o legătură cu vecinii și mai ales cu bestiile de civili.

— Se poate să mă crezi atît de lipsită de demnitate, Ionel ? *Voyons !*

Timp de șase luni de zile cele două familii au trăit geam în geam și ușă-n ușă, fără să-și adreseze cuvîntul. Familia advocatului aștepta să i se vorbească, familia ofițerului de-așijderi. Cînd se întîlneau bărbații, ca să nu iasă împreună cu politețele de rigoare atunci cînd nu pot să încapă doi pe-o poartă, unul dintr-înșii se oprea brusc din mers, își pipăia cu gesturi exagerate buzunarele, ca să vadă celălalt că a uitat ceva în casă, se întorcea și aștepta din dosul perdelei.

— Te-ai întors din drum ? întreba d-na Theodorescu.

— Idiotul ăla de ofițer... răspundea d-l Theodorescu.

— Te-ai întors ? întreba d-na Petrescu.

— Dobitocul ăsta de advocat... răspundea d-l locot.

Cu timpul, fiecare din membrii celor două familii era convins că familia vecină e compusă din „rîioși", din „canalii cu nasul pe sus" și din „pîrliți obraznici". Locotenentul fuma țigări de „Damă", advocatul țigări „Pelișor".

— Sărăcia asta de ofițer ! observa advocatul.

— Face pe parvenitul ! observa ofițerul. Aruncă în curte mucurile lui aurite.

Copiii împărtășeau opiniile părinților exact. Marinică în vîrstă de patru ani își încrunta sprîncenile fără păr ca o fiară, lua gunoaie de jos și arunca în Bébé. Bébé, care avea cinci ani, asmuțea pe cățelul Benoni, un ghem alb cu vocea lină, asupra lui Marinică, pregătit cu un baston ce-i trecea de două ori de pălărie, să-l lovească. În inima lor persista totuși un dubiu și se surprindeau zîmbind unul la altul și poftindu-se din ochi : „vrei să ne jucăm ?" Dar

atitudinea li se rectifica îndată ce-și întorceau capetele spre fereastra casei lor, de unde putea să fie văzuți.

Singuri se aveau foarte bine bucătăreasa Marița și ordonanța Dumitru, care călcau în fiece noapte consemnul primit cu solemnitate de la stăpîni. De la Dumitru afla Marița și comunica d-nei Theodorescu-Fălciu tot ce se vorbea pe socoteala stăpînilor ei în căsnicia ofițerului, iar Dumitru servea, dincolo, informațiile Mariței. Și stăpînii tolerau în definitiv relațiile slugilor numai în scopul politic de-a cunoaște zilnic opiniile vecinilor despre dînșii.

Un război lung a fost dus între cele două cucoane : cu pianul, cu garderoba, cu oltenii, cu bucătăria.

— Ăla cu portocale, striga d-na Theodorescu-Fălciu... Aici, casa din stînga... Și cînd apărea precupețul, d-na locot. Petrescu ieșea, tocmea și cumpăra portocalele de douăzeci lei.

— De ce te-ai dus la alții cînd te-am chemat eu ? îl mustra pe oltean d-na Theodorescu-Fălciu după ce olteanul ajungea la dînsa, Poftim ! alege pe cele mai frumoase și-mi lasă gunoaiele. Și d-na Theodorescu cumpăra portocalele de treizeci și cinci lei, întrebîndu-l la plată cu vocea tare dacă are să-i dea restul la o hîrtie de o mie.

În zilele calde ale lui mai d-na locotenent își scotea pe frînghie hainele de iarnă, mantalele, blănurile. A doua zi curtea era copleșită de blănurile mai numeroase și mai scumpe ale d-nei advocat, care ținea să dea rivalei sale „o lecție".

Dacă d-na Theodorescu-Fălciu cînta la piano *Colea-n vale la fîntînă*, d-na locot. Petrescu, provocată, ridica ostentativ mănușa cu *Si j'étais roi* sau cu *Faust*, pe care cea dintîia, mai puțin instruită, nu cuteza să le încerce. Și cînd d-na Theodorescu-Fălciu, cu brațele aplecate, tăia voioasă bucățile de carne în fereastra bucătăriei cu propriile sale mîini, distribuindu-le prin oalele înflorite de grădina

variată a legumelor, d-na locot. Petrescu se așeza în geam cu un roman de Anatole France, citit cu băgarea de seamă ca să i se vadă titlul.

— Să nu uiți să-mi trimiți băiatul de la Alcalay cu cărțile cerute, striga d-na Theodorescu-Fălciu, bărbatului care pleca la tribunal.

— La cîte vine automobilul să mă ia ? întreba din fereastră pe d. locot. Petrescu soția sa, după ce-l vedea ajungînd la poartă. *Je m'en vais faire un tour de promenade...*

„A luat-o dracu !" își zicea d-na locot. Petrescu, surîzînd batjocoritor către corpul de case locuit de vecina d-sale, care nu vorbea franțuzește.

În șase luni atmosfera devenise destul de încărcată pentru ca o explozie să ia ființă dintr-o singură scînteie. D-na Theodorescu-Fălciu căută să arunce scînteia cu orice preț, pentru ca *situația* să înceteze și să se transforme.

Era într-o seară pe la șase, după o zi sufocantă de arșiță. Ambele doamne stăteau la aer, pe trotuarul din fața apartamentului fiecăreia.

— Dumitre, de ce n-ai stropit curtea ? se răstește d-na locotenent la soldat...

— Nu e rîndul nostru, răspunde Dumitru.

— E rîndul ălora de colo, vrei să spui ?

Acest „ălora", rostit cu dispreț scoase pe d-na advocat din țîțîni și o făcu să izbucnească :

— Spune ăleia de dincolo să-și stăpînească gura, zise d-na Theodorescu-Fălciu.

— *Vieille brutte !* răspunse d-na locotenent.

D-na advocat rămase interzisă, nu din pricina ofensei pe care n-a putut să o înțeleagă, dar pentru că a primit răspunsul în limba franceză.

— Nu-ți dă mîna să răspunzi, o iei pieziș... O să te-nvăț eu românește.

— *Fichez-moi la paix,* strigă îngălbenită d-na locotenent.

Tremurînd de mînie, ambele doamne se retrag precipitate în apartamente și cad pe cîte o canapea. Se aude :

— Marițo, dă-mi puțin eter...

— Dumitre, adu flaconul cu *eau-de-Cologne...*

Bărbații, cînd se întorc seara acasă, își găsesc soțiile cu capul legat, înfășurat în tulpane ude...

La d-l locotenent :

— M-a insultat țiganca !... Ai să te duci imediat să-i ceri socoteală.

La d-l Theodorescu-Fălciu :

— Dacă nu te duci să-i tragi două palme ofițerului și ofițeresei lui, nu meriți numele de bărbat.

Ofițerul era agitat ca un acid în reacțiune. Însă pentru întîia oară o faptă afară din cale de eroică i se prezinta în cariera lui, ca să nu o considere cu toată seriozitatea cuvenită. Să se ducă la advocat, să-l ia la palme în casa lui, nimic mai lesne, dar așa, pe nepregătite... E-adevărat că advocatul nu era decît un civil, dar lucrul i se părea greu. Agitația lui dete loc unei înțelepte prudențe.

— Cum ? mai eziți ? îl biciuia soția.

— S-ar putea ? Mă duc imediat... Stai... stai să mă gîndesc.

— Cum, să te mai gîndești ?

— Înțelegi, frate, că lucrul trebuie făcut, însă cu socoteală...

— Lașule ! nu mai ții la mine... striga d-na locotenent Petrescu, înăbușită în lacrimi de descurajare...

— Te rog, Cloclo, să fi rezonabilă și să-ți retragi cuvîntul... Cît despre domnul de vizavi o să vezi imediat ce-o să i se întîmple.

Soţia d-lui Theodorescu-Fălciu, mai convingătoare, izbutise să înfierbînte temperamentul soţului său, care îi descria anticipat scena palmelor :

— Intru fără să bat, îmi iese Moş Teacă înainte, mă reped, lovesc uite-aşa, de mai multe ori, şi plec strigînd : canalie mizerabilă !

— Foarte bine, foarte bine ! sublinia d-na Theodorescu-Fălciu.

— Dacă te-am tolerat pînă azi, animal cu chipiu, este pentru că ţi-am acordat oarecare stimă. Încasează acum palmele mele de „mitocan", cum îmi zici... De-un singur lucru mă tem — adăogă cu un ton ferm advocatul — să nu-l omor... Am o mînă grea... din care cauză m-am ferit întotdeauna de scandal...

— Nu te duci ? întrebă d-na Theodorescu-Fălciu.

— Ba da, îndată... Mi-e bine aşezată cravata ? N-am nici o scamă pe mine ?... Dă-mi o ţigară aprinsă... Îl distrug ! Să mă ierţi, dragă, sînt cam enervat...

Şi d-l Theodorescu-Fălciu iese brusc. Se opreşte un moment la uşa exterioară, coboară încet cele patru trepte de la marchiză, îşi adună tot curajul, care i se clatină, străbate curtea îngustă, suie treptele, grele ca un Calvar, de la casa d-lui locotenent, şi bate în uşă uşor...

D-l locotenent se găsea chiar în dosul uşii, pe care o deschide.

— Domnul ? întrebă el iute.

— Theodorescu-Fălciu, licenţiat în drept, advocat...

— Locotenent Petrescu, de la Marele Stat Major...

— Sînt vesel...

— Nu mai puţin... Poftiţi înăuntru...

Adversarii stau de un moment pe cîte un scaun, deopotrivă de muţi. Amîndoi ştiu despre ce e vorba, nici unul nu ştie cum să înceapă... Soţiile aşteaptă cu inima micşorată, cu urechea atentă, măcelul. Unul din ei va ieşi

acum, cît de curînd, cu picioarele-n aer pe fereastră. Mai bine nu le spuneau nimic din cele întîmplate. Locotenentul e cunoscut ca un om care nu cruţă şi cine ştie ce poate ieşi din întîlnirea bărbaţilor. Advocatul e-o fire violentă, de la care te poţi aştepta la orice... Dar ofensa trebuia spălată. E prea tîrziu să revie, îşi încheiau soţiile raţionamentul lor.

— Luaţi o ţigară ? întrebă advocatul.

— Cu plăcere, răspunse locotenentul.

— Ce călduri ! se plînge advocatul.

— Într-adevăr, exorbitante, se plînge locotenentul.

— Plecaţi undeva, anul acesta ? întrebă membrul baroului.

— Dacă bugetul va permite, am de gînd să-mi duc nevasta la munte... Dacă nu o duc la tată-meu la ţară...

— Tatăl dv. stă la ţară ? întrebă advocatul.

— E preot la Stanca-de-Sus.

— Cum ? sînteţi din Fălciu ?

— Chiar dintr-un judeţ cu dv., răspunde locotenentul.

— Ciudat ! Eu sînt de la Stanca-de-Jos. Cum, Părintele Ghiţă e tatăl dv. ?

— Însuşi părintele Ghiţă. A trebuit să ne cunoaştem tocmai la Bucureşti, răspunse locotenentul...

— Şi cu un prilej nu tocmai agreabil... precizează advocatul.

— Ei bine, cine se ia după cucoane ?

— E-adevărat... Va să zică sîntem conjudeţeni...

— Am putea zice că sîntem chiar consăteni...

Pauză de entuziasm.

— Să trăieşti, domnule locotenent, strigă cu o expansiune subită, advocatul Theodorescu-Fălciu.

— Să trăieşti, domnule Theodorescu ! Dă mîna încoace şi să căutăm să ne cunoaştem mai bine.

Pauză de reculegere.

— Vrei să luăm mîine seară masa împreună ?

— Nu se poate, e prea repede... Să potolim întîi cucoanele...

— Să o luăm singuri, în oraş...

— De acord.

— Mîine la şapte seara, ne întîlnim în faţa Teatrului...

— Înţeles... La revedere...

Scena a durat o bună jumătate de ceas şi cucoanele sînt îngrijorate. Ambii adversari par să fi murit în luptă, în salonul de la stradă. Cînd se întoarse fiecare lîngă nevastă, nimic din toaleta lor nu părea deranjat. O tăcere adîncă.

La d-l locotenent :

— L-ai plesnit cel puţin bine ?

Locotenentul izbucneşte într-un hohot de rîs nebunesc...

— Ba bine că nu... L-am învăţat eu minte, pe el...

— Hai spune-mi cum a fost ! se roagă soţia.

— Las' că-ţi spui mîine. A ! dar uitasem să te înştiinţez. Mîine seară sîntem invitaţi în oraş la masă.

— La cine ?

— Ce-ţi pasă. Fii gata îmbrăcată la şase jumătate seara.

La d-l Theodorescu-Fălciu :

Soţia îi taie drumul, întrebîndu-l :

— Ei !

Tăcerea jenată a d-lui Theodorescu-Fălciu. Aprinde o ţigară. Mirarea cucoanei.

— Ei ! Văd că taci...

— N-ai idee ce băiat cumsecade e locotenentul !...

Stupefacţia d-nei Theodorescu-Fălciu.

— Te-a îmbrobodit, moleşitule...

— Un om şi jumătate... E dintr-un sat cu mine, e din Fălciu şi el...

— Cine ? Locotenentul ?...

— El... Tare de ispravă... un admirabil moldovean. Băiatul lui popa Ghiţă din Stanca-de-Sus.

— Dar ofensa ?

— Hai la masă... răspunde d-l Theodorescu-Fălciu. Am pledat cinci ore în şir... Mi-e foame...

(Vol. *Pagini din trecut*, E.S.P.L.A., 1955, ed. a II-a 1956.)

MĂRIA NICHIFOR

Pîrîtă de către stăpînii ei, de furt, olteanca Măria Nichifor, cu fire semeaţă de cucoană, a intrat în puşcărie gravidă. Fără dovezi dar din pricina presupunerii că tăcerea ei naturală, de lacăt încuiat, era un început de dovadă, Măria s-a pomenit în mijlocul „secţiei femeilor“ ca un mînz într-o cireadă de bivoliţe mînjite cu nămol. Intrînd, ea s-a dat un pas înapoi, strîngînd pumnul, ca şi cum ar fi trebuit să lovească. Domol, gardianul a împins-o în curtea cu femei şi ea s-a ferit să intre, ţinîndu-se pe lîngă uluci, ca pe malul strîmt al unei mocirle, în care pasul trebuie făcut cu băgare de seamă.

— Haide apropie-te, mironosiţo ! au îndemnat-o femeile profesiunii. Dacă nu ţi-a fost ruşine să furi, aici ruşinea e de prisos. Ia stai colea şi spune-ne cum ai făcut...

Încolţită de herghelia muierilor din curte, aşezate la rînd la curăţitul fasolelor de păstaie, şi al cărora fizic abject se succede între hibrid incolor şi bestialitate pronunţată, Măria dete bocceaua gardiencii. În legătură, ea strînsese portul gorjan cu năframa de borangic, care-i da duminica un aer de împărătească scoborîtă dintre căprioare şi mistreţi, în ziua slugilor din Bucureşti. Şi degetele ei începură să depene boabele de fasole din păstăi, ca nişte metanii. Şi s-au deşirat toate fasolele pînă s-au isprăvit şi

a sosit vremea verzei, a pătlăgelelor roșii, a murăturilor și la curățirea tuturor legumelor de iarnă Măria a luat cu inimă parte.

— Ai furat au ba, Mărio ? întreba careva din cînd în cînd. Stăpînii tăi s-au plîns de niște haine.

— Țoale eu ? Aleagă-se praful ! blestema, făcîndu-și cruce, Măria.

Și a trecut toată toamna. Și a trecut toată iarna. În primăvara anului următor, Măria dete născare unui prunc, cel dintîi prunc născut în temniță. Era de șapte luni închisă preventiv și nu fusese chemată la nici o înfățișare. Știrea că un fiu al omului a văzut lumina zilei în închisoare trecu prin sufletul celor opt sute de hoți prizonieri ai dreptății cu o emoție nemaiîncercată. Erau între ei tîlhari temuți, cu lanțuri de mîini și încătușați de picioare, tîrîndu-și de ani de zile, ca niște Prometei, sculați din stînca de sare și clătinați în mers, povara de fier. Spărgători fioroși, asasini, pungași de buzunare, escroci, zlătari și găinari, în uniforma cu tichie și cu tunică vărgată, toți au simțit la venirea ciudată pe lume a unui copil fără vină, în mijlocul lor, o căldură în inimi, o toropeală surîzătoare a încruntării lor și ființa lui ca un ajutor trimis de Dumnezeu.

Botezul s-a slujit după liturghie în biserica temniței, călugărească, și hoții, prezenți în unanimitate, au dat răspunsurile la ectenii, au cîntat *Axionul, Sfinte Dumnezeule* și cu voci catifelate : *Prea Sfîntă Născătoare de Dumnezeu, miluiește-ne pre noi*. Singur preotul periferiei era un cetățean liber, venit la biserică din oraș ; restul : corul, țîrcovnicul, cititorii, canonarhii și publicul aveau, de la un an închisoare pînă la munca silnică pe viață, toate calificările pravilei penale.

Darurile primite de copil au fost numeroase.

El a căpătat linguri de lemn scobite la ocnă, picioare de ouă cu încondeieri arse, metanii de păr de femeie bălană, mărgele de miez de pîine, colorate cu scursoarea burlanelor de pe acoperișurile vopsite. Mitică lăutarul i-a dăruit o vioară nouă cu sunetul bun, fabricată în cinstea lui, Mărăcineanu un țigaret și un sfeșnic iar un falsificator de bani, un ban de argint adevărat, agățat cu un ciucure de mărțișor, ca să-i poarte noroc.

Către Paști, Măria Nichifor, care căpătase drepturi în urma îndoielilor administrației că ar fi putut să fie vinovată, se putea preumbla prin curtea temniței cu pruncul la sîn, ca o Madonă. Un respect îngrijorat pentru maternitatea ei făcea cancelaria atentă și hoții, la ivirea ei printre plantații, aveau o sfială care venea din instinct.

A trecut un an și jumătate și ar fi putut să treacă o viață dacă direcția temniței nu căuta, pe căile lungi ale ierarhiei, să aducă aminte arhivarilor care o uitaseră, că în pușcărie se găsea o femeie nejudecată și un copil fără mandat de arestare. Repede, de astă dată, Măria Nichifor fu citată, judecată și, în fața unui dosar gol, condamnată la cincisprezece zile închisoare. Era într-adevăr greu de pus în libertate simplă o femeie bănuită de furt. Și, după condamnare, s-a putut afla că stăpînii își găsiseră boarfele furate, într-un dulap, în care, distrați, le puseseră într-o seară de dans.

Măria și-a ascultat verdictul de osîndă cu ochii la țîța din care sugea cu poftă, plescăind, un mare dolofan de băiat, cu privirea adîncă albastră — și mulțumită că peste cincisprezece zile va putea să-și poarte copilul din flori dincolo de bolțile cu broaște și chei grele ale pușcăriei. Într-a șaisprezecea zi, ea își luă rămas bun de la hoațe, de la hoți, sprijini copilul cu capul pe un umăr cusut cu figuri de mătase, își reluă bocceaua cu năframa și se îndreptă spre cancelarie.

— N-a venit încă mandatul de punere în libertate, femeie ! îi zise funcționarul. Mai stai că trebuie să vie.

Măria mai stete un ceas, mai stete un prînz.

— N-a mai venit, cum îi spuseși ?

— Încă n-a venit.

Şi mai stete o cină şi mai stete o zi şi mai stete douăsprezece zile, cînd copilul, care i se îmbolnăvise, muri. În a treisprezecea zi, pruncul ieşi singur, dus de căruţa morţilor, trasă de un cal, la cimitir — şi Măria rămase cu bocceaua ei şi cu darurile copilului în temniţa închisă. A cincisprezecea zi sosi şi mandatul. Ea mai fusese uitată o dată.

Pe poarta cea mare dinafară a temniţei, Măria Nichifor şovăi să iasă, palidă, neputincioasă să facă pasul de tot. Şi se opri dinaintea zidurilor cu turle de sentinele, deasupra cărora se ridicau celelalte turle ale bisericii şi mai sus turla mare a cerului alb de toamnă. Peste drum, mai departe, se vedea cimitirul. În dreapta, în jos, scobora drumul la oraş... Capitala.

(Vol. *Poarta neagră*, 1930.)

ION AGÂRBICEANU

(1882—1962)

Născut la 19 septembrie 1882, în satul Cenade, în apropiere de Blaj. Fiul pădurarului Nicolae Agârbiceanu (al cărui tată, originar din Agârbiciu, se numea de fapt Vasile Boaru) şi al Anei Agârbiceanu, născută Olariu. Începe clasele primare la Cenade şi le continuă la Blaj unde urmează şi cursurile liceale. În ultimele clase începe a scrie poezii, publicînd în ziarul *Unirea* din Blaj sub pseudonimul Alfius. Student la Facultatea de teologie a Universităţii din Budapesta şi, pentru scurt timp (1905), la cea de litere şi filosofie. Influenţat de Sadoveanu mai ales, începe a scrie povestirile evocativ-romantice reunite în vol. *De la ţară* (1905). Ajuns preot într-un sat din Munţii Apuseni — Bucium-Saşa —, reia contactul cu viaţa aspră a ţărănimii, ceea ce determină orientarea prozei sale pe făgaşul unui realism dur (viziuni de coşmar, asemănătoare cu acele din desenele lui Goya, observă Mircea Zaciu), adesea pătruns de elemente neguroase, fantastice, frizînd expresionismul. Apropierea de cercul *Vieţii româneşti* are, de asemenea, o reală însemnătate sub acest raport. Din 1890 pînă în 1916 este preot într-un sat din apropierea Sibiului, Orlat, experienţă de viaţă ale cărei insemne sînt şi ele vădite în proza sa, fireşte în aceea de inspiraţie rurală, care realizează „o vastă imagine a satului-infern“ (Dumitru Micu). În timpul primului război mondial trece munţii, poposind mai întîi la Bucureşti, apoi în Moldova. După Unirea din 1918 revine în Transilvania, angajîndu-se într-o susţinută activitate gazetărească şi literară. Se stabileşte la Blaj, iar între 1940—1944 la

Sibiu. După război trăiește la Cluj unde continuă a scrie numeroase povestiri, nuvele, romane, articole și pagini cu caracter memorialistic, încă nepublicate complet.

Ion Agârbiceanu e unul dintre cei mai prolifici și mai inegali prozatori români, dar, de aceea, nu mai puțin original și important, de n-ar fi să citām aici decît nuvelele și povestirile cuprinse în volumele *În întuneric* (1910), *Prăpastia* (idem), *Popa Man* (1920), *Spaima* (1922), *Chipuri de ceară* (idem), *Dezamăgire* (1924), sau romanele *Arhanghelii* (1914), *Stana* (1929) și *Strigoiul*, apărut postum (1969).

Încetează din viață la 28 martie 1962.

De consultat: 1. *Faraonii*, prefață de Georgeta Horodincă, E.P.L., 1961; *Opere*, studiu introductiv de Mircea Zaciu, E.P.L., vol. 1—3, 1962, vol. 4, 1965, vol. 5, 1968, vol. 6, Editura Minerva, 1971; *Două iubiri*, povestiri, antologie de G. Pienescu, prefață de Cornel Regman, E.P.L., col. „B.P.T.“, 1968; *Fefeleaga*, povestiri, antologie și postfață de Mircea Vaida, Editura Minerva, seria „Arcade“, 1971. 2. Ion Negoițescu, *Valori stilistice în nuvelele lui Agârbiceanu*, în *Scriitori moderni*, E.P.L., 1966: D. Vatamaniuc, *Ion Agârbiceanu*, Editura Albatros, 1970; Ion Vlad, *Treptele povestirii* (II). *Miraculoasele însușiri ale povestirii: I. Agârbiceanu*, în *Descoperirea operei*, Editura Dacia, 1970; Mircea Zaciu, *Ion Agârbiceanu*, Editura Minerva, 1972; Al. Piru, Ion Agârbiceanu, în *Varia*, II, Editura Eminescu, 1973; Cornel Regman, *Agârbiceanu și demonii*, Editura Minerva, 1973.

FEFELEAGA

Dis-de-dimineață o vezi pe drum, tîrîndu-și calul de căpăstru. Femeia e înaltă, uscată, cu obrajii stricați de vărsat, arși de soare și de vînt. Pășește larg, tropotind cu cizmele tari, pline de umflături uscate. Calul o urmează

cu gîtul întins, scobîlțind din picioarele ciolănoase. Poartă pe spinarea adînc deșălată două coșărci desăgite. Sub coșărci, la fiecare legănare, se văd două petece mari, pămîntii. Calul e alb, dar, sub coșărci, i s-a ros părul tot, și pielea, de-atîta frecătură, e-o rană tăbăcită, tare ca potîngul. Merge în urma muierii, adormit parcă de tropotul cunoscut al cizmelor ei. Capul, mare cît solniță, nu și-l mișcă nici la dreapta, nici la stînga. Nici femeia nu-i are grija, ci pășește mereu înainte; doar în răstimpuri zice așa, ca pentru sine:

— Ghii, mă Bator!

Trec așa, amîndoi, pe ulițele satului, urcă apoi pe cărarea dinspre Dealu-Băilor și se pierd în coborîșul repede de dincolo de deal. De acolo-i coastă pietroasă, și cărarea-i strîmtă, și femeia tot mereu ogoiește calul:

— Ňoa, măi Bator, mă! Numa-ncet, mă, că nu dau tătarii.

Bator se zdrobește rău pe povîrniș, și ciolanele așa de tare-i împung în piele, cînd ici, cînd colo, de parc-ar căuta un loc să iasă din trupul bătrîn și ostenit. Corfele, desăgite în spinare, bleoncăne în toate părțile, dînd să se desprindă de pe șaua mică, de lemn, și pleoapele se lasă și se ridică mereu de pe cele două răni alburii ce-nchipuie ochii, ca și cînd ar încerca să tragă-n sus o piele neagră ce-acopere luminile stinse de mult.

Ajunși în vale, se opresc lîngă o grămadă de piatră mărunțită. Femeia scoate dintr-o corfă o troncuță de lemn, o umple cu piatră și începe să încarce coșărcile. Calul se clatină încet, la dreapta ori la stînga, după cum pune femeia piatra. Apoi, cu coșărcile pline, pornesc amîndoi, încet, la deal. Se-ntîlnesc cu băiețandrii care vin chiuind, cucuiați deasupra coșărcilor pe căluții mici, dar țapeni. Vin și ei după piatră. Băiețandrii-i dau bună-ziua femeii și trec mai departe.

— Să creșteți mari, să creșteți mari, răspunde dînsa, și trage-ntins de căpăstru.

Caii mai tineri nechează, cheamă de ici și de colo, dar Bator urcă din greu, cu capul în pămînt, n-aude nimic, nici tropotul cunoscut al cizmelor stăpînei nu-l mai aude. Pipăie cu picioarele și cunoaște, știe unde are să vie vreun pripor mai greu de urcat. Acolo se adună, se îniaptă, suflînd, năduşit, pe nările largi, bătrîne.

— Ho, mă Bator, ho, mă sărace ! Stai să mai hodinim, că doar nu dau tătarii.

Și calul se oprește bucuros, și răsuflă ca din foi. Femeia tocmește coșărcile, mai pune la loc vreo bucată de piatră ce dă să cadă, și cată înainte : Cît mai au pînă-n vîrful dealului ?

Și tot așa, cu popasuri dese, cu îndemnuri, ajung pe culme. De aici-i mai ușor. Ajunși în sat, descarcă piatra astăzi la o gazdă, mîne la alta. La cîte unii duce și săptămîni de-a rîndul.

Pe muiere-o cheamă Măria, dar oamenii, batjocoritori cum sînt, îi zic Fefeleaga. Tineretul mai mărunt din sat așa a pomenit-o : cu Bator de căpăstru aducînd piatră în sat la unii și la alții. Cît aur vor fi scos unii din piatra adusă în spinare de Bator, Măria nu s-a gîndit niciodată să socotească, dar, de multe ori, cînd Bator abia urca pe spinarea dealului, își zicea așa în gîndul ei : „Din cîtă piatră a purtat săracul, mai că s-ar putea face un deal ca acesta". Îi plăteau de-o povară zece cruceri. Și cînd era drumul bun, putea aduce cinci-șase poveri. Tot făcea pe săptămînă vreo trei zloți. Și-și zicea în gînd : „Tot putem trăi".

Odată trăise și mai bine. Pe cînd îi trăia bărbatul, Dinu, oamenii îi ziceau Măria Dinului. Și Măria Dinului, pe vremea aceea, lucra cu Bator alăturea, ca și acum, iar Dinu lucra în baie, sfredelea stînca și pușca cu praf ori cu dinamită, ca toți băieșii. Și mai cîștiga și Dinu trei-patru zloți pe săptămînă.

Copii aveau pe-atunci vreo cinci capete. Slăbuți copii. Aveau ce mînca, și tot erau jigăriți. Dinu tușea mult ; de cîte ori venea de la baie, ud și plin de tină, tușea și suduia

copiii, — nu-i putea suferi văzîndu-i așa de prăpădiți. Muierea le ținea partea, îi mîngîia, îi săruta pe obrăjorii scorțoși, de pe care mereu se desprindea un praf ca o pulbere de făină.

— Lasă-i, mă române, ce-aștepți tu acuma de la ei ? Cînd vor începe să lucre, se întăresc ei atunci, zicea femeia.

— Pînă-i cucu ! Dintr-ăștia nu voi vedea eu oameni ! răspundea cu ciudă bărbatul.

Și n-a văzut, că Dinu a murit mai degrabă ca toți. Femeia l-a plîns ce l-a plîns, dar n-avu vreme de jelire, că, deodată cu înmormîntarea, s-a gătat și cel din urmă bănuț din casă. Bator, în vreo trei zile, cît a hodinit pînă l-au îngropat pe Dinu, era aproape să înțepenească. Acum femeia simțea că singurul sprijin ce-i rămăsese era calul ăsta mare, alb, slab de să-i numeri toate oasele. Satul era tot așa ca și pîn' trăia Dinu. Toți oamenii își vedeau de lucru, ca și cînd nimic nu s-ar fi întîmplat. Și cînd au văzut-o pe Măria, a doua zi după ce și-a îngropat bărbatul, c-a și plecat cu Bator de căpăstru, unul mai pestriț la mațe a zis :

— Iată și pe Fefeleaga !

Și, de-atunci, Fefeleaga i-a rămas numele.

Dar ea nu s-a încrezut niciodată în oameni, nici nu le-a cerut ajutorul. Altădată se încredea în voia Celui-de-sus, iar acum, de la moartea bărbatului, se încredea în Bator. De cînd și-a închis Dinu ochii, și ea a ieșit în curte și a strigat : „Tulai !" de-atunci a simțit că nu oamenii aceia care vor veni să vadă pe mort îi vor fi sprijin de-acum înainte, ci calul acela mare, alb, care sta legat de-un pociumb și ronțăia liniștit la ogrinji. Și cît a stat mortul în casă, de cîte ori ieșea Fefeleaga afară, îi părea că Bator, cum ronțăia la ogrinji, dînd din cap, ar zice : „Da, da, da ! Vom face ce vom putea."

Și așa, încetul cu încetul, tropăind din cizmele mari ziua întreagă pe ulițele satului, cu Bator de căpăstru, a început să-l uite pe Dinu. Nu doară așa, ca să se gîndească

la alt bărbat, că ea de mult nu mai înțelegea decît într-un chip viața : să se frămînte săptămînă de săptămînă, ca, duminica, pe bănuții căpătați, să cumpere bucate și legume pentru casă. Și, pentru asta, se simțea destul de tare, dacă avea pe Bator alăturea. Poate or fi muncit-o și pe ea vreodată, — cîndva, demult de tot, — gînduri mai luminoase, și inima, în tinerețe, poate să-i fi tresărit vreodată de-o căldură tainică. Dar îndată ce s-a înhămat la munca din care vedea că toată viața n-are să mai scape, a înțeles că, pentru o femeie năcăjită ca ea, toate acele închipuiri de mai bine sînt, iac-așa, prostii, care-ți fac traiul și mai greu.

S-au aflat vreo doi-trei oameni care au sfătuit-o să se mărite iar.

— Ce să stai așa ? îmbătrînești, ș-atunci nu te mai ia nime.

— Ieie pe muma-dracului ! zicea Fefeleaga.

Și privea cu dușmănie la oamenii aceia, care numai din bunăvoință o sfătuiseră așa. Apoi își punea capul în piept, trăgea de căpăstru — „Ghii, măi Bator, ghii, măi sărace !“ — și-și vedea de drum, gîndindu-se la ceva. Nu știa ce-i, dar simțea că-i amar, și nu știa de ce-i mai vine în minte : că, adică, de ce mai trăiește omul în lumea asta ? N-a răspuns niciodată decît ridicînd din umeri, și, deci, îi era ciudă că, din cînd în cînd, îi venea iar gîndul acela. Cîteodată, dimineața, cînd punea coșărcile pe cal, i se părea că și Bator s-ar gîndi la lucrul acesta și că, dacă n-ar fi orb, ar privi-o întrebător.

În cinci ani de văduvie a rămas numai cu doi copii, un băiat și-o fetiță. Trei au murit. Au murit toți cînd să treacă peste anul al cincisprezecelea. Ca și cînd acolo, la anul acela, al cincisprezecelea, ar fi fost un prag înalt-înalt, de care era sortit să se împiedece copiii ei. Cădeau și-și rupeau grumajii. Sătenii se bucurau că o mai ușurează Dumnezeu, dar Fefeleaga nu se bucura deloc. Drept că

băieții erau mari, dar, fiind tot bolnavi, nu puteau munci. Pe unul chiar l-a dat slugă, dar nu l-a ținut stăpînul, zicînd că-i prea slab, că n-are vîrtute. Și Fefeleaga tot nu se bucura de moartea lor. De spus, nu spunea nimănui de-o doare ori ba. Nici n-o puteau cunoaște oamenii dacă are mort în casă decît de pe două lucruri : întîi, că, două-trei zile înainte de moartea vreunui copil, Bator sta legat de pocium, ronțăind ogrinji, și, a doua, că, după înmormîntare, Fefeleaga pornea cu noaptea-n cap, cu calul de căpăstru, pe ulițele satului. Dar, pînă era mortul în casă, dînsa ieșea de multe ori și se apropia de cal.

— Ce mai faci, tu Batore, sărace ?

Și calul ciolănos da din capu-i mare cît o solniță, părînd a zice : „De, ce să-i faci, așa e lumea !“

Și drept avea calul ! Așa e lumea ! Fefeleaga a simțit bine că-i așa, de cîte ori îi murea vreun copil și-și vedea casa din ce în ce mai goală.

Mai mult venin i se strîngea la inimă duminica. Da, atunci își scotea plata pentru munca de-o săptămînă, a ei și-a lui Bator. Și bogătanii, știind-o fără ajutor, nu-i plăteau regulat, nu-i plăteau tot, așa că Fefeleaga avea rămășițe mari pe la toți. Se încredeau că va veni, totuși, și săptămîna viitoare la lucru, căci n-avea ce face cu Bator. Și mai făceau socoteala, că, de la o săptămînă pînă la alta, Fefeleaga, cap de muiere, va mai uita. De uitat nu uita dînsa, dar dacă vedea că omu-i lacom pe creițărașul ei, nu zicea nimic, nu-l mai cerea, ci numai un zîmbet de batjocoră i se așeza pe față. Și era ceva curios de tot zîmbetul acesta pe obrajii pămîntii, mîncați de vărsat, ca două lespejoare de piatră surie pe care au picat mulți picuri grei de ploaie, găurindu-le.

Așa, adunîndu-și plățile, rar putea să deie pe la biserică. Dar nu mergeau la biserică nici bogotanii din sat. Aceștia stăteau la cîrciumă și beau bere. Fefeleaga nu mergea la slujbă, și, totuși văzînd pe oamenii aceștia, care beau

poate chiar bănuţii pe care ar fi trebuit să-i deie ei, îi dispreţuia, şi — şti-o amarul ei de ce, — se simţea că-i mai mult decît ei, că-i mai bună creştină decît dînşii. Şi, rar, dar rar de tot, cînd vreunul o amîna cu lunile şi nu-i plătea, îi spunea verde în faţă :

— Ce-s eu ? Nimic ! Da' pe mine nime nu mă blastămă, nime nu zice să mă bată Dumnezeu, pe cînd pe dumneata tot satul te blastămă.

Şi-acum, să-i fi dat bogătaşul plata întreită, nu-i mai trebuia. Mergea acasă, mai punea o mînă de fîn subt botul calului şi-i zicea :

— Da' tu ce mai spui, Batore sărace ?

Şi calul, pipăind cu buzele mari, groase, fînul, da din cap, ca şi cum ar fi zis : „Da, da ! Aşa-s oamenii..."

Lucrînd săptămîna întreagă, înţelegîndu-se cu Bator, ca şi cînd în el s-ar fi mutat sufletul bărbatului, al lui Dinu, Fefeleaga nu ştia cum trece vremea. Timpul, pentru ea, avea o singură măsură : de la moartea unui copil, pînă cînd altul îşi închidea ochii. Numărînd aşa, ajunse cu un singur copil, o fată, şi socotea trei ani de la cea din urmă moarte ce-a fost în casa ei. Îmbătrîniseră şi muierea, şi calul. Muierea era jumătate căruntă, avea părul ca lîna oilor seine. Pe obrajii ei mîncaţi de vărsat se formaseră părăiaşe adînci, zbîrcindu-i faţa. Bărbia i se ascuţise şi începea să se ridice spre gura căzută înăuntru. Calul era şi mai ciolănos. Cele două petece pămîntii de sub corfe se măriseră, părul de pe coaste, de pe spinare i se rărise şi i se rărea mereu. Buza de jos îi spînzura, ca şi cînd i-ar fi atîrnat cineva o povară nevăzută.

Femeile mai bătrîne din sat, babele, se dădură cu vorbe în jurul ei. Că aşa, că pe dincolo, c-ar fi bine să se facă nişte farmece, că nu-i lucru curat de-i tot mor copiii, şi tot la aceeaşi vîrstă.

Dar Fefeleaga nu credea în dracu şi în puterile lui. Femeile îşi făceau cruce de necredinţa ei, dar Fefeleaga rămînea rece.

— Nu, soro, nu-i duc. Drac e omul cel rău şi nedrept. Ăla-i dracu !

Şi n-a umblat după farmece şi descîntece. N-a umblat. Şi, la patru ani, două luni şi treisprezece zile de la cel din urmă mort, i-a adormit şi fetiţa rămasă în viaţă. Cel din urmă copil. Şi tot cînd să treacă peste al cincisprezecelea an. Şi asta, ca şi vreo trei mai nainte, n-a fost bolnavă. Făina ce-i cădea de pe obraji, pînă a fost mai mică, s-a dus. N-a zăcut decît vreo două săptămîni.

Şi cînd i-a murit copila aceasta din urmă, Fefeleaga n-a spus o zi nimănui. Cît ce-a închis ochii, a pus luminiţa în sfeşnic, să ardă mai departe, a ieşit în curte, a dezlegat pe Bator de la pociumb, l-a tras întins de căpăstru, l-a dus în şopronul plin de fîn şi l-a lăsat acolo slobod. Nu i-a zis nimic, ci, din întîmplare, şi-a ridicat ochii spre capul bălanului. Pleoapele-i stăteau deschise, fără să clipească. Nicicînd nu-i părură cele două răni alburii aşa de grozave, aşa de adînci, ca acum. Apoi a intrat în casă, s-a pus pe-o laviţă de brad şi a stat ziua-ntreagă aşa cum stă lemnul. N-a plîns, nu s-a bocit, nu şi-a sărutat copila, ci a stat aşa, cu capul în palmele aspre. Şi-i tot venea nodul acela amar, pînă-n gît, că adică pentru ce mai este omul în lume ? Acum nu mai ridica din umeri, dar nici nu-şi desluşea gîndurile într-un răspuns. Ce vedea mai viu era viaţa pe care-o dusese, de căpăstru, întîi c-un cal negru, apoi cu Bator. Vedea Dealu-Băilor înalt, pieptiş, cu colţi de stîncă ieşiţi ca nişte măsele de uriaşi, vedea poteca de-atîtea ori bătută, şi pe potecă se vedea pe ea cu Bator de căpăstru. Număra aşa ca-n vis de cîte ori a urcat şi-a coborît dealul acela, socotea cam cîte poveri de piatră să fi adus în vreme de vreo patruzeci şi cinci de ani. Apoi trecea cu gîndul la duminicile de peste an ; în cîte a fost şi în cîte n-a fost la biserică. Şi cînd n-a fost, de la care om cîţi bani a luat ?

Cu care s-a sfădit pentru plată ? Apoi auzea iar pe Bator cum păşeşte, pocnindu-şi oasele, în urma ei, cum sună vreo potcoavă ce stă să cadă. Îl vedea cum se smînceşte, cu greutatea în spate, pe Dealu-Băilor la deal, cum se propteşte pe picioarele de dinainte, pe Dealu-Băilor la vale. Îl vedea, şi se-auzea acolo, departe, pe sine cum îl îmbuna : „Stai, mă Batore, sărace ! Stai să mai hodinim, că doar nu dau tătarii !“ Apoi, încet-încet, cu mare greutate, socotea numărul anilor dintre morţii săi, de la bărbat pînă la fetiţa aceasta din urmă. Lung şir de ani ! Şi ce de drumuri bătute, maica mea, Doamne, că, dacă le-ar pune în şir drept, ar fi ajuns la marginea lumii !

Dar acum s-a isprăvit cu strapaţul ! Nu mai avea pentru ce să se zdrobească. Pînă i-au murit pe rînd, unul cîte unul, copiii, n-a ştiut pentru ce se zoleşte atîta. Acum, cînd Păuniţa sta cu luminiţa de ceară la căpătîi, simţea Fefeleaga că toată viaţa pentru copiii aceştia s-a chinuit. Cum s-a chinuit, numai ea ştia ! Ba nu, nu i-a căzut greu lucrul, a muncit din inimă ! Pentru ei ! Pentru cinci, apoi pentru patru, apoi pentru trei, şi iarăşi, pentru doi, şi în urmă pentru unul. Şi două lacrămi micuţe, cît gămălia, îi umeziră ochii uscaţi.

Sara s-a dus la clopotar, la preot, „să se mai ostenească o dată şi pentru cel din urmă suflet din casa ei“. Dimineaţa următoare a intrat în şopron, l-a luat pe Bator de căpăstru şi a pornit. Calul trăgea să meargă spre locul unde ştia că stau cele două corfe legate, îndesăgite. Dar Fefeleaga l-a oprit.

— Stai, Batore, stai, calule sărace, că de-acum n-o să mai porţi piatra în spinare !

Şi-l trăgea de căpăstru spre portiţă.

Calul, simţind că n-are coşărcile în spate, se priponi în prag.

— Ghii, măi Batore, ghii, mă dragă ! Acum nu mergem la lucru. Nu ! Acum te duce Fefeleaga la tîrg, să te vîndă, să cumpere mama cunună şi julj alb-alb, ca laptele de alb. Că acum a murit şi Păuniţa, măi Batore !

Şi ochii ei uscaţi se umeziră a doua oară.

Şi trăgîndu-l de căpăstru şi tot vorbindu-i, l-a dus la oraş şi l-a vîndut pe un preţ ca vai de el. Calul simţi mîna străină, ce-l prinse de căpăstru, mirosi pe noul stăpîn, şi, întorcîndu-şi capul după Fefeleaga, necheză întîia oară, după o tăcere de o grămadă de ani. În ochii bătrînei se iviră a treia oară lacrimi, şi, ca într-o fulgerare, înţălese păcatul ce-l face, despărţindu-se de calul ce-a ajutat-o o viaţă întreagă. Dar zadarnic ! Dînsa nu mai avea ce face cu Bator. De cîte ori l-ar fi văzut şi-ar fi adus aminte de lungul şir de morţi, — da, de morţi, căci vede ea că pentru ei a lucrat, — şi n-ar fi putut răbda. Simţea că prietenia aceea aproape omenească, ce a avut-o faţă de cal, a fost numai pentru ajutorul ce i l-a dat el pentru copiii săi. Că ea, în calul acela mare, alb, ciolănos, şi-a iubit copilaşii. Şi totuşi, iată, chiar acum, cel din urmă ajutor tot de la Bator vine. Să nu fi fost el, Păuniţa n-ar avea nici sicriu văpsit, nici cunună ca de mireasă, nici giulgiuri albe. Cînd ieşi de la tîrguit, calul era legat de-o proptea într-o uliţă strîmtă. Merse la el şi-l mîngîie pe grumaji. Calul necheză iar.

— Bator, mă, nu fi tu supărat. Ţie o să-ţi meargă mai bine. Dar iaca, eu mă duc, mă grăbesc să împodobesc pe Păuniţa.

Şi tropotindu-şi pe trotuare cizmele grele, umbla frîntă de spate, să găsească vreun car de la ei, să-şi ducă acasă podoabele cumpărate pe preţul lui Bator.

(Viaţa românească, nr. 8, august 1908 ;
vol. Două iubiri, 1910.)

LUMINIȚA

Primăvara începuse cu secetă mare. Se roșiseră livezile, ca arse de brumă, iar dealurile erau pămînt gol. Vitele zbierau pe cîmp ziua, mugeau prin curți noaptea, iar oamenii își plecaseră capetele adînc în piept. Bucatele se scumpiseră foc, de nu te puteai apropia de ele, și-aci, în sat de munte, erau și mai pipărate.

De la Paști pînă la Rusalii, o dată numai s-a îndurat cerul să se întunece și să azvîrle cîțiva stropi mari, grei, rari. Dar de la Rusalii, cerul se căptuși deodată cu nouri grei, plini de întunerec și de vijelie. Și pădurile de brad începură să vuiască adînc, ca o cădere puternică de ape mari. Un fulger s-aprinse în înălțime, din Pleșa pînă-n Măgura, zvîcni în toată lungimea lui, și întunerecul începu să se coboare și mai tare. În noaptea aceea din marțea Rusaliilor, mulți creștini vor fi privegheat, numărînd trăznetele ce se slobozeau cînd ici, cînd colo, cu detunături clocotitoare prin păduri și stîncării. Dimineața ploua încă, și oamenii se adunau cîte doi-trei la cîte-o portiță acoperită și povesteau.

Pe drumul strîmt, plin de bolovani, care duce spre dealul cu citeră neagră, este o căsuță de bîrne, puțină de s-o cuprindă șase oameni în brațe. Căsuța e răzlețită de sat, pe deal în sus, de nici popa nu merge, la Bobotează, cu crucea, pînă acolo. Cantorii au scornit vestea că femeia zăvorăște ușa și stă închisă, cîtă vreme umblă popa cu botezul prin partea aceea de sat. Vreodată cine știe cum va fi fost, dar acum baba Mîia zăcea de mult în pat, și nu mai vorbea nimeni de dînsa, ca și cînd n-ar mai fi fost pe lume.

Noroc avea cu fată-sa, cu Salvina. Salvina asta era fată bătrînă, — trecuse de treizeci și cinci, — dar apucase să rămîie așa, nemăritată.

Ploaia de la Rusalii aduse bucurie și-n casa lor. Ce-i drept, n-aveau fînațe, n-aveau sămănături să se usuce, n-aveau vite să moară de foame. Dar avea Salvina două brațe tari, ș-acum știa că va căpăta de lucru pe la oameni. Că-n timpul cît ținuse seceta, babei Mîia i se uscase și gîtul, și pieptul, iar din adîncul măruntaielor i se stîrnea ceva ce-i aducea amețeală la cap. Salvina n-avea unde să muncească, n-o chema nimeni, și, de cerșit, nu putea să cerșească. Și, dacă nu muncea fata, cine amarul să se-ngrijească de o femeie bătrînă și bolnavă ?

Cînd îi întindea mălaiul, Mîia de trei ori pe zi clătina din cap că nu-i trebuie, și numai a patra oară îmbuca ceva. Și ochii ei, înconjurați de pieliță zbîrcită, vineție, priveau nemișcați, dulcegi, plini parcă de-o apă alburie.

Zicea de multe ori :

— Doamne, tu fată, că rău înghit.

Și dacă fata nu-i zicea nimic, după un răstimp întindea din gîtul plin de vine și de oase și mai zicea o vorbă :

— Oare nu s-a-nnourat afară ?

Și cîteodată fata trebuia să iasă să privească cerul. În răstimpul acela dintre Paști și Rusalii, lumină nu s-a aprins în căsuță la cele două femei. În trei duminici a cumpărat Salvina sare de cîte patru bani, o dată oțet de cinci, ș-atîta le-a fost tot tîrgașul.

Era în casă o luminiță, o luminiță de ceară, pusă împletită pe o cruciuliță afumată de lemn, pe care nu se mai cunoșteau sfinții. Dar luminița aceea n-o aprindeau. O păstrau pe cînd va fi să moară baba Mîia, să aibă și ea ce ține în mînă, ca să-și vadă calea luminoasă, cînd va pleca pe drumul de veci. Și nici nu aveau lipsă s-o aprindă. În căsuță n-aveau de ce se împiedeca. Cele două lavițe înguste

erau lîngă păreți, o lădiță — într-un ungher, patul — era bătrîna pe el, iar masă n-aveau. Cele trei icoane cu sfinți deznădăjduiți, care se strîmbau ca-n muncile iadului, atîrnau de păreți și nu le făceau val.

Baba Mîia nu s-a ridicat de pe oase de vreo doi ani. Cîteodată avea junghiuri adînci, „se petrecea", cum spunea fata, apoi iar se liniștea. Dar în vremea asta de secetă, hrănită rău, Mîia slăbise și mai tare din puteri. Durerile îi veneau mai des, și, de multe ori, în chinurile ei, întindea mîna, holbînd din ochi, după luminiță.

Fata l-a adus pe popa s-o grijească, s-o împărtășească cu cele sfinte.

Dar numa îi venea așa, să moară, ci nu murea.

La Rusalii, cînd se-ntunecă, bătrîna zise :

— Are să ploaie, fată.

— Da, are să ploaie ! zise Salvina.

Și cînd cei dintîi picuri izbiră pe-acoperișul de șindrilă, ca un ropot dulce, ca un cîntec sfînt, cele două femei tresăriră :

— Plouă, zise Mîia.

— Plouă, zise Salvina.

Și deschise ușa să intre în casă mireasma ploii.

Bătrîna a stat un răstimp și-a ascultat. Apoi își măsură o cruce largă, neregulată. Cînd începură să se descarce trăznetele unul după altul, ca dărîmări de stînci prăpăstioase, baba Mîia își măsură altă cruce și zise :

— Închide, tu fată, ușa. Are să vremuiască.

Și-a închis fata ușa, și s-au culcat amîndouă în lumina fulgerelor.

Dar ploaia vreo patru zile n-a mai contenit. Cîteodată scăpau de după dealuri vînturi mari, ce duceau spre Pleșa grămezi mari de nouri, ca niște turme de dihănii și de uriași, negri, vineți, mînioși, încleștați unii într-alții. Cîte-o ruptură de cer rămînea albastră, înaltă, dar îndată alergau

alți nouri s-o astupe. Și vîntul se oprea, și ploaia începea să cadă, măruntă, deasă.

Baba Mîia și cu fată-sa așteptau să se-nsenineze. Se-mpuțina mălaiul, trebuia făină, și Salvina văzu că totuși trebuie să deie creițarii pe lapte. Mă-sa abia mai sufla, și bucată uscată în zadar i-ar mai fi dat.

Ochii bătrînei, în cele două zile din urmă, se-ngălbeniseră pe la alb. Rotunji, mici, priveau țintă și sămănau acum cu ochii de cucuvaie.

I-a adus lapte, ca astăzi, și, ca mîne, Salvina a căpătat de lucru. Era și vremea, căci fata se asprise tare. Vorbea răstit cu bătrîna, din firea ei, căci era scurtă și zmîncită la vorbă, dar în zilele din urmă era tot mînioasă.

Dimineața i-a pus ulcica cu lapte lîngă pat, a luat luminița de pe cruce și a așezat-o, cu cîteva chibrite, lîngă ulcică.

— Iaca, aici, lapte. Aici ai și luminița, și chibrite.

— Bine, maică, bine. Să-ți ajute Dumnezeu, zise bătrîna, cînd fata ieși pe ușă.

Abia se duse Salvina, și Mîia luă ulcica ; dezlipindu-și buzele sorbi o dată, de două ori, de trei ori. Și băutura albă părea că trece, — în drumul său în jos, — peste podețe, părea că se adună în gropi și se varsă apoi mai departe, așa ghiolcănea.

Și Mîia deodată se simți mai bine. Se ușurase și i se muiaseră parcă toate oasele.

Afară ploaia încetase de cu noapte, dar vremea nu era senină. Nouri negri, mari, petece de nouri mai luminoși călătoreau mereu, de la apus la răsărit. Vîntul numai, în răstimpuri depărtate, șuiera în vreun brad prin apropierea căsuței, apoi iar tăcea dintr-una.

Din pat, pe ferestruță, baba Mîia vedea afară. De cîte ori n-a privit ea prin ferestruța aceea ! De cînd n-are ea alta de făcut decît să se gîndească, să privească pe ferestruță și să-și aștepte moartea !

Şi, de multe ori, gîndul ei colinda departe, cu zeci de ani în urmă. Îşi amintea de tot ce-a văzut, de tot ce-a pătit în viaţă. Dar iată, acelea, ca şi cînd n-ar fi fost. Ca nourii care trec pe cer, tîrîndu-şi umbra pe pămînt, şi se duc să nu se mai întoarcă. Şi iată c-a rămas numai cu fata ! Dar şi fata, ca şi cînd n-ar fi. Ea se duce la lucru dimineaţa şi vine sara, şi cîteodată nici sara.

Şi, în necurmatele zile de boală, părăsită, baba Mîia privea cu dragoste, cu sfinţenie la luminiţa de ceară. Iată, luminiţa asta e singurul sprijin care n-o părăseşte niciodată. Ea o păzeşte acum şi va ajuta-o în ceasul din urmă. Şi bătrîna suspina de multe ori :

— Sfîntă luminiţă, sfîntă ceară, sfinte albine !

Ani întregi au trecut de cînd nu s-a mai putut duce la biserică. Dar tot mai ştia din ce spunea popa, din ce spunea diacul.

Şi, mai mult, în boala şi singurătatea ei, baba Mîia la lucrurile astea se gîndea. Îşi închipuia cum are să fie Iadul cu dracii, cum are să fie Raiul cu sfinţii. Iadul ? D-apoi întunerec beznă, de să nu-ţi vezi mîna ! Şi, prin întunerec, cozi şi gheare de draci, care prind pe creştin şi-l duc la căldarea cu smoală, să-l opărească. Doamne fereşte ! Iadul ! O, Doamne, Doamne ! D-apoi bivolii împungaci, ce-or lua în coarne femeile nelegiuite şi pe ucigaşii de oameni !

— Doamne fereşte, Doamne fereşte ! suspina bătrîna.

Dar ea n-avea s-ajungă-n Iad. Pe ea va prinde-o sfîntul Petru de mînă, va sprijini-o să nu cadă şi va întreba-o :

— Tu eşti baba Mîia ?

Şi ea va zice :

— Eu, sfinte Petre.

— Cea de-a avut o fată, una Salvina ? va zice sfîntul.

— Da, eu !

— Cea de-a bolit vreme multă de tot ?

— Da, eu !

Şi-atunci, sfîntul Petru va zurui din chei şi va găsi pe cea potrivită. Se va deschide poarta, şi sfîntul Petru îi va arăta locul de hodină, în iarbă înflorită, subt un măr cu mere aurii.

Nu, ea nu va apuca în Iad ! Ce-a făcut ca să meargă în Iad ? Şi are ea luminiţa aproape ! Cînd va simţi că i se ridică nodul în gît, să-i oprească răsuflarea, aprinde luminiţa, sfînta luminiţă de ceară. Şi-atunci, chiar de-ar vrea s-o răpească, cornoraţii se vor împrăştia.

Şi baba Mîia îşi făcea o mulţime de icoane. Şi totuşi, vremea îi trecea destul de greu.

Dar astăzi, după ce bău laptele pînă-ntr-un picur, nu-i veneau gînduri de-astea. Astăzi privea dornică prin fereastra căsuţei, şi-i veneau gînduri copilăreşti. Uite, cum ar vrea să iasă puţin pînă afară ! Numai aici, înaintea uşii ; cînd a trece nourul de pe soare, să cadă lumina pe ea ! Ba nu, ar vrea să meargă şi mai departe. I-ar plăcea să se coboare în sat, să vadă cum mai stă satul. Să-l vadă pe popa şi să-l întrebe de sănătate. Să se-ntîlnească cu două bătrîne din vremea ei, — Anuţa şi Zamfira, — să le-ntrebe :

— Da' voi ce mai faceţi ?

Şi ele să zică :

— D-apoi ce să facem ? Iacă !

Şi să meargă mai departe pe uliţă, să vadă biserica. Mare şi frumoasă biserică ! Să se-ntîlnească cu oamenii care i-au fost vecini pînă a stat şi ea în sat. Şi oamenii să zică :

— Ce-i, vecină ? Ai mai venit la vale ?

Şi ea să zică :

— Mai !

Tot aşa, să umble pe uliţă, pe unde n-a umblat de mult, şi oamenii să zică :

— Iată şi baba Mîia !

Iar copiii şi cei mai tineri să-ntrebe :

— Mamă, cine-i bătrîna aceea ?

Şi femeia să zică :

— Baba Mîia, cin' să fie ? !

Gînduri de-acestea îi veneau astăzi. Şi nu erau gînduri goale, erau gînduri vii, erau icoane. Şi nu icoane reci, ci icoane aşa de călduţe, de baba Mîia le simţea căldura ca o mîngîiere la inimă. Şi cerca să se-nvîrtă-n pat, să poată vedea mai bine pe ferestruţă.

Nu, astăzi nu se gîndea la Iad şi la Rai ! Azi, după ploaia ce-nverzise cîmpul, ar fi voit să mai fie o dată fată-mare, să pască vitele pe munte, să păşească pe frunzele uscate, umede acum, să se prindă cu mîna de-o creangă, şi picurii rămaşi pe frunze să cadă stropind-o pe obraz, pe iie, apoi să iasă pe culme, la luminiş, să toarcă şi să privească vitele cum pasc, şi, sara, să vie acasă cu vitele satului cumu-s dobele. Se mai cugeta cît ar fi de bine să mai umble ea pe vîrful măgurii, pe Frasin, după fragi de pădure. Ce fragi se fac mai ales pe Frasin ! „Buricul deştului" de mari ! Ori să aibă ea acum nişte pere de la dascălul cel bătrîn din grădină. Ce pere ! Cumu-i ceara ! Numai dascălul are pere de-acelea în sat.

Şi, cum se gîndea aşa, la cîte toate, baba Mîia simţea că se face tot mai uşoară. De la o vreme i se păru că nici nu mai stă în pat. Şi pipăi bine scîndurile. Apoi, uşoară de tot, iată că sta aşa şi nu se mai putea gîndi la nimic. Dar era bine. Las' să fie, că nu-i rău ! Au durut-o pe ea destul oasele, au tăiat-o destul junghiurile ca nişte săbii ascuţite. Acum, aşa, călduţă, uşoară şi fără dureri, stă, şi ochii parcă-i rîd. Şi-n casă e o linişte aşa de bună ! Şi soarele se uita chiar acum, deodată, pe cele trei ferestruţe. Uite, ce pulbere de lumină !

Deodată, însă, baba Mîia schimbă ochii şi-i umplu de spaimă. Simţea cum vine ceva, ceva rece şi greu, ca o povară strivitoare. Întinse mîna, dar n-ajunse luminiţa de ceară. Se oţărî cît putu, dar luminiţa căzu pe podele. Junghiul ce-l simţise o prinse, o-ncîrligă, dar bătrîna se zvîrcolea mereu, s-ajungă luminiţa de ceară. Aşa, frămîntîndu-se, căzu pe podele şi muri, cu mîna întinsă după luminiţă.

Şi prin cele trei ferestruţe pulberea de lumină albă cădea mereu în casă, apropiindu-se tot mai mult de pat. Şi dintr-odată învălui, ca un giulgiu, trupul ţapăn al Mîiei, ulcica răsturnată, şi luminiţa de ceară, de care n-avusese parte bătrîna.

(Viaţa românească, nr. 10, octombrie 1908 ; vol. *Două iubiri*, 1910.)

URMUZ

(1883—1923)

Născut la Curtea de Argeş, în ziua de 17 martie 1883, numindu-se Dimitrie Dim. Ionescu-Buzău, apoi, la dorinţa tatălui, Dim. Dumitrescu-Buzău. Fiul lui Dimitrie Ionescu-Buzău — medic la spitalul din Curtea de Argeş, apoi la spitalul Brâncovenesc şi la Colţea, profesor de igienă la Liceul Matei Basarab şi de medicină populară la Seminarul central — şi al Elizei dr. Ionescu-Buzău, născută Paşcani, fiică a unui preot din Bucureşti, Filip Paşcani, prieten al lui I. L. Caragiale, pare-se. Urmează cursurile Şcolii primare Antim şi ale Liceului Lazăr. E un elev mediocru, manifestînd însă aptitudini deosebite pentru muzică. După încheierea cursurilor liceale, tatăl îl constrînge să se înscrie la Medicină, facultate pe care, nesuportînd aspectele din sălile de anatomie, o părăseşte de îndată în favoarea Facultăţii de drept. În 1904 îşi ia licenţa în Drept şi, totodată, îşi satisface stagiul militar primind gradul de sublocotenent de infanterie. Judecător în diferite mici localităţi din ţară : Răchiţele (Argeş), Cazimcea (Tulcea), Ghergani (Dîmboviţa). După participarea la campania din Bulgaria în timpul războiului balcanic, revine în Bucureşti ca grefier ajutor la Înalta Curte de Casaţie. Concentrat în timpul războiului, după încheierea păcii revine în Bucureşti, tot la Înalta Curte de Casaţie. Scrise prin 1907—1908 (cum rezultă din amintirile Elizei Vorvoreanu, sora sa) „paginile bizare" erau cunoscute, pe cale orală, în cafenelele literare bucureştene, înainte de război. La stăruinţele lui Tudor Arghezi care îl şi „botează", determinîndu-l a semna Urmuz, în 1922 publică *Pîlnia şi Stamate (Cugetul românesc,* I, nr. 2) şi *Ismaïl şi Turnavitu (idem,* nr. 3).

Se sinucide, prin împuşcare în tîmpla dreaptă, găsindu-i-se cadavrul într-un boschet de pe şoseaua Kiselef, în noaptea de 22 spre 23 noiembrie 1923.

În 1930, la Editura „Unu", apare vol. *Opera,* întocmit de Saşa Pană.

De consultat : 1. *Pagini bizare,* ediţie întocmită de Saşa Pană, Editura Minerva, 1970, în care în afara operei literare se mai publică : *Corespondenţă, Urmuz în limbi străine, Dosar biografic, Critica la apariţia primei ediţii şi alte comentarii mai vechi, Bibliografie.* 2. Nicolae Balotă, *Urmuz,* Editura Dacia, 1970 ; Alexandru George, *Urmuz, o legendă,* în *Semne şi repere,* Editura Cartea Românească, 1971 ; Dan Cristea, *Urmuz — Adecvări şi corespondenţe,* în *Arcadia imaginară,* Editura Cartea Românească, 1977.

ISMAÏL ŞI TURNAVITU

Ismaïl este compus din ochi, favoriţi şi rochie şi se găseşte astăzi cu foarte mare greutate.

Înainte vreme creştea şi în Grădina Botanică, iar mai tîrziu, graţie progresului ştiinţei moderne, s-a reuşit să se fabrice unul pe cale chimică, prin syntheză.

Ismaïl nu umblă niciodată singur. Poate fi găsit însă pe la ora $5^1/_2$ dimineaţa, rătăcind în zig-zag pe strada Arionoaiei, însoţit fiind de un viezure de care se află strîns legat cu odgon de vapor şi pe care în timpul nopţii îl mănîncă crud şi viu, după ce mai întîi i-a rupt urechile şi a stors pe el puţină lămîie... Alţi viezuri mai cultivă Ismaïl într-o pepinieră situată în fundul unei gropi din Dobrogea, unde îi întreţine pînă ce au împlinit vîrsta de

16 ani și au căpătat forme mai pline, cînd, la adăpost de orice răspundere penală, îi necinstește rînd pe rînd și fără pic de mustrare de cuget.

Cea mai mare parte din an, Ismaïl nu se știe unde locuiește. Se crede că stă conservat într-un borcan situat în podul locuinței iubitului său tată, un bătrîn simpatic, cu nasul tras la presă și împrejmuit cu un mic gard de nuiele. Acesta, din prea multă dragoste părintească, se zice că îl ține astfel sechestrat pentru a-l feri de pișcăturile albinelor și de corupția moravurilor noastre electorale. Totuși, Ismaïl reușește să scape de acolo cîte trei luni pe an, în timpul iernii, cînd cea mai mare plăcere a lui este să se îmbrace cu o rochie de gală făcută din stofă de macat de pat cu flori mari cărămizii și apoi să se agațe de grinzi pe la diferite binale, în ziua cînd se serbează tencuitul, cu scopul unic de a fi oferit de proprietar ca recompensă și împărțit la lucrători... Ismaïl primește și audiențe, însă numai în vîrful dealului de lîngă pepiniera cu viezuri. Sute de solicitatori de posturi, ajutoare bănești și lemne sînt mai întîi introduși sub un abat-jour enorm, unde sînt obligați să clocească fiecare cîte 4 ouă. Sînt apoi suiți în cîte un vagonet de gunoi de-al primăriei și cărați cu o iuțeală vertiginoasă pînă sus la Ismaïl de către un prieten al acestuia, care îi servă și de salam, numit Turnavitu, personaj ciudat, care, în timpul ascensiunii, are urîtul obicei de a cere solicitatorilor să i se promită corespondență amoroasă ; contrar amenință cu răsturnarea.

Turnavitu nu a fost multă vreme decît un simplu ventilator pe la diferite cafenele murdare, grecești, de pe strada Covaci și Gabroveni. Nemaiputînd suporta mirosul ce era silit să aspire acolo, Turnavitu făcu mai multă vreme politică și reuși astfel să fie numit ventilator de stat, anume la bucătăria postului de pompieri „Radu-Vodă".

La o serată dansantă făcu cunoștință cu Ismaïl. Expunîndu-i acestuia mizera situație în care a ajuns din cauza atîtor învîrtituri, Ismaïl, inimă caritabilă, îl luă sub protecțiunea sa. I se promise să i se servească de îndată cîte 50 de bani pe zi și tain, cu singura obligațiune pentru Turnavitu de a-i servi de șambelan la viezuri ; asemenea, să-i iasă înainte în fiecare dimineață pe strada Arionoaiei și, prefăcîndu-se că nu-l observă, să calce viezurele pe coadă, spre a-i cere apoi mii de scuze pentru neatenție, iar Ismaïl să-l măgulească pe rochie cu un pămătuf muiat în ulei de rapiță, urîndu-i prosperitate și fericire...

Tot spre a place bunului său prieten și protector, Turnavitu ia o dată pe an formă de bidon, iar dacă este umplut cu gaz pînă sus, întreprinde o călătorie îndepărtată, de obicei la insulele Majorca și Minorca ; mai toate aceste călătorii se compun din dus, din spînzurarea unei șopîrle de clanța ușii căpităniei portului, și apoi reîntoarcerea în patrie...

În una din aceste călătorii, Turnavitu, contractînd un guturai nesuferit, molipsi la înapoiere în așa hal pe toți viezurii, încît, din cauza deselor lor strănuturi, Ismaïl nu îi mai putea avea la discreție oricum. Fu imediat concediat din serviciu.

Fire afară din cale sensibilă și neputînd suporta o atare umilință, disperat, Turnavitu își puse atunci în aplicare funestul plan al sinuciderii, după ce avu însă mai întîi grijă să își scoată cei patru dinți canini din gură...

Înainte de moarte se răzbună grozav pe Ismaïl, căci punînd să i se fure acestuia toate rochiile, cu gaz dintr-însul le dădu foc pe un maidan. Redus astfel la mizerabila situație de a rămîne compus numai din ochi și favoriți, Ismaïl abia mai avu puterea să se tîrască pînă la marginea pepinierii cu viezurii ; acolo căzu el în stare de decrepitudine și în această stare a rămas și pînă în ziua de azi...

(Cugetul românesc, nr. 3, 1922 ; vol. Opera, 1930.)

Gayk este singurul civil care poartă pe umărul drept un susținător de armă. El are gîtlejul totdeauna supt și moralul foarte ridicat. Nu poate fi ostil multă vreme cuiva, dar din privirea-i piezișe, din direcțiunea ce ia uneori nasul său ascuțit precum și din împrejurarea că este aproape în permanență ciupit de vărsat și cu unghiile netăiate, îți face impresia că este în tot momentul gata să sară pe tine pentru a te ciuguli.

Ascuțit bine la ambele capete și încovoiat ca un arc. Gayk stă totdeauna puțin aplecat înainte astfel că poate ușor domina împrejurimile. Ține să fie bine pregătit pentru orice eventualitate și de aceea doarme numai în frac și mănuși albe, păstrînd ascunse sub pernă o notă diplomatică, o cantitate respectabilă de pesmeți și... o mitralieră.

În timpul zilei, Gayk nu poate suferi altă îmbrăcăminte decît o perdeluță cu brizbrizuri, una în față și alta în spate, și care se pot foarte ușor da în lături de oricine cu permisiunea sa.

Timpul și-l petrece înotînd continu 23 ore, însă numai în direcțiunea Nord-Sud, de teamă de a nu ieși din neutralitate. În ora liberă ce-i mai rămîne se inspiră de la muze cu bocanci. [...]

Gayk nu are copii. A adoptat însă, pe cînd era încă elev în gimnaziu, pe o nepoată a sa în momentul cînd aceasta lucra la gherghef. Nu s-a dat înapoi de la nici un sacrificiu pentru a-i da o educație aleasă, avînd grijă să-i trimită în fiecare zi, la institutul unde o internase, cîte un chelner care să o roage din partea sa să se spele în fiecare sîmbătă pe cap și să-și formeze neapărat o cultură generală.

Foarte sîrguitoare și conștiincioasă, această nepoată a sa ajunge în scurt timp la maturitate și, observînd într-una

din zile că a reușit să dobîndească o cultură generală, a cerut iubitului său unchi să o libereze din pension și să fie acasă la cîmp... Încurajată că a fost atît de ușor satisfăcută, ea nu pregetă mai tîrziu să ceară să i se garanteze și accesul la mare. Gayk atunci, drept orice răspuns, sări brusc asupra ei și o ciuguli de nenumărate ori ; ceea ce dînsa, găsind că i s-a făcut contra oricărui uz internațional și fără nici un aviz prealabil, se consideră în stare de război — război care îi ținură angajați mai mult ca trei ani de zile, și pe un front de aproape șapte sute de kilometri. Amîndoi luptară avînd hrana în bani și cu foarte mult eroism, însă, în cele din urmă, Gayk, fiind avansat mareșal pe cîmpul de luptă și negăsind acolo nici un ceaprăzar militar pentru a-și pune galoanele noului său grad, renunță de a se mai bate și ceru pace. Aceasta conveni de altfel de minune și nepoatei sale, care tocmai atunci căpătase un furuncul și căreia, rămasă cu retragerea tăiată, nu i se mai trimitea de neutri nici fasole, nici benzină.

Primul schimb de prizonieri îl făcură la casa teatrului de operațiuni, obținînd pentru el prețuri modeste. După aceea conveniră să încheie o pace rușinoasă. Gayk își luă angajamentul să renunțe pentru totdeauna de a mai ciuguli pe cineva, mărginindu-se de aci înainte numai la cîte o litră de grăunțe, ce se obliga nepoata să-i aducă zilnic sub garanția și controlul Marilor Puteri ; iar nepoata sa obținu, în sfîrșit, o fîșie lată de doi centimetri pînă la mare, însă fără dreptul de a se dispensa de pantaloni de baie. Totuși, în cele din urmă, amîndoi rămaseră pe deplin satisfăcuți, căci o clauză secretă a tratatului le dădea dreptul să-și poată ridica fiecare pe viitor cît va putea mai sus moralul.

(Punct, nr. 9, 1925 ; vol. *Opera*, 1930.)

ALGAZY & GRUMMER[1]

Algazy este un bătrîn simpatic, știrb, zîmbitor și cu barba rasă și mătăsoasă, frumos așezată pe un grătar înșurupat sub bărbie și împrejmuit cu sîrmă ghimpată...

Algazy nu vorbește nici o limbă europeană... Dacă însă îl aștepți în zori de zi, în faptul dimineții și îi zici : „Bună ziua, Algazy !“, insistînd mai mult pe sunetul z, Algazy zîmbește, iar spre a-și manifesta gratitudinea, bagă mîna în buzunar și trage de capătul unei sfori, făcînd să-i tresalte de bucurie barba un sfert de oră... Deșurupat, grătarul îi servea să rezolve orice probleme mai grele, referitoare la curățirea și liniștea casei...

Algazy nu ia mită... O singură dată s-a pretat la o asemenea faptă, cînd era copist la Casa Bisericii ; dar nu a luat atunci bani, ci numai cîteva cioburi de străchini,

[1] E fosta firmă a unui cunoscut magazin de geamantane, portmoneuri etc. din capitală, rămasă astăzi sub un singur nume. În tot cazul, ne permitem a crede că numele de Algazy sau Grummer, după imaginile ce trezesc prin muzicalitatea lor specifică — rezultat al impresiunii sonore ce produc în ureche — nu par a corespunde aspectului, dinamicii și conținutului acestor doi simpatici și distinși cetățeni, așa cum îi știm noi din realitate...

Ne permitem a arăta mai sus cititorilor cum ar fi putut și cum n-ar fi putut să fie un Algazy sau un Grummer, „in abstracto“, dacă dînșii nu ar fi fost creați de o întîmplare, o soartă care mai deloc nu ține seama dacă obiectele creațiunilor ei corespund, în forma și mișcarea lor, cu numele ce li s-a hărăzit.

Cerem scuze d-lor Algazy & Grummer pentru observările ce ne permiserăm mai sus ; o facem însă și din dorința de a-i servi, deșteptîndu-i din vreme asupra măsurilor mai nimerite de îndreptare în această privință.

Se pare că remediul nu ar putea fi decît unul și singur : sau să-și găsească fiecare alt nume, în adevăr adecuat realității lor personale, sau să se modifice ei înșiși, cît mai e timpul, ca formă și ca roluri, după singura estetică a numelor ce poartă, dacă vor să le mai păstreze...

din dorința de a face dotă unor surori sărace, care trebuiau să se mărite toate a doua zi...

Cea mai mare plăcere a lui Algazy — în afară de obicinuitele-i ocupații cu prăvălia — este să se înhame de bunăvoie la o roabă și — urmat cam la doi metri de coasociatul său Grummer — să alerge, în goana mare, prin praf și arșița soarelui, străbătînd comunele rurale, în scopul unic de a aduna cîrpe vechi, tinichele de untdelemn găurite și în special arșice, pe care apoi le mănîncă împreună, după miezul nopții, în tăcerea cea mai sinistră.

Grummer are și un cioc de lemn aromatic.

Fire închisă și temperament bilos, stă toată ziua lungit sub tejghea, cu ciocul vîrît printr-o gaură sub podea...

Cum intri la ei în magazin, un miros delicios îți gîdilă nările. Ești întîmpinat la scară de un băiat cinstit, care pe cap, în loc de păr, are fire de arnici verde ; apoi ești salutat cu multă amabilitate de Algazy și poftit să stai jos pe un taburel.

Grummer stă și pîndește. Perfid, cu privirea piezișă, scoțînd mai întîi numai ciocul, pe care ostentativ îl prelinge în sus și în jos pe un jgheab anume făcut la muchia tejghelei, apare la urmă în întregime... Face prin tot felul de manopere pe Algazy să părăsească localul, apoi, insinuant, te atrage pe nesimțite în tot soiul de discuții — mai ales de sport și de literatură — pînă ce, cînd îi vine bine, te plesnește de două ori cu ciocul peste burtă, de te face să alergi afară, în stradă, urlînd de durere.

Algazy, care are mai totdeauna neplăceri și discuții cu clienții din cauza acestui procedeu nepermis al lui Grummer, iese în goană după tine, te poftește înapoi și spre a-ți lua meritata satisfacție, îți dă dreptul — dacă ai cumpărat un obiect mai scump ca 15 bani — să... miroși

puţin ciocul lui Grummer, şi, dacă vrei, să-l strîngi cît de tare de o băşică cenuşie de cauciuc, pe care o are înşurupată la spate, puţin deasupra feselor, ceea ce îl face să sară prin magazin fără să mişte din genunchi, scoţînd şi sunete nearticulate.

Într-una din zile, Grummer, fără a anunţa pe Algazy, luă roaba şi porni singur în căutare de cîrpe şi arşice, dar la înapoiere, găsind din întîmplare şi cîteva resturi de poame, se prefăcu bolnav, şi, sub plapomă, le mîncă singur pe furiş... Algazy, simţind, intră după el acolo cu intenţia sinceră de a-i face numai o uşoară morală, dar cu groază observă în stomacul lui Grummer că tot ce rămăsese bun în literatură fusese consumat şi digerat.

Lipsit astfel pe viitor de orice hrană a lui mai aleasă, Algazy, drept compensaţie, mîncă toată băşica lui Grummer, în timp ce acesta dormea.

Dezesperat, a doua zi Grummer — rămas fără băşică singur pe lume — luă pe bătrîn în cioc şi, după apusul soarelui, îl urcă cu furie pe vîrful unui munte înalt. O luptă uriaşă se încinse acolo între ei şi ţinu toată noaptea, pînă cînd, înspre ziuă, Grummer, învins, se oferi să restituie toată literatura înghiţită.

El o vomită în mîinile lui Algazy. Dar bătrînul, în pîntecul căruia fermenţii băşicii înghiţite începuseră să trezească fiorii literaturii viitorului, găsi că tot ce i se oferă este prea puţin şi învechit.

Înfometaţi şi nefiind în stare să găsească prin întunerec hrana ideală de care amîndoi aveau atîta nevoie, reluară atunci lupta cu puteri îndoite şi, sub pretext că se gustă numai pentru a se completa şi cunoaşte mai bine, începură să se muşte cu furie mereu crescîndă, pînă ce, consumîndu-se treptat unul pe altul, ajunseră ambii la ultimul os... Algazy termină mai întîi...

Epilog

A doua zi, la poalele muntelui, trecătorii putură vedea într-un şanţ, aruncate de ploaie, un grătar cu sîrmă ghimpată şi un mirositor plisc de lemn... Autorităţile fură anunţate, dar, mai înainte ca ele să fi sosit la faţa locului, una din soţiile lui Algazy, care avea formă de mătură, apăru pe neaşteptate şi... dînd de două-trei ori în dreapta şi în stînga, mătură tot ce găsi la gunoi...

(Bilete de papagal, nr. 16, 1928 ; vol. *Opera*, 1930.)

SUMAR

Lector : GABRIELA OMĂT
Tehnoredactor : ELENA CĂLUGĂRU

Bun de tipar : 15.II.1979. Tiraj 49 630 ex. broşate.
Coli ed. 15,03. Coli tipar 9,75.

Comanda nr. 80 519
Combinatul Poligrafic „Casa Scînteii"
Piaţa Scînteii nr. 1, Bucureşti
Republica Socialistă România

CLUB COLECȚIA Povestiri ȘTIINȚIFICO-FANTASTICE

Scanare și prelucrare digitală

de

Anonim

și

CAT Graur

Antwerpen

2024

AVENTURA

SCORPIONUL

EDITURA "ION CREANGĂ"

COLECȚIA SFINX

fondată în 1895 bpt serie nouă

COLECȚIA SFINX